MARK SOLONIN

KARE NIEKO GERO

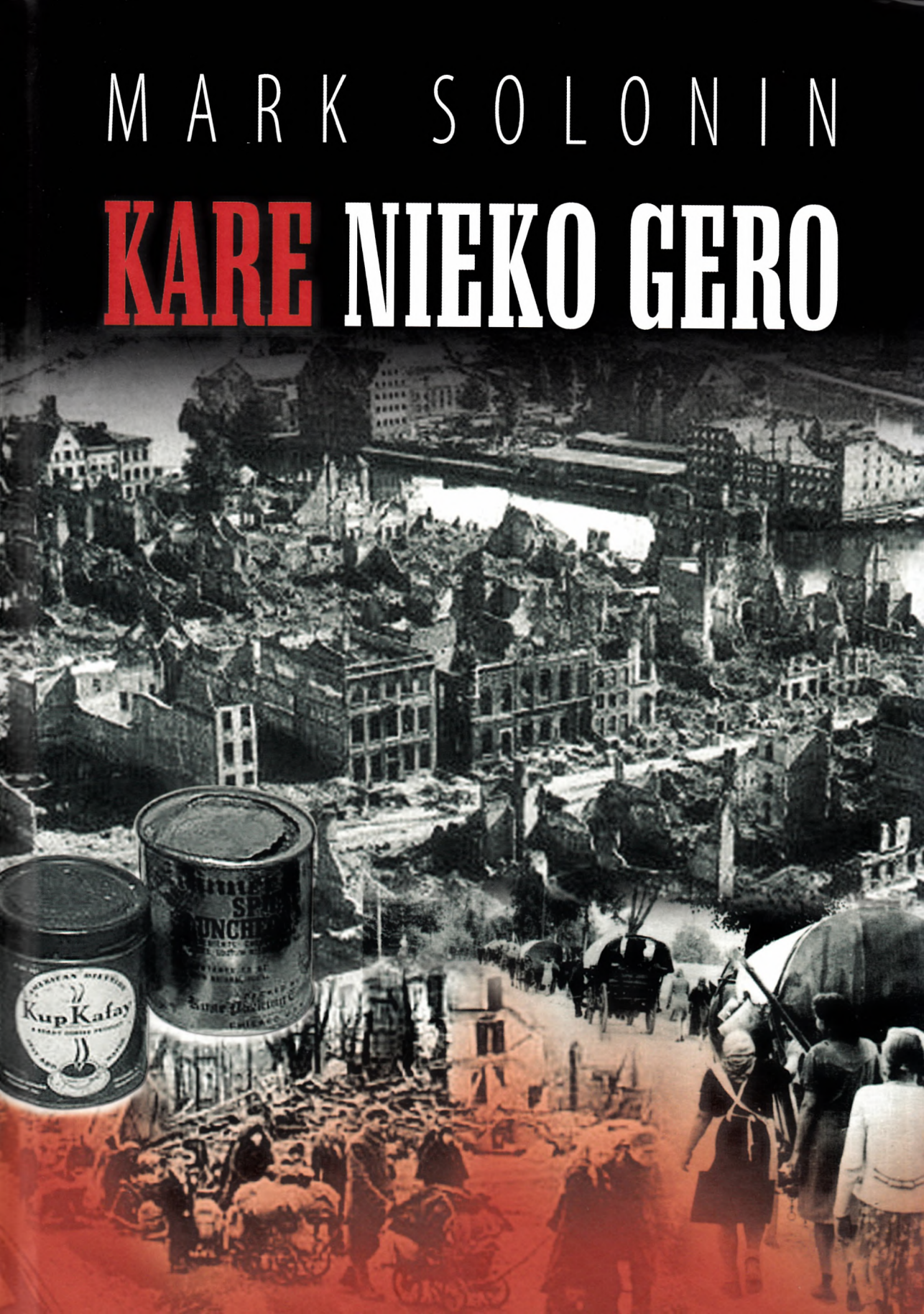

MARK SOLONIN

KARE NIEKO GERO

BRIEDIS

UDK 355.48(100)
So-63

© Mark Solonin, 2011
© Leidykla „Briedis“, 2012
© Vertimas iš rusų kalbos, Rimvydas Užukukis, 2012

ISBN 978-9955-26-353-1

Turinys

Trys draugo Stalino planai 6
Pirmasis, pradinis Stalino planas 17
Planas Nr. 2 – tai karo su Vokietija planas 32
Jokių kitų Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planų, išskyrus pateiktuosius, kol kas nerasta 40

Patrankos, sviestas, auksas 70
Kiek tai kainavo karo metu? 72
tai daug ar mažai? 72

Pergalės pavasaris. Pamirštas Stalino nusikaltimas 84

Dvi blokados 158
Berlyno blokada 161
Leningrado blokada 166
O dabar pereikime nuo skaičiavimų prie faktų 177

Maskva ir „miunchenas“ 182
Štai ir viskas 183
Ką tai reiškia? 203

„Valdžia mūsų baisi bus ...“ 212
Pirmoji versija. Sovietinė – tradicinė 212
Antroji, pertvarkos ir demokratijos meto versija 214
Trečioji versija. Naujausia, suvereni 216

Interviu „Laisvės radijui“ 284

Sutrumpinimai 301
Žemėlapių rodyklė 302

Ši Marko Solonino knyga sudaryta iš kelių dalių. Joje pateikiami kontroversiški Antrojo pasaulinio karo įvykiai.

Kai kuriuos skaitytojus gali šokiruoti siaubingų įvykių aprašymai bei dokumentų citatos. Juk yra žmonių, kurie netiki (arba bent teigia netikintys) nei nuotraukose užfiksuotų nusikaltimų vaizdais, nei kitais akivaizdžiais faktais ir sako: taip negalėjo būti, tai, girdi, propaganda, nepagrįstai juodinanti sovietinę tikrovę ir t.t.

M. Solonino knygoje „Kare nieko gero", parašytoje remiantis archyvuose sukaupta informacija, išryškėja nacistinio ir stalininio režimų „metodų" panašumai, atskleidžiama, kas iš tikrųjų vyko per Antrąjį pasaulinį karą, kokia reikšminga buvo sąjungininkų pagalba Sovietų Sąjungai. Tikrai jau tomis baisybėmis: civilių gyventojų žudynėmis, žvėriškais kankinimais, kuriuos vykdė sovietų kariai „išvaduotojai", atrodo, sunku patikėti...

Ypač kontroversiškai knygoje pateikiami įvykiai Vakarų Ukrainoje, kurioje kitaip, nei vykstant partizanų kovoms su sovietų okupantais Lietuvoje, veikė daugybė priešTaringų už Ukrainos nepriklausomybę kovojusių jėgų.

Taigi mūsų skaitytojams jau gerai pažįstamas dabartinis rusų istorikas M. Soloninas vėl teikia progą objektyviai pažvelgti į Antrojo pasaulinio karo prielaidas bei nepaprastai sunkius jo padarinius.

„Šiandien sportininkas – rytoj karys".
1940 m. lapkričio 7 d. fotografija.

Trys draugo Stalino planai

Faktas, kad 1941 m. birželio 22 d. auštant prasidėjęs Hitlerio puolimas prieš Sovietų Sąjungą draugui Stalinui tapo baisiu netikėtumu. Tokio įvykių scenarijaus Stalinas nesitikėjo. Net birželio 21 d. vakare, kai iš pasienio apygardų vadovybių užplūdo šifruotos telegramos apie vokiečius, šalinančius spygliuotas užtvaras prie sienos ir ore sklindantį tankų variklių gausmą, net tada Stalinas abejojo, ar šie pranešimai nemelagingi. O ir birželio 22 d. rytą Stalinas keletą valandų niekaip negalėjo patikėti gyvenimo realybe.

Sovietų radijas transliavo žvalią sekmadieninę muziką, skaitė žemės ūkio suvestines, o tuo metu viso pasaulio radijo stotys transliavo Hitlerio ir Ribentropo pranešimus. Fašistinės Italijos užsienio reikalų ministras iki vidurdienio veltui ieškojo sovietų pasiuntinio norėdamas jam įteikti oficialią notą dėl paskelbto karo, mat sekmadienį, birželio 22 d., sovietų diplomatas nusprendė pailsėti paplūdimyje. Jungtinės Karalystės reikalų patikėtinis Bagalėjus (anglų pasiuntinys S. Kripsas tuo metu *de facto* jau buvo išprašytas iš

Maskvos) birželio 22 d. nuo ryto iki 12 valandos negalėjo gauti leidimo susitikti su Molotovu, o užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Vyšinskis arogantiškai atsisakė svarstyti bet kokius klausimus, susijusius su ką tik pasiūlyta Didžiosios Britanijos pagalba, pareiškęs, kad šiuo metu neturi jokių vadovaujančiųjų asmenų nurodymų.

Vokietijos užpuolimas pritrenkė Kremliaus kabinetų įnamius, apstulbino ir sukėlė jiems šoką. Beje, tai faktas.

Yra dar vienas faktas, tiksliau sakant, – daugybė faktų. 1941 m. gegužę ir birželį Sovietų Sąjungos ginkluotosios pajėgos vykdė slaptą strateginį kariuomenės išskleidimą.

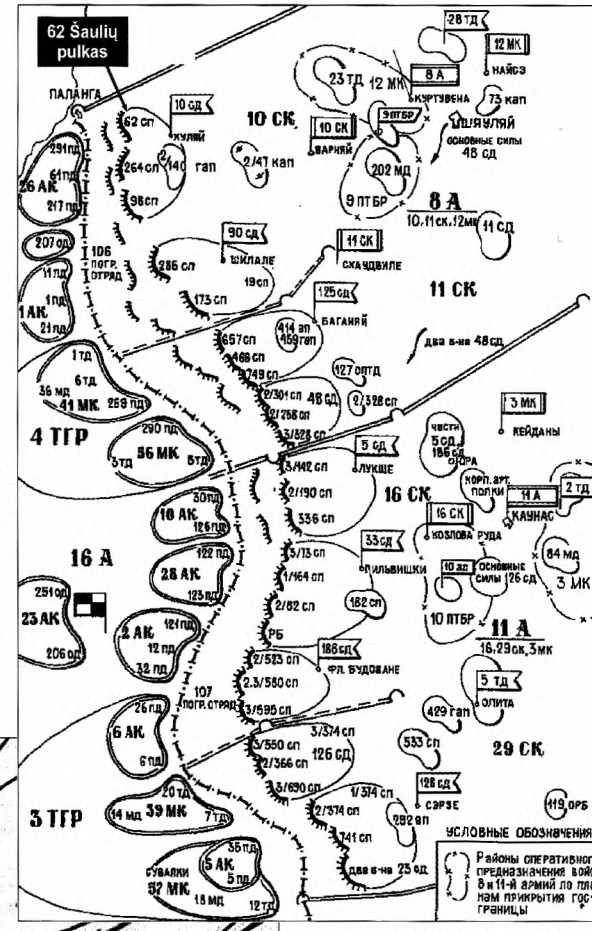

Nr. 1. *8-osios ir 11-osios sovietų armijų dislokacija Lietuvos SSR–Vokietijos pasienyje. 1941 m.*

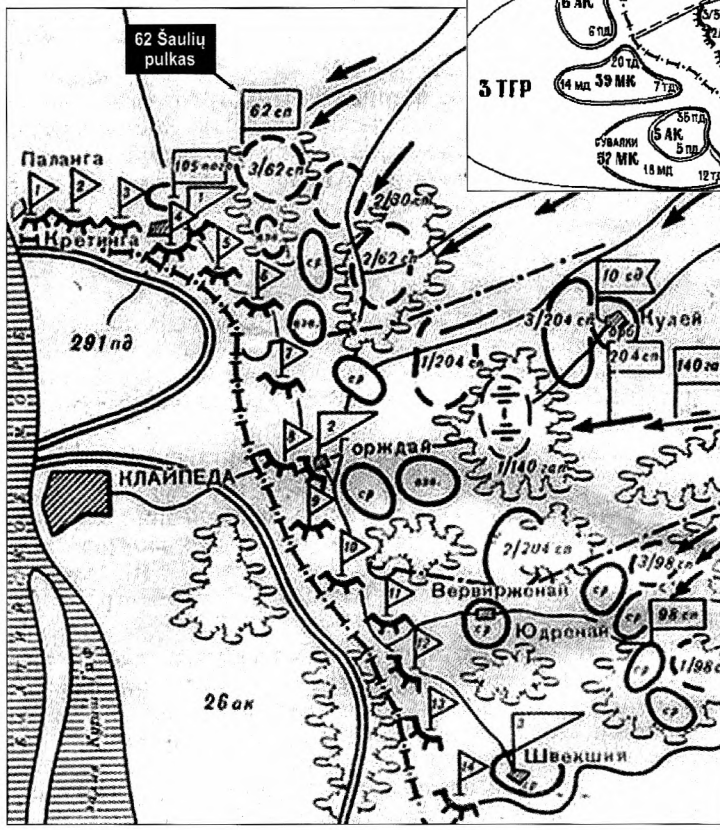

Nr. 2. *62-ojo Raudonosios armijos pulko išskleidimas Palangos – Kretingos rajonuose. 1941 m.*

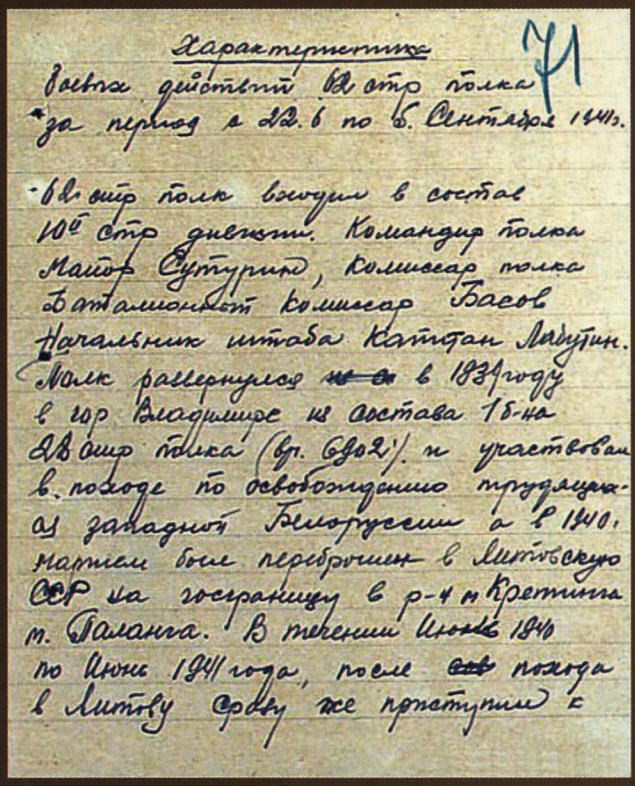

Характеристика

Боевых действий 62 стр полка за период с 22.6 по 6. Сентября 1941 г.

62 стр полк входил в состав 10й стр дивизии. Командир полка Майор Сутурин, комиссар полка Батальонный комиссар Басов Начальник штаба Капитан Лабутин. Полк развернулся ~~из с~~ в 1939 году в гор Владимире из состава 1б-на 28 стр полка (вр. 6902). и участвовал в походе по освобождению трудящихся западной Белоруссии а в 1940 г. марта был переброшен в Литовскую ССР на госграницу в р-н м Кретинга м. Паланга. В течении Июня 1940 по Июнь 1941 года, после ~~сов~~ похода в Литову сразу же приступил к

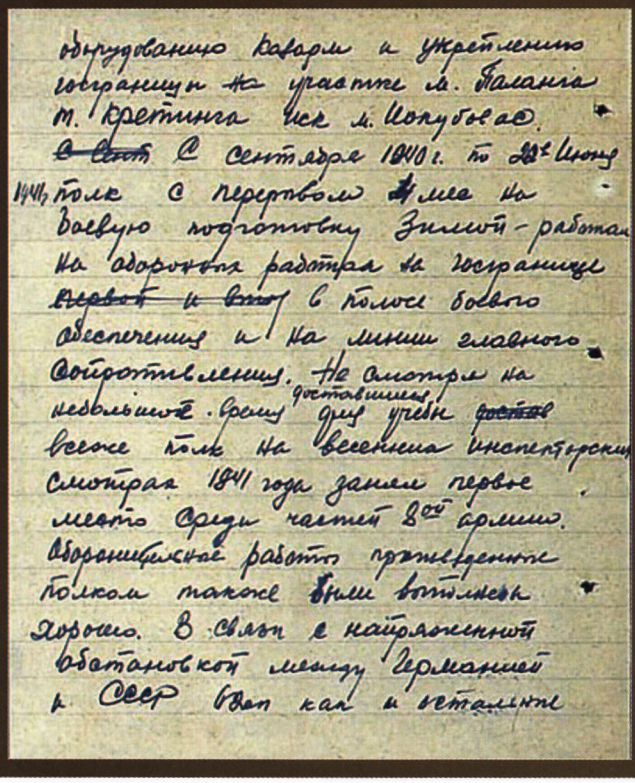

оборудованию казарм и укреплению госграницы на участке м. Паланга м. Кретинга иск м. Иокубовас. ~~С сент~~ С сентября 1940 г. по 22 Июня 1941 г. полк с перерывом 4 мес на боевую подготовку Зимой - работал на оборонных работах на госграницу ~~первой и втор~~ в полосе боевого обеспечения и на линии главного сопротивления. Не смотря на небольшое время доставшиеся для учебы ~~достав~~ всеже полк на весенних инспекторских смотрах 1941 года занял первое место среди частей 8ой армии. Оборонительные работы произведенные полком также были выполнены хорошо. В связи с напряженной обстановкой между Германией и СССР 62 сп как и остальные

10-osios divizijos 62-ojo šaulių pulko charakteristika – pulko veiksmų nuo 1940 metų birželio mėn. iki 1941 m. birželio mėn. aprašas.

Ištrauka iš charakteristikos (pulko veiksmų aprašo):

„Pulko vadas majoras Suturinas, komisaras Basovas, štabo viršininkas kapitonas Labutinas. Pulkas sudarytas iš 28-ojo šaulių pulko (karinis dalinis 6902) 1-ojo bataliono, sutelktas 1939 m. Vladimire ir dalyvavo žygyje išlaisvinant Vakarų Baltarusijos dirbančiuosius, o 1940 m. žygiu buvo permestas į Lietuvos SSR Kretingos, Palangos pasienio rajonus. Po žygio į Lietuvą nuo 1940 m. birželio iki 1941 m. birželio mėn. Palangos, Kretingos ir Jokūbavo rajonuose įrenginėjo kareivines ir valstybinės sienos ruožo įtvirtinimus. Nuo 1940 m. iki 1941 m. birželio 22 d. su 4 mėnesių žiemos pertrauka kariniams mokymams, dirbo pasienio gynybiniuose darbuose įrengiant pagrindinį pasipriešinimo ruožą. Atsižvelgus į apmokymui skirtą trumpą laiką 1941 m. pavasarinės apžiūros metu tarp 8-os armijos dalinių pulkas užėmė pirmąją vietą. Dėl įtemptos padėties tarp Vokietijos ir SSRS 62-ojo, kaip ir kitų [pulkų], kariams [šaudmenys] nebuvo išduoti, o būriuose ir skyriuose buvo saugomi šovinių dėžėse.

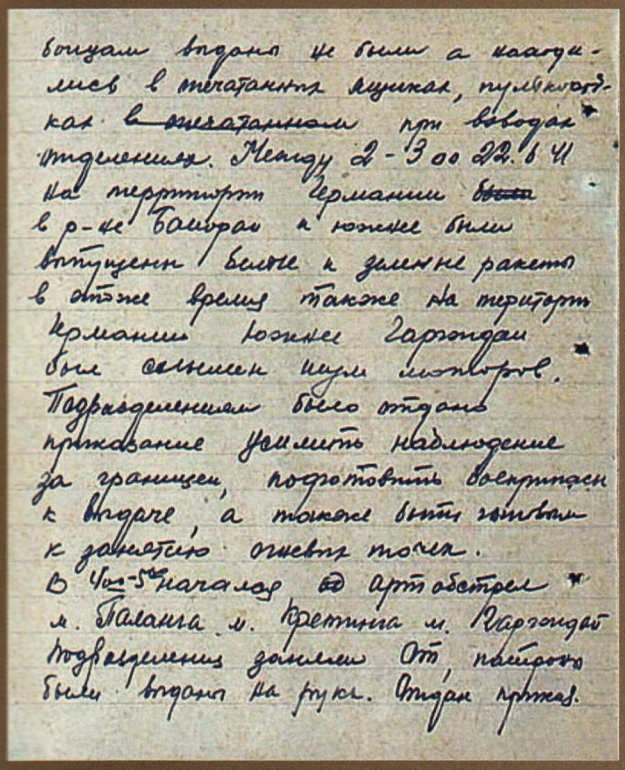

...1941 06 22 tarp 2.00 ir 3.00 Vokietijos teritorijoje Bajorų rajone buvo iššautos balta ir žalia raketos, šiuo metu taip pat Vokietijos teritorijoje buvo girdimas variklių gausmas. Padaliniams buvo perduotas įsakymas sustiprinti sienos stebėjimą, parengti šaudmenis išdavimui ir būti pasirengusiems užimti ugnies taškus...

Suprantama, visos sudedamosios strateginio išskleidimo dalys (rezervininkų, t. y. atsargos kariuomenės, mobilizacija, strateginis pergrupavimas ir dislokacija) buvo vykdomos itin slaptai, net palyginti su griežtais Stalino slaptumo kriterijais.

Vakarų apygardų kariuomenė į sienos pusę žygiavo naktimis, o dieną slėpėsi miškuose; šalies viduryje esančių karo apygardų junginiai buvo permetami į Vakarus faneriniais skydais apkaltuose vagonuose ir net junginių vadai nežinojo išsilaipinimo vietos (o juolab pergrupavimo tikslo bei kovinių uždavinių). Rezervininkų šaukimas vyko įteikiant asmeninį pranešimą, reikalaujantį atvykti į „mokomąsias stovyklas“. SSRS vyriausybė iki paskutinės valandos nepareiškė Vokietijai jokių pretenzijų dėl vokiečių kariuomenės koncentracijos prie SSRS sienos. Maža to, oficialus

	1940 m. rugpjūčio 1 d.	1940 m. spalio 20 d.	1941 m. birželio 22 d.
Korpusai	5	9	10
Divizijos	15	23	25
Brigados	3	4	4
Personalas	173014	295907	369702
Pabūklai ir minosvaidžiai	3242	6345	7019
Tankai	1025	1558	1549
Šarvuočiai	257	434	394
Automobiliai	8883	16202	19111
Lėktuvai	675	1316	1344

Pabaltijo Ypatingosios karinės apygardos kariuomenės padidėjimas

Iš M. Meltiuchovo knygos „Praleistas Stalino šansas“. Maskva, 2008 m.; 155 p.

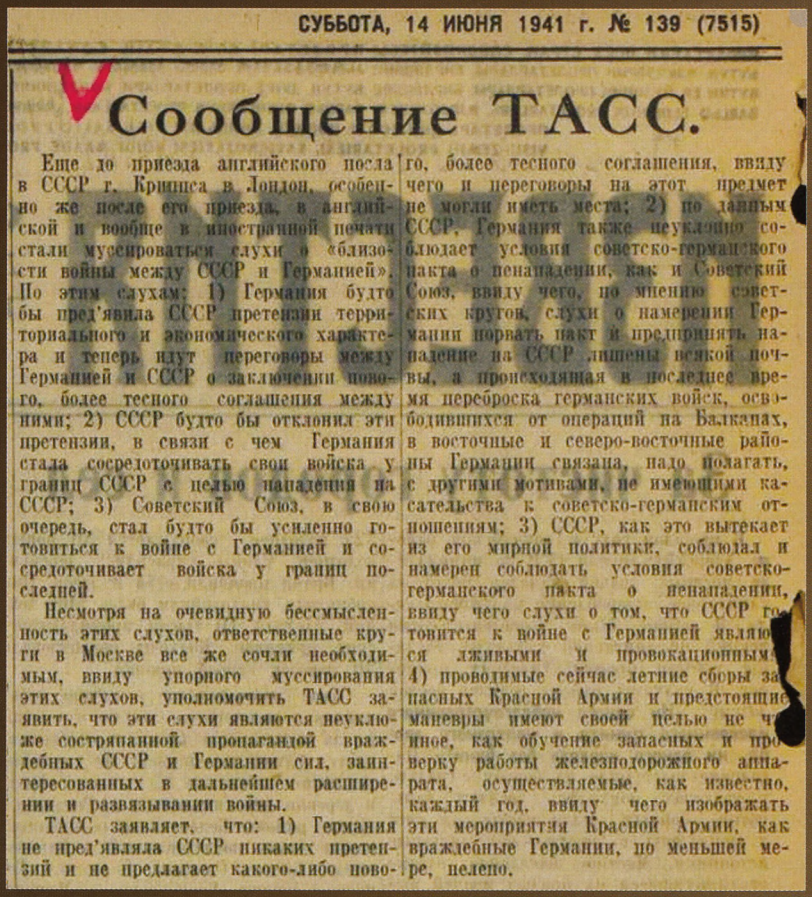

СУББОТА, 14 ИЮНЯ 1941 г. № 139 (7515)

Сообщение ТАСС.

Еще до приезда английского посла в СССР г. Криппса в Лондон, особенно же после его приезда, в английской и вообще в иностранной печати стали муссироваться слухи о «близости войны между СССР и Германией». По этим слухам: 1) Германия будто бы пред'явила СССР претензии территориального и экономического характера и теперь идут переговоры между Германией и СССР о заключении нового, более тесного соглашения между ними; 2) СССР будто бы отклонил эти претензии, в связи с чем Германия стала сосредоточивать свои войска у границ СССР с целью нападения на СССР; 3) Советский Союз, в свою очередь, стал будто бы усиленно готовиться к войне с Германией и сосредоточивает войска у границ последней.

Несмотря на очевидную бессмысленность этих слухов, ответственные круги в Москве все же сочли необходимым, ввиду упорного муссирования этих слухов, уполномочить ТАСС заявить, что эти слухи являются неуклюже состряпанной пропагандой враждебных СССР и Германии сил, заинтересованных в дальнейшем расширении и развязывании войны.

ТАСС заявляет, что: 1) Германия не пред'являла СССР никаких претензий и не предлагает какого-либо нового, более тесного соглашения, ввиду чего и переговоры на этот предмет не могли иметь места; 2) по данным СССР, Германия также неуклонно соблюдает условия советско-германского пакта о ненападении, как и Советский Союз, ввиду чего, по мнению советских кругов, слухи о намерении Германии порвать пакт и предпринять нападение на СССР лишены всякой почвы, а происходящая в последнее время переброска германских войск, освободившихся от операций на Балканах, в восточные и северо-восточные районы Германии связана, надо полагать, с другими мотивами, не имеющими касательства к советско-германским отношениям; 3) СССР, как это вытекает из его мирной политики, соблюдал и намерен соблюдать условия советско-германского пакта о ненападении, ввиду чего слухи о том, что СССР готовится к войне с Германией являются лживыми и провокационными; 4) проводимые сейчас летние сборы запасных Красной Армии и предстоящие маневры имеют своей целью не что иное, как обучение запасных и проверку работы железнодорожного аппарата, осуществляемые, как известно, каждый год, ввиду чего изображать эти мероприятия Красной Армии, как враждебные Германии, по меньшей мере, нелепо.

1941 m. birželio 14 d. TASS'o pranešimas

1941 m. birželio 14 d., šeštadienis, Nr. 139 (7515)

TASS'o pranešimas

Dar prieš išvykstant į Londoną anglų pasiuntiniui SSRS p. Kripsui ypač jam atvykus, Anglijos ir kitoje užsienio spaudoje buvo pradėti plačiai skleisti gandai apie „artėjantį karą tarp SSRS ir Vokietijos". Pagal šiuos gandus: 1) Vokietija pareiškė SSRS teritorines ir ekonomines pretenzijas ir šiuo metu vyksta derybos dėl dar glaudesnio bendradarbiavimo tarp jų; 2) SSRS tarsi atmetė šias pretenzijas ir dėl to Vokietija pradėjo telkti savo kariuomenę prie SSRS sienų norėdama užpulti SSRS; 3) Sovietų Sąjunga iš savo pusės tarsi pradėjo pagreitintai rengtis karui su Vokietija ir dislokuoti kariuomenę prie jos sienų.

Nepaisant visiško šių gandų absurdiškumo atsakingi asmenys Maskvoje nusprendė, kad plačiai sklindant šiems gandams būtina įgalioti TASS' ą paskelbti, jog šie gandai yra karo plėtra ir jo įžiebimu suinteresuotų priešiškų SSRS ir Vokietijai jėgų grubiai suregzta propaganda.

TASS pareiškia, kad: 1)Vokietija nereiškia jokių pretenzijų SSRS ir nesiūlo jokio naujo susitarimo, nes derybų šiuo klausimu niekuomet negalėjo būti; 2) SSRS duomenimis Vokietija nenukrypdama laikosi sovietų – vokiečių Nepuolimo pakto, lygiai taip pat, kaip ir Sovietų Sąjunga, todėl sovietiniai sluoksniai mano, kad bet kokie gandai apie Vokietijos ketinimus nutraukti Paktą ir užpulti SSRS neturi jokio pagrindo, o paskutiniuoju laiku vykstantis atsilaisvinusios vokiečių kariuomenės permetimas iš Balkanų į rytų ir šiaurės – rytų rajonus vyksta visai dėl kitų motyvų ir visiškai nesusijusių su sovietų ir vokiečių santykiais; 3) SSRS, kaip tai „išplaukia" iš jos taikios politikos ir toliau pasirengusi laikytis sovietų – vokiečių Nepuolimo pakto sąlygų. Gandai apie tai, kad SSRS rengiasi karui su Vokietija yra melagingi ir provokaciniai. 4) Šiuo metu vykstančių Raudonosios armijos atsarginių vasaros apmokymų ir artėjančių manevrų tikslas, tai nieko kito, tik atsarginių apmokymas ir geležinkelio aparato darbo patikrinimas, kurie kaip žinote vyksta kiekvienais metais, todėl pateikti, Raudonosios Armijos veiksmus, kaip priešiškus Vokietijai mažų mažiausia yra absurdiška.

sovietų vadovybės ruporas, TASS' o agentūra, birželio 14 d. išplatino taikingą pranešimą: *„Joks karas tarp SSRS ir Vokietijos nenumatomas, šalys griežtai laikosi nepuolimo pakto sąlygų: gandai apie artėjantį karą yra SSRS ir Vokietijai priešiškų jėgų nevėkšliškai suregzta propaganda.“*

1941 m. birželį Sovietų Sąjunga rengėsi plataus masto kariniams veiksmams, tačiau visomis galimomis priemonėmis bandė slėpti vykstantį pasirengimą. Tai antrasis faktas.

Istorikams iškilo uždavinys: sujungti šiuos du faktus į vieną paveikslą ir pateikti pašalinus prieštaravimus. Taip sakant, reikėjo išsiaiškinti vieną vienintelį klausimą: jeigu Stalinas nesitikėjo vokiečių įsiveržimo, tai kam tada tūkstančiai karinių ešelonų važiavo sienos link, o pasienio apygardų bazėse buvo išskleistos FRONTŲ valdybos ir jau birželio 19 d. – dvi dienos iki užpuolimo, kurio Stalinas nelaukė, tos frontų valdybos Maskvos įsakymu pradėjo žygį iš užnugario į lauko vadavietes.

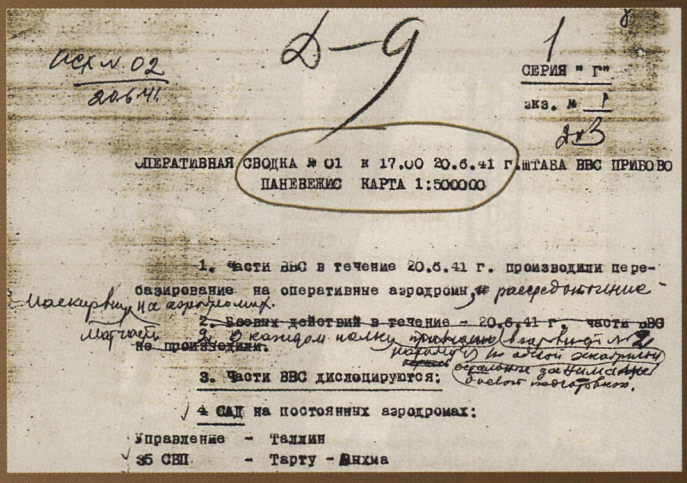

исх. № 02
20.6.41

Д-9

1

СЕРИЯ "Г"
экз. № 1

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 01 к 17.00 20.6.41 г. ШТАБА ВВС ПРИБОВО
ПАНЕВЕЖИС КАРТА 1:500000

1. Части ВВС в течение 20.6.41 г. производили перебазирование на оперативные аэродромы, рассредоточение маскировку на аэродромах.

2. Боевых действий в течение – 20.6.41 г. части ВВС не производили. В каждом полку [illegible] в оба эскадрильи [illegible] остальные занимаются боевой подготовкой.

3. Части ВВС дислоцируются:

4 САД на постоянных аэродромах:

Управление – Таллин
35 СВП – Тарту – Выхма

„Operatyvinė suvestinė Nr. 01. 1941.06. 20, 17.00 val.
Pab. YKA KOP štabas, Panevėžys. Žemėlapis 1: 500000
1. KOP daliniai 1941.06.20 buvo perbazuojami į operatyvinius oro uostus, ten perskirstant ir maskuojant materialinę dalį.
2. 1941.06.20 KOP daliniai karinių veiksmų nevykdė (pabraukta). Kiekviename pulke yra viena eskadrilė pagal kovinės parengties planą Nr. 2, likusios užsiima kovine parengtimi.
3. KOP daliniai dislokuojami...“

„Operatyvinė suvestinė Nr. 02. 1941. 06. 21, 5.00 val.
Pab. YKA KOP štabas, Panevėžys. Žemėlapis 1: 500000
1. KOP daliniai 1941.06.21 naktį karinių veiksmų nevykdė. Kiekviename pulke yra viena eskadrilė pagal kovinės parengties planą Nr. 2, likusios užsiima kovine parengtimi.
2. Dalinių dislokavimas be pakitimų (žr. suvestinę Nr. 01)
Parašai: Pab. YKA KOP štabo viršininkas brig. vadas Krupin
Operatyvinio sk. papulkininkis Korepanov“.

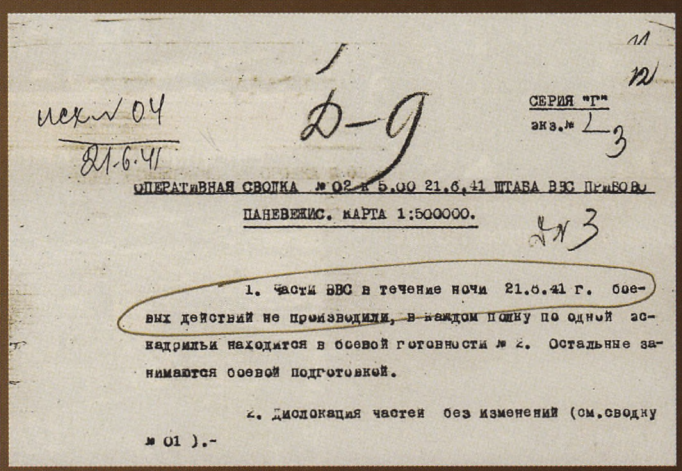

исх. № 04
21.6.41

Д-9

СЕРИЯ "Г"
экз. № 2

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 02 к 5.00 21.6.41 ШТАБА ВВС ПРИБОВО
ПАНЕВЕЖИС. КАРТА 1:500000.

1. Части ВВС в течение ночи 21.6.41 г. боевых действий не производили, в каждом полку по одной эскадрильи находится в боевой готовности № 2. Остальные занимаются боевой подготовкой.

2. Дислокация частей без изменений (см. сводку № 01).-

Pabaltijo Ypatingosios karinės apygardos, Karinių oro pajėgų štabo suvestinės Nr. 1 ir Nr. 2, sudarytos ne štabo dislokacijos vietoje Rygoje, o Panevėžyje – būsimojoje (o gal jau esamoje?) Šiaurės–Vakarų fronto lauko vadavietėje. Nauja suvestinių numeracija – Nr. 01 – metų viduryje liudija, kad sukurta nauja komandinė struktūra

SSRS valstiečiai balsuoja dėl stojimo į kolūkį. 1928 m.

Sovietų Sąjungos valstiečių deportacija. 1929 m.

SSRS industrializacija. Dneprogeso statyba. 1932 m.

SSRS kaliniai veža akmenis kanalo statybai. 1932 m.

Prieš dvidešimt metų į šį klausimą plačiai atsakė Viktoras Suvorovas. Jis spėjo ir savo spėjimą pagrindė tuo metu turėtomis atviromis sovietų publikacijomis – Stalinas rengėsi karui. Rengėsi visada, nuo pirmosios savo valdžios dienos. Kolektyvizacija, industrializacija, didysis teroras – tai tik kelios įvairialypio draugo Stalino darbo briaunos paverčiant Sovietų šalį milžiniška karine stovykla ir komunizmo statytojus padalijant į dvi kategorijas: „darbo jėga“ (*rabsila**) ir „patrankų mėsa“. 1939 m. rugpjūtį Stalinas priėmė galutinį sprendimą – palaikyti Hitlerį. O palaikyti būtent taip, kaip virvė laiko pakaruoklį. Stalinas padėjo Hitleriui pradėti karą prieš Vakarų didžiųjų valstybių (Anglija, Prancūzija ir jų sąjungininkai) koaliciją norėdamas, kad prasidėjęs naikinamasis karas nuniokotų Europą, o per jos smilkstančius pelenus Stalino armijoms teliktų pražygiuoti triumfo maršu. 1941 m. birželį apakinto didybės manija Stalino pasirengimą šiam maršui nutraukė Vermachto įsiveržimas.

* Tipiškas to meto laikraščių trumpinys: rabočaja sila – darbo jėga.

SSRS ir Vokietijos paktas: „Stalinas ir Hitleris kartu eina čiupti savo grobio.“ Švedų karikatūra.

Šalis		1938 m.	1939 m.	1940 m.
Anglija	Apyvarta	19,6	15,5	0,5
	Eksportas	27,7	21,9	0,04
	Importas	12,1	11,4	0,9
Vokietija	Apyvarta	5,5	7,4	40,4
	Eksportas	6,3	10,1	52,2
	Importas	4,6	5,7	29
Prancūzija	Apyvarta	3,2	2,7	0,09
	Eksportas	4	4,6	0,1
	Importas	2,5	1,5	0,05
JAV	Apyvarta	17,8	24,4	19,6
	Eksportas	6,6	14	8
	Importas	28,3	30,8	31

Didžiųjų valstybių prekybos dalis sovietų užsienio prekyboje (%)

Iš M. Meltiuchovo knygos „Praleistas Stalino šansas“. Maskva, 2008 m., 214 p.

Karikatūra su užrašais: „ SSRS ir Vokietijos paktas", „Atleisk man drauge, bet tai tokia gera galimybė!"

Sovietų ir vokiečių karių draugystė. Brasta, 1939 m.

Ateityje išryškėjo esminiai V. Suvorovo hipotezės, kaip tikros mokslinės teorijos, požymiai: nauji faktai ir dokumentai patvirtindavo Suvorovo koncepciją tilpdami į jos rėmus lyg šoviniai į apkabą. P. Bobylevas, T. Bušujeva, V. Danilovas, V. Kiseliovas, M. Meltiuchovas, V. Nevežinas, I. Pavlova, M. Soloninas, J. Felštinskis, J. Hoffmannas, H. Magenheimeris, W. Maseris, B. Musialas, R. Raackas, S. Scheilas, E. Topitschas – štai nedidelis sąrašas rusų ir užsienio istorikų, kurių darbuose pateikti šimtai dokumentų ir faktų, patvirtinančių V. Suvorovo hipotezę ir faktiškai perkeliančių ją iš hipotezės į moksliškai nustatytos, pagrįstos tiesos rangą (priešingai šiuo metu madingam politiniam korektiškumui, aš manau, kad tiesa egzistuoja ir istorijos mokslo uždavinys – būtent nustatyti, surasti tiesą, o ne vien tik „rašyti tekstus").

Kita vertus, per praėjusį dvidešimtmetį nuo „Ledlaužio" pasirodymo alternatyvių koncepcijų niekas neiškėlė. Nėra nė vienos knygos, nė vieno straipsnio. Niekas nė karto nepabandė kitaip paaiškinti, kitaip interpretuoti du mano anksčiau pateiktus fundamentalius faktus. Užtat yra kiekvieną dieną augantis Suvorovo kritikos srautas.

Informacijos laukas užpildytas ir perpildytas laukiniu žviegimu, erzeliavimu, unkštimu ir pasityčiojančiu juoku. Milžiniški Karelijos miškų masyvai iškirsti paskvilių knygiūkštėms, kuriose kartu su ritualiniais prakeiksmais kartojama jau standartine tapusi „kritika". Po kaulelį išnarstyta Suvorovo asmenybė, kaip „dukart du" įrodyta, kad jis labai blogas, na, labai blogas žmogus. Ne mūsų žmogus. Tikras bato aulas. Iki begalybės kartojamos pretenzijos dėl klaidų indeksuojant Charkovo garvežių (suprask – tankų) gamyklos produkciją arba dėl neteisingai nurodyto tanko

Nacių propagandinis plakatas. 1939 m.

Sovietų propagandinis plakatas. 1930–1945 m.

„T-26“ kairiojo rato užpakalinio palaikančio riedmens diametro.

Kaip labai teisingai pastebėjo D. Chmelnickis, „antisuvorovinės“ makulatūros gamintojų *„net neverta kaltinti nesąžiningumu – autoriai ypač sąžiningai atlieka savo uždavinį neigdami sąžiningą mokslinį požiūrį. Nei savo forma, nei prasme ji* (ši makulatūra – *Vert. past.) negali priklausyti istorinei mokslinei literatūrai. Tai rašiniai, konsoliduojantys ideologinę bendriją“.*

„Man nereikia kritikos, duokite man versiją.“ Ši frazė, anoniminio lankytojo parašyta viename iš begalės interneto forumų, labai tiksliai charakterizuoja apie 2008 m. susiklosčiusią istoriografijos padėtį. Versijos, alternatyvios Suvorovo hipotezei/teorijai, kaip nebuvo, taip ir nėra. Viską puikiai paaiškina mirtina tėvynainių „istorijos mokslo“ metrų tyla. Iš karto skubu paaiškinti: „tylą“ aš suvokiu kaip visišką VERSIJOS nebuvimą. Neturi jie logiškos, rišlios, faktais pagrįstos 1939–1941 m. Stalino veiksmų interpretacijos. Triukšmo, rėksmų ir reikalavimų „baigti perrašinėti istoriją“ mirga marga kur pažvelgsi. Kai kurie Rusijos akademikų pasisakymai verčia geriausius šalies humoristus degti iš pavydo.

Pavyzdžiui, laikraščio „Krasnaja zvezda“ (Raudonoji žvaigždė) (jei kas pamiršo, – tai Rusijos Federacijos gynybos ministerijos oficiozas) puslapiuose draugas O. Ržeševskis rašo: *„Nepagrįsta, daugumos Rusijos ir Vakarų šalių istorikų atmesta versija* (Suvorovo versija – *M. S.*) *išsikerojo Tėvynės žemėje pirmiausia todėl, kad masinės informacijos priemonės faktiškai neleidžia pateikti priešingų šiai versijai turimų patikimų dokumentų ir faktų.“*

„Į kiekvieną smūgį ir puolimą mes atsakysime trigubais galingais mūsų narsiosios Raudonosios armijos smūgiais!" Sovietinis plakatas

„Tegyvuoja Raudonoji armija – ginkluotas proletarinės revoliucijos būrys!" 1932 m. Sovietinis plakatas

Štai kaip – Rusijos mokslų akademijos Visuotinės istorijos instituto Karų istorijos ir geopolitikos skyriaus vedėjo, Antrojo pasaulinio karo istorikų asociacijos prezidento, istorijos mokslų daktaro profesoriaus Ržeševskio neprileidžia prie redakcijų ir leidyklų! Nusipelnęs mokslininkas negali pateikti publikai „turimų patikimų dokumentų ir faktų". Aš, „istorikas mėgėjas iš Samaros", galiu pateikti, o prezidentui ir profesoriui burna užkimšta. Baisu pagalvoti. Matyt, ir čia „kas nors nagus prikišo" ...

Ir ne vien draugo Ržeševskio surištos rankos ir kojos. Vien tik auksu tviskančioje Maskvoje, Karo mokslų akademijos sostinės skyriuje, suskaičiuotume 257 mokslų daktarus ir 436 mokslų kandidatus. Ir tai tik Maskvoje. Pagal statutą mokslų daktaro disertacija turi būti „fundamentalus tyrimas, formuojantis naują mokslo kryptį". 257 moksliniai atradimai! Žymūs mokslininkai iki horizonto neaprėpiamais pulkų pulkais skuba prie tiesos pažinimo. O juk, be karinių mokslų daktarų, neaprėpiamose drėkinamose Rusijos naftos dolerių pievose ganosi didžiuliai istorijos mokslų daktarų pulkai. O šiandien dar priviso ir sociologijos bei politologijos daktarų...

Spengianti oficialiojo karo istorijos mokslo tyla – tai ne tik „pritarimo ženklas“ Suvorovo hipotezei. Tai balta kapituliacijos paklodė, karanti nuo generolų vasarnamių palangės. Turėdami savo žinioje visus Rusijos archyvus, turėdami minias personalo, kuriems atlyginimas mokamas iš mokesčių mokėtojų kišenės, per 20 metų jie taip ir nesugebėjo „miestui ir pasauliui“ pateikti nors vieną dokumentą, patvirtinantį taikius Stalino siekius.

* * *

Mokslinę diskusiją dėl Stalino karinių ir politinių planų krypties šiuo metu galime laikyti baigta, tačiau klausimas dėl planuojamo įsiveržimo į Europą termino vis dar lieka atviras. Ir nieko keisto – oficialusis sovietinis/rusiškasis „istorijos mokslas“ dėjo ir deda milžiniškas pastangas, kad nuslėptų ir iškreiptų tikrąją informaciją. Nepamirškime, kad sužinoti konkrečius planus ir datas praktiškai neįmanoma negavus leidimo susipažinti su aukščiausios SSRS karinės ir politinės vadovybės saugomais dokumentais, kurie ir šiandien aklinai užverti bet kuriam nepriklausomam tyrinėtojui.

Kaip pamatysime vėliau, šie planai TRIS kartus keitėsi ir trijuose skirtinguose pagal idėją Stalino planuose keistai susipynę informacijos trupiniai istorikams iškelia sudėtingą uždavinį. Tik viena šiandien galime pasakyti visiškai aiškiai: turėdami dabartinius šaltinius šio uždavinio NEIŠSPRĘSIME. Tiems, kas mano, kad neįrodomos hipotezės – tik nereikalingas laiko gaišimas, neverta toliau skaityti šios knygos. Visų kitų prašau susitaikyti su šiame tekste esančiais ir man pačiam nemaloniais žodžiais: „galbūt“, „matyt“, „negalima paneigti“, „galima įsivaizduoti“...

Pirmasis, pradinis Stalino planas

buvo labai paprastas ir logiškas. Jūs ir patys jį žinote, apie tai buvo rašoma visuose mokykliniuose vadovėliuose: „Panaudoti SSRS interesams aštrius imperialistinius prieštaravimus.“ Būtent viskas taip ir buvo, išskyrus vieną svarbų patikslinimą. Prieštaravimus galima panaudoti įvairiai, siekiant įvairių tikslų. Draugas Stalinas nusprendė, kad „SSRS naudinga“ ne kova už taiką visame pasaulyje, o būtent įsiplieskęs ilgalaikis karas Europoje. Tuo, kad buvo priimtas būtent toks sprendimas, patvirtina visiškai autentiški dokumentai. Pagrindinius savo užsienio politikos tikslus Stalinas pakankamai aiškiai išreiškė 1935 m. rugsėjo 2 d. laiške Molotovui ir Koganovičiui:

„Senosios Antantės jau nebėra. Vietoje jos buriasi dvi Antantės: Italijos ir Prancūzijos antantė iš vienos pusės ir Anglijos ir Vokietijos antantė iš kitos. Kuo didesnės peštynės bus tarp jų, tuo geriau SSRS. Mes galime pardavinėti duoną ir vieniems, ir kitiems, kad jie galėtų peštis. Mums visai nenaudinga, kad viena iš jų dabar pat sutriuškintų kitą. Mums naudinga, kad jų peštynės vyktų kuo ilgiau, tačiau nei viena, nei kita greitai nelaimėtų.“

Įdomus dokumentas. Iš jo matome, kad tuo metu draugas Stalinas gan silpnai gaudėsi tarptautinėje padėtyje – iš tikrųjų Europoje formavosi visai kitos „antantės“ (karinės-politinės sąjungos). Tačiau Didžiojo Provokatoriaus minčių tėkmė puikiai suprantama.

1939 m. vasaros pabaigoje bendras planas pradėjo įsikūnyti realiuose veiksmuose (sutartis su Vokietija, slaptieji protokolai

Nr. 3. *SSRS-Vokietijos interesų riba nustatyta šių valstybių nepuolimo sutarties slaptaisiais protokolais*

dėl įtakų zonų pasidalijimo Rytų Europoje, bendra su Vermachtu karinė operacija sutriuškinant Lenkiją). Veiksmai mums puikiai žinomi. Koks šių veiksmų tikslas ir esmė? Pasižiūrėkime į dokumentų citatas:

„Karas vyksta tarp dviejų kapitalistinių šalių grupių... Mes nieko prieš, kad jos gerai pasimuštų ir nusilpnintų viena kitą. Būtų gerai, jeigu Hitlerio rankomis būtų išjudinta turtingiausių kapitalistinių šalių, ypač Anglijos, padėtis. Hitleris pats to nesuprasdamas ir nenorėdamas išderina, griauna kapitalistinę sistemą... Mes galime manevruoti, pastūmėti vieną pusę prieš kitą, kad geriau muštųsi. Nepuolimo paktas iš dalies padeda Vokietijai. Tolesnis momentas – pastūmėti priešingą pusę...“

„Jeigu mes sudarytume savitarpio pagalbos sutartį su Prancūzija ir Didžiąja Britanija, Vokietija atsisakytų Lenkijos ir pradėtų ieškoti modus vivendi *su Vakarų valstybėmis. Karui būtų užkirstas kelias, tačiau ateities įvykiai galėtų kelti pavojų SSRS. Jeigu mes priimtume Vokietijos pasiūlymą dėl nepuolimo pakto, savaime suprantama, ji užpultų Lenkiją, o Prancūzijos bei Anglijos įsikišimas į šį karą taptų neišvengiamas. Vakarų Europoje prasidėtų suirutė ir kiltų riaušės... Reikia padaryti viską, kad šis karas truktų kuo ilgiau ir nualintų šias šalis... SSRS, laikydamasi neutraliteto ir laukdama savo valandos, padės dabartinei Vokietijai, tieks jai žaliavas ir aprūpins maisto produktais...“*

„Jeigu SSRS sudarytų sutartį su didžiosiomis Vakarų valstybėmis, Vokietija niekada nepradėtų karo, iš kurio išaugtų pasaulinė revoliucija, kuriai mes taip ilgai rengėmės... Sudaręs sutartį su mumis Hitleris užvėrė sau duris į kitas šalis. Jo ekonomika priklauso tik nuo mūsų, ir mes nukreipsime jo ekonomiką tokia linkme, kad kariaujančiose šalyse prasidėtų revoliucija. Ilgai truksiantis karas sukeltų revoliuciją Vokietijoje ir Prancūzijoje. Mūsų tiekimas vokiečiams būtų toks, kad jie visą laiką būtų alkani... Sudarydamas ekonomines sutartis jis atvėrė mums kelią į Reichą. Jo karas nualins Europą ir ji taps mūsų lengvu grobiu. Tautos priims bet kokį režimą, kuris bus po karo...“

„Ten, Vakaruose, trys pačios didžiausios valstybės šiuo metu įsikibo viena kitai į gerklę; kada dar spręsti Leningrado klausimą, jeigu ne tokiomis sąlygomis, kai jų rankos užimtos ir mums susiklostė palanki padėtis smogti... Kariauti jie kariauja, tačiau jų karas palyginti silpnokas, tarsi ne kariautų, o kortomis žaistų. Ims staiga ir susitaikys, o to atmesti negalima...“

Tekstų Nr. 1 ir 4 autentiškumas nekelia jokių abejonių. Tai G. Dimitrovo sudaryti (šiandien saugomi Rusijos valstybiniame socialinės ir politinės istorijos archyve, RGASPI) 1939 m. rugsėjo 7 d. Stalino pranešimo, perskaityto praėjus lygiai savaitei nuo karo pradžios susitikime su Kominterno vykdomojo komiteto vadovybe, ir 1940 m. balandžio 17 d. Stalino kalbos Raudonosios armijos Aukščiausiosios vadovybės Pasitarimo baigiamajame posėdyje įrašai. Rugsėjo mėn. Stalinas išreiškia optimistinius lūkesčius: *„mes galime manevruoti, pastūmėti vieną pusę prieš kitą, kad jos geriau muštųsi“*, o balandį nuskamba pavojaus gaidelės *„ims staiga ir susitaikys, o to atmesti negalima...“*, tačiau bendra idėja liko nepasikeitusi.

Sunkiau įvertinti tekstų Nr. 2 ir 3 autentiškumą. Antras numeris – tai vadinamoji 1939 m. rugpjūčio 19 d. Stalino

Stalinas ir Politinis biuras, išrinktas VKP(b) XVIII suvažiavime. V. Molotovas, L. Kaganovičius, K. Vorošilovas, A. Andrejevas, M. Kalininas, A. Ždanovas, A. Mikojanas, N. Chruščiovas, L. Berija, N. Švernikas. 1936 m.

Stalinas ir Molotovas, vienas iš Stalino artimiausiųjų rato. Viačeslavas Molotovas, tikroji pavardė Skriabinas. Politinis SSRS veikėjas aktyviai rėmęs Staliną ketvirtajame dešimtmetyje

kalba CK Politiniame biure. Pirmą kartą 1939 m. lapkričio 28 d. ją išspausdino Prancūzijos agentūra „Havas“. Mano cituotą variantą 1994 m. paskelbė rusų istorikė T. Bušujeva. Šis tekstas yra „triskart trofėjinis dokumentas“, mat T. Bušujeva buvusiame Ypatingajame archyve, dabartiniame Istorinių dokumentinių kolekcijų centre (SGIDK), surado Raudonosios armijos iš vokiečių pagrobtą dokumentą, kurį vokiečiai savo ruožtu buvo pagrobę iš Prancūzijos Generalinio štabo. Į Prancūzijos Generalinį štabą jis pateko iš Prancūzijos komunistų rankų.

„Rugpjūčio 19 d. Stalino kalbos“ autentiškos stenogramos niekas niekada nėra matęs ir net nėra tvirto pagrindo teigti, kad tokia kalba buvo pasakyta. Politinio biuro „ypatingose bylose“, teisingiau pasakius, tai, kas publikai pateikta po šiuo pavadinimu, rugpjūčio 19 d. yra įrašytas tik vienas, be to, nelabai svarbus klausimas (apie atidėtą šaukimą geležinkelio Akmolinskas-Kartalai statytojams). Tai atrodo labai keistai. 1939 m. Politinis biuras priimdavo vidutiniškai (įskaitant ir išeigines bei švenčių dienas) 8 sprendimus per dieną. 1939 m. rugpjūtis buvo itin karštas – buvo svarstoma po dvi dešimtis klausimų per dieną (be to, reikia nepamiršti, kad posėdžių buvo labai mažai – Stalino ir siaurame jo pasirinktų „draugų“ rate priimti sprendimai būdavo tiesiog įforminami kaip „Politinio biuro sprendimas“). Nejaugi rugpjūčio 19 d. „politinis biuras“ apsiribojo tik vienu trečios svarbos klausimu?

Vargu ar verta ginčytis, kad „prancūziškasis dokumentas“ (pavadinkim jį taip) –

1939 m. rugpjūčio mėn. 23 d. V. Molotovas pasirašo Vokietijos-SSRS nepuolimo sutartį. Antroje eilėje iš kairės: DVRA generalinio štabo viršininkas B. Šapošnikovas, J. Ribentropas, J. Stalinas

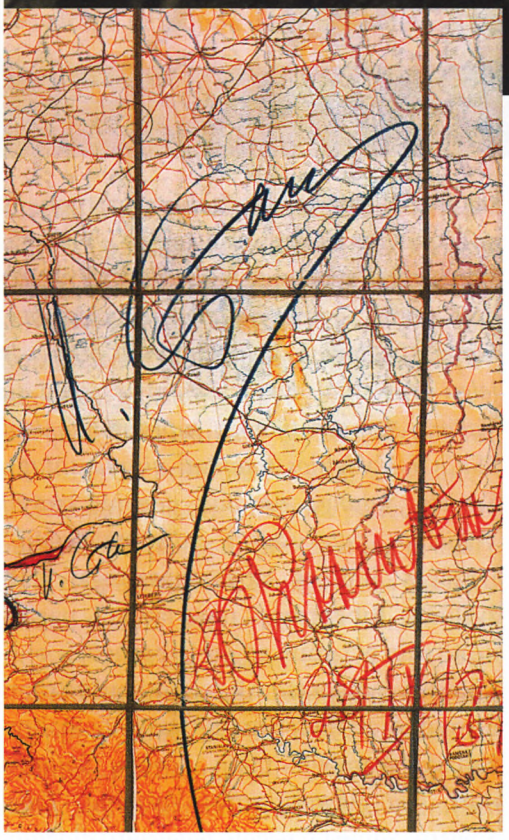

Žemėlapio fragmentas su nubrėžta Rytų Europos padalijimo riba . Įspūdingas J. Stalino parašo ilgis - 58 cm

tai ne stenograma, o daugybę kartų verčiant iškraipytas kieno nors perpasakotas tekstas. Kieno jis – tai dar teks išsiaiškinti, tačiau jame plika akimi įžiūrima prasminė tapatybė su Dimitrovo įrašu.

Mano nuomone, daug įdomesnis ir patikimesnis, dokumentas Nr. 3 („čekiškasis dokumentas"). Tai 1939 m. spalio mėn. grupės čekų antifašistų susitikimo su SSRS užsienio reikalų Liaudies komisariato Centrinės Europos skyriaus vedėju A. Aleksandrovu ataskaita. Dokumentas buvo perduotas JAV Generaliniam konsulatui Prahoje ir paskui sėkmingai išgulėjo Valstybės departamento archyvuose net iki 1978 m., kai jį pirmą kartą išspausdino čekų kilmės amerikiečių istorikas J. Kalvoda. Svarbiausia „čekiško dokumento" ypatybė

Apsikeitimas Kalėdų dovanomis. 1939 m. gruodžio mėn. karikatūra. Užrašai skelbia : A – Stalino Europos pusė, B – Hitlerio Europos pusė, C – komunistai Vakaruose, D – nacistai Rytuose.

ta, kad jame kruopščiai užfiksuotos datos: Generalinis konsulatas Prahoje tekstą gavo 1939 m. lapkričio 17 d., į anglų kalbą jis išverstas lapkričio 20 d. Tai labai svarbus momentas, nes dokumentas beveik pažodžiui pakartoja „Stalino kalbos" formuluotes ir sudarytas dar PRIEŠ „Havas" agentūros lapkričio 28 d. tos kalbos publikaciją.

Suprantama, teoriškai galima paaiškinti, kad abu tekstai parengti vieno klastotojo. Tačiau tokiu atveju šis „klastotojas" buvo tiesiog nuostabiai informuotas.

Anksčiau pateiktame „čekų dokumente" yra tokia A. Aleksandrovo frazė: *„Mes negalime sau leisti, kad Vokietija pralaimėtų."* Ši frazė turi ilgą ir visiškai patikimą istoriją. Ją ištarė pats Stalinas vėlų 1939 m. rugpjūčio 23 d. vakarą pokalbyje su Ribentropu. 1939 m. spalio 18 d. Ribentropas nusprendė šią frazę panaudoti savo viešame pasisakyme ir kaip lojalus Stalinui partneris iš anksto atsiuntė suderinti tekstą į Maskvą. Ribentropo versijoje Stalino žodžiai skambėjo taip: *„Sovietų Sąjunga suinteresuota, kad jos kaimynė Vokietija būtų stipri, ir jeigu Vokietijai tektų išbandyti jėgas su Vakarų demokratijomis, suprantama, kad SSRS ir Vokietijos interesai visada sutaps. Sovietų Sąjunga niekada nenorės matyti Vokietijos, patekusios į sudėtingą padėtį."* Draugas Stalinas labai supratingai atsižvelgė į Ribentropo norą atvirai pagąsdinti nekenčiamus anglų ir prancūzų plutokratus ir paprašė tik truputį sušvelninti formuluotes. Suderintame variante Stalino žodžiai skambėjo taip: *„Sovietų Sąjunga nori, kad gyvuotų stipri Vokietija. Todėl Sovietų Sąjunga negali pateisinti didžiųjų Vakarų valstybių veiksmų, sudarančių sąly-*

gas silpninti Vokietiją ir besistengiančių, kad Vokietija pakliūtų į sunkią padėtį.“

Kaip pavyko „klastotojui“ taip tiksliai perteikti Stalino mintis, jeigu apie šiuos laiškus niekas nežinojo iki 1948 m., kada JAV Valstybės departamentas garsiajame Vokietijos užsienio reikalų ministerijos trofėjinių dokumentų rinkinyje „Nazi-Soviet Relations“ paskelbė Vokietijos diplomatinį susirašinėjimą?

Klastingas „klastotojas“ veikia labai gudriai: vieną tekstą jis perduoda spaudai, pagrindinei Prancūzijos informacinei agentūrai „Havas“, o kartu pateikia nuorodas į paties Stalino pasisakymą; kito teksto su nuoroda į vidurinės grandies sovietinio valdininko pasisakymus jis spaudai nerodo, tačiau perduoda Europai tolimos (ne tik geografiškai, bet tuo metu ir politiškai) šalies Generaliniam konsulatui. Visa tai labai keista. Daug logiškesnė man atrodo hipotezė, pagal kurią „čekiškasis dokumentas“ yra visiškai autentiškas ir patikimas, o ir „prancūziškasis“, vadinamoji „Stalino kalba“, atsirado ne tuščioje vietoje, o yra atpasakojimas instrukcijų, kurias Kominterno vadovai gavo Maskvoje pakankamai aukštame lygyje.

Jeigu pakeistume įprastą, ritualinį Kominterno pokalbiuose žodį „revoliucija“ kur kas tinkamesniais tai padėčiai apibūdinti žodžiais „suirutė, chaosas ir anarchija“, paprastas, kaip ir viskas, kas genialu, Stalino planas iškils prieš mus visame savo grožyje. 1939 m. rudenį būtent Vokietija Stalinui atrodė esanti silpnesnioji konflikto pusė, todėl jis nusprendė suteikti jai politinę, psichologinę ir ekonominę pagalbą, kad jo karštai trokštamas visuotinis Europos karas nenutrūktų pačioje pradžioje, greitai sutriuškinus Vokietiją.

„Kitaip tariant džentelmenai, Togo nemuš Joe ir Joe nemuš Togo... Nebent jie bakstels vienas kitam, jei aš užvažiuosiu Joe.“ Amerikiečių karikatūroje vaizduojami Japonijos, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos lyderiai T. Hidekis, A. Hitleris ir J. Stalinas, planuojantys pasirašyti bendradarbiavimo paktą. 1940 m.

Kiek paprastas ir lengvai suprantamas geopolitinis sumanymas, tiek mums atrodo neaiški ir neapibrėžta karinė-strateginė Stalino „plano Nr. 1“ sudėtinė dalis. Kur, kokiomis operatyvinėmis kryptimis buvo norima išplėsti „pasaulinio socializmo frontą“?

Įdomus dokumentas (svarbiausia įdomus tuo, kad jo laiku nesunaikino) išliko Rusijos valstybiniame kariniame archyve. 1940 m. kovo 5 d. SSRS NKVD Vyriausiosios valdybos Ypatingojo saugumo skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Osetrovas paaiškinamajame rašte Gynybos liaudies komisarui Vorošilovui rašo:

„Sausio 31 d. Sibiro karinės apygardos vadas, 2-ojo rango komandarmas Kalininas apygardos Raudonosios armijos namuose perskaitė pranešimą apie tarptautinę padėtį... Kalininas pareiškė, kad 1940 m. pavasarį laukia neišvengiamas didelis karas, kuriame iš vienos pusės kovos SSRS bloke su Vokietija, Japonija, Italija prieš anglų-prancūzų bloką... Kariniai veiksmai prieš Angliją ir Prancūziją bei jų sąjungininkus truks labai ilgai...“

Paskutinėse paaiškinamojo rašto eilutėse SSRS NKVD vyriausiojo pavaduotojas pateikia labai keistas išvadas: *„Dauguma vadų draugo Kalinino pranešimą laiko painiu, o tarptautinės padėties nušvietimą tokioje šviesoje politiškai kenksmingu.“* Kaip suprasti tokį atsargų ir neapibrėžtą vertinimą? Nuo kada „ypatingojo skyriaus“ darbuotojai ėmė slėptis už „daugumos vadų nuomonės“ ir visa tai vyksta po to, kai NKVD sėkmingai pasodino ir sušaudė tūkstančius Raudonosios armijos vadų?

Galima spėti, kad 1940 m. kovo 5 d. draugas Osetrovas ir pats dar protu nesuvokė, kaip šiuo metu reikia „nušviesti tarptautinę padėtį“, su kuo ir prieš ką kariaus Sovietų Sąjunga, tačiau dėl visa pikta, norėdamas atsikratyti bet kokios atsakomybės, nusprendė informuoti Vorošilovą. Sprendžiant iš pasekmių – 1940 m. birželio 4 d. S. Kalininas tampa generolu leitenantu ir toliau sėkmingai vadovauja savo apygardai – pranešimas su atviru pareiškimu dėl „neišvengiamo karo prieš anglų-prancūzų bloką“, o be to, dar sąjungoje su hitlerine Vokietija ir fašistine Italija, visai nebuvo įvertintas kaip piktavališkas nekintamos taikingos SSRS užsienio politikos šmeižtas.

Buvusios Lietuvos kariuomenės, performuotos į teritorinį Raudonosios armijos karinį dalinį, karių mitingas įvedus sovietų valdžią Lietuvoje. Kaunas, 1940 m.

„Kas stiprus ore, tas mūsų laikais apskritai stiprus." K. Vorošilovas". Priešas dar neaiškus. Sovietų propagandinis plakatas. 1938 m.

„Priešas žemėj ir virš jos mūsų kilpos vis bijos!". Priešas jau aiškus. Sovietų propagandinis plakatas. 1941 m.

1940 m. gegužės 11 d. divizijos komisaras Šabalinas įteikia paaiškinamąjį raštą Raudonosios armijos Vyriausiosios politinės valdybos viršininkui Mechlisui, kuriame su didžiu susirūpinimu primena *„apie būtinybę kruopščiai peržiūrėti Raudonosios armijos dalinių ir junginių organizaciją atsižvelgiant į jų pasirengimą kovoti Artimųjų Rytų karo teatre"*.

1940 m. birželio 21 d. generolas pulkininkas D. Pavlovas pranešė gynybos liaudies komisarui maršalui Timošenkai savo samprotavimus dėl trijų aneksuotų Baltijos šalių ginkluotųjų pajėgų panaudojimo galimybių: *„Po karininkų kadrų apvalymo ir sustiprinus dalinius mūsų vadovaujančiu personalu, manau, yra galimybė šiuo momentu – artimiausiu metu – panaudoti kare Lietuvos ir Estijos armijų dalis, ne Baltarusijos YKA, o pavyzdžiui,– prieš rumunus, afganistaniečius ir japonus."* Artimiausiu metu.

1940 m. rugpjūčio 20 d. Raudonosios armijos namų Brianske viršininkas (pagal laipsnį vyresnysis politvadovas) perskaitė pranešimą „Apie tarptautinę padėtį", kuriame, tarp kitko, pasakė: *„Mes imsimės visų priemonių, kad Anglija ir Vokietija būtinai susipeštų... Tegul pašaudo, o paskui mes pažiūrėsim, kaip susiklostys padėtis,* ***kurioje vietoje pradėti*** (pabraukta mano – *M. S*). *Savo interesų mes nepraleisim. Dardanelų ir Bosforo klausimas bus išsispręstas artimiausiomis dienomis."*

Nr. 4. *Juodosios jūros karinio laivyno oro pajėgų numatomi veiksmai Juodosios, Egėjo ir Vidužiemio jūros karo veiksmų teatre 1940–1941 m.*

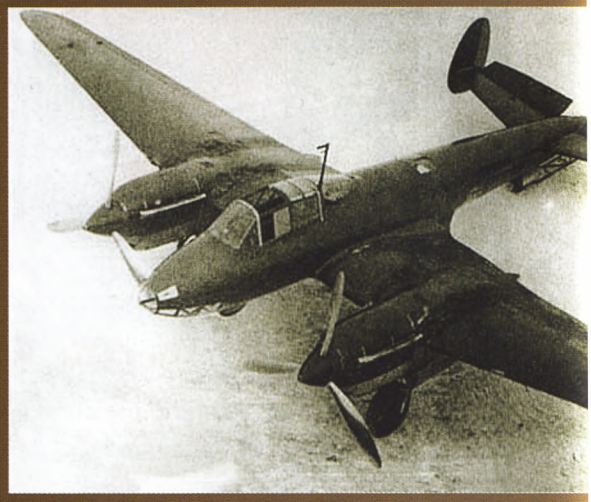

Sovietų pikiriuojantis bombonešis Pe-2, sukonstruotas NKVD konstruktorių biure 1938 m.

Pulkininkas Armanas (Tyltynė), Ispanijos karo dalyvis, vienas pirmųjų Sovietų Sąjungos didvyrių (apdovanotas 1936 m. gruodžio 31 d.), 1940 m. rudenį – Frunzės akademijos klausytojas, kalbėdamas visuomenei Maskvoje, savo pranešime sakė:

„Suomija bus sovietų. SSRS sienos gali būti prie Adrijos jūros krantų. Jeigu indai pasakys, kad jie slavų broliai ir nori gyventi [su mumis] *kartu, mes neprieštarausime...“*

Kovai prieš Angliją ir jos sąjungininkus rengėsi ne tik sovietų generolai, bet ir admirolai. „Juodosios jūros laivyno karinių oro pajėgų vado pranešime dėl Juodosios jūros laivyno KOP operacijų plano“ (dokumentas parengtas ne anksčiau kaip 1940 m. kovo 27 d.) skaitome: *„Tikėtinas priešas: Anglija, Prancūzija, Rumunija, Turkija. KOP uždaviniai: smūgiai laivams Marmuro jūroje, Bosforo sąsiauryje, minų užtvarų statyba Bosfore...“*

Juodosios jūros laivyno KOP vado raportas Vyriausiajam jūrų štabui dėl Juodosios jūros laivyno aviacijos plėtotės 1940–1941 m. numatė tokią įvykių eigą:

„Aviacijos uždaviniai karo veiksmų teatruose.

Juodoji jūra. Galingi bombonešių smūgiai į bazes: Konstanca, Izmailas, Varna....

Egėjo jūra: Salonikai, Smirna....

Vidužemio jūra: Aleksandrija, Haifa, Sueco kanalas, Maltos sala, Brindizi....

Sistemingais smūgiais į Sueco kanalą atimti iš Anglijos ir Vidužemio jūrų valstybių galimybę normaliai eksploatuoti šias komunikacijas...“

Tais pačiais 1940 m. pavasario mėnesiais DVRA Karinių oro pajėgų Vyriausioji valdyba parengė 19 puslapių dokumentą, pavadintą *„Maršrutų Indijoje Nr. 1 (Baročilio, Čitralio perėjos) ir Nr. 4 (Kilio, Gilčito, Srinagoro perėjos) aprašymas“*. Šiame 34 puslapius užėmė Turkijos, Irano,

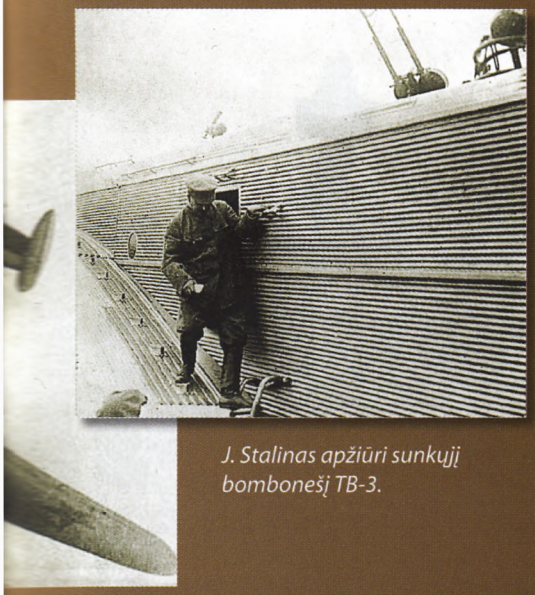

J. Stalinas apžiūri sunkųjį bombonešį TB-3.

Nr. 5. *Baltijos laivyno Karinių oro pajėgų vadas „Pranešime dėl 1940 m. operacijų" numatė Švedijos, Suomijos, tuometinės Vokietijos uostų bombardavimus.*

Afganistano, Irako, Sirijos, Palestinos, Egipto ir Indijos „Karinių ir pramonės objektų sąrašas". Beveik visos išvardytos šalys – Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos kolonijos arba pusiau kolonijos.

Ypatingas dėmesys pietų karo veiksmų teatrui visiškai nereiškė, kad sovietų štabai pamiršo apie Europos šiaurę. Štai Raudonosios Žvaigždės Baltijos laivyno kontradmirolas J. Pantelejevas savo paaiškinamajame rašte Vyriausiajam laivyno štabui 1940 m. liepos 5 d. siūlė:

„Užimti Alandų salas Baltijoje būtina esant bet kokiai padėčiai ir nedelsiant... Mūsų sausumos pajėgų puolimas šiaurės link nuo Hanko bazės ir į vakarus nuo Vyborgo (išvertus iš rusų kalbos į rusų kalbą tai reiškė Helsinkio puolimą – *M. S.*)... *Nedelsiant, dar šiais metais užimti Alandų salas ir sudaryti realią galimybę kontroliuoti visas suomių bazes Suomių įlankoje bet kokiomis priemonėmis – net kariaujant."*

Nuo savo vyresniojo viršininko neatsiliko ir Baltijos laivyno kontradmirolas N. Nesvickis. Liepos 10 d. jis Vyriausiajam jūrų štabui išsiuntė paaiškinamąjį raštą, kuriame siūlė *„išspręsti Švedijos ir Suomijos savarankišką egzistavimą SSRS naudai ir padaryti Baltijos jūrą vidaus jūra".* 1940 m. rugsėjį „klausimas dėl savarankiško Švedijos ir Suomijos egzistavimo" buvo sprendžiamas jau konkrečiai: Baltijos laivyno KOP vadas generolas majoras Jermančekovas pateikė Baltijos laivyno vadui, viceadmirolui Tribucui „Pranešimą dėl 1940 m. operacijų". Laivyno aviacijos uždavinys jame buvo suformuluotas taip:

„Savarankiškais Raudonosios žvaigždės Baltijos laivyno KOP ir Pabaltijo YKA KOP veiksmais sunaikinti laivus ir transportus jūroje ir neleisti priešo laivynui bazuotis: Stokholme, Karlskronoje, Norčiopinge, Fore, Helsinkyje, Abo, Raumoje, Poryje, Memelyje [dabar Klaipėda], *Dancige, Gdynėje,*

Zasnice, Štetine, Kylyje (išvardyti Švedijos, Suomijos, vokiečių okupuotos Lenkijos ir Vokietijos Baltijos jūros uostai – *M. S.*)... *Veikiant kartu su laivynu, KOP užtikrins, kad Alandų salos bus užimtos smogiant iš oro ir išlaipinant oro desantą...*"

Realizuoti tokius įspūdingus planus buvo rengiamasi įvairiausiomis kryptimis, taip pat ir žvalgyboje. Pavyzdžiui, štai ką rašo Baltijos laivyno KOP štabo žvalgybos skyriaus viršininkas kapitonas Semišinas Karinio jūrų laivyno štabo Pirmojo skyriaus 2-ojo poskyrio viršininkui majorui Klimašinui:

„Pranešu apie Baltijos laivyno KOP štabo žvalgybos parengtį 1940 m. rugpjūčio 1 d. Taikinių bylos užvedamos ir papildomos gaunama nauja medžiaga, konkrečiai objektas „Stokholmas" padaugintas 20 egzempliorių ir medžiaga išsiųsta į dalinius. Rengiami objektai – Kalmaras ir Karlskrona. Iš viso KOP pradėtų taikinių bylų – 270, iš jų Švedijoje – 91, Vokietijoje – 90, Suomijoje – 36."

Rugpjūčio 14 d. majoras Klimašinas išsiunčia kapitono Semišino adresu tokius nurodymus:

„Iki 1940 m. rugsėjo 1-osios praneškite – kokie taikiniai įforminti Suomijos, Švedijos bylose ir ***ar visuose pulkuose jos yra*** (pabraukta mano – *M. S.*). *Kartu praneškite, ar gavote iš Baltijos laivyno žvalgybos skyriaus objektą „Stokholmas" ir kokie jame trūkumai. Skubiai tvarkykite bylas, kad darbą būtų galima užbaigti artimiausiu metu."*

Aišku, aviacija buvo ne vienintelis ir net ne pagrindinis instrumentas „sprendžiant savarankiškos Švedijos egzistavimo" arba Sueco kanalo blokavimo klausimą. Mes kažkodėl linkę pamiršti grandiozinę Karinio jūrų laivyno statybos programą,

Sunkusis vokiečių kreiseris „Liutcovas" buvo sukurtas laikantis Versalio sutarties, pagal kurią Vokietija galėjo turėti tik 6 ribotų techninių-taktinių duomenų linkorus. Todėl šie laivai buvo statomi trumpesni nei kitose šalyse tokios pat klasės laivai. Angliškai jie buvo vadinami „pocket battleship" – „kišeniniu linijiniu laivu".
1939 m. kovo mėn. „Liutcovas" buvo atplaukęs į Klaipėdą. Jo denyje tuo metu buvo A. Hitleris.

Sovietų Sąjungos Karinio jūrų laivyno karininkų komisija priima kreiserį „Liutcovas". 1939 m.

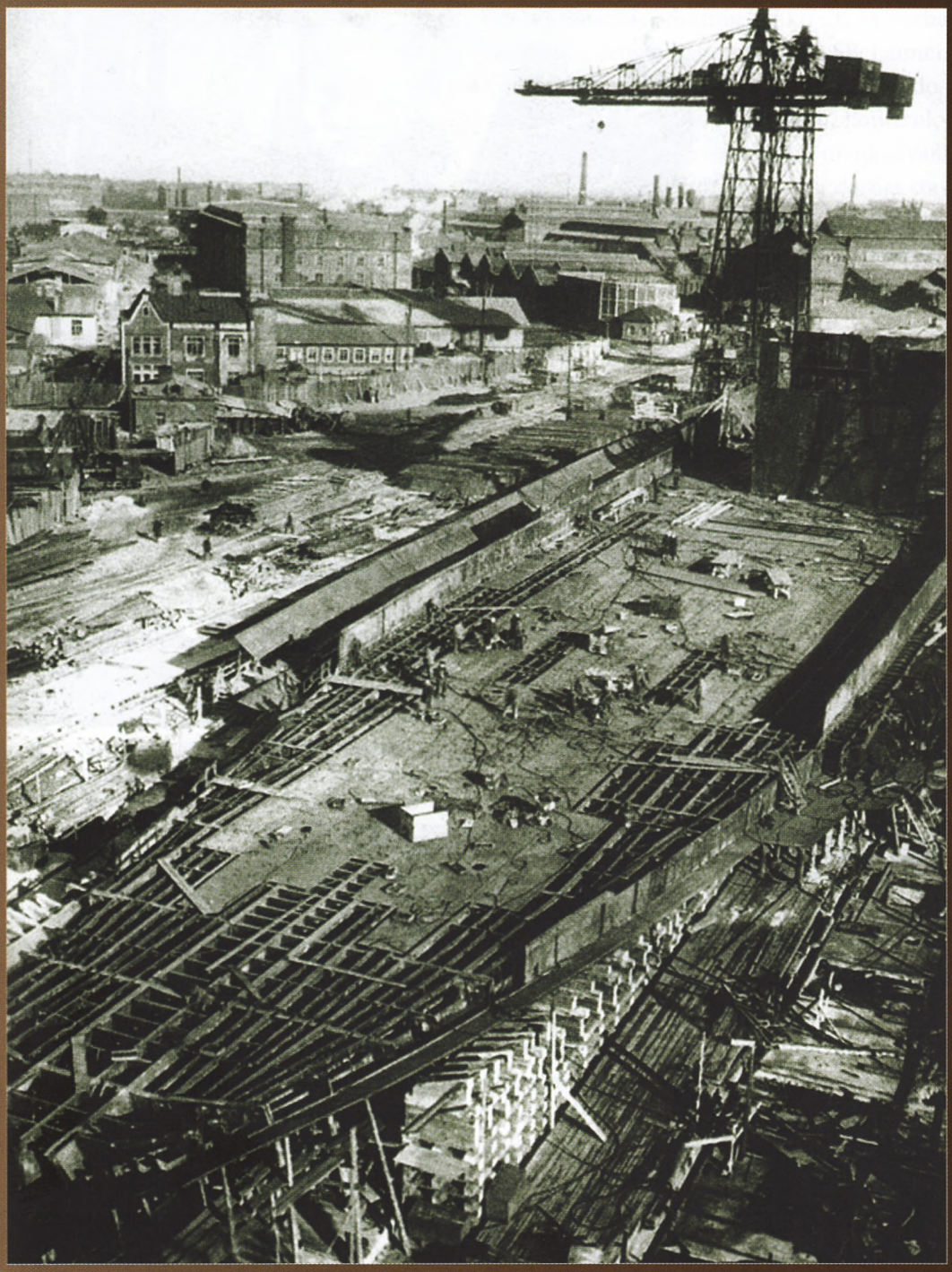

„Projektas 23.“ Laivo „Sovietų Sąjunga“ tipo linijinis laivas. Šie nepaskandinami laivai turėjo būti patys didžiausi pasaulyje. Vieno tokio laivo statybai buvo skirta net 1180 mln. rublių.

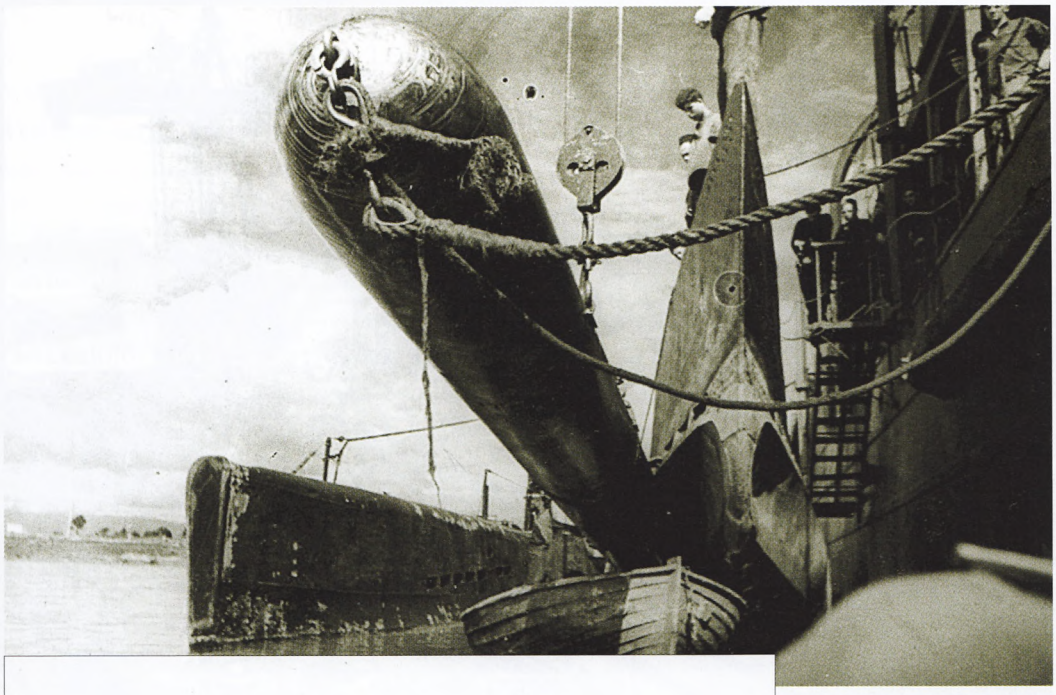

Į M tipo Sovietų Sąjungos povandeninį laivą kraunamos 533 mm torpedos. 1942–1943 m.

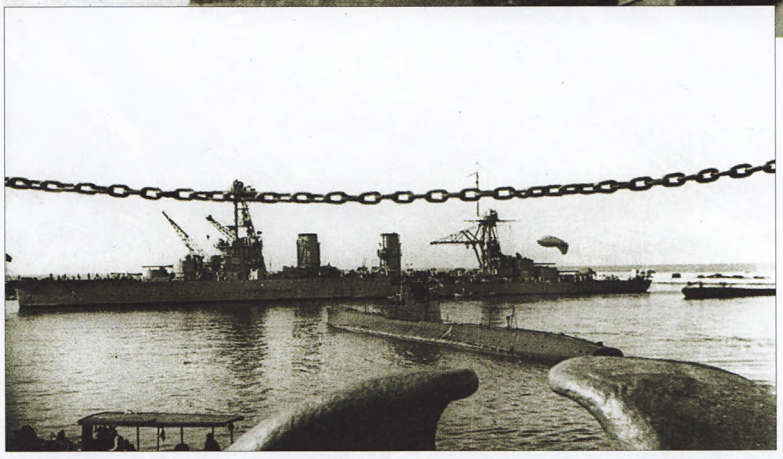

Sovietų šalis turėjo milžinišką povandeninį laivyną. 1941 m.

kurią realizuoti SSRS pradėjo ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje. 1938 m. buvo nuspręsta per 10 metų pastatyti 15 (!!!) linijinių laivų, 35 sunkiuosius ir 20 lengvųjų kreiserių, 145 lyderius ir eskadrinius minininkus. Vėliau ši programa truputį sumažinta – per septynerius metus reikėjo pastatyti „iš viso tik" 6 linijinius laivus, 21 lengvąjį kreiserį, 98 lyderius ir eskadrinius minininkus.

Vardijant karinę techniką, įrenginius ir ginkluotę, nupirktą 1939–1940 m. Vokietijoje, vos ne pusę jų sudarė jūrų artilerijos pavyzdžiai (įskaitant specialius korozijai atsparius pabūklus povandeniniams laivams), minininkų ir torpedinė ginkluotė, hidroakustiniai prietaisai, denio žvalgybiniai lėktuvai ir katapultos jiems paleisti, turbinų ir sraigtų velenai, laivo dyzeliai, laivų šarvams skirtas plienas, galų gale nau-

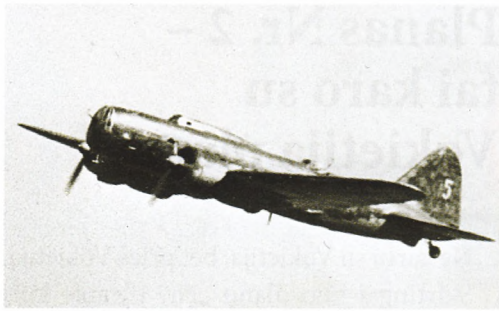

Tolimojo veikimo bombonešio DB-3 prototipas (AHT-37 bis). 1938 m. lakūnės V. Grizodubova, P. Osipenko ir šturmanė M. Raskova, šiuo lėktuvu be nutūpimo nuskrido 5908 km iš Maskvos iki Chabarovsko srities Kerbi kaimelio.

Sovietų Sąjungos tolimojo veikimo bombonešis Er-2 (Ep-2). Sukonstruotas politinio perbėgėlio italo Roberto Bartini keleivinio lėktuvo pagrindu. Šiuo lėktuvu buvo pasiekta keletas pasaulio skrydžio rekordų. 1939 m.

jausias kreiseris „Liutcovas“, vėliau užbaigtas statyti Leningrade.

Iš 25 milijardų rublių, 1940 m. asignuotų pagal ginkluotės ir karinės technikos užsakymų planą, beveik ketvirtis (5,8 mlrd.) buvo skirta Karinio jūrų laivyno liaudies komisariatui. Vien „Sovietų Sąjungos“ tipo linijinio laivo („projektas 23“) statybai buvo sudaryta 1,180 mln. rublių sąmatinė vertė. Prisimindami, kad sovietų antirinkos ekonomikos sąlygomis kaina buvo gana sąlygiška kategorija, pažymėsime, kad laivas „Sovietų Sąjunga“ iždui turėjo kainuoti tiek pat, kiek kainuotų 80 tūkst. prieštankinių 45 mm patrankų arba 3 tūkstančiai vidutinių tankų „T-34“, arba 3,2 tūkst. lengvųjų bombonešių SB. Laimei, šio tipo laivų statybai buvo spėta panaudoti, neskaitant mokslo tiriamųjų, konstrukcinių bei bandymų išlaidų, tik menkus 600 mln. rublių. 1941 m. liepą visi darbai statant linijinius laivus ir sunkiuosius kreiserius buvo nedelsiant nutraukti, o jų korpusai užkonservuoti – karui su Vokietija šie monstrai visai netiko.

Prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui didžioji jūrų valstybė Didžioji Britanija turėjo 58, Vokietija – 57, Italija – 68, Japonija – 63 povandeninius laivus. O SSRS, didžiulė kontinentinė šalis (tiesa, ne 1939 m. rugsėjį, o 1941m. birželio mėn.), – 267 povandeninius laivus.

Diunkerko pakrantėje liko kalnai sunkiosios ginkluotės. Palikti zenitiniai pabūklai ir nukauti Britanijos ekspedicinio korpuso kariai miesto gatvėje. 1941 m.

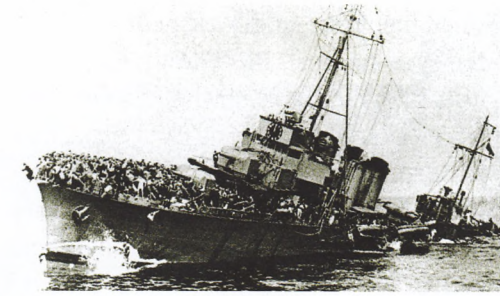

Britų kariai evakuojasi iš Diunkerko. Laivus apšaudo ir bombarduoja vokiečiai. 1940 m.

Klausimas – kokios šalies jūrų blokadą turėjo vykdyti šis gigantiškas povandeninis laivynas?

Keletas aviacijos istorikų (V. Belokonis, A. Stepanovas) atkreipė dėmesį į „antibritanišką“ sovietinių KOP plėtotę ketvirtojo ir penktojo dešimtmečių sandūroje. Jau serijiniu būdu gamindami ir koviniuose daliniuose turėdami bombonešį DB-3f, kuris su 1 tonos bombų kroviniu galėjo nuskristi 3300 km (to meto vokiečių He-111 tolimiausio skrydžio atstumas buvo ne didesnis kaip 2700 km), 1939 m. sausį Stalino nurodymu konstruktoriai ėmė kurti bombonešį, galintį nuskristi 5000 km. Kam? Kur, į kokias tolumas turėjo skristi „Stalino sakalai“? Nuo Minsko iki Berlyno – 1000 km, nuo Minsko iki Hamburgo – 1200 km, nuo Kijevo iki Miuncheno – 1400 km, nuo Vladivostoko iki Tokijo – 1200 km. Serijinio DB-3f skrydžio atstumo visiškai pakako nurodytiems taikiniams bombarduoti. O štai norint bombarduoti Britanijos salas iš tikro reikėjo daug didesnio veikimo spindulio bombonešio – nuo Minsko iki Londono 1900 km, iki Mančesterio – 2000 km.

Visos šios karinės svajonės, saldūs sapnai apie tai, kaip Baltija pavirs „vidine jūra“, o Himalajų perėjos pakeliui į Indijos vandenyną taps savos, subyrėjo į dulkes 1940 m. vasarą. Prancūzijai sutriuškinti neprireikė net mėnesio. Anglų ekspedicinis korpusas vos ne vos išnešė kudašių palikęs Diunkerko pakrantės smėlyje kalnus sunkiosios ginkluotės. Naujasis Vermachtas svaiginančiu greičiu virto galingiausia pasaulio armija. Didelė dalis kontinentinės Vakarų Europos jau buvo kontroliuojama Hitlerio. Šį pritrenkianti realybė privertė Staliną skubiai keisti strateginį karo planą.

Planas Nr. 2 – tai karo su Vokietija planas.

Ne kartu su Vokietija, bet prieš Vokietiją.

Skirtingai nuo plano „Nr. 1“, apie kurį galima spręsti tik iš atskirų informacijos trupinių, planą „Nr. 2“ šiandien galime rekonstruoti pakankamai detaliai (žr. 33–35 p.). Dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje buvo išslaptinti ir publikuoti rinktinėse šie dokumentai:

» SSRS gynybos liaudies komisaro, Raudonosios armijos Generalinio štabo viršininko paaiškinamasis raštas VKB (b) CK J. Stalinui ir V. Molotovui „Apie SSRS Ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose pagrindus“, b/nr., ne vėliau kaip 1940 m. rugpjūčio 16 d.

» Analogišku pavadinimu dokumentas, tačiau jau su numeriu (Nr.103202) ir tikslia pasirašymo data (1940 m. rugsėjo mėn. 18 d.).

» SSRS gynybos liaudies komisaro, Raudonosios armijos Generalinio štabo viršininko paaiškinamasis raštas VKB (b) CK J. Stalinui ir V. Molotovui Nr. 103313 (dokumentas pradedamas šiais žodžiais: *„Pateikiu Jums tvirtinti pagrindines išvadas Jūsų nurodymų, kurie buvo duoti 1940 m. spalio 5 d. svarstant SSRS Ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo planus 1941 metams*“, ir būtent todėl paprastai vadinamas „patikslintu spalio mėn. strateginio išskleidimo planu“).

» Kijevo YKA Štabo viršininko paaiškinamasis raštas vykdant

Nr. 6. *Raudonosios armijos pradinis strateginio išskleidimo planas. 1940 m.*

Nr. 7. Raudonosios armijos operatyvinis-strateginis planas - „žaidimas". 1940–1941 m.

Nr. 8. *Raudonosios armijos pajėgų strateginio išskleidimo planas. Vėliausiai 1941 m. gegužės mėn.*

Pietvakarių fronto karo tarybos 1940 m. operatyvinio išskleidimo planą, b/nr., ne vėliau kaip 1940 m. gruodžio mėn.

» SSRS gynybos liaudies komisaro, Raudonosios armijos Generalinio štabo viršininko paaiškinamasis raštas VKB (b) CK J. Stalinui ir V. Molotovui „Patikslintas SSRS Ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose planas, b/nr., ne vėliau kaip 1940 m. kovo 11 d.

» SSRS Gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos Generalinio štabo viršininko direktyva Vakarų YKA vadui dėl karinės apygardos operatyvinio išskleidimo plano sukūrimo, b/nr., 1941 m. balandis.

» Samprotavimai apie Sovietų Sąjungos Ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo planą prasidėjus karui su Vokietija ir jos sąjungininkais, b/nr., ne anksčiau kaip 1941 m. gegužės 15 d.

Tiesą sakant, informacijos apmąstymams visiškai užtenka. Istorikai turi penkis Raudonosios armijos bendrojo strateginio išskleidimo plano variantus ir dviejų svarbiausių frontų – Pietvakarių ir Vakarų operatyvinių planų medžiagą. Kokias išvadas galime padaryti iš turimų dokumentų?

Pirma, operatyvinis karo prieš Vokietiją planas iš tikrųjų buvo ir daugybę mėnesių prie jo buvo dirbama, be jokio dairymosi į nepuolimo paktą, mažiausia nuo 1940 m. rugpjūčio. Keista, kad tai būtina pabrėžti, nes kai kurie „beprasmiškai uolūs" propagandininkai tvirtino, kad „naivus ir patiklus" Stalinas užuot sudarinėjęs operatyvinius planus meiliai nagrinėjo Ribentropo parašą.

Antra, pradedant 1940 m. rugpjūčiu anksčiau minėtuose Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo planuose Anglija kaip galimas priešas jau nebeminima; pagrindiniu priešu laikoma Vokietija, kurią, buvo manoma, palaikys Italija, Vengrija, Rumunija ir Suomija.

Trečia, visi iki šio momento išslaptinti Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planai faktiškai yra vienas ir tas pats dokumentas su nedideliais pakeitimais nuo vieno varianto į kitą. Visi planai atitinka vienas kitą ne tik prasmine, bet ir tekstine išraiška. Visi be išimties dokumentai yra grandiozinės puolamosios operacijos už SSRS valstybės sienų plano aprašymas. Visą dokumentuose vartojamą numatomų karo veiksmų teatro toponimiką sudaro vien Rytų Prūsijos, Lenkijos ir Slovakijos miestų ir upių pavadinimai:

„Veikiant kartu su Vakarų fronto 4-ąja armija sutriuškinti priešo Liublino-Sandomiro grupuotę ir išeiti prie Vyslos upės. Toliau smogti Kelcų–Petrokovo ir Krokuvos kryptimis, užimti Kelcų –Petrokovo rajoną, pasiekti Pilicos upę ir Oderio aukštupį...

Artimiausias strateginis uždavinys – veikiant kartu su Vakarų fronto 4-ąja armija sutriuškinti Vokietijos ginkluotąsias pajėgas Liublino, Tomašuvo, Kelcų, Radomo ir Žešuvo, Jaslų, Krokuvos rajonuose ir 30-ąją operacijos dieną išeiti į fronto ruožą Pilicos upė–Petrokovas–Opeljanai–Neištadtas, atkertant Vokietiją nuo jos pietinių sąjungininkų...

Pagrindinėmis Pietvakarių fronto jėgomis sąveikoje su kairiuoju Vakarų fronto sparnu smogti smūgį ir sutriuškinti priešo grupuotę ruože Liublinas – Radomas – Sandomiras – Krokuva, forsuoti Vyslos upę, užimti Krokuvą ir Varšuvą ir pasiekti fronto ruožą Varšuva–Lodzė–Kreicburgas–Opeljanai...

Pietvakarių fronto armijoms pradėjus puolimą Sedleco, Radomo kryptimi, kairiojo sparno smūgiu padėti Pietvakarių frontui sutriuškinti priešo Liublino-Radomo grupuotę. Artimiausias fronto uždavinys – užimti Sedleco, Lukovo rajoną ir perkėlas per Vyslą; tolimesnė kryptis – į Radomą, tikslas – visiškai apsupti priešo Liublino grupuotę veikiant kartu su Pietvakarių frontu...

Pagrindinį smūgį smogti Pietvakarių fronto jėgomis Krokuvos, Katovicų kryptimi atkertant Vokietiją nuo jos pietinių sąjungininkų; Vakarų fronto kairiuoju sparnu smogti pagalbinį smūgį Sedleco, Demblino kryptimi turint tikslą sukaustyti Varšuvos grupuotės veiksmus ir padėti Pietvakarių frontui sutriuškinti priešo Liublino grupuotę...“

Aukščiau pateiktos ištraukos iš penkių skirtingų dokumentų (planų). Taip sakant, „raskite penkis skirtumus“. Vien akivaizdi sumanymo ir net detalių visuose variantuose vienovė rodo, kad strateginės puolamosios operacijos planą, pagal kurį kovos turėjo vykti į vakarus nuo SSRS valstybinės sienos, vadinti „Žukovo planu“, „Žukovo gegužės planu“ absurdiška... Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planas išskirtinai galėjo būti tik „Stalino planas“.

Nuo 1940 m. rugpjūčio iki 1941 m. gegužės prie įvairių šio plano variantų dirbo SSRS gynybos liaudies komisaras Timošenka ir trys paeiliui jį pakeitę Generalinio štabo viršininkai – Šapošnikovas, Mereckovas ir Žukovas.

Ketvirta, tik 1940 m. rugpjūčio dokumentas numato konkrečią galimybę išskleisti pagrindines Raudonosios armijos pajėgas atsižvelgiant į galimus priešo planus (*„manome, kad pagrindinis vokiečių smūgis bus nukreiptas šiauriau Sano upės žiočių, todėl būtina pagrindines Raudonosios armijos jėgas išskleisti šiauriau Polesės... Pagrindinis mūsų kariuomenės uždavinys – sutriuškinti vokiečių pajėgas, telkiamas Rytų Prūsijoje ir Varšuvos rajone; pagalbiniais smūgiais sutriuškinti priešo grupuotę Liublino, Grubešovo, Tomaševo, Sandomiro rajonuose...“*).

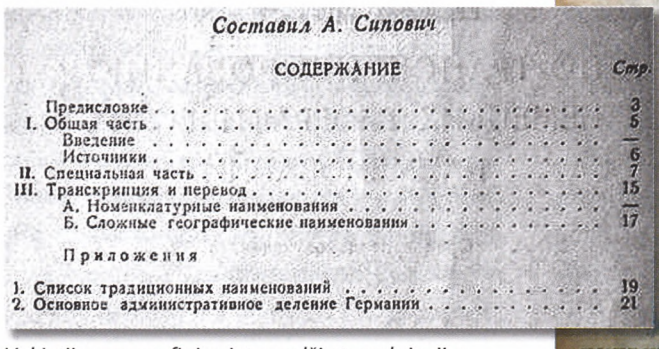
Составил А. Силович

СОДЕРЖАНИЕ Стр.

Предисловие . . . 3
I. Общая часть . . . 5
Введение . . . 6
Источники . . . 6
II. Специальная часть . . . 7
III. Транскрипция и перевод . . . 15
А. Номенклатурные наименования . . . 17
Б. Сложные географические наименования . . . 17
Приложения
1. Список традиционных наименований . . . 19
2. Основное административное деление Германии . . . 21

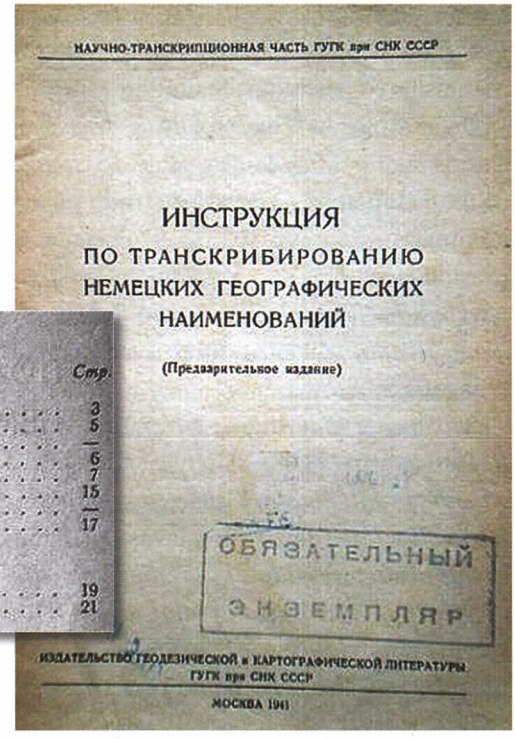

Vokietijos geografinių vietovardžių transkripcijos instrukcija. Išleista 1941 m. pradžioje. Antspaudas – „Privalomas egzempliorius.“

Tik labai norint galima šį planą pavadinti „planuojamu atsakomuoju kontrsmūgiu“. Vis dėlto kiti Raudonosios armijos strateginio išskleidimo plano variantai nurodo planuojamų kovos veiksmų geografiją išskirtinai paisant karinių operatyvinių ir politinių puolančiosios Raudonosios armijos galimybių. Vokietijos vadovybės planų vertinimas, išskleidus vokiečiams stipriausią grupuotę į šiaurę ar pietus nuo Polesės pelkių, keletą kartų keičiasi, tačiau tai neturi jokios įtakos pasirenkant Raudonosios armijos pagrindinio smūgio kryptį.

Kitą dokumentą – „SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose pagrindai“ – sudarė gynybos liaudies komisaras, maršalas Timošenka ir naujasis Generalinio štabo viršininkas, armijos generolas Mereckovas 1940 m. rugsėjo 18 d. (išvakarėse, rugsėjo 16 d., Stalino kabinete jie išbuvo 4,5 val.). Išmargintas visais tokiu atveju privalomais grifais (*„Ypač svarbu, Visiškai slaptai, Tik asmeniškai, Parašytas vienu egzemplioriumi“*) dokumentas buvo perduotas Stalinui.

Detaliai apsvarsčius (spalio 3, 4 ir 5 d. Timošenka ir Mereckovas praleido Šeimininko kabinete po 3,5 val.) atsirado paaiškinamasis raštas Nr. 103313. Dokumentas prasideda žodžiais: *„Pateikiu patvirtinti pagrindines Jūsų 1940 m. spalio 5 d. nurodymų išvadas...“* Pagrindinės išvados buvo taip suformuluotos:

„Vakaruose pagrindinę grupuotę laikyti Pietvakarių fronto sudėtyje, kad galingu smūgiu Liublino ir Krokuvos kryptimi ir toliau Breslau (dabar Vroclavas, Lenkija) *kryptimi jau pirmajame karo etape Vokietija būtų atkirsta nuo Balkanų šalių, atimti iš jos svarbią ekonominę bazę ir ryžtingai paveikti Balkanų šalis dėl dalyvavimo kare...“*

Rugsėjo mėn. strateginio išskleidimo planas, kartu su spalio 5 d. papildymais ir patikslinimais – tai didžiulis (daugiau kaip 6700 žodžių) dokumentas, kuriame detaliai aprašyta sovietinės kariuomenės grupuotė, jos dislokacijos terminai ir tvarka, KOP grupuotės sudėtis ir uždaviniai, o pirmųjų operacijų operatyviniai planai detalizuoti iki fronto lygio. Galima spėti, kad „su ta [dokumento] dalimi, kuri buvo svarbi būtent jiems“, buvo supažindinti pasienio karinių apygardų (būsimųjų frontų) vadai. Šis spėjimas pagrįstas tuo, kad ne vėliau kaip 1940 m. gruodį (tiksli data dokumente nenurodyta) Kijevo karinės apygardos štabe buvo sudarytas labai smulkus, išdėstytas tiesiog dienomis, detalizuotas kiekvienai armijai Pietvakarių fronto išskleidimo planas.

Kaip ir reikėjo tikėtis, Pietvakarių fronto operatyvinio išskleidimo planas pagal pagrindinį sumanymą tiksliai atitiko Vyriausiosios vadovybės Didįjį planą: *„Artimiausias strateginis uždavinys – sąveikoje su Vakarų fronto 4-ąja armija sutriuškinti ginkluotąsias Vokietijos pajėgas Liublino, Tomašuvo, Kelcų, Radomo ir Žešuvo, Jaslo, Krokuvos rajonuose atkertant Vokietiją nuo jos pietinių sąjungininkų. Kartu užtikrinti valstybinės sienos su Vengrija ir Rumunija apsaugą.*

Artimiausias uždavinys – sąveikoje su Vakarų fronto 4-ąja armija apsupti ir sunaikinti priešą į rytus nuo Vyslos ir 10-ąją operacijos dieną pasiekti Vyslos upę ir toliau pulti Kelcų, Petrokovo ir Krokuvos kryptimi.

Pasirengti pereiti į puolimą ne vėliau kaip 30-ą mobilizacijos dieną...“

Būsimojo fronto aviacijos uždaviniai buvo surašyti tiesiog dienomis:

„...1-oji veiksmų diena. Du vienas paskui kitą nauji antskrydžiai virš priešo oro uostų, išdėstytų zonos 150–160 km gilumoje. Pajėgos: 16-asis tolimojo veikimo bombonešių aviacijos pulkas, 30-asis greitųjų bombonešių aviacijos pulkas, 10-asis naikintuvų aviacijos pulkas.

2-oji diena – smūgis pakartojamas.

3 ir 4-oji dienos – pakartojami antskrydžiai virš oro uostų. Tolimojo veikimo bombonešiai perkelia smūgį į oro uostus, išdėstytus iki 400 km gilumoje.

5, 6, 7-ąją veiksmų dienomis smogiamas smūgis į Vyslos upės tiltus ir geležinkelio mazgus pagal nurodytus uždavinius. Pajėgos: 13-asis tolimojo veikimo bombonešių pulkas, 24-asis greitųjų bombonešių pulkas ir 10-asis naikintuvų pulkas...“

Ne mažiau detaliai buvo suformuluoti ir sausumos kariuomenės veiksmai:

„...6-oji armija... Uždavinys – smūgiu link Tarnogrudo pralaužti priešo frontą ir praleisti į priekį mechanizuotąją kavalerijos armiją. Operacijos 3-ios dienos pabaigoje užimti šiaurinius išėjimus iš gūdžių miškų Bilgorajaus rajone ir Ježevės rajoną. Mobiliems daliniams užimti perkėlą ties Sandomiru. Toliau puolant Sandomiro link 10-ąją operacijos dieną pasiekti Vyslos upę.

Pajėgų išdėstymas: pagrindinio smūgio ruože – 3 šaulių korpusai (9 šaulių divizijos), 3 tankų brigados, 7 VVR (Vyriausiosios vadovybės rezervo) pulkai. Ščebžešino kryptyje 1 šaulių korpusas (4 šaulių divizijos), 1 VVR artilerijos pulkas. Kairiajame Sano upės krante – 1 šaulių korpusas (2 divizijos), 1 VVR artilerijos pulkas...“ Tokie duomenys pateikiami apie kiekvieną iš aštuonių armijų, sudarančių Pietvakarių frontą.

1940 m. kovo 11 d. Timošenka ir Žukovas įteikia Stalinui eilinį „Patikslintą SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose planą“. 1941 m. kovo mėn. Didžiojo plano variantas iš principo niekuo nesiskyrė nuo dviejų ankstesnių. Eilinį kartą išimtinai puolimu pagrindžiama pasirinkta pagrindinio smūgio kryptis:

„...Raudonosios armijos pagrindinių pajėgų išskleidimas Vakaruose su pagrindinių pajėgų grupuote prieš Rytų Prūsiją ir Varšuvos kryptyje kelia rimtas abejones, nes kova šiame fronte gali pavirsti ilgai trunkančiais mūšiais, sukaustyti pagrindines mūsų jėgas ir neturės būtino greito poveikio, paskatins Balkanų šalis stoti į karą prieš mus...

Naudingiausia mums būtų išskleisti mūsų pagrindines pajėgas į pietus nuo Pripetės, kad galėtume galingais smūgiais Liublino, Radomo ir Krokuvos kryptimi sutriuškinti pagrindines vokiečių pajėgas ir pirmajame karo etape atkirsti Vokietiją nuo Balkanų šalių, atimti iš jos svarbias ekonomines bazes ir ryžtingai paveikti Balkanų šalis, kad nedalyvautų kare prieš mus...“

Kovo mėn. variantas įdomus tuo, kad jame pirmą kartą aprašius „pirmąjį strateginį uždavinį“ (puolimą Krokuvos–Katovicų kryptimi) nurodomos ir kitų smūgių kryptys:

„Raudonosios armijos pagrindinių pajėgų tolesnis strateginis tikslas, atsižvelgiant į aplinkybes, gali būti operacija per Poznanę į Berlyną arba į pietvakarius, Prahos ir Vienos kryptimi, arba smūgis šiaurėje į Torunę ir Dancigą, aplenkiant Rytų Prūsiją...“

Jokių kitų Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planų, išskyrus pateiktuosius, kol kas nerasta.

Turėdami savo žinioje visus Rusijos archyvus Suvorovo hipotezės priešininkai per paskutinius 18 metų nesugebėjo „miestui ir pasauliui" parodyti bent vieną dokumentą, kuriame Sovietų Sąjungos–Vokietijos karo pradžia (nors pradžia!) būtų planuojama kaip strateginė gynybinė operacija SSRS teritorijoje.

Per 18 metų toks dokumentas nesurastas. Ankstesniais metais niekas jo net neieškojo. Prieš pasirodant spaudoje „Ledlaužiui" sovietų istorikai nė kiek nesutrikdami teigė, kad *„užimtos kariuomenės pozicijos turėjo įtakos planuojamų strateginių veiksmų puolamajam pobūdžiui... Strateginio išskleidimo planas ir operatyvinių kariuomenės grupuočių išdėstymas didžia dalimi rodė puolamuosius tikslus"*. Tiesa, panašius prisipažinimus visada lydėdavo išlyga, kad *„neteisingai įvertinus situaciją buvo priimtas klaidingas sprendimas..."*

1941 m. sausio pradžioje pagrindiniai operatyviniai karo prieš Vokietiją ir jos sąjungininkus sprendimai ir idėjos buvo patikrinti per du operatyvinius-strateginius žaidimus žemėlapiuose, kuriuos pravedė DVRA Generalinis štabas, vadovaujamas gynybos liaudies komisaro, maršalo Timošenkos. „Žaidimuose" dalyvavo keturi maršalai ir 49 generolai, Gynybos liaudies komisariato ir Generalinio štabo viršininko pavaduotojai, Vakarinių karinių apygardų štabų viršininkai, Vyriausiųjų valdybų vadovai ir jų pavaduotojai, kariuomenės rūšių generolai-inspektoriai... Žodžiu, visa Raudonosios armijos aukščiausioji vadovybė; tie, kas netolimoje ateityje turėjo vesti pulkus į mūšį.

Raudonoji armija rengiasi kariauti. Kulkosvaidininkai.

Если завтра война

Музыка: бр. Покрасов
Слова: В. Лебедев-Кумач

Мы войны не хотим, но себя защитим,
Оборону крепим мы не даром
И на вражьей земле, мы врага разгромим
Малой кровью, могучим ударом!

Priedainis:
Mes karo nenorim, bet apginsim save,
Juk plieną ne veltui mes kalam,
Ir žemėje priešo sutriuškinsim juos,
Galingu smūgiu, mažai nukraujavę!

Žymiausia propagandinė ikikarinė sovietinė daina, kurioje atsispindi visa kovos doktrina. 1938 m.

Ekranuoti vidutiniai trijų bokštelių tankai T-28. Pirmasis sovietų masinės gamybos tankas. Maskva, 1940 m. lapkričio 7 d. paradas

1941 m. sausio mėn. operatyvinio-strateginio žaidimo medžiaga daugiau nei pusę šimtmečio buvo saugoma su grifu „Visiškai slaptai“. Tačiau ir didžiulis slaptumas nesutrukdė sovietiniams istorikams papasakoti liaudžiai „visą tiesą“. Ši „tiesa“ net buvo pavaizduota tos epochos kino juostoje „Išlaisvinimas“ – joje Žukovas priekaištauja teismo nuosprendžiu pasmerktam Vakarų fronto vadui Pavlovui, kad tas nepadarė reikiamų išvadų iš sausio „žaidimų“, kurių metu Didysis Maršalas, atstovaudamas „Vakarams“, apsupo ir sutriuškino „Rytus“ Baltarusijoje. Ir net išslaptinus bei išspausdinus visą „žaidimų“ medžiagą (*Vojenno istoričeskij žurnal*, 1993, Nr. 7–8), „Raudonosios žvaigždės“ apžvalgininkas V. Morozas rašo:

„Žinoma, kad Raudonosios armijos Generalinis štabas net operatyviniuose-stra-

teginiuose žaidimuose tokia kryptimi (puolimo – *M. S.*) *neužsiiminėjo... Istorija žino kitokio turinio štabo žaidimus... Mūsų geriausi strategai, puikiausiai pasirengę operatoriai sprendė, kas įvyktų Vokietijai užpuolus SSRS ir, kaip žinome, Stalino nenuramino, nes smūgio net žaidimo metu atremti nesugebėjo.*" (*Krasnaja zvezda*, 2000, sausio 13)

Iš tikrųjų buvo žaidžiami du „žaidimai". Pirmajame buvo svarstomas „šiaurės variantas" – pagrindinis smūgis smogiamas iš Baltstogės kyšulio ir Lietuvos į Rytų Prūsiją. Sąlyginiai „kariniai veiksmai" vyko priešo teritorijoje, „rytiniai" pasiekė Alenšteiną (dabar Olštynas, Lenkija) ir Rastenburgą (dabar Ketržinas, Lenkija), tačiau pagrindiniai puolimo tikslai nebuvo išspręsti; nepavyko nei „vakarinių" apsupti, nei pasiekti Vyslos ir išeiti prie Dancigo. Puolimas apaugusioje mišku ir pelkėtoje vietovėje, dar per Pirmąjį pasaulinį karą liūdnai pagarsėjusiame Mozūrijos ežerų rajone, užstrigo. Žaidimas dar kartą patvirtino, kad strateginės puolamosios operacijos „šiaurės variantas" neperspektyvus.

Žaidimo finale „vakariniai", kuriems vadovavo Žukovas, iš tikrųjų bandė perimti iniciatyvą ir smogti du smūgius į Alenšteiną puolančių „rytinių" sparną ir užnugarį. Lomžos, Zambrovo, Brastos rajone tariami „kovos veiksmai" buvo perkelti 20–40 km į rytus nuo valstybinės sienos. Į tą katastrofą, kuri 1941 m. birželį tikrovėje įvyko Baltarusijoje, šis „vakarinių" proveržis Lomžos ir Zambrovo link panašus lygiai tiek pat, kiek naminė katė panaši į liūtą.

Antrojo „žaidimo" metu buvo nagrinėjamas jau 1940 m. priimtas ir patvirtintas kaip pagrindinis (beje, „rytinių" grupuotė antrajame žaidime buvo daug didesnė nei pirmajame) „pietinis variantas". Išskleidę pagrindines jėgas Lvovo kyšulyje „rytiniai" per penkias savaites turėjo išeiti į fronto ruožą Vysla–Krokuva–Budapeštas–Timišoara–Krajova, t. y. per 250–300 km gylio puolimą užimti pietų Lenkiją, Slovakiją, didelę dalį Vengrijos ir Rumunijos.

Antrasis („pietinis") „žaidimas" nusipelno ypatingo dėmesio dėl kelių priežasčių. Pirma, „žaidimo" scenarijuje buvo atmesti menkiausi parodomojo taikingumo „figos lapeliai" – „rytiniai" pradėjo puolimą ne nuo valstybinės sienos linijos, o iš Žešuvo-Tarnuvo rajono, t. y. iš „generalinės gubernijos" teritorijos. Čia vertėtų priminti, kad vėliau parengtame 1941 m. gegužės–birželio mėn. Kijevo YKA mobilizacijos priedangos, dislokacijos ir išskleidimo plane buvo iškeltas uždavinys jau šiame pagrindinės grupuotės išskleidimo etape „*būti pasirengusiems Vyriausiosios vadovybės nurodymu smogti veržlius smūgius ir sutriuškinti priešo grupuotę, kovos veiksmus perkelti į jo teritoriją ir užimti palankius ruožus*".

Antra (o tai labai svarbu norint suvokti, kaip Stalinas ir jo patikėtiniai tuo metu vertino Raudonosios armijos kovingumą), žaidime „rytiniai" vienu metu sprendė keturis (!!!) stambius uždavinius: pagrindinių priešo pajėgų sutriuškinimas Krokuvos–Katovicų rajone, gilus proveržis Budapešto link, atkakli gynyba dviejų priešo kontrsmūgių (į Kovelį ir Strijų) kryptimis, „vakarinių" smogiamosios grupuotės, Chotino rajone forsavusios Dnestrą ir puolusios Voločiską, Proskurovą, apsuptis. Visus šiuos uždavinius „rytiniai" puikiai išsprendė turėdami mažiau nei priešas šaulių divizijų (81 prieš 100) ir visai nedidelę (apie 30 proc.) persvarą aviacijoje (tik

Vidutinis tankas T-34. Žinomiausias Raudonosios armijos tankas.

tankų skaičiumi „rytiniai“ buvo lemiamai – 3 kartus – pranašesni).

Trečia, „žaidimų“ chronologija labai įsidėmėtina. Ne „pirmąją, antrąją, dešimtąją žaidimų dieną“, o nuo rugpjūčio 8 iki 20 dienos. Ir ne tiesiog rugpjūčio, o labai konkretaus – 1941 m. rugpjūčio. Faktas, kad nurodomi konkretūs metai, atrodo gana keistai; kad nurodomas konkretus mėnuo, dar galima paaiškinti tuo, jog planuojant „karinių veiksmų“ sąlygas reikia atsižvelgti į gamtines-klimatines sąlygas, dienos trukmę, saulėtekio ir saulėlydžio laiką. Tačiau kam reikėjo nurodyti metus?

Čia mes pereiname prie vieno sudėtingiausių karo priešistorės klausimų. Jeigu pačios grandiozinės puolimo operacijos sumanymas aiškus ir diskutuoti galima tik norint pasitikslinti atskiras detales, tai nustatyti iš turimų išslaptintų dokumentų tikslią Raudonosios armijos perėjimo į puolimą datą neįmanoma.

Turimi dokumentai kol kas nepatvirtina V. Suvorovo ir I. Buničo pateiktosios hipotezės, kad Stalinas rengėsi įsiveržti į Europą tuomet, kai vokiečių kariuomenė išsilaipins Britanijos salose. Hipotezė labai graži, tačiau vien tik „minties grožio“ istorikui nepakanka.

Sunkieji tankai KV-1C (KB - „Klementas Vorošilovas"). 1941 m.

Daugiausia klausimų kelia 1941 m. kovo 11 d. „Patikslinto SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose plano" paaiškinamasis raštas, kurio 27-o puslapio kitoje pusėje plonu pieštuku, smulkia ir lygia rašysena, spėjama, Operatyvinės valdybos Generalinio štabo viršininko Vatutino ranka, užrašyta frazė: *„Puolimą pradėti 06.12."* Ši frazė niekaip nesusijusi su kontekstu (ji atsiranda jau aprašius *„Pietryčių fronto pagrindinės grupuotės kairiojo sparno"* uždavinį) ir, atrodo, visai netinka dokumentui, kur visi chronologiniai žymėjimai išreikšti sutartiniais dydžiais, „pririštais" prie pirmosios operacijos dienos *(„trečiąją operacijos dieną mobiliems daliniams užimti Sedlecą, o 5-ąją dieną persikėlus per Vyslą...")*.

Kruopšti dokumento analizė neleidžia daryti prielaidos, kad frazė *„puolimą pradėti birželio 12 d."* susijusi su 1941 m. birželio 12 diena. Greičiausiai čia kalbama apie 1942 m. vasarą. Logika labai paprasta – didžiosios dalies mechanizuotųjų (tankų) junginių, minimų 1941 m. kovo mėn. strateginio išskleidimo plane, tikrovėje apskritai nebuvo. Taigi į Vakarų fronto 4-osios armijos sudėtį pagal planą buvo įjungti trys mechanizuotieji korpusai. Tuo pačiu plonu pieštuku įrašyti jų numeriai: 13-asis, 14-asis ir 17-asis. Tuo metu apie ryžtingą puolimą su šiomis pajėgomis negalėjo būti nė kalbos. 14-asis mechanizuotasis korpusas pagal 1941 m. vasarį patvirtintus planus turėjo būti suformuotas tik 1942 m. pradžioje. O 13-asis ir 17-asis apskritai buvo dar tik pradėti formuoti ir net 1941 m. pabaigoje galėjo būti aprūpinti tankais tik 25–30 proc.

Apskritai imant 1941 m. vasarį pradėta milžiniškų šarvuočių ir tankų pajėgų, kurias sudarytų trisdešimt mechanizuotųjų korpusų po tūkstantį tankų kiekviename, ir šios šarvuotos pabaisų ordos, ginkluotos „naujo tipo tankais" („KV" ir „T-34"), formavimo programa negalėjo būti baigta anksčiau nei 1942 m. pabaigoje, o galbūt ir vėliau. Nė vienas protingas žmogus – o Stalinas, be abejo, buvo labai atsargus žmogus, nebūtų pradėjęs tokio milžiniško „kapitalinio remonto" likus keletui mėnesių iki Didžiojo karo. Galima spėti, kad 1941 m. kovo mėn. šį momentą jis perkėlė į 1942 ar net 1943 m. vasaros pradžią („birželio 12 d.").

„Lauke dvi laisvės" – sako sena rusų patarlė.* Dramatiški pasaulinio karo veiksmai neleido Stalinui pasirengti karui Europoje iš pagrindų, „su jausmu, protingai, tinkamai paskirsčius jėgas". Matyt, 1941 m. pavasarį tam tikru momentu Maskva suprato, kad jai pirmai smogti pavyks tik tuo atveju, jei Raudonoji Armija pradės puolimą ne vėliau kaip 1941 m. rugpjūtį – rugsėjį.

Susidūrus su šiais naujais faktais Sovietų Sąjungos vyriausiajai karinei vadovybei teko skubiai koreguoti anksčiau parengtus planus.

Rimtai kalbant, naujasis „trečiasis Stalino planas" operatyviniu požiūriu niekuo nesiskyrė nuo „plano Nr. 2". Kaip ir anksčiau, stambaus masto puolamoji operacija buvo planuojama už SSRS valstybinių sienų. 1941 m. gegužės „Samprotavimai apie strateginio išskleidimo planą" savo uždaviniais, pagrindinių smūgių kryptimis, terminais ir ruožais visiškai pakartoja visus ankstesnius karo prieš Vokietiją planus. „Samprotavimų" tekste atsiranda tik vienas – tačiau labai reikšmingas – naujas momentas. O būtent: „*Vokietija turi galimybę mus aplenkti išskleidžiant kariuomenę ir smogti netikėtai.*" Būtent todėl plano sudarytojai *primygtinai* siūlo „*jokiu būdu neperleisti iniciatyvos Vokietijos vadovybei, aplenkti priešą ir atakuoti Vokietijos armiją tuo metu, kai ji bus išskleidimo stadijoje ir dar nespės suorganizuoti fronto ir suderinti kariuomenės rūšių veiksmų*".

1941 m. balandžio 6 d. Jugoslavija pasirašė sutartį su SSRS ir tą pačią dieną vokiečiai pradėjo bombarduoti Belgradą.

Dar kartą pabrėžiu, kad nėra jokio pagrindo laikyti 1941 m. gegužės „Samprotavimus" ypač „agresyviais" – noras aplenkti priešą „jokiu būdu neperleisti jam veiksmų iniciatyvos" yra tik elementarus sveiko mąstymo ir operatyvinio meno pagrindų reikalavimas.

* Šioje patarlėje žodis „lauke" vartojamas reikšme „mūšio lauke".

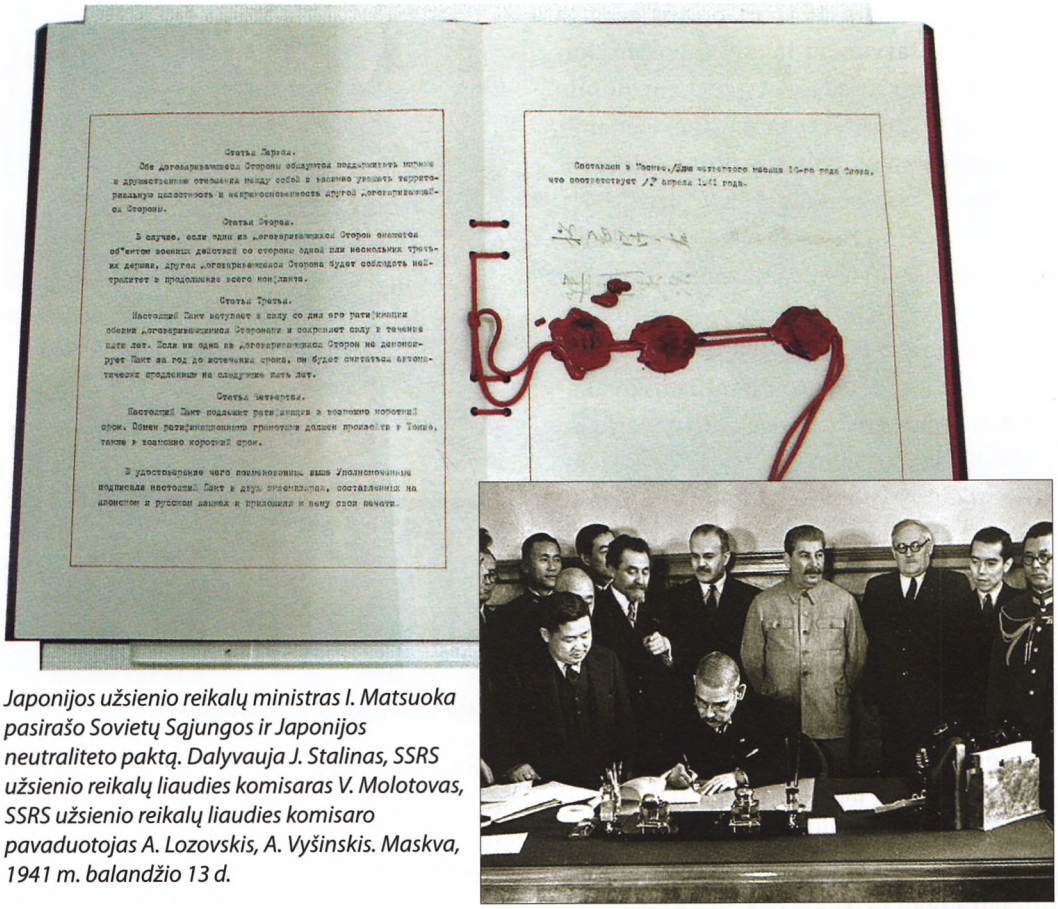

Japonijos užsienio reikalų ministras I. Matsuoka pasirašo Sovietų Sąjungos ir Japonijos neutraliteto paktą. Dalyvauja J. Stalinas, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras V. Molotovas, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas A. Lozovskis, A. Vyšinskis. Maskva, 1941 m. balandžio 13 d.

Pirmojo smūgio pranašumas – pernelyg rimtas reikalas, kad savo valia jį būtų galima padovanoti priešui. Visiškai nauja tik tai, kad 1941 m. gegužę sovietų vadovybė jau nėra tokia užtikrinta, jog jai pavyks tai padaryti, ir todėl prašo Stalino nedelsiant imtis reikalingų priemonių, *„be kurių neįmanoma smogti netikėtą smūgį priešui tiek iš oro, tiek ir sausumoje“.*

Kada šis staigus posūkis įvyko vertinant karinę-strateginę situaciją? Keista, tačiau šį momentą mes galime nustatyti vieno ar dviejų mėnesių tikslumu, o tai, neturint tiesioginių dokumentinių liudijimų, galime laikyti puikiu rezultatu. Ne anksčiau kaip 1941 m. balandžio 6 d. ir ne vėliau kaip gegužės 24 d.

1941 m. balandžio 6-oji – viena iš paslaptingiausių Antrojo pasaulinio karo dienų. Priminsime pagrindinę įvykių grandinę. Naktį iš kovo 26 į 27 d. Belgrade įvyko karinis perversmas, inspiruotas gal anglų, o gal ir sovietų specialiųjų tarnybų. Naujoji generolo Simovičiaus vyriausybė pareiškė griežtai atmetanti bet kokias vokiečių pretenzijas ir kreipėsi pagalbos į Sovietų Sąjungą. Balandžio 3 d. (t. y. praėjus vos savaitei po perversmo) Jugoslavijos delegacija jau vedė derybas Maskvoje dėl draugystės ir bendradarbiavimo sutarties pasirašymo su pačiu Stalinu.

Nepaisant to, kad Vokietija per pasiuntinį Šulenburgą pateikė Molotovui savo nuomonę, jog *„laikas sudaryti sutartį su Jugoslavija pasirinktas labai netinkamas ir susidaro nepageidaujamas įspūdis“*, tačiau 1941 m. balandžio 6 d. naktį, 2.30 val., Sovietų Sąjungos – Jugoslavijos sutartis buvo pasirašyta. Praėjus kelioms valandoms po sutarties pasirašymo liuftvafė įnirtingai bombardavo Belgradą, o vokiečių kariuomenė įsiveržė į Jugoslavijos teritoriją. Sovietų Sąjunga niekaip ir niekuo nepadėjo savo naujajam draugui. Balandžio 6 d. apie 16 valandą Maskvos laiku Molotovas priėmė Šulenburgą ir išklausęs oficialų pranešimą apie Vermachto įsiveržimą į Jugoslaviją apsiribojo tik melancholiška pastaba: *„Labai gaila, kad nepaisant į visų pastangų karo zona neišvengiamai plečiasi...“*

Kas atsitiko? Kodėl Stalinas taip demonstratyviai „erzino“ Vokietiją net nesirengdamas (o ir neturėdamas realios galimybės!) padėti ir suteikti karinę pagalbą Jugoslavijai? Ilgus metus šis klausimas nuolat yra istorikų diskusijų centre. Kol kas galime tik su giliu įsitikinimu pasakyti – po 1941 m. balandžio 6 d. SSRS ir Vokietijos **užsienio** (pabraukime šį žodį trimis brūkšniais – *M. S.*) santykiai kardinaliai keičiasi. Be to, keičiasi vienpusiškai – Maskva pradeda demonstratyviai ir įkyriai „draugauti“ su Berlynu ir jo sąjungininkais.

1941 m. balandžio 13 d. įvyko pasaulinio masto įvykis: Maskvoje buvo pasirašytas SSRS ir Japonijos neutraliteto paktas – susitarimas, atrišęs Stalinui rankas veiksmams Vakaruose. Tą dieną Maskvos geležinkelio stotyje atsitiko ir nedidelis epizodas, į kurį atkreipė dėmesį viso pasaulio politikai ir diplomatai. Ataskaitoje, kurią Vokietijos pasiuntinys iš karto pasiuntė į Berlyną su atžyma „Skubu! Slapta!“, šis keistas epizodas buvo taip aprašytas: *„Visiškai netikėtai japonams, o ir patiems rusams staiga pasirodė Stalinas ir Molotovas ir pabrėžtinai draugiškai pasveikino Matsuoką ir ten esančius japonus bei palinkėjo jiems geros kelionės. Paskui Stalinas garsiai paklausė, ar aš esu, ir pamatęs mane priėjo, apkabino per pečius ir pasakė: „Mes turime likti draugai, ir dabar Jūs turite dėl to padaryti viską!“ Paskui Stalinas pasisuko į einantį Vokietijos karo atašė pareigas pulkininką Krebsą ir įsitikinęs, kad jis vokietis, jam pasakė: „Mes bet kokiu atveju liksime su Jumis draugai.“*

Kiaurą parą iš Sovietų Sąjungos tiekiami degalai suteikė galimybę A. Hitleriui pradėti puolimą prieš Prancūziją. 1940 m.

Karšti apsikabinimai prie vagono durų labai greitai buvo pratęsti ir kitais tokiais pat demonstratyviais veiksmais. Maskvoje buvo uždarytos Vermachto sutriuškintų ir okupuotų šalių pasiuntinybės ir diplomatinės atstovybės. Išimtis nebuvo padaryta ir tos pačios Jugoslavijos ambasadai, nors nuo draugystės su Jugoslavija sutarties, kaip sakoma, dar net „nenudžiūvo rašalas". 1941 m. gegužę Sovietų Sąjunga žaibiškai ir paslaugiai pripažino provokišką Irako vyriausybę, kuri atėjo į valdžią įvykdžiusi karinį perversmą. Pačiu palankiausiu būdu buvo sprendžiami visi ekonominio bendradarbiavimo su „Trečiuoju reichu" klausimai. Vokietijos užsienio reikalų ministerijos 1941 m. gegužės 15 d. memorandume buvo pažymėta:

„Derybos su pirmuoju užsienio prekybos SSRS Liaudies komisaro pavaduotoju vyko labai konstruktyviai... Susidariau nuomonę, kad mes galėjome pateikti Maskvai ekonominius reikalavimus net išeinančius už 1941 m. sausio 10 d. sutarties ribų... Šiuo metu sutartyje nurodytą žaliavų kiekį rusai tiekia punktualiai, nors dėl to jiems tenka padėti daug pastangų; sutartys, ypač dėl grūdų, vykdomos sklandžiai...".

Nusenęs grafas Šulenburgas buvo sužavėtas Maskvos šeimininkų svetingumu (paminėsiu, kad 1944 m. buvęs Vokietijos pasiuntinys SSRS buvo nubaustas mirties bausme už dalyvavimą sąmoksle prieš Hitlerį), taigi jo „naivus patiklumas" galėjo būti ne toks ir naivus, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. 1941 m. gegužės 24 d. eiliniame pranešime Berlynui jis rašo:

„...Tai, kad šia užsienio politika visų pirma norima išvengti susidūrimo su Vokietija, įrodo ***paskutinėmis savaitėmis*** (pabraukta mano – *M. S.*) *užimta sovietų vyriausybės pozicija, tonas sovietų spaudos, kuri Vokietijos politiką pateikia labai palankioje šviesoje, bei visų ekonominių susitarimų laikymasis..."*

Tą pačią 1941 m. gegužės 24 d. Stalino kabinete įvyko ilgas pasitarimas, užtrukęs net keletą valandų, jame, be paties Stalino, dalyvavo:

» vyriausybės vadovo pavaduotojas ir užsienio liaudies komisaras Molotovas,
» gynybos liaudies komisaras Timošenka,
» Generalinio štabo viršininkas Žukovas,
» Generalinio štabo Operatyvinės valdybos viršininkas Vatutinas,
» Raudonosios armijos KOP Vyriausiosios valdybos viršininkas Žigariovas,
» penkių vakarinių pasienio apygardų kariuomenių vadai, Karo tarybų nariai ir šių apygardų KOP vadai.

Daugiau tokių pasitarimų, kuriuose dalyvautų SSRS aukščiausieji karinės politinės vadovybės atstovai, nebuvo – nei keli mėnesiai prieš gegužės 24 d., nei po šios datos, ir net iki pat karo pradžios.

Štai ir visa „informacijos masė". Šiandien mes nieko daugiau ir nežinome. Nei sovietinė, nei Rusijos oficialioji istoriografija nepasakė nė žodžio apie gegužės 24 d. svarstytus ir priimtus nutarimus. Savo memuaruose nieko nepapasakojo ir nedaugelis Pasitarimo dalyvių, sulaukusių Stalino mirties. Jau XXI amžiaus pradžioje išslaptintuose VKP(b) CK Politinio biuro Ypatingųjų bylų protokoluose irgi nė vienu žodžiu neužsimenama apie šį 1941 m. gegužės mėn. pasitarimą. Ir tik maršalas Vasilevskis beveik 27 metus archyvo tyloje pragulėjusiame savo straipsnio laikraščiui rankraštyje prisimena: *„Likus kelioms savaitėms iki fašistinės Vokietijos užpuolimo,*

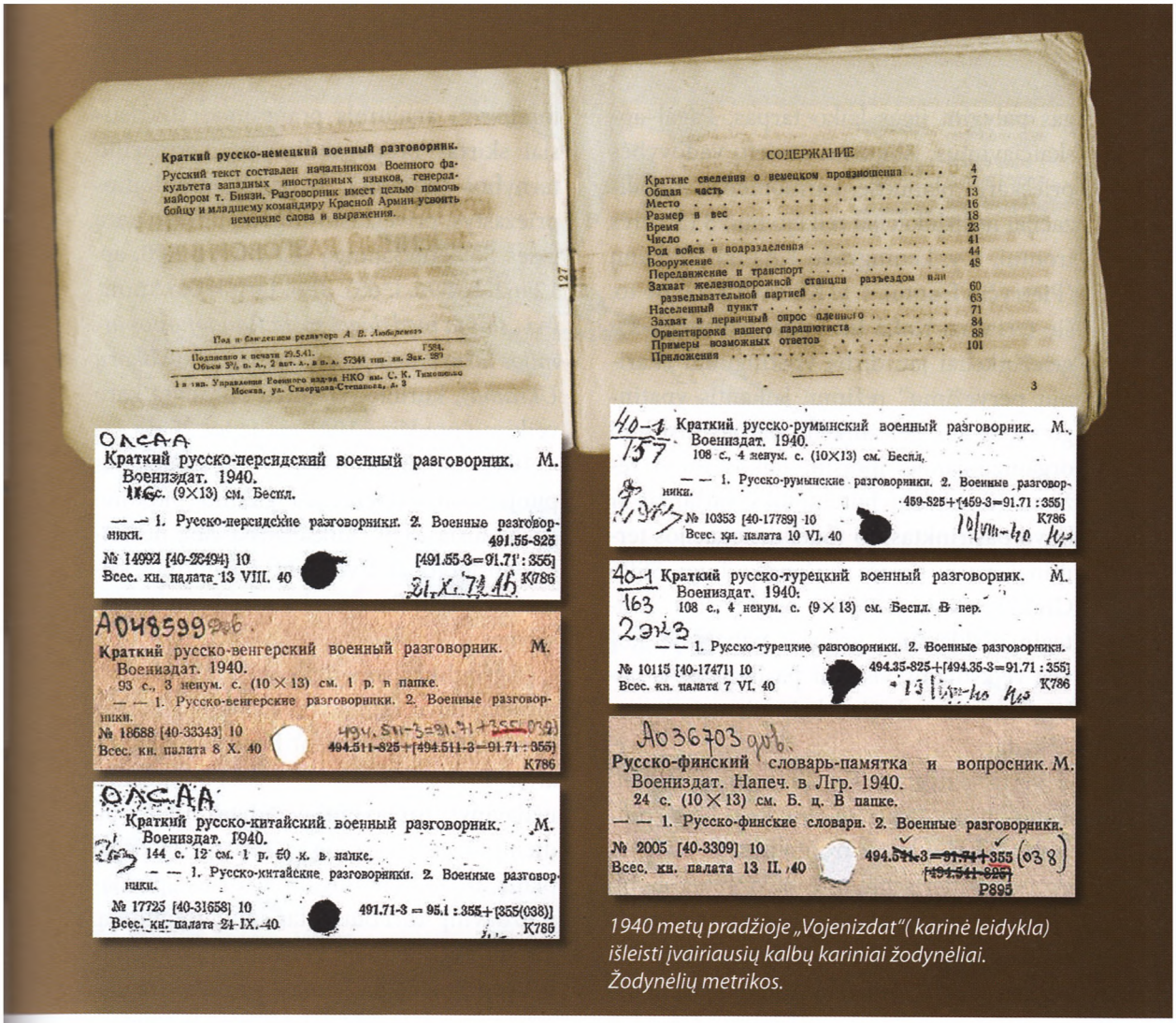

Краткий русско-немецкий военный разговорник.

Русский текст составлен начальником Военного факультета западных иностранных языков, генерал-майором т. Бизяк. Разговорник имеет целью помочь бойцу и младшему командиру Красной Армии усвоить немецкие слова и выражения.

Под редакцией редактора А. В. Любарского

Подписано к печати 29.5.41. Г584.
Объем 3½ п. л., 2 авт. л., в 1 п. л. 57344 тип. зн. Зак. 289
1-я тип. Управления Военного издва НКО им. С. К. Тимошенко
Москва, ул. Скворцова-Степанова, д. 3

СОДЕРЖАНИЕ

Краткие сведения о немецком произношении . . . 4
Общая часть . . . 7
Место . . . 13
Размер и вес . . . 16
Время . . . 18
Число . . . 23
Род войск и подразделения . . . 41
Вооружение . . . 44
Передвижение и транспорт . . . 48
Захват железнодорожной станции разъездом или разведывательной партией . . . 60
Населенный пункт . . . 63
Захват и первичный опрос пленного . . . 71
Ориентировка нашего парашютиста . . . 84
Примеры возможных ответов . . . 88
Приложения . . . 101

3

Краткий русско-персидский военный разговорник. М. Воениздат. 1940.
116 с. (9×13) см. Беспл.
— — 1. Русско-персидские разговорники. 2. Военные разговорники.
491.55-825
№ 14992 [40-22494] 10 [491.55-3=91.71:355]
Всес. кн. палата 13 VIII. 40 К786

Краткий русско-румынский военный разговорник. М. Воениздат. 1940.
108 с., 4 ненум. с. (10×13) см. Беспл.
— — 1. Русско-румынские разговорники. 2. Военные разговорники.
459-825+[459-3=91.71:355]
№ 10353 [40-17789] 10 К786
Всес. кн. палата 10 VI. 40

Краткий русско-венгерский военный разговорник. М. Воениздат. 1940.
93 с., 3 ненум. с. (10×13) см. 1 р. в папке.
— — 1. Русско-венгерские разговорники. 2. Военные разговорники.
№ 18688 [40-33343] 10 494.511-825+[494.511-3=91.71:355]
Всес. кн. палата 8 X. 40 К786

Краткий русско-турецкий военный разговорник. М. Воениздат. 1940.
108 с., 4 ненум. с. (9×13) см. Беспл. В пер.
— — 1. Русско-турецкие разговорники. 2. Военные разговорники.
№ 10115 [40-17471] 10 494.35-825+[494.35-3=91.71:355]
Всес. кн. палата 7 VI. 40 К786

Краткий русско-китайский военный разговорник. М. Воениздат. 1940.
144 с. 12 см. 1 р. 50 к. в папке.
— — 1. Русско-китайские разговорники. 2. Военные разговорники.
№ 17725 [40-31658] 10 491.71-3 = 95.1:355+[355(038)]
Всес. кн. палата 24 IX. 40 К786

Русско-финский словарь-памятка и вопросник. М. Воениздат. Напеч. в Лгр. 1940.
24 с. (10×13) см. Б. ц. В папке.
— — 1. Русско-финские словари. 2. Военные разговорники.
№ 2005 [40-3309] 10 494.511-3=91.71+355(038)
Всес. кн. палата 13 II. 40 П895

1940 metų pradžioje „Vojenizdat"(karinė leidykla) išleisti įvairiausių kalbų kariniai žodynėliai. Žodynėlių metrikos.

tikslios datos, labai gaila, pasakyti negaliu, visą apygardų operatyvinių planų dokumentaciją Generalinis štabas perdavė vadovybei bei atitinkamų karinių apygardų štabams."

Jeigu manysime, kad atmintis Vasilevskio neapgavo ir 1941 m. gegužės 24 d. pasitarime operatyvinių karo planų turinys „juos liečiančiu klausimu" buvo paskelbtas tiesioginiams vykdytojams – pasienio karinių apygardų (būsimųjų frontų) vadovybėms, tai galimų operacijos pradžios datų diapazonas praktiškai susiaurėja iki dviejų mėnesių: **nuo 1941 m. liepos vidurio iki rugpjūčio pabaigos.**

Trumpai paaiškinsiu šią visiškai aiškią išvadą.

Vykdant stambią puolamąją operaciją (su 300 km puolimo giluma jau „pirmojo strateginio uždavinio" metu) prieš stipriausią tuo momentu pasaulyje sausumos armiją – Vokietijos Vermachtą – reikėjo realizuoti milžinišką susijusių priemonių kompleksą, kas karine kalba vadinama „kariuomenę mobilizuoti, dislokuoti ir išskleisti". Tam, kad šios priemonės būtų sėkmingai ir iki galo realizuotos, reikalin-

gas palygint ilgas laiko tarpas. Pagal apskaičiavimus, išlikusius sovietų vadovybės prieškario planuose, kariuomenės mobilizacijai ir dislokacijai reikėjo nuo 8 (Šiaurės frontui, t. y. Leningrado KA) iki 30 dienų (Pietryčių frontui, t. y. Kijevo YKA). Be to, šie terminai tinka tik tokiai situacijai, kai geležinkeliai jau dirba ypatinguoju „karinių pervežimų" režimu; laikantis ypatingo slaptumo, geležinkelių darbas turi būti organizuojamas įprastu, taikos meto režimu (iš tikrųjų būtent toks variantas ir buvo pasirinktas), o todėl dislokacijos terminai neišvengiamai išauga. Taigi SSRS Ginkluotosios pajėgos, pradėjusios strateginį išskleidimą gegužės pabaigoje, kovos veiksmams visiškai pasirengusios galėjo būti ne anksčiau kaip pirmąją liepos dekadą.

Verta palyginti šią strateginio išskleidimo chronologiją su tuo, kaip buvo rengiamasi karui kitoje fronto pusėje. 1940 m. gruodį Hitleris pranešė savo generolams: *„Įsakymą dėl ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo prieš Sovietų Sąjungą iškilus būtinybei aš perduosiu likus aštuonioms savaitėms iki numatyto operacijos pradžios laiko."* Šį pažadą, „aštuonias savaites", Hitleris įvykdė – operacijos pradžia (1941 m. birželio 22 d.) buvo tiksliai nustatyta ir paskelbta Vyriausiajai Vermachto vadovybei balandžio 30 d., t. y. likus 52 dienoms iki operacijos pradžios. Paskaičiavę tą patį laikotarpį – aštuonias savaites – nuo gegužės 24 d. pasitarimo, mes patenkame į liepos 19 d. – visiškai realų Raudonosios armijos strateginio išskleidimo ir visų pasirengimų pabaigos terminą.

Verta pažymėti, kad Rusijos Federacijos Gynybos ministerijos centriniame archyve, trofėjinių priešo dokumentų archyvų fonde yra analitinis pranešimas (tikriausiai skirtas propagandiniams Vermachto tarnybos tikslams), kuriame nurodomos priežastys, privertusios fiurerį pradėti karą prieš Sovietų Sąjungą (CAMO, f. 500, ap. 12462, b. 596, l. 65). Ten, tarp kitko, minima *„slapta medžiaga, rasta Raudonosios armijos tarnybinėje patalpoje, Lucke"* (*Vakarų Ukraina*), kurioje esą buvo nurodyta karo veiksmų pradžia –1941 m. liepos 25 d.

1941 m. liepos vidurys – tai strateginės puolamosios operacijos galimo puolimo „žemiausia riba". Aukščiausią ribą nesunku nustatyti atsižvelgiant į gamtines-klimatines Rytų Europos karo veiksmų teatro sąlygas.

Pagrindinis smūgis, kaip jau anksčiau minėta, buvo numatytas Lvovo–Krokuvos kryptimi, toliau puolant Poznanę–Berlyną arba Prahą–Vieną. „Pirmasis strateginis uždavinys" turėjo būti įvykdytas per 25–30 dienų. Tačiau kare ne viskas vyksta pagal planą, be to, sėkmingai įvykdžius „pirmąjį uždavinį" turi būti kitas smūgis į gilumą. Tačiau net Pietinėje Lenkijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje būna žiema – lietinga, drėgna, ateina metas šlapdribai, rūkams ir sniegui. Aviacijai ir motorizuotai kariuomenei tai blogiau nei „normali" rusiška žiema su dideliais šalčiais, kurie visus kelius paverčia „tvirtos dangos keliu", sukausto ežerus ir upes ledo tiltais. Sausas ir šiltas oras Rytų Europoje paprastai išsilaiko iki spalio. Todėl rugpjūčio pabaigą – rugsėjo pradžią galime laikyti paskutine riba, nes vėliau pradėti didelio masto puolimą Pietų Lenkijoje ir Balkanuose būtų pernelyg rizikinga.

Patikslinti „trečiojo Stalino plano" chronologiją bus įmanoma tik radikaliai pasikeitus dokumentų ir „šaltinių", esančių

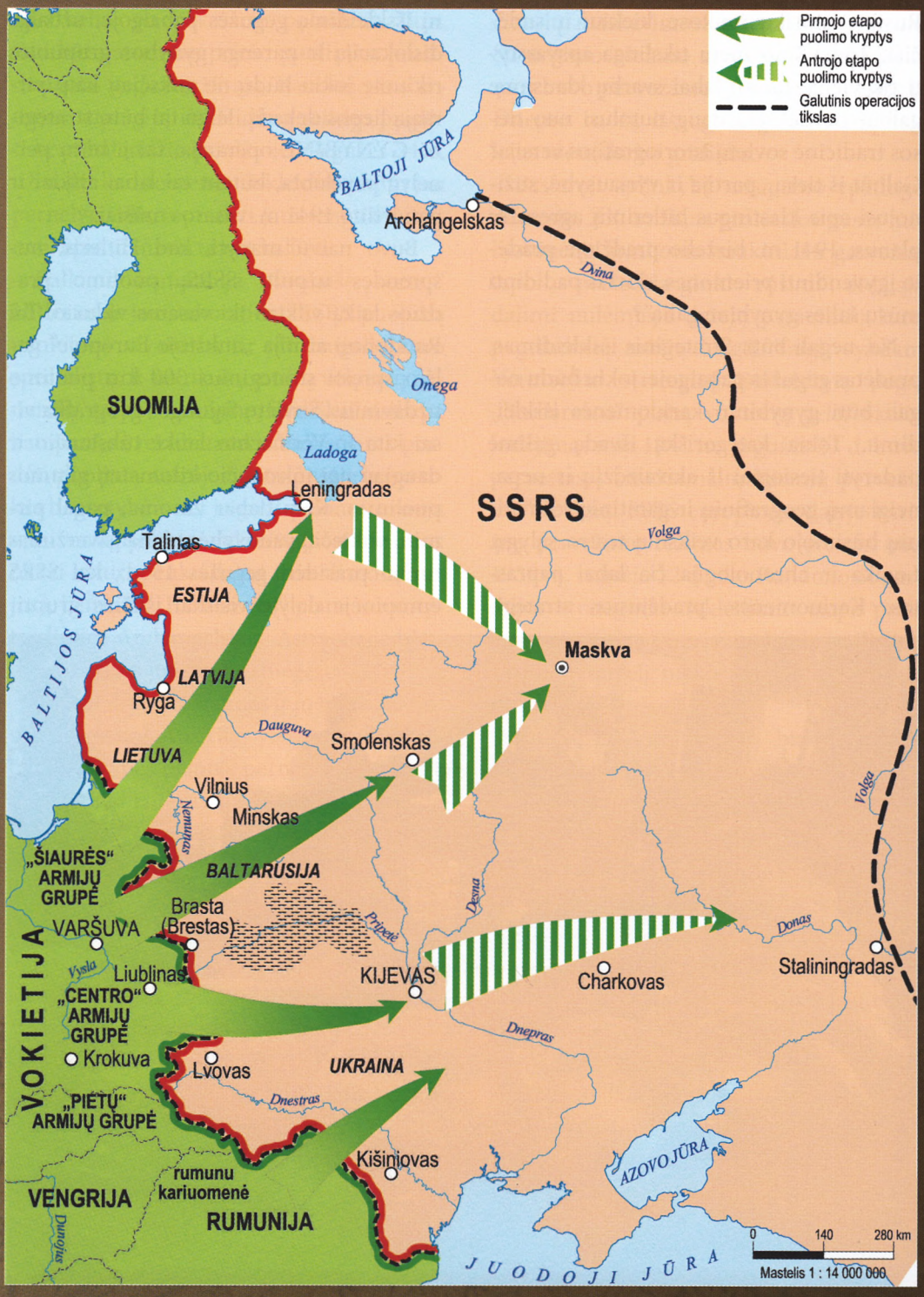

Nr. 9. *Planas „Barbarosa“. Kodinis 1941 m. birželio mėn. 22 d. Vokietijos įsiveržimo į SSRS pavadinimas*

Rusijos istorikų rankose, kiekiui ir sudėčiai. Todėl šiuo metu tikslinga apsvarstyti tik vieną, tačiau labai svarbų klausimą: galbūt ne tiek jau daug nutolusi nuo tiesos tradicinė sovietų istoriografijos versija? Galbūt iš tiesų „partija ir vyriausybė, sužinojusi apie klastingus hitlerinių agresorių planus, 1941 m. birželio pradžioje pradėjo įgyvendinti priemones, skirtas padidinti mūsų šalies gynybinę galią"?

Ne, negali būti. Strateginis išskleidimas, pradėtas gegužės pabaigoje, jokiu būdu negali būti gynybiniu kariuomenės išskleidimu. Tokia kategorišką išvadą galime padaryti tiesiogiai iš akivaizdžių ir nepaneigiamų geografinių ir gamtinių-klimatinių būsimojo karo veiksmų teatro sąlygų. Logika ir chronologija čia labai paprastos. Kariuomenės, pradėjusios strateginį išskleidimą gegužės pabaigoje, užbaigs dislokaciją ir parengs gynybos grupuotės rikiuotę jokiu būdu ne anksčiau kaip pirmąją liepos dekadą. Jeigu tai būtų strateginė GYNYBINĖ operacija, tai ji būtų pernelyg pavėluota, būtent tai labai aiškiai ir patvirtino 1941 m. vasaros mūšiai.

Buvo naivu manyti, kad Hitleris, nusprendęs užpulti SSRS, puolimo pradžios laiką vilkins iki vasaros vidurio. Tai Raudonoji armija „ankštoje Europoje" galėjo spręsti strateginius 300 km puolimo uždavinius. Sovietų Sąjungos geografija visai kita ir Vermachto laukė tūkstančio ir daugiau nei tūkstančio kilometrų gilumos puolimas. Kaip dabar žinoma, pagal pirminį vokiečių vadovybės planą įsiveržimas turėjo prasidėti gegužės 15 d., kai SSRS europinėje dalyje visiškai išdžius grunti-

Ginklų gamybos konvejeris Sovietų Sąjungoje. 1940 m.

niai keliai po pavasario polaidžio. Tam, kad būtų atremtas priešo puolimas, prasidėsiantis gegužės 15-ąją, Raudonosios armijos strateginį išskleidimą reikėjo pradėti bent balandžio pradžioje. Gegužės 24 d. užbaigti kariuomenės išskleidimą būtų jau pernelyg vėlu, o pradėti jam rengtis – manau, apie tai neverta net kalbėti.

Balkanų kampanija „sumaišė kortas" Hitleriui ir jam teko atidėti SSRS puolimą penkioms savaitėms (ir tai daugelio karo specialistų, ir ne tik iš „muštų vokiečių generolų" tarpo, nuomone, fatališkai atsiliepė kampanijos rezultatams). Vokiečiams pradėti puolimą antroje liepos pusėje buvo tikra beprotybė – net jeigu Raudonoji armija visai nesipriešintų vokiečių pėstininkams (o tai keturi penktadaliai įsiveržimo armijos), jiems iki „Barbarosos" plane numatytos linijos Archangelskas–Astrachanė būtų tekę bristi iki juosmens sniege...

Galbūt draugas Stalinas ir jo maršalai tiesiog apsiriko? Apsiriko vertindami vokiečių vadovybės planus, pernelyg vėlai apsižiūrėjo, kad Hitleris jau 1941 m. nusprendė užpulti SSRS, tačiau vėliau, gegužės pabaigoje, susigriebė ir suprasdami, kad beviltiškai pavėlavo, pabandė skubos tvarka padaryti visa, kas dar įmanoma?

Ne, ši hipotezė visiškai prieštarauja faktams. Nebuvo jokios „skubos tvarkos". Viskas buvo daroma absoliučiai atvirkščiai. Raudonosios armijos strateginis išskleidimas vyko pačiais ilgiausiais terminais, nepaskelbus atviros mobilizacijos (ji buvo paskelbta tik birželio 23 d., t. y. diena vėliau (!!!) nei faktiškai prasidėjo kariniai veiksmai – situacija absoliučiai fantastiška). Pasienio apygardų kariuomenė į vakarus slinko trumpais naktiniais žygiais, per miškus ir pelkes, laikydamasi griežčiausių maskavimosi priemonių. Antrojo Strateginio ešelono armijos iš šalies gilumos buvo pervežamos į Vakarų Dvynos ir Dnepro ruožą išsaugant geležinkelių taikaus meto darbo grafikus.

Pastaroji aplinkybė nusipelno ypatingo dėmesio. XX amžiaus pirmosios pusės milijoninėms armijoms traukiniai ir garvežiai tapo „svarbiausia ginklo rūšimi", didžiąja dalimi nulėmusia dviejų pasaulinių karų pagrindinių mūšių baigtį. Taigi, vykdant Vermachto strateginį išskleidimą pagal „Barbarosos" planą vokiečių geležinkelių judėjimas nuo 1941 m. gegužės 23 d. buvo pervestas į „maksimalių karinių perveži-mų" režimą. SSRS europinėje dalyje karinių pervežimų režimas buvo įvestas nuo 1939 m. rugsėjo 12 d., dar Raudonosios armijos strateginio išskleidimo etape prieš karą su pusiau sugriauta Lenkija. Tačiau 1941 m. birželį nieko panašaus padaryta nebuvo!

Iš tiesų 1941 m. gegužę – birželį Raudonosios armijos strateginis išskleidimas visais įmanomais būdais buvo vilkinamas, o ne forsuojamas. Stalinas rinkdamasis tarp kariuomenės išskleidimo tempų ir jo slaptumo padarė vienareikšmį sprendimą – pasirinko slaptumą ir paaukojo išskleidimo tempą. Taip nebūna, jeigu vėluoji ir rengiesi atremti priešo agresiją. Jeigu užsidegė namas, žmogus bėga jį gesinti pametęs galvą, o ne šliaužia ropomis, tamsią naktį apsivilkęs maskuojamais drabužiais. Naktį apsivilkus maskuojamais drabužiais šliaužiama ropomis kitu tikslu – kada norima padegti kaimyno namą...

Anksčiau aptarėme Stalino planus. Šio straipsnio pabaigoje kalbėsime išskirtinai apie praktinius veiksmus ir Raudonosios armijos pasirengimą strateginei puolamajai

operacijai, kuri turėjo prasidėti 1941 m. liepos-rugpjūčio mėnesiais.

1941 m. gegužės 5 d. Stalinas paskyrė save Liaudies komisarų tarybos pirmininku, t. y. SSRS vyriausybės vadovu. Vargu ar reikia aiškinti, kad ir iki 1941 m. gegužės 5 d. draugas Stalinas turėjo absoliučiai neribotą valdžią. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje partijos viduje triuškinama opozicija, kaime atstatoma baudžiavinė santvarka (kolektyvizacija ir „išbuožinimas"), 1937–1938 m. Didysis teroras... – visiems šiems didžiuliams „sukrėtimams", ilgam, jeigu ne amžiams nulėmusiems šalies likimą, Stalinas vadovavo ir juos vykdė net nejausdamas jokio poreikio bent formaliai įteisinti savo, kaip faktinio, vienvaldžio šalies diktatoriaus, statusą. Iki pat 1941 m. gegužės 5 d. draugas Molotovas, tuometinis SSRS Liaudies komisarų tarybos pirmininkas, derino kiekvieną vyriausybės sprendimą su Stalinu, atsižvelgdamas į jo valią.

Kas pasikeitė 1941 m. gegužės pradžioje? Vidaus politikos požiūriu Sovietų Sąjungoje niekas nepakito. Stalino pasiskyrimas svarbus tik hipotezei, kad būtent 1941 m. gegužės pradžioje jis priėmė garsųjį „Esminį politinį sprendimą". Didžiųjų permainų, kurias reikėjo atlikti visos Europos mastu, epochoje draugas Stalinas panoro tapti teisėtu vyriausybės vadovu, „pakilti iki vieno lygio" su JAV prezidentu, Japonijos imperatoriumi, Jungtinės Karalystės monarchu...

1941 m. gegužės 10 d. Gynybos komitete prie SSRS Liaudies komisarų tarybos buvo patvirtintas „Sąrašas klausimų, būtinų apsvarstyti pasitarime" (kas su kuo tarsis – nenurodyta). 14-ajame dienotvarkės punkte rašoma: *„Dėl papildomų išlaidų sąmatų mobilizacijos ir karo pirmojo mėnesio laikotarpiu."* 1941 m. birželio 4 d. Karinio jūrų laivyno liaudies komisaras N. Kuznecovas siunčia paaiškinamąjį raštą Nr. 1146 LKT pirmininko pavaduotojui (t. y. Stalino pavaduotojui) N. Voznesenskiui. Dokumento slaptumo grifas: „Visiškai slaptai, ypatingos svarbos". Ir tai iš tikro ypatingos svarbos dokumentas istorikui – jame pirmą kartą šalia žodžių junginio „karo metas" atsiranda absoliučiai konkrečios datos: *„Pateikiu Karinio jūrų laivyno liaudies komisariato reikmių žiniaraštį dėl minų ir torpedų ginkluotės* ***karo metui nuo 1941 07 01 iki 1943 01 01****. Prašau Jūsų nurodymų padidinti minų ir torpedų ginkluotę, nes jų reikmė visą 1941 m. 2-ąjį pusmetį sudaro 50 proc. bendrosios reikmės iki 1943 01 01".*

Kolektyvizacija. Karikatūra

Kaip matome, Karinio jūrų laivyno liaudies komisaras planuoja kariauti jau kitą mėnesį. Operatyvinis didžiulio jūrų karo planas jau sudarytas – kitu atveju N. Kuznecovas negalėjo prognozuoti konkrečių minų-torpedų ginkluotės sąnaudų kiekvienam pusmečiui.

1941 m. birželio 4 d. VKP(b) CK Politinio biuro posėdyje buvo priimtas sprendimas *„patvirtinti Raudonosios armijos sudėtyje vieną šaulių diviziją, sukomplektuotą iš lenkų tautybės ir mokančių lenkų kalbą karių".* Įvykdymo terminas – 1941 m. liepos 1 d.

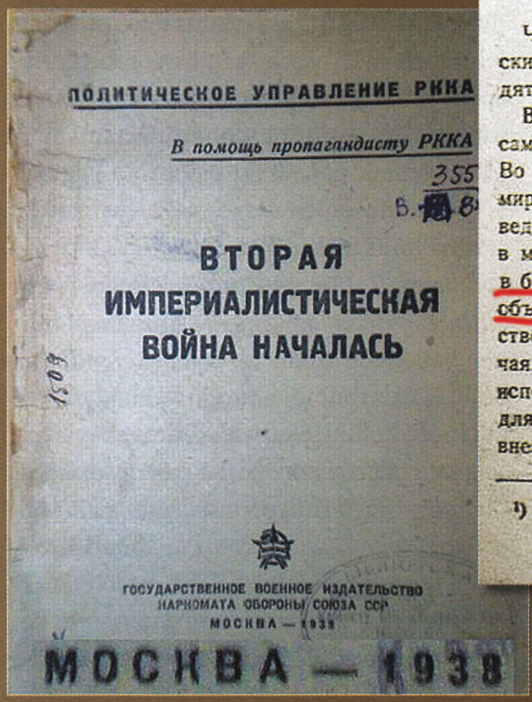

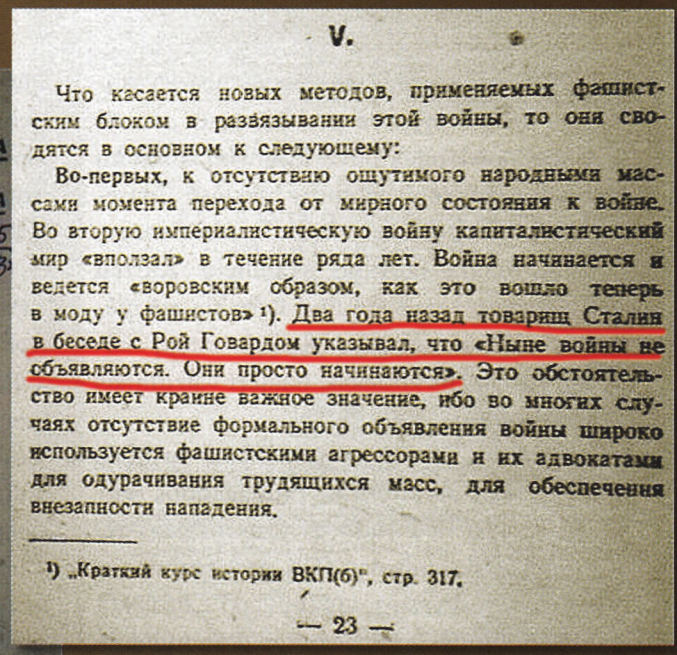

V.

Что касается новых методов, применяемых фашистским блоком в развязывании этой войны, то они сводятся в основном к следующему:

Во-первых, к отсутствию ощутимого народными массами момента перехода от мирного состояния к войне. Во вторую империалистическую войну капиталистический мир «вползал» в течение ряда лет. Война начинается и ведется «воровским образом, как это вошло теперь в моду у фашистов» [1]). Два года назад товарищ Сталин в беседе с Рой Говардом указывал, что «Ныне войны не объявляются. Они просто начинаются». Это обстоятельство имеет крайне важное значение, ибо во многих случаях отсутствие формального объявления войны широко используется фашистскими агрессорами и их адвокатами для одурачивания трудящихся масс, для обеспечения внезапности нападения.

[1]) „Краткий курс истории ВКП(б)", стр. 317.

— 23 —

DVRA politinės valdybos išleista brošiūra „Antrasis imperialistinis karas prasidėjo" Maskva, 1938 m. „Jau prieš dvejus metus draugas Stalinas kalbėdamas su Rojumi Hovardu pasakė - „Šiais laikais karai neskelbiami. Jie tiesiog prasideda". Rojus Hovardas (Roy Howard) to meto „New-York World Telegram" laikraščio korespondentas.

Kam Stalinui prireikė divizijos, kalbančios lenkų kalba? Ir dar taip skubiai – liepos 1 d. Nejaugi taip nuskurdo Rusijos žemė, nebeliko joje galiūnų, kad nesugriaunamų SSRS sienų gynybai skubiai prireikė lenkų? Tiesa, 1939 m. lapkričio 11 d. buvo analogiškas atvejis. Tada iki „žiemos karo" su Suomija likus 20-čiai dienų buvo priimtas nutarimas suformuoti 106-ąją šaulių diviziją, kurios karinis personalas buvo sudarytas išskirtinai iš žmonių, mokančių suomių arba karelų kalbas.

1941 m. birželio 18 d. posėdyje VKP(b) CK Politinis biuras priėmė sprendimą: *„Išduoti birželio mėn. Gynybos liaudies komisariatui iš valstybės rezervų 750 tūkst. automobilio padangų. Grąžinti Valstybinei mobilizacinių rezervų valdybai rugsėjo mėn. Leisti gumos pramonės Liaudies komisariatui nutraukti nuo birželio 18 d. automobilio padangų tiekimą visiems vartotojams, išskyrus liaudies komisariatus ir žinybas, nurodytas Priede Nr. 1, perkeliant negautą krovinį į 4-ąjį ketvirtį."*

Labai įdomus dokumentas. Birželio 18 d. Politinis biuras puikiai suprato, kad artimiausiu metu Gynybos liaudies komisariate susidarys neatidėliotina, skubi automobilio padangų reikmė. Šią reikmę nuspręsta padengti panaudojus ypatingas priemones, o susidariusią civilinių žinybų atsargų tiekimo „spragą" pamažu kompensuoti vėliau, rugsėjo – spalio mėnesiais. Ko laukė Politinis biuras? Vinių lietaus, kuris užlies visus kelius, o gal pradžios planuotos atviros mobilizacijos, kurios metu Raudonajai armijai iš liaudies ūkio turėjo būti perduota apie 240 tūkst. automobilių?

Milžiniškos puolimo operacijos išvakarėse daug svarbesnė problema nei „nunešiotos" padangos buvo būtinybė milijonų raudonarmiečių protuose pakeisti „pasenusius" vaizdinius. Visos liaudies mėgstama daina, kurioje skambėjo žodžiai „svetimos žemės mums nereikia nė pėdos", niekur nebetiko. Reikėjo naujų dainų, su naujais žodžiais, naujais vaizdiniais ir idėjomis.

Gegužės 26 d. Raudonosios armijos Vyriausiosios politinės propagandos valdybos (GUPP) vadovas Zaporožecas išsiuntė Aleksandrovui (CK propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas) „Projektą apie politinės propagandos Raudonojoje armijoje skyriaus uždavinius, išplaukiančius iš drg. Stalino š. m. gegužės 5 d. pranešimo rengiamai VKP(b) CK bendrai direktyvai" (pranešimo originalas saugomas RGASPI). Iš politinių organų buvo reikalaujama *„karinį personalą auklėti karingumo ir puolimo dvasia, neišvengiamo Sovietų Sąjungos susidūrimo su kapitalistiniu pasauliu dvasia, visada būti pasirengusiems pradėti triuškinantį puolimą"*. DVRA kariniam personalui buvo būtina išaiškinti, kad *„Sovietų Sąjunga, gindama savo valstybinius interesus, remdamasi savo išaugusia politine, ekonomine ir karine galia, vykdo puolamąją užsienio politiką"*, kad *„iš SSRS pusės karas bus didžiai teisingas karas"* ir kad *„Raudonoji armija puls anksčiau, nei priešas įžengs į mūsų žemę"*.

Bendra išvada: *„Visas propagandos, agitacijos ir auklėjimo formas pajungti vienam tikslui – politinei, moralinei ir kovinei karinio personalo parengčiai kariauti teisingą, puolamąjį ir visa apimantį karą."*

Tą pačią dieną Zaporožecas išsiuntė tiesiogiai Ždanovui (antrasis asmuo CK po Stalino) ir Ščerbakovui (CK sekretorius, Maskvos miesto komiteto pirmasis sekretorius, t. y. Aleksandrovo, kuris vadovavo tik CK propagandos skyriui, viršininkas) paskaitų raudonarmiečiams projektą. Beveik pažodžiui pakartota gegužės 5 d. Stalino kalba buvo palydėta išvada: *„Pagrindinis SSRS užsienio politikos tikslas – ypatingomis priemonėmis užtikrinti visas būtinas prielaidas pergalingam tarptautinio masto klausimo „kas ką" sprendimui.* Politiniai darbuotojai turėjo išsklaidyti mobilizuotų kolūkiečių paklydimus: *„Apie teisingus ir neteisingus karus kartais aiškinama taip – jeigu šalis pirma užpuolė kitą šalį ir puola toliau, tai šis karas laikomas neteisingu ir atvirkščiai, jeigu šalis yra užpulta ir tik ginasi, tai toks karas lyg ir turėtų būti vadinamas teisingu, pamiršus tą paprastą tiesą, kad bet koks karas, kurį kariaus Sovietų Sąjunga, bus teisingas karas."* Pagal Karinio jūrų laivyno liaudies komisaro, admirolo N. Kuznecovo liudijimą, pateiktą jo atsiminimų knygoje *Išvakarėse*, tokios paskaitos kariuomenėje buvo skaitomos nuo dešimtųjų birželio dienų.

Įdomi Aleksandrovo reakcija. Zaporožeco pranešimo paraštėje, šalia žodžių *„karinių veiksmų patirtis parodė, kad gynybos strategija jokių laimėjimų nedavė ir baigdavosi pralaimėjimu. Todėl prieš Vokietiją būtina panaudoti tą pačią puolimo strategiją, paremtą galinga technika"*, jis parašė: *„Jokiu būdu tokios formuluotės pateikti negalima. Tai reikštų atidengti savo kortas priešui."*

Birželio 4 d. direktyvos projektą apie propagandą armijoje svarstė Vyriausioji karo taryba dalyvaujant Ždanovui, Malenkovui (VKP(b) CK sekretoriams ir VKT nariams), Timošenkai (gynybos liaudies komisaras), Budionui (gynybos liaudies komisaro pavaduotojas). Kalbėdamas Vyriausioje karo taryboje Ždanovas pareiškė:

„Mes tapome stipresni, galime imtis daug didesnių uždavinių. Karas su Lenkija ir Suomija nebuvo gynybiniai karai. Mes jau esame puolimo politikos kelyje.“ Atsižvelgdamas į birželio 9 d. padarytas pastabas Zaporožecas (GUPP DVRA) parengia naują Direktyvos variantą dėl propagandos uždavinių, kuriame sustiprėjo Vokietijos kritika: *„Vokietijos armijos okupuotos šalys į vokiečių armiją žiūri kaip į prievartautojus ir pavergėjus, prievartos ir teroro režimo, rekvizicijų ir bado skleidėjus, visų vargų ir nelaimių kaltininkus.“*

Birželio 20 d. eiliniame Vyriausiosios karo tarybos posėdyje direktyvos „Apie politinės propagandos artimiausio meto uždavinius Raudonojoje Armijoje“ projektas galų gale buvo patvirtintas. Kito VKT posėdžio, o birželyje jie vyko vienas paskui kitą, darbotvarkėje, birželio 25 d., buvo numatyta svarstyti Raudonosios armijos GUPP direktyvą „Dėl propagandos tarp priešo kariuomenės ir gyventojų“, svarstymas taip niekada ir neįvyko Vokietijai netikėtai ir klastingai užpuolus taikiai snaudžiančią sovietų šalį...

Beveik tuo pačiu laiku, 1941 m. birželio pirmosiomis dienomis, VKP(b) CK sekretorius draugas Ščerbakovas rašo pranešimą „Dėl karinės-politinės propagandos padėties“. Draugas Ščerbakovas buvo labai netoli nuo „administracinių laiptų viršūnės“, todėl galėjo, tiksliau pasakius, jam „iš pačios viršūnės“ buvo patikėta aštriai kritikuoti praėjusio etapo DVRA karinio personalo auklėjamąjį darbą:

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОПАГАНДЫ РККФ

КРАСНАЯ АРМИЯ
И ВОЕННО-МОРСКОЙ ФЛОТ
НЕСОКРУШИМАЯ
РЕВОЛЮЦИОННАЯ СИЛА
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО
ГОСУДАРСТВА
РАБОЧИХ
И
КРЕСТЬЯН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ВОЕННО-МОРСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НКВМФ СОЮЗА ССР
Москва 1941 Ленинград

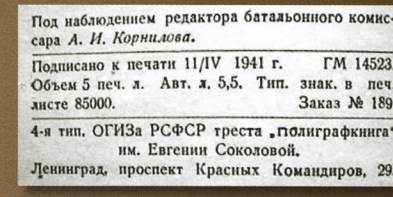
Под наблюдением редактора батальонного комиссара *А. И. Корнилова.*

Подписано к печати 11/IV 1941 г. ГМ 14523.
Объем 5 печ. л. Авт. л. 5,5. Тип. знак. в печ. листе 85000. Заказ № 189.

4-я тип. ОГИЗа РСФСР треста „полиграфкнига“ им. Евгении Соколовой.
Ленинград, проспект Красных Командиров, 29.

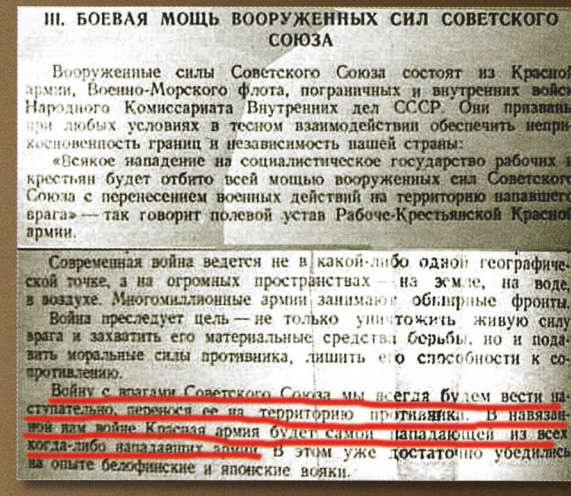
III. БОЕВАЯ МОЩЬ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

Вооруженные силы Советского Союза состоят из Красной армии, Военно-Морского флота, пограничных и внутренних войск Народного Комиссариата Внутренних дел СССР. Они призваны при любых условиях в тесном взаимодействии обеспечить неприкосновенность границ и независимость нашей страны:

«Всякое нападение на социалистическое государство рабочих и крестьян будет отбито всей мощью вооруженных сил Советского Союза с перенесением военных действий на территорию напавшего врага» — так говорит полевой устав Рабоче-Крестьянской Красной армии.

Современная война ведется не в какой-либо одной географической точке, а на огромных пространствах — на земле, на воде, в воздухе. Многомиллионные армии занимают обширные фронты. Война преследует цель — не только уничтожить живую силу врага и захватить его материальные средства борьбы, но и подавить моральные силы противника, лишить его способности к сопротивлению.

Войну с врагами Советского Союза мы всегда будем вести наступательно, перенося ее на территорию противника. В навязанной нам войне Красная армия будет самой нападающей из всех когда-либо нападавших армий. В этом уже достаточно убедились на опыте белофинские и японские воякн.

„Raudonoji armija ir karinis jūrų laivynas Socialistinės darbininkų ir valstiečių valstybės nesutriuškinamos revoliucijos jėga“. Karinio jūrų laivyno vyriausiosios politinės propagandos valdybos išleista brošiūra 1941 m.

„Karą su Sovietų Sąjungos priešais mes visada kariausime perkeldami jį į priešo teritoriją. Raudonoji armija bus labiausiai puolanti armija iš kada nors buvusių puolančiųjų armijų mums primestame kare. Tuo jau galėjo įsitikinti baltųjų suomių ir japonų kariaunos.“

Raudonosios armijos kariai parade Raudonojoje aikštėje Maskvoje su šunimis. 1940 m.

„...Užuot stiprinus mobilizacinį pasirengimą, ugdžius darbo liaudies masių didvyriškumą, bebaimiškumą, auklėjus jas neapykantos tėvynės priešams dvasia ir begalinės meilės sovietinei tėvynei dvasia, – agitaciniuose pasisakymuose ir spaudoje, neretai po proletarinio internacionalizmo skraiste patenka supuvusio smulkiaburžuazinio pacifizmo idėjūkštės, verksmingas humanizmas ir sentimentalios nuotaikos, galinčios tik susilpninti sovietinės liaudies sutelktą pasirengimą...“

Sričių, kraštų komitetai, sąjunginių respublikų kompartijų CK nušviesdami karo ir karo pavojaus klausimus privalo išgyvendinti ir neleisti sakytinėje propagandoje ir agitacijoje, taip pat ir spaudoje supuvusių pacifistinių idėjūkščių, ašaringo humanizmo, silpninančių sovietinės liaudies sutelktą pasirengimą... Sovietų Sąjungos užsienio politika neturi nieko bendra su pacifizmu, su siekiu pasiekti taiką bet kokiu būdu...“

Toliau Ščerbakovo nurodymai tampa dar aiškesni:

„Dar 1915 m. Leninas numatė puolamosios politikos galimybę įtvirtinus socializmą vienoje šalyje... Taikią statybą, atokvėpį po karo susidūrimų Leninas vertino kaip priemonę sukaupti jėgas paskutiniam mūšiui. Dar 1920 m. jis rašė: „Tačiau kai tik mes būsime tokie stiprūs, kad galėsime įveikti kapitalizmą, nedelsiant čiupsime jį už pakarpos.“ Taigi leninizmas moko, kad socializmo šalis pasinaudodama palankiai susiklosčiusia tarptautine padėtimi turi ir privalo pati imtis puolamųjų operacijų iniciatyvos prieš kapitalistinę aplinką su tikslu išplėsti socializmo frontą...

Iki šiol SSRS negalėjo imtis jokių veiksmų dėl savo karinio silpnumo. Tačiau šis silpnu-

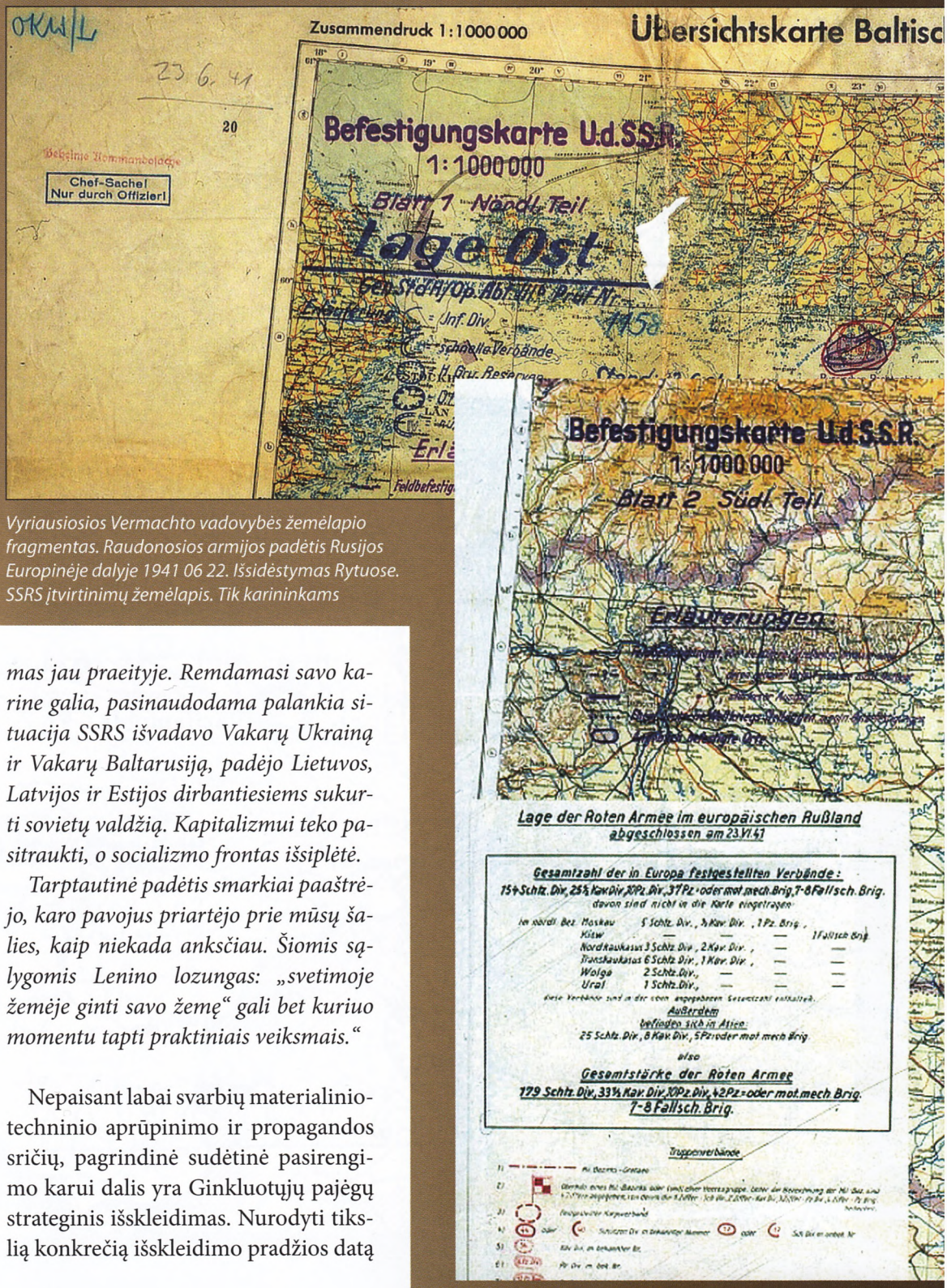

Vyriausiosios Vermachto vadovybės žemėlapio fragmentas. Raudonosios armijos padėtis Rusijos Europinėje dalyje 1941 06 22. Išsidėstymas Rytuose. SSRS įtvirtinimų žemėlapis. Tik karininkams

mas jau praeityje. Remdamasi savo karine galia, pasinaudodama palankia situacija SSRS išvadavo Vakarų Ukrainą ir Vakarų Baltarusiją, padėjo Lietuvos, Latvijos ir Estijos dirbantiesiems sukurti sovietų valdžią. Kapitalizmui teko pasitraukti, o socializmo frontas išsiplėtė.

Tarptautinė padėtis smarkiai paaštrėjo, karo pavojus priartėjo prie mūsų šalies, kaip niekada anksčiau. Šiomis sąlygomis Lenino lozungas: „svetimoje žemėje ginti savo žemę" gali bet kuriuo momentu tapti praktiniais veiksmais."

Nepaisant labai svarbių materialiniotechninio aprūpinimo ir propagandos sričių, pagrindinė sudėtinė pasirengimo karui dalis yra Ginkluotųjų pajėgų strateginis išskleidimas. Nurodyti tikslią konkrečią išskleidimo pradžios datą

KAUNAS
Marijampole
XXVIII.
XXIII.
LVI.
Tauroge
Ragnit
Trappönen
Wischwill
Schillehnen
Pillkallen
Gumbinnen
Skirsnemunė
Veliuona
Vilkaviškis
Kalvarija
Suwalki
Jurbarkas
Raseiniai
269
290.
251.
122
123
206
293
86
175.
35

Nr. 10. *Raudonosios armijos dislokacija ir koncentracija 1941 m. birželio mėn. 22 d. Lietuvos teritorijoje.*

mot. Brig.
900
Mitte
WARSCHAU
H.Kdo
XXXV
XIII
LIII
293
197
221.
Sich.
Sp.Verb
256
VII
IX
XXXXII
102
XXXIII
XXXXVI.(m.)
10.Pz.
252
167
29.(m)
VIII
XX
256
4.K.D.
VI.R.K.
23
292
78
4

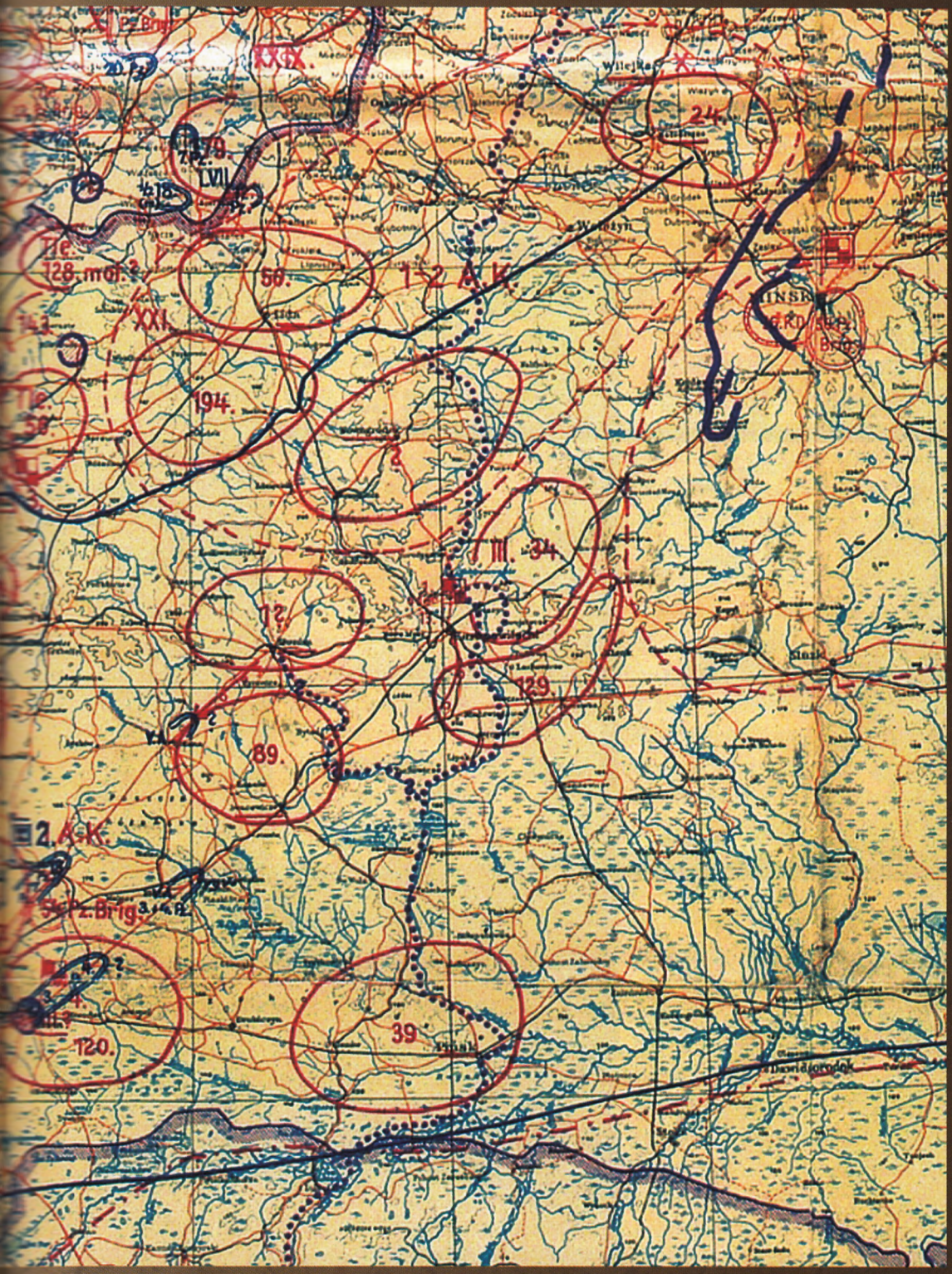

Nr. 11. *Raudonosios armijos dislokacija ir koncentracija 1941 m. birželio mėn. 22 d. Baltstogės kyšulyje.*

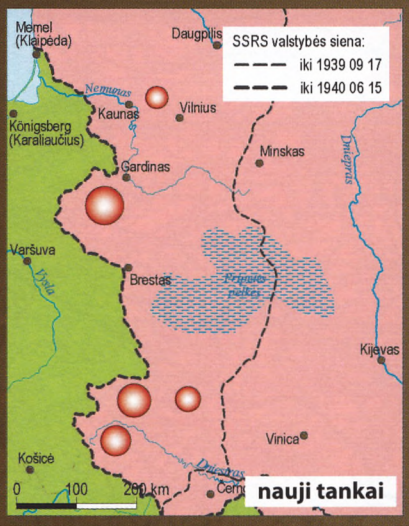

Nr. 12 a. *Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų išdėstymas SSRS vakarinėje dalyje. 1941 m. birželio mėn.*

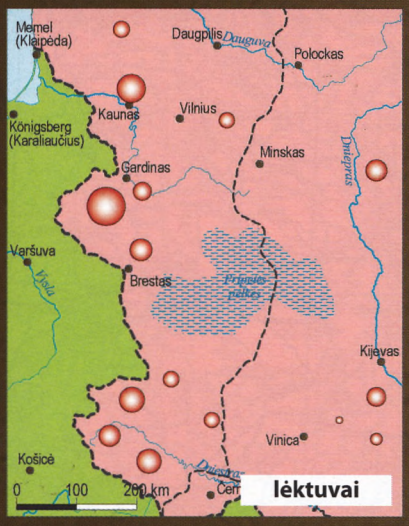

Nr. 12 b. *Raudonosios armijos Karinių oro pajėgų išdėstymas SSRS vakarinėje dalyje. 1941 m. birželio mėn.*

Nr. 12 c. *Raudonosios armijos patrankų išdėstymas SSRS vakarinėje dalyje. 1941 m. birželio mėn.*

pagal šiuo metu turimus duomenis neįmanoma. V. Suvorovo pasiūlyta graži metafora („savanoje liūtas iš pradžių ilgai ir tyliai šliaužia prie savo aukos ir tik paskutiniu momentu garsiai riaumodamas puola ją atviru šuoliu“) puikiai iliustruoja 1941 m. gegužės-birželio mėn. situaciją.

Pirmieji pradėjo judėti tolimoje Užbaikalėje ir Mongolijoje esantys 16-osios armijos ir 5-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai. 1941 m. gegužės 22 d. prasidėjo pirmųjų dalinių pakrovimas į ešelonus, kurie dėl milžiniško atstumo ir taikaus meto geležinkelių darbo grafiko turėjo atvykti į Ukrainą, Berdičevo rajoną, Šepetovką, nuo birželio 17 iki liepos 10 d. Nuo gegužės 13 iki gegužės 22 d. Generalinis štabas nurodė dviem VVR armijoms pajudėti vakarinės sienos link: 22-ajai armijai buvo nurodyta atvykti į Velikije Luki, Vitebsko rajoną, kur ji turėjo būti dislokuota liepos 1–3 d., o 21-oji armija liepos 2 d. buvo dislokuota Černigovo, Gomelio, Konotopo rajonuose.

Gegužės 29 d. buvo priimtas sprendimas suformuoti 19-ąją armiją ir iki liepos 7 d. išskleisti ją Čerkasų, Belaja Cerkov' rajone. Ne anksčiau birželio 13 d. buvo priimtas sprendimas Orlovo ir Maskvos karinių apygardų bazėje suformuoti dar vieną – VVR 20-ąją armiją, kuri turėjo būti dislokuota ties Smolensku liepos 3–5 dienomis.

Minėta 21-oji armija buvo išskleidžiama Pavolgio karinės apygardos kariuomenės bazėje. Apygardos štabas buvo Kuibyševe (dabar Samara) ir šiuo metu viena iš mano gimtojo miesto aikščių vadinama 21-osios armijos didvyrių aikšte. O kadangi dabartinis jaunimas, kaip ir kitos gyventojų grupės, istoriją menkai išmano, buvo nuspręsta gyventojams išaiškinti – kokia čia armija, kokiais didvyriškais mūšiais nužymėtas jos kelias. 1998 m. balandžio 29 d. miesto laikraštis „Volžskaja zaria“ (Volgos aušra) išspausdino Pavolgio spaudos centro viršininko straipsnį „Jų į frontą nelydėjo“. Paprastai ir be vingrybių jame aprašomas procesas, kuris sausa karine kalba reiškia „slapta mobilizacija“:

„Jų į frontą nelydėjo. Geležinkelio stoties perone negrojo dūdų orkestrai ir neplėšė sielos gelmių maršo „Slaviankos atsisveikinimas“ garsai... Pavolgyje suformuota 21-oji armija gimtąsias įgulas ir karinius miestelius paliko slapta, nakties tyloje. Šimtai geležinkelio vagonų atvažiavo prie nedidelių pusstočių Tocko poligono pralankose, Tatiščevo stovyklose ir prie kitų neįsidėmėtinų pakrovimo vietų, kur atvyko mobilizuotos šaulių divizijos iš Kuibyševo ir Saratovo, Kazanės ir Uljanovsko, Balašovo ir Penzos. Su kadriniu personalu, materialinėmis atsargomis, koviniais šaudmenų ir šovinių komplektais... Po birželio 13 d., taip, būtent tą pačią dieną, kada TASS'as išplatino garsųjį „Pranešimą“, kuriame buvo paneigti visi „provokaciniai gandai“ apie besiartinantį karą, jie buvo pakrauti į krovininius vagonus ir keliais skirtingais geležinkelio maršrutais išvežti į antrąjį strateginį ešeloną netoli Gomelio ir Černigovo. ***Sukomplektuoti pagal karo meto personalo sąrašą*** (pabraukta mano – *M. S.*), *su puikiai lauko stovyklose ir poligonuose apmokytais kariais ir pagrindinio bei priskirtinio personalo karininkais...“*

Iš viso „mokomųjų pratybų“ dingstimi, nepaskelbus atviros mobilizacijos, 1941 m. gegužę-birželį buvo pašaukta apie 800 tūkst. atsargos (rezervo) karių, iš kurių 668 tūkst. į kariuomenę atvyko dar neprasidėjus karui (toks mažiausias iš man žinomų skaičių pateiktas Raudonosios armijos Generalinio štabo Operatyvinės valdybos

organizacinio-apskaitos skyriaus viršininko pulkininko Jefremovo 1942 m. kovo 1 d. „Pažymoje“). Atrodo, esant tokiam personalo kontingentui buvo galima užbaigti komplektuoti visas karinių pasienio apygardų (būsimųjų frontų) šaulių divizijas (o tai pagrindinė jėga puolime) ir galutinai surinkti karo meto kadrus. Aritmetika čia labai paprasta: 103 šaulių divizijos vidutiniškai turėjo kiekviena po 10 tūkst. žmonių. Norint jas iki galo sukomplektuoti reikėjo mobilizuoti vidutiniškai apie 4,5 tūkst. žmonių kiekvienai – iš viso 463 tūkstančius.

Kodėl dauguma pirmojo ešelono vakarinių apygardų šaulių divizijų karą sutiko sukomplektuotos tik 65–85 proc. pagal karo meto etatus? Atsakymas pateiktas ankstesniame pasakojime apie 21-osios armijos formavimą: „mokomųjų pratybų“dingstimi kontingentas pirmiausia buvo skirtas užbaigti komplektuoti antrojo strateginio ešelono junginius. Tai labai keista, tiesiog neįtikėtina, jeigu manytume, kad 1941 m. gegužės-birželio strateginis kariuomenės išskleidimas buvo gynybinis išskleidimas. Rengiantis gynybai reikėjo kuo skubiau iki galo sudaryti pasienio šaulių divizijas, vėliau – vakarinių apygardų antrąjį ešeloną ir tik paskui – jeigu Dievas leis ir laiko dar bus – rūpintis antrojo strateginio ešelono mobilizacija.

Tačiau Raudonoji armija buvo išskleista ne gynybai, o netikėtam pirmajam smūgiui smogti; būtent todėl visos priemonės buvo skirtos užtikrinti didžiausią slaptumą. Todėl strateginį sumanymą demaskuojantys veiksmai – pirmojo ešelono/fronto mobilizacija, jų dislokacija ir išskleidimas – pasienio ruožuose buvo nukelti į pačią pabaigą ir prasidėjo giliame užnugaryje, Vyriausiąjį armijų rezervą (antrąjį strateginį ešeloną) perkėlus į Vakarų Dvynos ir Dnepro ruožą.

Tik po to, kai šimtai geležinkelio ešelonų pradėjo dundėti bėgiais, 1941 m. birželio viduryje pajudėjo ir pasienio apygardų antrojo ešelono kariuomenė, ir kaip visada – „atvirkščiai“. Laikotarpyje nuo birželio 12 iki 15 d. vakarinių apygardų vadovybė gavo įsakymą pastūmėti „gilumos divizijas“ arčiau valstybinės sienos. Pergrupavimo laiko pabaiga – liepos 1 d. Štai kaip aprašo to meto įvykius savo atsiminimuose maršalas Bagramianas, tuo metu pulkininkas, Kijevo YKA šabo operatyvinio skyriaus viršininkas:

„Birželio 15 d. gavome įsakymą birželio 17 d. pradėti antrojo ešelono visų penkių šaulių korpusų perkėlimą prie sienos. ***Mes buvome tam visiškai pasirengę*** (čia ir toliau pabraukta mano – *M. S.*), *dar gegužės pradžioje pagal Maskvos nurodymus atlikome didžiulį darbą: parengėme direktyvas korpusams, atlikome judėjimo maršrutų ir dislokacijos rajonų rekognoskuotę. Dabar liko tik duoti įsakymą vykdytojams...* ***Divizijos su savimi pasiėmė viską, kas būtina kovos veiksmams. Dėl slaptumo kariuomenė turėjo judėti tiktai naktį...“***

Analogiško turinio įsakymas su nurodyta ta pačia sutelkimo pabaigos data – liepos 1 d. – buvo įteiktas ir Vakarų YKA (Baltarusija). Karo išvakarėse 32 vakarinių apygardų divizijos slapčia, nakties žygiais, per miškus ir pelkes slinko sienos link. Pulkininkas Novikovas, karo pradžioje tarnavęs Kijevo YKA, buvęs 5-osios armijos 62-osios šaulių divizijos štabo viršininkas, savo prisiminimuose rašo: *„Divizijos daliniai iššygiavo iš stovyklos į Kivercus ir, atlikę du nakties žygius, birželio 19 d. rytą*

„Tegyvuoja Spalis! Darbininkai iškovojo valdžia Rusijoje. Darbininkai iškovos valdžią visame pasaulyje.“ Sovietinis plakatas

pasiekė gynybos ruožą, tačiau ***gynybinės linijos neužėmė, o susitelkė miškuose*** (pabraukta mano – *M. S.*) *netoli jos.“*

Vakarinių apygardų pirmojo (t. y. arčiausiai prie sienos) ešelono kariuomenė iki birželio 22 d. nesuspėjo (su retomis išimtimis) mobilizuotis ir užimti jai nustatytus išskleidimo rajonus; jų eilė taip ir neatėjo...

Paskutinės abejonės dėl strateginio išskleidimo pobūdžio dingsta, kai tik mes geografiniame žemėlapyje pažymime Raudonosios armijos pagrindinės smogiamosios grupuotės – mechanizuotųjų (t. y. tankų) korpusų – išsidėstymą.

1939 m. rugsėjį dėl apdairiai nubrėžtos „SSRS ir Vokietijos interesų buvusioje Lenkijos valstybės teritorijoje atskyrimo linijos“ (būtent taip oficialiai vadinosi tai, kas knygose ir vadovėliuose buvo vadinama „Vakarų siena“) ši „siena“ turėjo du gilius 120–170 km kyšulius, savo „smaigaliais“ nukreiptus į Vakarus. Jeigu Raudonoji Armija rengėsi gintis, tai „kyšulių smaigaliuose“ (žr. žemėlapį 62–63 p.) reikėjo palikti tik minimalias priedangos pajėgas, o pagrindines gynybos grupuotes pasukti prie Baltstogės ir Lvovo kyšulių pagrindų....Toks išdėstymas būtų padėjęs išvengti savos kariuomenės apsupimo kyšulių teritorijose ir sutrumpintų bendrą gynybos ruožo plotį (trikampio kraštinių suma visada ilgesnė už jo pagrindą). Mechanizuotuosius korpusus, kaip triuškinančio kontrsmūgio instrumentą į prasiveržusį gynybos gilumoje priešą, reikėjo sutelkti dar toliau į rytus, apytikriai „senosios“1939 m. sienos ruože.

1941 m. birželį viskas buvo padaryta absoliučiai atvirkščiai. Beveik visi mechanizuotieji korpusai buvo išskleisti į vakarus nuo 1939 m. sienos. Keturi patys galingiausi Raudonosios armijos mechanizuotieji

Vokiečių kariai prie „Stalino linijos" dotų. SSRS „senosios" (iki 1939 m.) sienos dotai buvo užkonservuoti. Raudonoji armija, įsiveržus vokiečiams kai kuriuos įtvirtinimus panaudojo gynyboje. 1941 m.

Traktorių-vilkikų „Staliniec" kolona. 1941 m.

korpusai (6-asis, 4-asis, 8-asis ir 15-asis), pagal „naujų tankų" (t. y. „T-34" ir KV) kiekį pranašesni už visus likusius (o likusiųjų buvo 27) kartu paėmus, susigrūdo pačiuose kyšulių smaigaliuose.

Tarp šių „keturių galiūnų" ypač išsiskyrė 6-asis mechanizuotasis korpusas. Kovos veiksmų pradžiai jame buvo 1131 tankas (tai daugiau negu pagal etatų sąrašą!), 294 traktoriai/vilkikai (garbinga „antroji vieta" tarp visų DVRA mechanizuotųjų korpusų), o pagal automobilių ir motociklų (atitinkamai 4779 ir 1042) skaičių jis užėmė absoliučią pirmąją vietą. Geriausias mechanizuotasis Raudonosios armijos korpusas slėpėsi tankiuose miškuose ties Baltstoge. Galima spėti, kaip jis pakliuvo į Baltstogę – į miestą tarp snaudžiančių amžinųjų girių ir bedugnių pelkių eina siaura kaip siūlas geležinkelio juosta. Savo eiga iš Baltstogės korpusas galėjo išvažiuoti tik į vieną pusę – plentu į Varšuvą, iki kurios nuo tuometinės sienos buvo likę vos 80 km. Magistralinio automobilių kelio nuo Baltstogės į rytus, į Baltarusijos gilumą tada nebuvo, nėra jo ir šiandieną...

Nuo birželio 14 iki birželio 19 d. pasienio apygardų vadovybė gavo nurodymus birželio 22–23 d. išvesti fronto valdybas į lauko vadavietes. Generalinio štabo viršininko birželio 19 d. telegramoje Kijevo YKA kariuomenės vadui buvo pasakyta: *„1941 m. birželio 22 d. valdyba turi išeiti į Ternopolį, Kijeve palikti jums pavaldžią apygardos valdybą... Fronto valdybos išskyrimą ir permetimą laikyti griežčiausioje paslaptyje."*

Birželio 21 d. 16.45 iš Šiaurės vakarų fronto (išskleistas Pabaltijo YKA bazėje) štabo viršininko, generolo leitenanto P. Klionovo vardu (faktiškai dokumentą pasirašė Operatyvinio štabo viršininkas, generolas majoras F. Truchinas), visiems štabų skyriaus viršininkams ir apygardų valdyboms (paėmus iš jų parašus) buvo paskelbtas toks nurodymas:

„Kai kurie apygardos valdybos skyriai ir kai kurie dalinių štabai vartoja žodį „FRONTAS", „ŠVF" („Šiaurės vakarų frontas") ir panašiai tuo būdu išduodami fronto valdybos dislokacijos vietą ir pačią valdybą. Nedelsiant nutraukti šį reiškinį ir ateityje valdybą ir štabą vadinti Pabaltijo ypatingąja karine apygarda."

Dokumentas, kurį pacitavau, labai svarbus – jis parodo, kad fronto išskleidimo reikšmė ir prasmė buvo visiškai aiškūs jame dalyvaujantiems vadams; jie puikiai suprato, ką tai reiškia ir kodėl tokios paslapties negalima buvo patikėti net raštams, ant kurių puikavosi grifas – „slapta", nei šifruoto ryšio telefono linijoms. Karinių apygardų bazėje išskleisti frontai, sukurtos fronto valdybos ir jų išvedimas į lauko vadavietes – tai karas. Taikos metu Raudonosios armijos sudėtyje frontai niekada nebuvo sudaromi (nuo ketvirtojo dešimtmečio pabaigos išskleistas Tolimųjų rytų frontas kaip tik gali būti pavyzdys, kada „išimtis patvirtina taisyklę" – prie sienos su Japonijos okupuota Kinija be pertrūkio kildavo tai dideli, tai maži ginkluoti konfliktai). Ir priešingai, fronto valdybos buvo kuriamos prieš kiekvieną naują puolimą, 1939 m. rugsėjo 11 d. – likus šešioms dienoms iki karo su Lenkija pradžios, 1940 m. birželio 9 d. – likus 9 dienoms iki „Rumunijos kampanijos", kurios metu SSRS buvo perduota Besarabija ir Šiaurės Bukovina.

Raudonosios armijos tankų armada. 1941 m.

***

Kiek dienų buvo likę nuo birželio 19 d. iki suplanuoto didžiojo puolimo? Į šį klausimą galėsime atsakyti tik radikaliai išplėtus istorikams prieinamą duomenų bazę. Tačiau jau šiandien svarbiausia žinome – nė vienas iš „trijų Stalino planų" taip ir nebuvo realizuotas.

1941 m. birželio 22 d. Raudonoji armija, neužbaigusi mobilizacijos, nespėjusi pagal planą išskleisti nei puolamųjų, nei improvizuotų gynybinių grupuočių, sulaukė triuškinančio smūgio ir faktiškai buvo dalimis sutriuškinta. Ir tik didžiuliai šių „dalių" mastai, milžiniški žmonių rezervai (1941 m. antroje pusėje į Raudonąją armiją buvo pašaukta 11 mln. 790 tūkst. žmonių), kalnai ginklų, sukauptų prieškario metais, galinga ir geografiškai nepasiekiama vokiečių aviacijai gynybos pramonė leido išvengti visiško ir galutinio sutriuškinimo.

Didžiosios Britanijos moterys rengia tanką „Matilda" išsiųsti į Sovietų Sąjungą pagal lendlizo programą. Moterys rašo: „Geriausi linkėjimai sąjungininkams iš SSRS". 1941 m.

Patrankos, sviestas, auksas

Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas pasirašo įstatymą dėl lendlizo – "Lend Lease Act". 1941 m.

1941 m. rugsėjo 29 d. Maskvoje prasidėjo SSRS, JAV ir Didžiosios Britanijos atstovų konferencija, kurioje buvo priimti principiniai sprendimai dėl stambaus masto ginkluotės ir karinės technikos tiekimo Sovietų Sąjungai. Spalio 1 d. buvo pasirašytas pirmasis (o bus jų keturi) protokolai dėl prekių tiekimo. Per 9 mėnesius prekių turėjo būti pateikta už 1 mlrd. dolerių. Taip prasidėjo Amerikos lendlizo SSRS istorija.

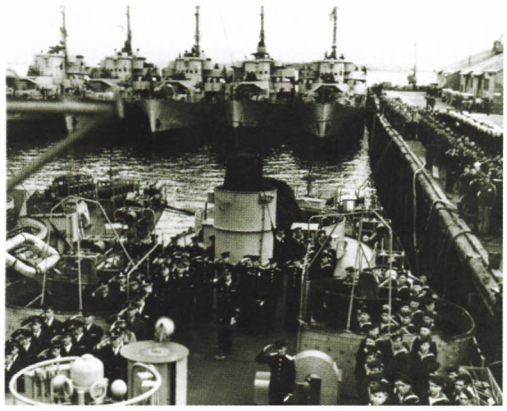

Amerikietiškų fregatų „Takoma" perdavimas pagal lendlizo programą Sovietų Sąjungai. 1945 m.

Įvairiausios karinės ir civilinės paskirties prekės buvo tiekiamos iki 1945 m. rugsėjo. Iš viso Sovietų Sąjungai buvo pristatyta (daugiausia iš JAV) 17,3 mln. tonų turto, kurio bendra vertė sudarė 9,48 mlrd. dolerių. Atsižvelgiant į atliktus darbus ir paslaugas bendra lendlizo SSRS suma siekė 11 mlrd. dolerių. Be to, tai buvo penktojo dešimtmečio pradžios doleris, kai už vieną tūkstantį „žalių" buvo galima nusipirkti sunkų 850 g aukso luitą.

Ar tai daug – 17 mln. tonų prekių, kurios kainavo **7 tūkst. tonų** gryno aukso? Koks realus lendlizo tiekimų indėlis aprūpinant Raudonąją armiją, SSRS liaudies ūkį? Geriausi sovietiniai ekonomistai giliai ir visapusiškai išnagrinėjo šį klausimą ir pateikė į jį išsamų, trumpą ir tikslų atsakymą. Atsakymas buvo pateiktas 1947 m. knygoje *SSRS karinė ekonomika Didžiojo Tėvynės karo laikotarpiu*, kurią pasirašė VKP(b) CK, SSRS vyriausybės vadovo pavaduotojas (t. y. Stalino pavaduotojas), nepamainomas (nuo 1938 m.) SSRS valstybinio plano vadovas, ekonomikos mokslų daktaras, akademikas N. Voznesenskis.

Keturi procentai. Vos keturis procentus bendros Sovietų pramonės gamybos sudarė ši menkutė amerikiečių išmalda. Ar verta ginčytis – sąjungininkų ekonominės pagalbos dydis pasirodė esąs ekonominės statistikos paklaidos ribose.

Praėjus dvejiems metams, 1949 m. spalį, N. Voznesenskis buvo suimtas. Vadinamoji „Leningrado byla" truko visai neilgai, beveik metus. Geriausi čekistai, patyrę sovietiniai tardytojai atskleidė klastingas užkietėjusių liaudies priešų užmačias. SSRS Aukščiausiojo Teismo karo kolegija visapusiškai išnagrinėjusi bylos medžiagą, susipažinusi su nepaneigiamais sąmokslininkų kaltės įrodymais nuteisė N. Voznesenskį, A. Kuznecovą, P. Popkovą, M. Radionovą ir kitus sušaudyti.

1954 m. balandžio 30 d. SSRS Aukščiausiojo Teismo Karinė kolegija reabilitavo N. Voznesenskį, A. Kuznecovą, P. Popkovą,

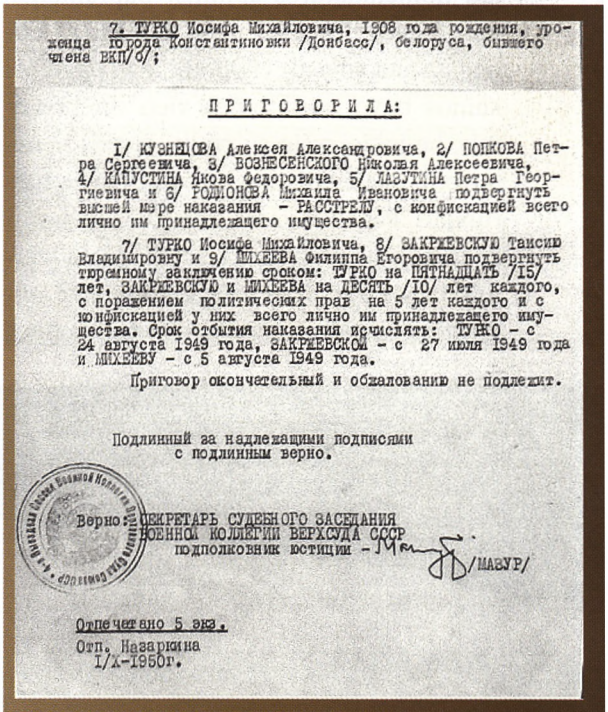

7. ТУРКО Иосифа Михайловича, 1908 года рождения, уроженца города Константиновки /Донбасс/, белоруса, бывшего члена ВКП/б/;

ПРИГОВОРИЛА:

1/ КУЗНЕЦОВА Алексея Александровича, 2/ ПОПКОВА Петра Сергеевича, 3/ ВОЗНЕСЕНСКОГО Николая Алексеевича, 4/ КАПУСТИНА Якова Федоровича, 5/ ЛАЗУТКИНА Петра Георгиевича и 6/ РОДИОНОВА Михаила Ивановича подвергнуть высшей мере наказания - РАССТРЕЛУ, с конфискацией всего лично им принадлежащего имущества.

7/ ТУРКО Иосифа Михайловича, 8/ ЗАКРЖЕВСКУЮ Таисию Владимировну и 9/ МИХЕЕВА Филиппа Егоровича подвергнуть тюремному заключению сроком: ТУРКО на ПЯТНАДЦАТЬ /15/ лет, ЗАКРЖЕВСКУЮ и МИХЕЕВА на ДЕСЯТЬ /10/ лет каждого, с поражением политических прав на 5 лет каждого и с конфискацией у них всего лично им принадлежащего имущества. Срок отбытия наказания исчислять: ТУРКО - с 24 августа 1949 года, ЗАКРЖЕВСКОЙ - с 27 июля 1949 года и МИХЕЕВУ - с 5 августа 1949 года.

Приговор окончательный и обжалованию не подлежит.

Подлинный за надлежащими подписями
с подлинным верно.

Верно: СЕКРЕТАРЬ СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ
ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХСУДА СССР
подполковник юстиции - /МАЗУР/

Отпечатано 5 экз.
Отп. Назаркина
I/X-1950г.

Nuosprendžio, kuriuo remiantis buvo sušaudytas SSRS vyriausybės vadovo pavaduotojas (J.Stalino pavaduotojas) SSRS valstybinio plano vadovas N. Voznesenskis ir kiti „sąmokslininkai", protokolas.

M. Radionovą ir kitus. Pasirodo, „Leningrado byla“ buvo nuo pradžios iki galo sufabrikuota, kaltės „įrodymai“ šiurkščiai suklastoti, po „teismo“ iškaba įvyko neteisėtas susidorojimas, kaltinimus padiktavo konfrontuojantys Stalino aplinkos klanai politiniais tikslais. Sušaudymas buvo pripažintas klaida. Gaila, tačiau niekas nepasistengė oficialiai pripažinti „klaida“ ir beprotiškų keturių procentų, kurie N. Voznesenskio knygoje atsirado nurodžius SSRS politiniams vadovams, tuo metu įnirtingai kursčiusiems „šaltojo karo“ liepsnas.

Jokių ekonominių skaičiavimų dėl šių liūdnai pagarsėjusių „keturių procentų“ nebuvo atlikta jau pačioje pradžioje, be to, kažin ar įmanoma vienu vieninteliu skaičiumi išreikšti įvairiausios milžiniškos prekių nomenklatūros apimtis? Suprantama, tam tikslui buvo sugalvoti pinigai ir kainos, tačiau sovietų ekonomikos sąlygomis kainos buvo nustatomos vien direktyvomis, be jokio ryšio su rinka, kurios ir nebuvo, ir skaičiuojamos nekonvertuojamais rubliais. Pagaliau karas ir karinė ekonomika turi savus įstatymus – ar įmanoma įvertinti pristatytų į blokadinį Leningradą miltų kainą vien tik svorį tonomis padauginus iš prieškario kainų. Kaip, kokiais pinigais tada įvertinti šimtus tūkstančių išgelbėtų žmonių gyvybių? O kiek gaisro metu kainuoja statinė vandens ir geležinis kibiras? Sovietų Sąjunga pagal lendlizą gavo apie 3 tūkst. km gaisrinės žarnos.

Kiek tai kainavo karo metu?

Net tuo atveju, kai tiekimas pagal lendlizą sudarė mažytę visos Sovietų pramonės gamybos procento dalį, jo reali reikšmė karo sąlygomis galėjo būti milžiniška. „Nedidukas, bet brangutis“ – taip sakoma apie svarbų, tačiau nedidelį mažmožį.

» 903 tūkst. detonatorių,
» 150 tūkst. izoliatorių,
» 15 tūkst. žiūronų ir 6199 komplektai pusiau automatinių zenitinių taikiklių –

tai daug ar mažai?

Amerikiečiai Sovietų Sąjungai pateikė 9,1 tūkst. tonų molibdeno koncentrato už „menkutę“ 10 mln. dolerių sumą (viena tūkstantoji visų lendlizo prekių kainos). Sovietų metalurgijos mastais, kur buvo skaičiuojami milijonai tonų, 9,1 tūkst. tonų – tai smulkmena, tačiau be šios smulkmenos neįmanoma išlydyti labai tvir-

Antrojo pasaulinio karo metais sąjungininkų laivai Šiaurės Atlanto keliu pristatė tris trečdalius lendlizo krovinių į Sovietų Sąjungos Murmansko ir Archangelsko uostus per knibždančią vokiečių povandeninių laivų Norvegijos jūrą.

Prekės ir žaliavos	Gamyba SSRS	Lendlizas	Lendlizas/ Gamyba SSRS, %
Sprogmenys, tūkst. tonų	558	295,6	53 %
Varis, tūkst. tonų	534	404	76 %
Aliuminis,tūkst. tonų	283	301	106 %
Alavas, tūkst. tonų	13	29	223 %
Kobaltas, tonų	340	470	138 %
Aviacinis kuras, tūkst. tonų	4700 (pagal V. B. Sokolovą – 5,5 mln. tonų)	1087	23 %
Automobilių padangos, tūkst. vnt.	3988	3659	92 %
Vilna, tūkst. tonų	96	98	102 %
Cukrus, tūkst. tonų	995	658	66 %
Mėsos konservai, mln. skardinių	432,5	2077	480 %
Gyvuliniai taukai, tūkst. tonų	565	602	107 %

SSRS žaliavų gavyba ir prekių gamyba bei lendlizas1941–1943 m.

to konstrukcinio plieno. O begaliniuose lendlizo prekių sąrašuose, be molibdeno koncentrato, dar yra:

- » 34,5 tonų metalo cinko,
- » 7,3 tūkst. tonų ferosilicio,
- » 3,3 tūkst. tonų ferochromo,
- » 460 tonų ferovanadžio,
- » 370 tonų metalo kobalto.
- » O dar nikelis, volframas, cirkonis, kadmis, berilis, 12 tonų brangiausio cezio...

9570 tonų grafito elektrodų ir 673 tonos (t. y. tūkstančiai km) nichromo vielos, be kurios iškart sustotų elektrinių šildymo prietaisų ir krosnių gamyba. O kur dar 48,5 tūkst. tonų elektrodų galvaninėms vonioms.

Statistiniai duomenys apie SSRS spalvotųjų metalų gamybą daugiau nei 50 metų buvo griežtai įslaptinti. Ši aplinkybė neleidžia korektiškai įvertinti tų šimtų tūkstančių aliuminio ir vario tonų, kurios buvo pateiktos pagal lendlizą, reikšmės. Tačiau net labiausiai „patriotiškai nusiteikę“ autoriai sutinka, kad lendlizas padengė beveik pusę visų sovietų pramonės poreikių, ir tai neskaitant didžiulio kiekio amerikietiškų elektros laidų ir kabelių, pristatytų jau tinkamų naudoti.

Begalinėmis skaičių eilėmis vardijami įvairiausi chemikalai. Kai kurie iš jų buvo pristatomi visai ne „nedidukais“ kiekiais:

- » 1,2 tūkst. tonų etilo spirito,
- » 1,5 tūkst. tonų acetono,
- » 16,5 tūkst. tonų fenolo,
- » 25 tūkst. tonų metilo spirito,
- » 1 mln. litrų hidroskysčių...

Labai svarbu atkreipti dėmesį į 12 tūkst. tonų etilenglikolio – tokiu kiekiu antifrizo buvo galima užpildyti 250 tūkst. galingų aviacinių variklių aušinimo sistemas.

Tačiau, suprantama, svarbiausia lendlizo „chemijos“ dalimi tapo sprogstamosios medžiagos:

- » 46 tūkst. tonų dinamito,
- » 140 tūkst. tonų bedūmio parako šautuvams,
- » 146 tūkst. tonų trotilo.

Pačiais kukliausiais paskaičiavimais lendlizo tiekimai padengė trečdalį Raudonosios armijos poreikių (šiame vertinime, beje, nepaskaičiuotas kiekis importinių komponentų, kurie buvo naudojami sprogstamųjų medžiagų gamybai sovietų gamyklose). Be to, iš Amerikos buvo gauti „paruošti naudojimui“:

- 603 mln. šautuvo kalibro šovinių,
- 522 mln. stambaus kalibro šovinių,
- 3 mln. sviedinių 20 mm aviacinėms patrankoms,
- 18 mln. sviedinių 37 ir 40 mm zenitiniams įrenginiams.

Apie 8 tūkst. mažo kalibro zenitinių pabūklų, beje, taip pat buvo pristatyti iš JAV. Didelė jų dalis buvo sumontuota lengvojo transporterio važiuoklėje, ir tai sudarė 35 proc. visų MZA (mažo kalibro zenitinė artilerija) įrenginių, Raudonosios Armijos gautų per visus karo metus. Tokiose ribose (ne mažiau vienos trečiosios visų resursų) vertinamas ir automobilių padangų ir jų gamybai reikalingų cheminių žaliavų (natūralus bei sintetinis kaučiukas) importo kiekis.

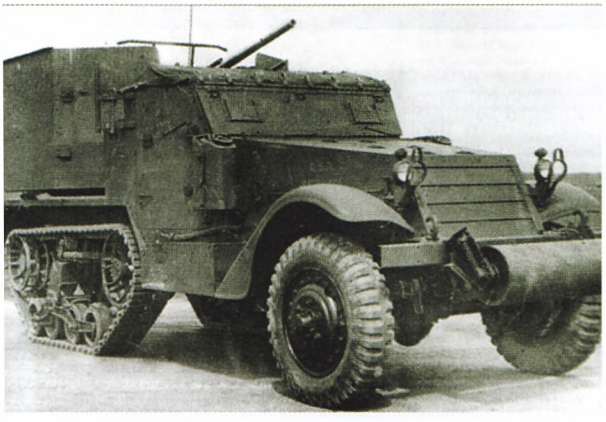

Amerikietiškas šarvuotis M3A1 „Scout car“ Sovietų Sąjungos gautas pagal lendlizo programą

Visiškai nesunku surasti ir tokias pozicijas, pagal kurias lendlizo tiekimas buvo didesnis nei pačios Sovietų Sąjungos gamyba. Ir tai buvo toli gražu ne vien

- padidinto pravažumo lengvieji automobiliai (garsieji „viliukai“, 50 tūkst. vienetų),
- sunkvežimiai visais varomais ratais (tokie pat garsūs „studebekeriai“, 104 tūkst. vienetų),
- motociklai (35 tūkst.),
- šarvuoti transporteriai (7,2 tūkst.),
- automobiliai-amfibijos (3,5 tūkst.).

Itin patikima, palyginti su tėvyninės gamybos „gazikais“ ir „zisais“, amerikiečių automobilinė technika (**vien sunkvežimių** pristatyta daugiau nei **375 tūkst.),** suvaidino didelį vaidmenį, tačiau dar didesnę reikšmę turėjo geležinkelio riedmenų tiekimas.

XX a. viduryje karo technologija buvo pagrįsta šaudmenų naudojimu dideliais kiekiais. Pagal „artilerijos puolimo“ teoriją ir praktiką, kuri buvo ir liko teisėtu sovietų karo meno pasididžiavimu, per dieną buvo sunaudojami tūkstančiai šaudmenų. Tuo

Raudonoji armija pagal lendlizą iš amerikiečių gavo motociklus „Harley Davidson“. Motociklų perdavimas sovietų kariams. 1942 m.

Amerikietiški „Studebaker" US-6 automobiliai Raudonosios armijos vadovybės rezerve. 1944 m.

metu tokius jų kiekius buvo galima pervežti tik geležinkelio transportu, taigi garvežys tapo ne mažiau svarbiu (nors publikos ir žurnalistų nepelnytai pamirštu) ginklu negu tankas. SSRS pagal lendlizą gavo:

- **1911** garvežių ir **70** dyzelinių lokomotyvų,
- **11,2 tūkst.** įvairaus tipo vagonų,
- **94 tūkst. tonų** ratų, ašių ir ratų porų.

Amerikiečiai tiekė jų tiek daug, kad tai leido Sovietų Sąjungai visiškai nutraukti savą ratų gamybą – per ketverius metus (1942–1945) buvo pagaminta iš viso tik **92** garvežiai ir vos daugiau nei **1 tūkst.** vagonų; išlaisvintos gamybos priemonės buvo perduotos karinės technikos gamybai. Iš

Sovietų Sąjunga nutraukė garvežių gamybą. Lendlizas visiškai patenkino jų poreikį. Amerikiečių gamybos šilumvežis „DB Baldwin" tiektas pagal lendlizą Sovietų Sąjungai.

dalies vienas pagrindinių tanko T-34 gamintojų tapo Uralo vagonų gamykla Nižnij Tagile. Kad dar aiškesnis būtų vaizdas, priminsime, kad pagal lendlizą buvo pristatyta **620 tūkst. tonų** geležinkelio bėgių.

Sunku pervertinti lendlizo vaidmenį atnaujinant (ir kiekybiškai, ir kokybiškai)

Anglų gamybos Raudonosios armijos gautas pagal lendlizo programą tankas „Valentine" Mk.III Vilniuje.

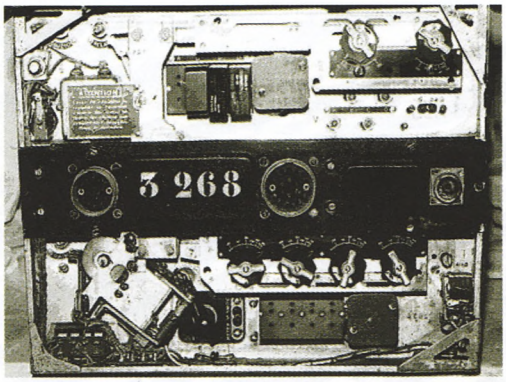

Radijo stotis P-800 (vėliau РСИУ-3) tapusi daugelio sovietinių radijo stočių prototipu.

sovietų ginkluotąsias pajėgas radijo ryšių priemonėmis. Buvo pristatyta:

» 2379 visiškai sukomplektuotos transporto priemonių radijo stotys,
» 6900 radijo siųstuvų,
» 1 tūkst. radijo kompasų,
» 12,4 tūkst. ausinių ir laringofonų – ir tai vien aviacijai,
» 15,8 tūkst. tankų radijo stočių.

Daugiau nei 29 tūkst. įvairiausių radijo stočių sausumos kariuomenei, tarp jų – **2092** „studebekerio" važiuoklėje sumontuotos 400 w didelio galingumo radijo stotys SCR-399, kurios užtikrino radijo ryšį tarp korpuso, armijos, fronto, ir dar 400 tokių pat radijo stočių buvo pristatyta be automobilio. Norint aprūpinti radijo ryšiu taktiniame lygyje (pulkas – divizija) buvo pristatyta **11,5** tūkst. nešiojamų radijo stočių SCR-284 ir **12,6** tūkst. racijų V-100 Pilot (šioms stotims jau tiesiog gamykloje buvo daromi užrašai ir skalės rusų kalba).

Nebuvo užmirštas ir paprastas bei patikimas, atsparus trukdžiams laidinis ryšys. SSRS buvo patiekta:

dešimtys tūkstančių įvairiausių kontrolės-matavimo prietaisų įskaitant **1340 oscilografų**. Ir dar 10 mln. radijo lempų, **170 antžeminių ir 370 technikoje montuojamų (!!!) lokatorių**. Amerikiečių radijo stotys puikiai tarnavo SSRS liaudies ūkyje, upių ir jūrų laivyne iki septintojo dešimtmečio, o Sovietų radijo pramonė mažų mažiausia dešimtmečiui į priekį buvo aprūpinta pavyzdžiais, kuriuos reikėjo išnagrinėti, įdiegti ir be jokių licencijų kopijuoti gamyboje.

Pagal lendlizą tiekta amerikietiška radijo stotis V-100-B Pilot su maitinimo bloku „kareivis".

» 619 tūkst. telefono aparatų,
» 200 tūkst. ausinių,
» 619 telegrafo stočių,
» 569 teletaipai ir
» absoliučiai astronominis skaičius telefono laido – 1,9 mln. kilometrų.
» Ir taip pat:
» 4,6 mln. sausųjų baterijų,
» 314 dyzelių generatorių,
» 21 tūkst. akumuliatorių įkrovimo stočių,

Panašius sąrašus galime vardyti dar ilgai, tačiau pirmąją vietą pagal svarbą skirčiau sovietų Karinių oro pajėgų aprūpinimui aviaciniu benzinu. Beje, net pagal tonažą ši kategorija atsidūrė pirmoje vietoje.

Karo išvakarėse aprūpinimo aviaciniu benzinu situacija iš „benzino krizės" tapo „benzino katastrofa". Nauji aviaciniai varikliai, forsuoti panaudojant turbinas, reikalavo aukšto oktaninio skaičiaus benzino, o pakankamai dideliais kiekiais buvo gaminamas tik benzinas B-70. Planinės (ir faktiškai 1941 m. nepasiektos) aukšto oktaninio skaičiaus B-74 ir B-78* (450 tūkst. tonų) gamybos apimtys sudarė tik 12 proc. Gynybos liaudies komisariato mobilizacinio užsakymo, o pagal B-78 jis siekė vos 7,5 proc. Tuometinė Senajame Pasaulyje stambiausia naftos gavybos šalis savo aviaciją „penėjo ribotu daviniu". Prasidėjęs karas padėties nė kiek nepagerino – didelis kiekis benzino buvo prarastas susprogdinus sandėlius vakarų karinėse apygardose, o 1942 m. vasarą vokiečių kariuomenei pasiekus Kaukazo priekalnes Baku naftos perdirbimo gamyklų evakuacija padėtį dar labiau pablogino.

Sovietinė aviacija vis dėlto skraidė ir kariavo. Per karą visoms reikmėms ir visose žinybose buvo sunaudota **3 mln. tonų** aukšto oktaninio skaičiaus aviacinio benzino (jeigu būti tiksliam – 2998 tūkst. tonų) Iš kur jis atsirado? 720 tūkst. tonų – tiesioginis importas. Dar 1117 tūkst. tonų aviacinio benzino buvo gauta maišant importinius aukšto oktaninio skaičiaus (su oktaniniu skaičiumi nuo 95 iki 100) komponentus su mažo oktaninio skaičiaus sovietinės gamybos benzinu. Likusius 1161 tūkst. tonų aviacinio benzino, vos daugiau nei vieną trečdalį viso kiekio, pagamino sovietų gamyklos. Tiesa, pagamino jie šį benziną panaudodami lendlizu gautą

Amerikietiški vidutinio nuotolio bombonešiai „Mitchell" B-25, Aliaskoje. Parengti skraidinti į Sovietų Sąjungą.

* Priešingai paplitusiai neteisingai nuomonei, benzino pavadinime esantys skaičiai nerodo jo oktaninio skaičiaus. Benzino B-74 oktaninis skaičius, nustatomas „variklio metodu", lygus 91, benzino B-78 oktaninis skaičius – 93. Palyginimui galima pažymėti, kad geriausio rusiško automobilinio benzino AI-98 oktaninis skaičius lygus 89.

Amerikiečių naikintuvai „Aerokobra“ („Aircobra“ P-39) skraidinami per Sibirą į eurpopinę SSRS dalį. Dauguma sovietinių asų itin pamėgo šį lėktuvą: A. Pokryškinas skraidydamas „Aerokobra“ numušė 53 priešo lėktuvus. Pasiūlymo persėsti į sovietinį lėktuvą ir perginkluoti savo pulką sovietiniais lėktuvais jis atsisakė

tetraetilšviną, kurio buvo atvežta 6,3 tūkst. tonų. Nebus perdėta, jei pasakysime, kad be sąjungininkų pagalbos raudonžvaigždžiai lėktuvai visą karą būtų prastovėję žemėje.

Aviacijos pramonės liaudies komisaras Šachurinas savo atsiminimuose pasakoja tokį karo epizodą. Vienoje iš trijų pagrindinių aviacinių variklių gamyklų sistemingai buvo nevykdomas planas. Atvykęs į gamyklą Šachurinas išsiaiškino, kad gamybai trukdo du aukštos kvalifikacijos tekintojai, kuriems buvo patikėti variklio alkūninio veleno tekinimo darbai; šie darbininkai iš bado vos laikėsi ant kojų. Aukštas Maskvos viršininkas sėkmingai išsprendė problemą – iš „srities komiteto specialiosios bazės“ dviem žmonėms buvo paskirtas pagerintas specialus davinys.

Lendlizas sprendė tą pačią problemą, tik kitu mastu. Į SSRS lendlizu buvo pristatyti:

» 238 mln. kg šaldytos jautienos ir kiaulienos,
» 218 mln. kg mėsos konservų, tarp jų 75 mln. kg pažymėti žodžiu „tushonka“ [troškinta],
» 33 mln. kg dešrų ir bekono,
» 1089 mln. kg vištienos,
» 110 mln. kg kiaušinių miltelių,
» 359 mln. kg augalinių riebalų ir margarino,
» 99 mln. kg sviesto,
» 36 mln. kg sūrio,
» 72 mln. kg sauso pieno...

Aš čia neatsitiktinai pateikiau lendlizo maisto produktų tiekimą tokiais keistais matavimo vienetais – „milijonais kilogramų“. Taip paprasčiau padalyti gautą produktų kiekį galimiems vartotojams. Pavyzdžiui, per visą karą ligoninėse gydėsi 22 mln. sužeistųjų. Vadinasi, kiekvie-

no sužeistojo maitinimui buvo galima sunaudoti:

» 4,5 kg sviesto,
» 1,6 kg sūrio,
» 3,3 kg sauso pieno,
» 60 kg mėsos (aišku, į šį sąrašą neįtraukta „tushonka"– tai maistas ne ligoniui).

Palyginti šiuos sąrašus su iš tikrųjų buvusiu karinių ligoninių racionu patikiu mūsų gerbiamiems veteranams...

Visavertis ir gausus maistas, savaime suprantama, yra svarbi sąlyga sužeistajam pasveikti, tačiau pirmiausia ligoninėms reikalingi vaistai, chirurginiai instrumentai, švirkštai, adatos ir siūlai žaizdoms siūti, chloroformas narkozei, įvairūs medicininiai prietaisai. Šioje srityje padėtis buvo ne bloga, o labai bloga.

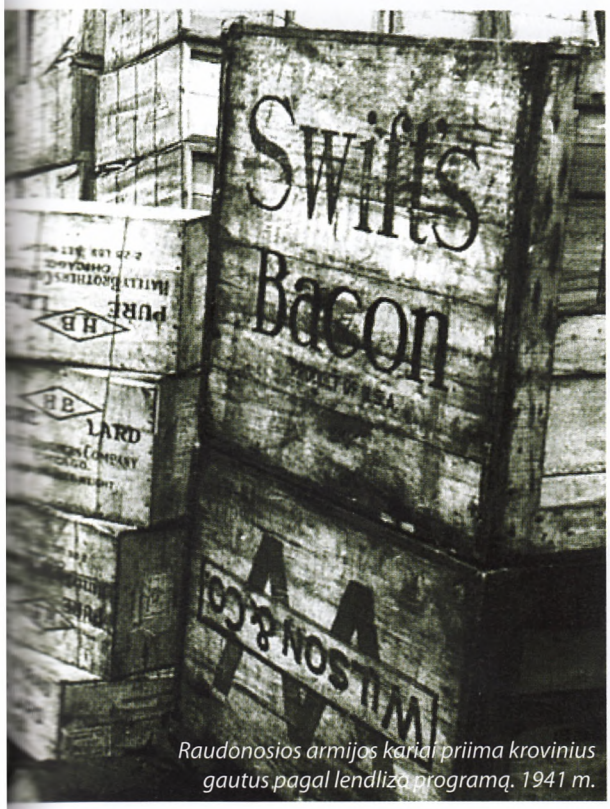

Raudonosios armijos kariai priima krovinius gautus pagal lendlizo programą. 1941 m.

Įvairiausi maisto produktai, tiekti pagal lendlizą: mėsos konservai „Tushonka", kavos ir kiti koncentruoti gėrimai.

Karo išvakarėse pasienio apygardose buvo sutelkti didžiuliai karinio medicininio turto kiekiai, vien tik individualių perrišimo paketų ten buvo daugiau nei 40 mln. vienetų. Didelė dalis jo ten ir liko. Farmacijos pramonės įmonių praradimas ir/arba evakuacija įstūmė į tokią padėtį, kad 1941 m. pabaigoje gamybos apimtys sumažėjo iki 8,5 proc. prieškarinio lygio, nors susiklosčiusi situacija reikalavo daugybę kartų didesnės medikamentų gamybos. Ligoninės skalbė panaudotus tvarsčius, gydytojams teko dirbti be tokių gyvybiškai būtinų preparatų kaip eteris ir morfijus narkozei, streptocidas, novokainas, gliukozė, piramidonas ir aspirinas.

Milijonų sužeistųjų gyvybę ir sveikatą išgelbėjo medicinos lendlizas – dar vienas

Amerikiečių pagal lendlizą Sovietų Sąjungai buvo tiekiama daugybė vaistų ir medicinos priemonių. Sukomplektuota pirmosios pagalbos vaistinėlė. 1942 m.

rūpestingai slepiamas karo istorijos puslapis. Iš viso sąjungininkų medicininiai tiekimai užtikrino iki **80 proc.** sovietinės karinės-medicininės tarnybos poreikių. 1944 m. vien tik streptocido buvo gauta 40 mln. gramų. Neišmatuojama vertybe tapo amerikiečių antibiotikai ir sulfanilamidai. O kokia kaina galima išmatuoti Sovietų Sąjungai patiektą vieną milijoną kilogramų vitaminų?

Lendlizo chirurginiai instrumentai, laboratoriniai mikroskopai, rentgeno aparatai, puikiai tarnavo per karą ir dar daugybę metų po karo.

Be to, Raudonajai armijai tikrai labai pravertė:

» 13,5 mln. porų odinių kareiviškų batų,
» 2 mln. komplektų apatinių baltinių,
» 2,8 mln. odinių diržų,
» 1,5 mln. vilnonių antklodžių.

Visas šis turtas buvo ne pro šalį...

Sovietų Sąjunga ir Jungtinės Valstijos nebuvo artimi kaimynai. Atitinkamai šiuos milijonus tonų prekių, įskaitant šimtus

Net daugybė smulkmenų Raudonojoje armijoje buvo amerikiečių gamybos. Sagos karinei aprangai „Rex. NewRochel" pagamintos Niujorke.

Raudonosios armijos kariai prie tankų M3A1 „Stuart", dėvintys amerikietiškus šalmofonus, ginkluoti kulkosvaidžiu „Tomhpson" M1928A1 ir kulkosvaidžiu M1919A4. Amerikiečiai pristatydavo sukomplektuotą techniką – visą ekipuotę net su šaunamaisias ginklais ekipažui

tūkstančių tonų sprogstamųjų medžiagų, išlekiančių į orą nuo pirmosios aviacinės bombos skeveldros, ir ne mažiau pavojingo aviacinio benzino, buvo būtina pristatyti į SSRS uostus per bekraštes pasaulio vandenyno erdves. Sovietų jūrų laivynas galėjo pervežti tik 19,4 proc. šio milžiniško tonažo kiekio. Viską sąjungininkai pristatė patys.

Norint išspręsti šį pagal mastą ir sudėtingumą precedento neturintį uždavinį buvo surasta taip pat neturinti pavyzdžio priemonė: amerikiečiai sugebėjo organizuoti greitaeigę srovinę „Liberty" (Laisvė) serijos okeano laivų gamybą. Skaičiai, nusakantys „Liberty" statybos programą, negali neaudrinti vaizduotės. Milžiniškų 14,5 tūkst. tonų vandens talpos (ilgis 135 m, keliamoji galia 9,14 tūkst. tonų) vandenyno laivų buvo pastatyta 2750 vienetų. Pasiekta, kad vienam laivui pastatyti užteko 44 dienų. Tai, beje, vidurkis. 1942 m. lapkritį šio tipo laivas „Robertas Piri" buvo nuleistas į vandenį vos po 4 dienų 15 valandų ir 29 minučių nuo statybos pradžios.

Pagrindinė „Liberty" tipo laivų ypatybė, leidusi pasiekti fenomenalius gamybos tempus, buvo ta, kad kniedijimas buvo pakeistas suvirinimu. Manyta, kad tokių laivų amžius bus labai trumpas, tačiau karo meto sąlygomis nuspręsta tuo nesirūpinti. „Laisvė" pasirodė esanti nepaprastai ištverminga – „suvirinti" laivai jūromis plaukiojo dešimtis metų. Minėtasis „Robertas Piri" buvo eksploatuojamas iki 1963 m. ir net XXI amžiaus pradžioje mažų mažiausia trys „Liberty" tipo laivai tebėra plaukiojančiųjų rikiuotėje!

Viskas toli gražu nesibaigė stebuklingai greita didžiulio laivų kiekio statyba. Vokiečiai taip pat puikiai suprato, kokie reikšmingi šie begaliniai karinių laivų karavanai su aviaciniu benzinu, ginkluote ir šaudmenimis. Ir, žinoma, ėmėsi atitinkamų kontrpriemonių. Laivavedyba Šiaurės Atlantu (šiuo „Murmansko" maršrutu buvo pristatyta apytikriai trys trečdaliai visų krovinių), kuriame knibždėte knibždėjo vokiečių povandeniniai laivai, o per taikiklius žvelgė vokiečių bombonešiai,

Amerikiečių laivų statykloje. „Liberty" (Laisvė) tipo okeaninių laivų greitaeigė srovinė statyba. Pirmasis šios serijos laivas buvo pastatytas 1941 m. rugsėjo 27 d.

Vienas iš išlikusių ir iki šių laikų eksploatuojamų „Liberty" tipo laivų „SS John W Brown".

Sąjungininkų krovininiai laivai, pristatę lendlizo krovinius, Sovietų Sąjungos uoste

Vokiečių povandeninio laivo jūreiviai. 1942 m.

bazavęsi visuose Norvegijos oro uostuose, iš esmės tapo strateginio masto karine jūrų kampanija. Ir šią kampaniją sąjungininkai šauniai laimėjo – net „Murmansko kryptyje“ buvo prarasta vos 7 proc. tonažo; karavanai, plaukiantys į Irano ar sovietų Tolimųjų Rytų uostus, prarado ne daugiau kaip 1 proc. tonažo.

Viską galima suprasti lyginant. Su kuo palyginti sąjungininkų padarytą karinį jūrų stebuklą? Galima palyginti su Leningrado „blokados“ istorija, kada maisto prekių tiekimas Ladogos ežeru keliomis baržomis per dieną ir vos 50–80 km – o ne 5 tūkst. jūrų mylių – atstumu virto beveik neišsprendžiama problema. Mes galime tai palyginti su nevykusiu „Talino perėjimu“, kada Raudonosios Žvaigždės ordino Baltijos laivynas, 400 km ilgio kelyje iš Talino į Leningradą nesutikęs nė vieno priešo eskadrinio minininko ar aukštesnės klasės laivo, prarado 57 proc. lydimų civilių laivų. Galima (geriau būtų šito nedaryti) prisiminti ir daugybę mėnesių trukusią Sevastopolio gynybą, kada Juodosios jūros laivynas, vėl praktiškai neturėdamas nė vieno jam lygaus priešininko jūroje, nesugebėjo nei aprūpinti nenutrūkstamu tiekimu besikaunančios už miestą sausumos kariuomenės, nei užtikrinti paskutinių li-

Amerikietiškas šarvuotis „M3A1 Scout Car" Sovietų Sąjungos gautas pagal lendlizo programą, Vienos (Austrija) gatvės mūšyje

„Studebaker" US-6 automobiliai pergalės parade Maskvoje. 1945 m.

kusių gyvų Sevastopolio gynėjų evakuacijos (nuo 15 iki 30 tūkst. žmonių, tarp jų ne mažiau kaip 5 tūkst. sužeistųjų, buvo tiesiog palikti likimui ir priešui).

Ir štai po visko, 2010 m. rugsėjo 1 d., eilinį kartą minint Antrojo pasaulinio karo pradžią valstybiniame (ši aplinkybė labai svarbi) televizijos kanale „Kultūra" didelę paskaitą skaitė istorijos mokslų daktaras, Rusijos mokslų akademijos narys korespondentas, Rusijos istorijos instituto direktorius draugas A. Sacharovas. Jis pasakė:

„Buvo sutarta, kad Jungtinės Valstijos ir kitos šalys sąjungininkės suteiks Sovietų Sąjungai didžiulę pagalbą pagal vadinamąją lendlizo programą... Amerika pareikalavo sumokėti auksu ir ne kada nors, o dar vykstant kariniams veiksmams, vykstant karui. Amerikiečiai mokėjo skaičiuoti pinigus ir šia prasme jų elgesys buvo absoliučiai gėdingas ir ciniškas. Viskas, ko jie reikalavo, buvo apmokėta, be kitko, ir auksu..."

Net jei šis ciniškas ir įžūlus melas būtų tiesa, mums reikėtų padėkoti amerikiečiams už neįkainojamą pagalbą. Tai didžiulė sėkmė – visa griaunančio karo metu, kai šalies likimas kabojo ant plauko, surasti tiekėją, kuris mainais į nieko vertą minkštą metalą (juk iš aukso net paprasto durklo nepadarysi) parduotų normaliomis, o ne „blokados" kainomis milijonus tonų karinio turto, maisto prekių, benzino ir vaistų. Be to, dar ir tris ketvirtadalius šio turto pats atvežtų iš kito pasaulio krašto.

Melas ir lieka melu. Pagal lendlizo sąlygas nei rublio, nei dolerio, nei cento karo metu nebuvo sumokėta. Pasibaigus kovos veiksmams didelė dalis patiekto turto buvo paprasčiausiai nurašyta, kaip karo reikmėms panaudotas turtas. 1948–1951 m. amerikiečiai pateikė 0,8 mlrd. dolerių sąskaitą. Tai sudarė mažiau negu vieną dešimtąją visų pristatytų gėrybių kainos. Sovietų pusė sutiko pripažinti tik 0,3 mlrd. Suprantama, pripažinti skolą ir ją gražinti – du didžiuliai skirtumai.

Ilga, daug dešimtmečių užtrukusi ginčų ir intrigų istorija pasibaigė tuo, kad šiuo metu apmokėta, atsižvelgiant į dolerio infliaciją, ne daugiau kaip vienas procentas tiekimų pagal lendlizą.

Artėjant Raudonajai armijai prie miesto, nusižudęs Leipcigo burmistras ir šeima. 1945 m. balandžio mėn. 4 d.

Pergalės pavasaris. Pamirštas Stalino nusikaltimas

„Patriotizmas matuojamas gėda, kurią žmogus jaučia už nusikaltimus, padarytus jo tautos vardu.“

Adomas Michnikas

Pasakyti, kad Sovietų Sąjungoje svarstyti šią temą buvo griežtai draudžiama, vadinasi, nepasakyti nieko. Pasakyti, kad šį nusikaltimą buvo bandoma absurdiškai pateisinti atgaline data – iš tikrųjų nepasakyti nieko. To niekaip negalima pateisinti. Niekas nieko ir nebandė pateisinti. Liaudis ir partija, tėvai ir vaikai, „viršūnės“ ir „apačios“ buvo vieningi ir kategoriškai neigė buvus net patį svarstymo objektą ir tuo labiau – pačius svarstymus. Klausimų neki-

Treptovo parko monumentas Berlyne. 1946–1949 m.

lo, nes buvo atsakymas, daugybę tonų sveriantis, nesugriaunamas, amžinas. Granite ir marmure įkūnytas stovėjo jis Berlyno Treptovo parke – kareivis išvaduotojas su išgelbėta vokiečių mergaite ant rankų ir kiekvieną pavasarį prie monumento pjedestalo klusniai buvo dedamos gyvos gėlės. Ir net vėliau, kai pirmaisiais „pertvarkos" metais spaudoje pasirodė reti ir pakriki atsiminimai apie tai, kad vokiečių mergaitė galėjo atsidurti sovietinio kareivio rankose visai kitomis aplinkybėmis ir su visai kitokiomis pasekmėmis tai mergaitei, tų balsų niekas nenorėjo girdėti. Tiksliau kalbant – negalėjo girdėti. Tokia tiesa netilpo normalaus sovietinio žmogaus sąmonėje.

Keista, bet pagalba atėjo iš Vakarų. Užsienis eilinį kartą padėjo mums. Jie ten jau sukūrė visą „mokslinę tradiciją", pagal kurią civilių Vokietijos gyventojų prievartos (t. y. masinių žiaurių žudynių, kankinimų, plėšimų, gyvenamųjų būstų naikinimo) temą buvo galima žaismingai vadinti terminu „seksualinė prievarta". O tai jau leido atsidusti su palengvėjimu. Ne, niekas nesiginčija, kad išprievartavimas ir pagal įstatymą, ir net vagių „supratimu" yra sunkus nusikaltimas. Tačiau šis nusikaltimas ypatingos rūšies. Kaltininkas visada turi galimybę – su kreiva šypsenėle (arba išgąstingai bėgiojančiomis akutėmis, nelygu aplinkybės) pasakyti: „Na, baikite... Koks prievartavimas... Juk ji pati atėjo..."

Taigi žodis buvo rastas. Toliau – paprasčiau. Toliau liko tik sunkiausią istorinę ir moralinę problemą priskirti liūdnai pagarsėjusios „seksualinės prievartos" temai, o paskui leisti suabejoti ir reiškinio masiškumu, ir pačiu prievartos aktu. Iš daugybės tokių „puolamosios kontrpropagandos" pavyzdžių pateiksiu tik vieną, tačiau labai būdingą ir įstabų. Ši publikacija įdomi tuo, kad ji pasirodė viename seniausių ir didžiausią tiražų turinčių šalies laikraščių ir tuo, kad ją aptarti buvo pakviesti labai aukšto formalaus statuso asmenys. „Diskusijos" pretekstu tapo Rusijoje išleista žinoma anglų istoriko E. Bivoro knyga „Berlyno žlugimas". 2005 m. liepos 21 d. laikraščio *Darbas* (Труд) žurnalistas S. Turčenka nusprendė išsiaiškinti su neprašytu „užsienio konsultantu". Išsiaiškinti visomis prasmėmis, kokias tik turi šis žodis rusų kalboje.

Ryžtingas atkirtis prasidėjo nuo pirmųjų žodžių. Jau pačiu straipsnio pavadinimu: „Faktų prievartavimas". Toliau paantraštėje buvo pateikta labai aiški aliuzija, kieno antrintojas yra Bivoras ir ant kieno malūno girnų pila vandenį prisišlieję prie jo neįvardyti atskalūnai : *„Kodėl Britanijos istorikas ir kai kurios masinės informacijos priemonės pasakoja Gebelso pasakėčias?"* Galų gale

kūrybinėje žurnalisto vaizduotėje gimė visai infernalinis paveikslas: *„Gebelsas karste patenkintas trina rankas...“*

Pirmajam žodis buvo suteikiamas pačiam M. Garejevui (armijos generolas, Karo mokslų akademijos prezidentas, Rusijos gamtos mokslų akademijos akademikas, profesorius, istorijos mokslų daktaras, buvęs Sovietų armijos Generalinio štabo viršininko pavaduotojas ir t. t.). Jokių abejonių ir klausimų nusipelnusiam mokslininkui nekilo ir nekyla.

„Bivoras ir jo pritarėjai yra banalūs plagiatoriai. Tikrasis mito apie mūsų kareivių „agresyvų seksualumą“ autorius – Gebelsas. Tačiau Bivoras perspjovė net Gebelsą... Eilinis paskvilis apie sovietinį karį išvaduotoją... Aš asmeniškai dalyvavau Rytų Prūsijos išvadavime. Kalbu iš širdies: apie seksualinę prievartą tuomet net negirdėjau. Prisimenu, priešais rikiuotę mums perskaitė karo tribunolo sprendimą. Iš tikrųjų keletas kareivių įsibrovė į pasiturinčio bauerio kiemą, pasigavo keletą vištų, žąsų ir pradėjo jas virti. Pasibaigus mūšiui už kaimą, šeimininkai išlindo iš rūsio, kuriame slėpėsi, ir pakėlė triukšmą. Išgirdęs triukšmą prisistatė patrulis. Kareivius sulaikė. 184-osios divizijos vadas generolas majoras Basanas Gorodovikovas įsakė surengti parodomąjį karinio tribunolo teismą. Kariams skyrė po penkerius metus lagerio. Nesunku atspėti, kad bausmė būtų buvusi daug didesnė, jeigu kas nors iš jų būtų, taip sakant, pasigviešęs šeimininkės.“

Kitas armijos generolas, Sovietų Sąjungos didvyris, Socialistinio darbo didvyris I. Tretjakas nebuvo toks kategoriškas. Jis net buvo pasirengęs pripažinti, kad prievartos aukomis tapo ne tik žąsys ir antys:

„Suprantama, tokiuose didžiuliuose kariuomenės junginiuose, kurie 1945 m. įžengė į Vokietiją, pasitaikydavo visko. Vyrai po keletą metų buvo nematę moters. Kuris nors ėmė ir neišlaikė. Tačiau šiandieną daugelis pripažįsta, kad seksualiniai ryšiai tarp

„Po vienu stogu su vokiečiais gyventi – reiškia mirti.“ Vokietija, 1945 m.

mūsų karių ir vokietaičių ne visada buvo prievartinio pobūdžio. Būta ir abipusio intereso. Keista šiandien skaityti, kad kažkoks anglas staiga susirūpino 60-ties metų senumo seksualinėmis kolizijomis, apie kurias pačios vokietės garsiai nekalba...“

Antrojo pasaulinio karo istorikų asociacijos prezidentas, istorijos mokslų daktaras, profesorius O. Ržeševskis taip pat neslepia savo pasipiktinimo eiliniu bandymu *„atkurti „azijiečių ordų“ įvaizdį, kurį į vokiečių galvas kalė nacistinė propaganda,* ***o vėliau nedidelė grupė istorikų neofašistų, nuo kurių visi seniai nusisuko Vokietijoje*** (pabraukta mano – *M. S.*)“. Kaip ir reikėjo tikėtis, Istorikų asociacijos prezidentą ypač papiktino nepagrįsti kaltinimai:

„Reikėtų turėti tvirtą pagrindą, turėti dokumentus, jeigu jau imamasi skelbti tokius sunkius kaltinimus armijai, kuri ant savo pečių pakėlė pagrindinius kovos su fašistų antplūdžiu sunkumus. Tačiau Bivoro knygoje jų nėra. Duomenys „apie masinę prievartą“ grindžiami aptakiais liudijimais: „berlyniečiai prisimena...“, „vienas daktaras paskaičiavo...“, o tai netinka moksliniam tyrimui, į kurį pretenduoja knyga.“

Profesoriaus Ržeševskio nuomone, tiesa yra ta, kad *„noras keršyti galėjo apimti visą Vokietiją, tačiau tai neįvyko. Ir sovietinės, ir kitų sąjungininkų armijų kariškiai su taikiais vokiečių gyventojais elgėsi labai humaniškai... Kariuomenės vadovybė buvo priėmusi ypatingąsias priemones dėl savivaliavimo prieš taikius Vokietijos gyventojus“*. Po šio pareiškimo Ržeševskis, kaip ir priklauso profesionaliam istorikui, pateikia dokumentais pagrįstą faktą. Labai įdomų (tik, gaila, neaiškiai išdėstytą) faktą: *„Pirmaisiais 1945 metų mėnesiais už skandalingą elgesį su vietiniais gyventojais karo tribunolas nuteisė 4148 karininkus ir didelį skaičių eilinių.“*

„Ir didelį skaičių eilinių.“ Didelis – tai kiek? Atsakymo nėra. Galima tik spėlioti. Veikiančioje armijoje vienam karininkui

„Kary! Maidaneko neatleisk ir žvėriui negailestingai keršyk!“ Vokietija, 1945 m.

Sovietų moterys-snaiperės Raudonojoje armijoje. SSRS, Podolskas, 1944 m.

tenka mažiausiai 10 kareivių. Jeigu pasiremsime teze, kad „savivalės" priežastis – jog *„vyrai po keletą metų nematė moterų"*, vidutiniškai „savavaliavimo" atvejų tarp eilinių turėjo būti daugiau nei tarp karininkų. Raudonosios armijos karininkai moteris matė, ypač paskutiniais karo metais. Tuo pasirūpino draugas Stalinas.

Vien tik 1942 m. pavasarį per „masinę savanorišką mobilizaciją" (būtent taip tai vadinosi Valstybinio gynybos komiteto nutarime) į armiją buvo pakviesta daugiau nei 450 tūkst. moterų. Ypač pasididžiuodami sovietiniai istorikai pabrėždavo, kad 70 proc. jų buvo pasiųstos į veikiančiąją armiją. Kartu su mobilizuotomis Valstybinio gynybos komiteto nutarimu Veikiančiosios armijos gretose tarnavo ir laisvai samdomos moterys (1945 m. jų buvo 243 tūkst.). Skliausteliuose pažymėsime, kad 1943–1945 metais užnugario daliniuose ir SSRS Ginkluotosiose pajėgose tarnavo beveik 5 mln. pašauktų į karinę tarnybą vyrų, taigi šimtai tūkstančių moterų buvo pasiųstos į priešakines fronto linijas tikrai ne dėl to, kad katastrofiškai trūko kareivių...

Remdamiesi profesoriaus Ržeševskio pateiktu faktu, galime apytikriai nustatyti, kad nuteistų už *„savavaliavimą prieš vietinius gyventojus"* kareivių buvo 10 kartų daugiau nei karininkų. Tokiu atveju bendras nubaustųjų (ne savavaliautojų, o tik nubaustųjų) skaičius sudarytų 40–50 tūkst. žmonių! 1945 m. pavasarį toks buvo vienos kariuomenės karių skaičius.

Tačiau tai dar ne viskas. Toliau perdėtai demonstruodamas savo uolumą S. Turčenka skuba papildyti profesoriaus Ržeševskio pranešimą citata iš kito dokumento:

„8-osios gvardijos armijos politinio skyriaus viršininko generolo majoro M. Skosyrevo 1945 04 25 pranešimas:

„Paskutinėmis dienomis kariškiai daug rečiau atiminėja sendaikčius, prievartauja moteris, sumažėjo ir kitų amoralių poelgių. Registruojami 2–3 įvykiai kiekvienoje gyvenvietėje, o anksčiau amoralių poelgių skaičius buvo daug didesnis...“

Ir ką gi mums papasakojo gerbiami autoritetingieji asmenys? Žodžio „žudyti“ niekas neištarė. M. Garejevas žino apie pavogtas vištas, tačiau apie iššaginimus nėra net girdėjęs; armijos generolas I. Tretjakas pripažįsta kažkokias „seksualines kolizijas“, kurių neverta net minėti, o istorikas Ržeševskis nežino jokių dokumentų, patvirtinančių „masinės prievartos“ faktus, tačiau pripažįsta, kad tūkstančiai Raudonosios armijos kareivių ir karininkų buvo nuteisti už savivalę, kurios, pasak Garejevo, apskritai nebuvo. Gvardijos generolas majoras išdidžiai pareiškia, kad Gebelso propagandos išgalvotų prievartavimų ir kitų amoralių reiškinių „smarkiai sumažėjo“ ir „kiekvienoje gyvenvietėje“ registruojami tik 2–3 atvejai. Vienas juokas. *„Anksčiau amoralių poelgių skaičius buvo daug didesnis.“*

Dabar pažvelkime į *„nedidelės grupės istorikų neofašistų, su kuriais Vokietijoje seniai visi nutraukė santykius“*, surinktus dokumentus ir faktus. Iš karto turiu pripažinti, kad šiuo atveju profesorius O. Ržeševskis ne taip jau smarkiai apsiriko formuluodamas savo išvadas. Pokarinėje (ir, labai keista, posovietinėje) Vokietijoje istorikai, nesutinkantys su tuo, kad jau pats žiauraus karinio susidūrimo tarp rudojo ir raudonojo fašizmo faktas pateisina vieną arba kitą nusikalstamą diktatūrą, yra tarsi „raupsuotieji“, su kuriais nenori turėti jokių reikalų nei tie, kas siekia politinės karjeros, nei valstybės „grandai“. Ir vis dėlto per daugelį metų įtemptai dirbdami šie tyrinėtojai surinko didžiulį apibendrintą dokumentų ir faktų masyvą.

Pirmiausia reikėtų paminėti 11 tomų rinkinį *Vokiečių tremties dokumentai*, darbas prie kurio buvo pradėtas 1949 m. rugpjūtį ir truko ilgiau nei 4 metus. Išgyvenusieji pasakojo apie nusikaltimus, kurių aukomis tapo jų giminaičiai ir kaimynai; buvo užrašyti mokytojų, gydytojų ir valstybės veikėjų pasakojimai. Šių pasakojimų pagrindu tyrinėtojai padarė išvadą, kad iš gimtųjų vietų buvo ištremti apie 12 mln. vokiečių, iš kurių 2 mln. buvo laikomi „dingę be žinios“, o ketvirtojo dešimtmečio viduryje šie žodžiai buvo žodžio „žuvę“ sinonimu.

Paskaičiavimai, atlikti demografinio balanso metodu, leido padaryti išvadas, kad Lenkijos ir Čekoslovakijos „rytinėse srityse“, po karo prijungtose prie SSRS, žuvo 2484 tūkst. civilių gyventojų, neskaitant fronte žuvusių vyrų. Žinoma, demografinio balanso metodas pats savaime nėra tikslus ir kiekvienas jo skaičius gali būti pagrįstai kritikuojamas. Todėl verta priminti, kad šiuo metu kanonizuotas Sovietų Sąjungos nuostolių kare skaičius (27 mln. žmonių) buvo gautas beveik tokiu pat metodu. Pavartotas žodis „beveik“, nes vokiečių istorikai rėmėsi 1948 m. gyventojų surašymo, vykusio praėjus trejiems metams po karo pabaigos, duomenimis, o sovietiniai istorikai naudojo 1959 m. (t. y. praėjus 14 metų po karo) ir 1939 m. Stalino suklastoto surašymo duomenis.

Daug mažesnį žuvusiųjų skaičių pateikia VFR bažnyčios Paieškų tarnyba.

Nr. 13. *Vokiečių migracija ir deportacija 1945–1950 m. (Žemėlapyje duomenys skiriasi nuo autoriaus pateikiamų duomenų dėl skirtingų šaltinių naudojimo ir juose pateikiamų įvykių vertinimo bei interpretavimo. (Šaltinis: Putzger Historischer Weltatlas, Cornelsen Verlag, Berlin, 2001)*

1964 m. spaudoje paskelbta ataskaita rodo, kad visose srityse, iš kurių buvo išvyti vokiečiai (Rytų Prūsija, Pomeranija, Silezija, Sudetai), iš viso **žuvo 473 tūkst. žmonių**. Tiesa, reikia pripažinti, kad Paieškų tarnyba į sumuojamą skaičių neįtraukia „dingusių be žinios". Aritmetiniu požiūriu skaičius 473, aišku, penkis kartus mažesnis už skaičių 2484. Juridiniu požiūriu vertinant įvykius skirtumas labai menkas: per keletą mėnesių žuvusių 473 tūkst. taikių gyventojų visiškai užtenka, kad būtų galima kelti klausimą apie „karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmogiškumui". Be to, priminsime, kad į 473 tūkst. žuvusių civilių asmenų skaičių neįskaičiuojamos Dresdeno ir Rytų Vokietijos (būsimosios VDR) bombardavimų aukos, neįskaičiuojami per Berlyno šturmą ir po jo žuvusieji civiliai gyventojai, į duomenis neįtraukiami dešimtys tūkstančių etninių vokiečių, „dingusių" juos išvarant iš Jugoslavijos, Vengrijos ir Rumunijos.

Vienas ryškiausių „nedidelės grupės istorikų" atstovų buvo Joachimas Hofmanas (mirė 2002 m.). Nuo 1960 iki 1995 metų, ištisus 35 metus jis dirbo Bundesvero karo istorijos Tyrimų centre; tarnybiniais laiptais pakilo nuo jauno specialisto iki mokslinio Centro direktoriaus. 1995 m. pasirodė jo knyga *Stalino naikinamasis karas* (*Stalins Vernichtungskrieg 1941–1945*), iki šimtmečio pabaigos išleista keturis kartus. „Kairuolių ratas" Vokietijoje taip karštai reagavo į Hofmano tyrinėjimus, kad 1996 m. vasario 28 d. keletas Bundestago deputatų frakcijų pasiuntė „šešias užklausas ir 14 papildomų klausimų" VFR vyriausybei (tiesą sakant, jos kompetencijai nepriklauso vadovauti mokslinei istorinei diskusijai). Komentuodamas šį apgailėtiną

Vokiečių gyventojų išvarymo 10-mečiui iš Vokietijos žemių atminimui. 1945–1955 m.

Joachimo Hofmano knyga „Stalino naikinamasis karas. 1941–1945".

bandymą demokratinės šalies parlamentą paversti inkvizicijos tribunolu Hofmanas savo ketvirtosios knygos pratarmėje rašo:

„Jeigu tyrinėtojas yra priverstas savo argumentus pateikti „sienai", tai nebent dėl tokių priežasčių, kurios giliai įsišaknijo pokarinėje vokiečių psichologijoje ir vargu ar galima tai racionaliai paaiškinti... Daugelis vokiečių, įsigilinę tik į save, net nepastebėjo, kad nori, jog rusai toliau ramiai gyventų, supami Stalino propagandos melo, o vokiečiams liktų alibi – Hitleris. Jiems reikėjo visam pasauliui pateikti save atitinkamoje šviesoje, be to, rusų sąskaita parodyti, kokia tolima šiandien distancija tarp jų ir Hitlerio..."

Toliau pateikiamos didžiulės ištraukos iš tų knygos (J. Hofman, *Stalinskaja voina na uničtoženije*, M., ACT-Astrel, 2006, p. 305–347) skyrių, kuriuose apžvelgiami 1945 m. žiemos ir pavasario įvykiai. Dauguma epizodų ir citatos lydimos nuorodomis į atitinkamus Freiburgo Federalinio karinio archyvo fondus, bet atsižvelgdamas į tai, kad šis archyvas sunkiai pasiekiamas eiliniam Rusijos skaitytojui, aš nepateikiu atitinkamų išnašų. Daugeliu atvejų sovietų karių pavardės žymimos pirmąja jų raide:

„...Tai, ką darė neapykantos propaganda tarp raudonarmiečių, teisingai atsispindėjo užgrobtuose fronto laiškuose, kurių dalį čia ir pateiksime. Juos rašė motorizuotųjų dalinių kariškiai 1945 m. sausį – vasarį, lauko pašto numeris 20739. *„Mes kiekvieną dieną einame vis toliau į Rytų Prūsiją,* – rašo, pavyzdžiui, S. savo tėvams į Smolenską, – *ir mes keršijam vokiečiams už jų niekšybes, kurias jie mums padarė... Mums dabar leidžiama su vokiečių niekšais daryti viską."*

„Visi vokiečiai bėga, bijo mūsų keršto, – sakoma laiške, kurį L. parašė 1945 m. sausio 30 d., – *...tačiau ne kiekvienam pavyksta pabėgti. Tegul vokiečių motina prakeikia tą dieną, kada pagimdė sūnų. Tegul dabar vokiečių moterys patiria karo baisybes. Tegul jos dabar pergyvena tai, ką skyrė kitoms tautoms."*

„Civiliai dabar jau nebebėga, – rašė K. 1945 m. sausio 30 d. į Vladimiro sritį. – *Tai, kas čia visur vyksta, tiesiog klaiku." „Dabar mes kariaujame tikrą karą tiesiogine šio žodžio prasme,* – rašė P. savo tėvams į Alma-Atą 1945 m. vasario 1 d. – *...triuškiname niekšus jų irštvoje Rytų Prūsijoje... Dabar ir mūsų kareiviai gali žiūrėti, kaip dega jų slėptuvės, kaip blaškosi jų šeimos ir nešioja su savimi savo gyvatiškas išperas... Jie tikriausiai tikisi likti gyvi, tačiau jiems pasigailėjimo nėra..."*

„Vokiečių moterų užtenka, – 1945 m. vasario 3 d. rašė E., – *...jų nereikia įkalbinėti, tiesiog priglaudi naganą ir komanduoji „Gulkis!", darai savo darbą ir eini toliau."*

Kapitono K. laiške tą pačią dieną parašyta: *„Mes čia išrūkome prūsokus taip, kad net plunksnos lekia. Mūsų vaikinai „išbandė" jau visas vokiečių moteris. Beje, trofėjų daug..."*

Net J. U., jau anksčiau minėtas karininkas, filosofiškai nusiteikęs svajotojas, humanistinių idealų žmogus, seniai pavargęs nuo karo ir besiguodžiantis dėl aukų ir sugriovimų, ir jis paliečiamas neapykantos propagandos.

„Mes labai neapkenčiame Vokietijos ir vokiečių, – rašo jis savo dienoraštyje 1945 m. sausio 27 d. Štarkenberge, – *...pavyzdžiui, vienam name mūsų vaikinai matė nužudytą moterį su 2 vaikais. Ir gatvėje dažnai matai nužudytus civilius gyventojus... Žinoma, tai labai žiauru – žudyti vaikus... Tačiau vokiečiai užsitarnavo šių žiaurybių..."*

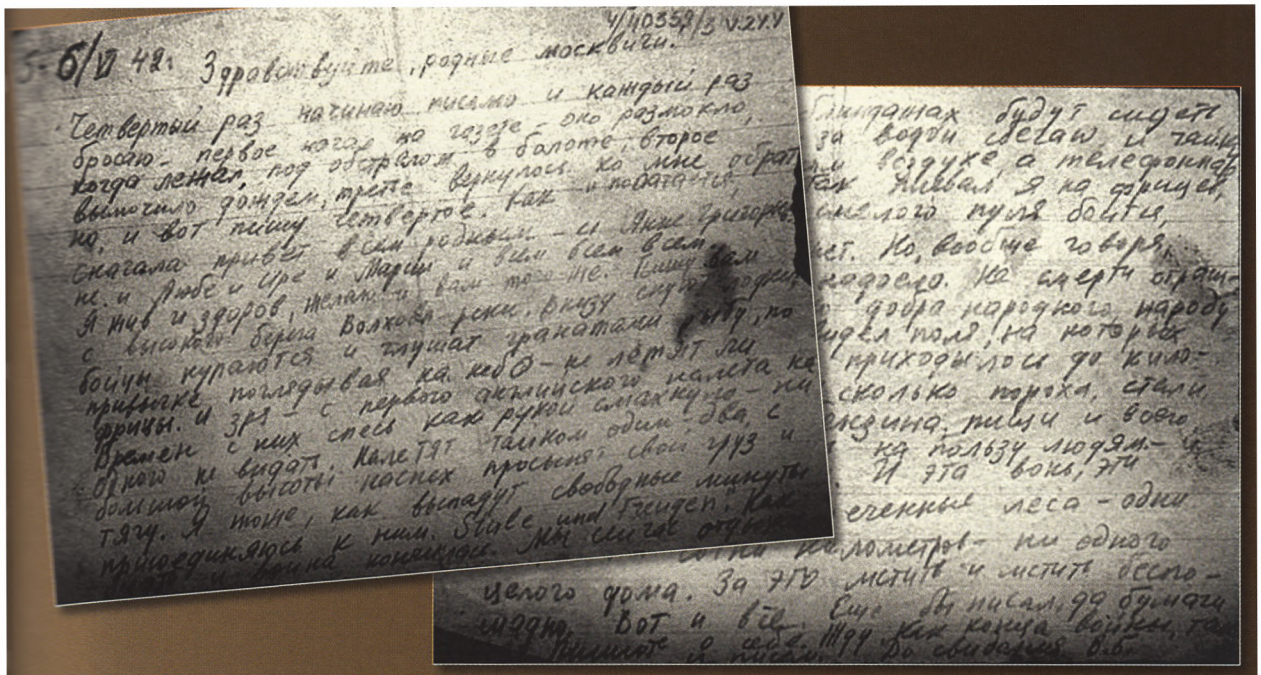

„Bet tiesą pasakius kariauti mirtinai nusibodo. Ne mirti baisu – baisu, kiek liaudies, rusų liaudies turto žūsta. Aš mačiau laukus, kuriuose viename kvadratiniame metre guli apie kilogramą skeveldrų. O kiek parako, plieno, medžiagų, šovinių, benzino, maisto, visko kas galėjo tarnauti žmonėms – ir viskas veltui, viskas į orą. Ir šis tvaikas, šie išrausti laukai, sužaloti miškai – vieni kelmai. Ir šimtus kilometrų nė vieno sveiko namo. Už tai be gailesčio keršyti ir keršyti ir viskas.
(Raudonosios armijos kario laiško ištrauka, 1942 m)

...Raginami sovietinės karinės propagandos ir Raudonosios armijos vadovaujančių struktūrų, paskutinę 1944 m. spalio dekadą, kyšulyje piečiau Gumbinės 11-osios gvardijos armijos 16-osios gvardijos šaulių divizijos 2-ojo gvardijos tankų korpuso kareiviai ėmė pjauti valstiečius. Vėliau šią vietovę vėl atkovojo vokiečiai. Todėl jie galėjo atlikti detalų tyrimą. Vien Nemersdorfe buvo nužudyti ne mažiau kaip 72 vyrai, moterys ir vaikai. Moteris ir net mergaites prieš tai išprievartavo, kelias moteris vinimis prikalė prie svirno durų. Netoli nuo tos vietovės nuo sovietų žudikų rankų žuvo daug vokiečių ir ... prancūzų karo belaisvių, iki tol buvusių vokiečių nelaisvėje.

Žvėriškai nužudytų gyventojų kūnų rasta visose aplinkinėse gyvenvietėse: Banfelde, Teihofo dvarvietėje, Alt Vustervitce (ten tvarte rasti kelių gyvų sudegintų palaikai), nužudytųjų rasta ir kitose vietovėse.

„Prie kelio ir namų kiemuose gulėjo daugybė civilių gyventojų kūnų... – rašo oberleitenantas Ambergeris. – *Pavyzdžiui, mačiau daugybę moterų, kurias... išprievartavo, o paskui nužudė iššaudami į viršugalvį. Dažnai šalia gulėjo nužudyti vaikai.“*

Apie tai, ką pamatė Memelio (dabar Klaipėda) srityje Šilmeišenėje ties Heidekrugu, į kurį 1944 m. spalio 26 d. įžengė 1-ojo Pabaltijo fronto 43-iosios armijos 93-iojo šaulių korpusas, 121-ojo artilerijos pulko kanonierius Erikas Čerkus pranešė karinio teismo tardymo metu:

„Prie sandėliuko radau savo tėvą, gulintį veidu į žemę, su kulkos skyle pakaušyje... Viename kambaryje gulėjo vyras ir moteris, rankos surištos už nugaros, abu surišti viena virve... Kitoje sodyboje pamatėme 5 vai-

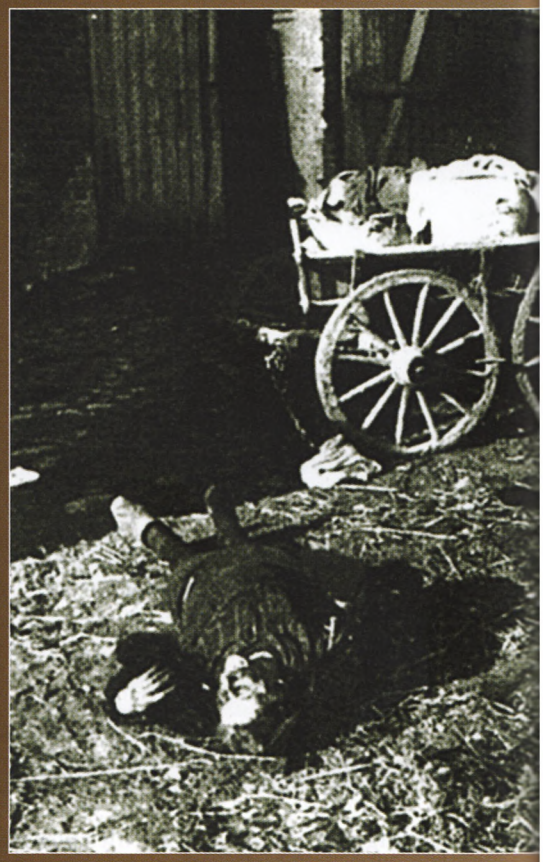

Civiliai vokiečiai nužudyti Nemerkiemyje (Nemmersdorf). Rytų Prūsija. 1944 m. spalio mėn.

kus vinimis prikaltais liežuviais prie didelio stalo. Nors visur įtemptai ieškojau savo motinos, neradau nė pėdsako... Pakeliui pamatėme 5 merginas, surištas viena virve, drabužiai beveik visai nuplėšti, nugaros smarkiai perrėžtos. Buvo panašu, kad mergaites ilgai tempė žeme. Šalia kelio matėme visiškai sutraiškytas gurguoles."

Neįmanoma pavaizduoti visų siaubingų smulkmenų, o dar sunkiau suvokti tikrą įvykių mastą. Tegul keletas atrinktų pavyzdžių leis įsivaizduoti Raudonosios armijos veiksmus rytinėse provincijose, 1945 m. sausį atnaujinus puolimą. Federalinis archyvas savo pranešime „Apie išvarymą ir išvarant padarytus nusikaltimus" 1974 m. gegužės 28 d. išspausdino tikslius duomenis iš vadinamųjų „Suvestinių lapų" apie žvėriškumus, įvykdytus dviejose pasirinktose apskrityse, būtent Rytų Prūsijos pasienio Johanesburgo (dabar Pišas, Lenkija) apskrityje ir Silezijos pasienio Opelno (dabar Opolė, Lenkija) apskrityje.

Pagal šiuos oficialius tyrimus Johanesburgo apskrityje 2-ojo Baltarusijos fronto 50-osios armijos ruože, be kitų nesuskaičiuojamų žudynių, ypač išsiskyrė 1945 m. sausio 24 d. įvykdytos 120 (kitais duomenimis – 97) civilių asmenų ir kelių vokiečių

Vaikai, nužudyti Nemerkiemyje (Nemmersdorf).

Kūdikis, nušautas šūviu į galvą. 1944 m. spalio mėn.

kareivių bei ... prancūzų belaisvių iš pabėgėlių kolonos prie Nikelsbergo – Hercogdorfo kelio piečiau Aryso (dabar Ožišas, Lenkija) žudynės. Prie kelio Štolendorfas – Arysas buvo sušaudyti 32 pabėgėliai, o prie kelio Arysas – Drigelsdorfas, netoli Šlagakrugo, vasario 1 d. sovietų karininko įsakymu sušaudyta apie 50 žmonių, daugiausia vaikų ir jaunimo; jie buvo išplėšti iš jų tėvų ir artimųjų, kurie važiavo pabėgėlių vežimais. Netoli Gros Roseno 1945 m. sausio pabaigoje apie 30 žmonių gyvi sudeginti lauko daržinėje. Vienas liudytojas matė, kaip šalia kelio į Arysą *„vienas šalia kito*

Rytų Prūsija. 1945 m.

gulėjo lavonai". „*Daugybė žmonių sušaudyta*" ir pačiame Aryse, kaip spėjama, surinkimo punkte, o NKVD kankinimų rūsyje vyko „*žiauriausi kankinimai*" net iki mirties.

Silezijos Opelnų apskrityje 1-ojo Ukrainos fronto 5-osios gvardijos armijos 32-ojo ir 34-ojo gvardijos šaulių korpusų kariškiai iki 1945 m. sausio pabaigos nužudė ne mažiau kaip 1264 vokiečius civilius gyventojus... 1945 m. sausio 23 d. Gotesdorfe sovietų kareiviai sušaudė apie 270 žmonių, įskaitant mažus vaikus, ir 20–40 Marianų brolijos narių. Karlsrūjoje (dabar Pokui, Lenkija), buvo sušaudyti 110 gyventojų, tarp jų Anino prieglaudos įnamiai, Kupėje nužudyta 60–70 gyventojų, tarp jų senelių namų gyventojai ir šventikas, kuris norėjo apginti prievartaujamas moteris. Johanesburgas (dabar Pyšas, Lenkija) ir Opeljanai buvo tik dvi iš daugybės Vokietijos reicho rytinių provincijų apskričių, 1945 m. okupuotų Raudonosios armijos.

Pagal „Rytų užsienio armijų" tarnybos lauko vadovybės skyriaus pranešimus Sausumos kariuomenės Generalinis štabas sudarė keletą sąrašų „*Dėl tarptautinės teisės pažeidimų ir žvėriškumų, kuriuos Raudonoji armija padarė okupuotose Vokietijos teritorijose*", kurie neatspindi viso įvykių masto, tačiau pagal naujus įvykių pėdsakus daugelį sovietų nusikaltimų dokumentuoja gana patikimai.

1945 m. sausio 20 d. armijų grupė „A" pranešė, kad visus naktį vėl užimto Reichtalio (Rychtalio) ir Glaušės ties Namslau (dabar Namysluvas, Lenkija) gyventojus rado sušaudytus Sovietų 3-iosios gvardijos tankų armijos 9-ojo mechanizuotojo korpuso kareivių. 1945 m. sausio 22 d. armijų grupė „Centras" pranešė, kad Velau (dabar Znamenskas) apskrityje ties Griunhainu 2-ojo gvardijos tankų korpuso tankai „*pavijo ir apšaudė tankų sviediniais bei kulkosvaidžiais 4 km ilgio pabėgėlių koloną, kurią daugiausia sudarė moterys ir vaikai, o likusius gyvus išguldė automatininkai*". Panašūs dalykai tą pačią dieną vyko ir netoli tos vietos, ties Gertlaukenu, kur sovietų kareiviai nužudė, dažniausiai šūviais į pakaušį, 50 žmonių iš pabėgėlių kolonos.

Vakarų Prūsijoje, nenurodytoje gyvenvietėje, sausio pabaigoje ilgą pabėgėlių vilkstinę pasivijo priešakiniai sovietų tankų būriai. Kaip pranešė kelios likusios gyvos moterys, „*kareiviai nubloškė vežimus į griovius ir puolė prie moterų. Puolusius joms padėti vaikus šaudė. Čia pat buvęs sovietų pulkininkas reguliavo prievartautojų eilę, o tuo metu kitas karininkas šaudė isteriškai klykiančius vaikus ir senius*". 5-osios tankų gvardijos tankistai apipylė arklius ir

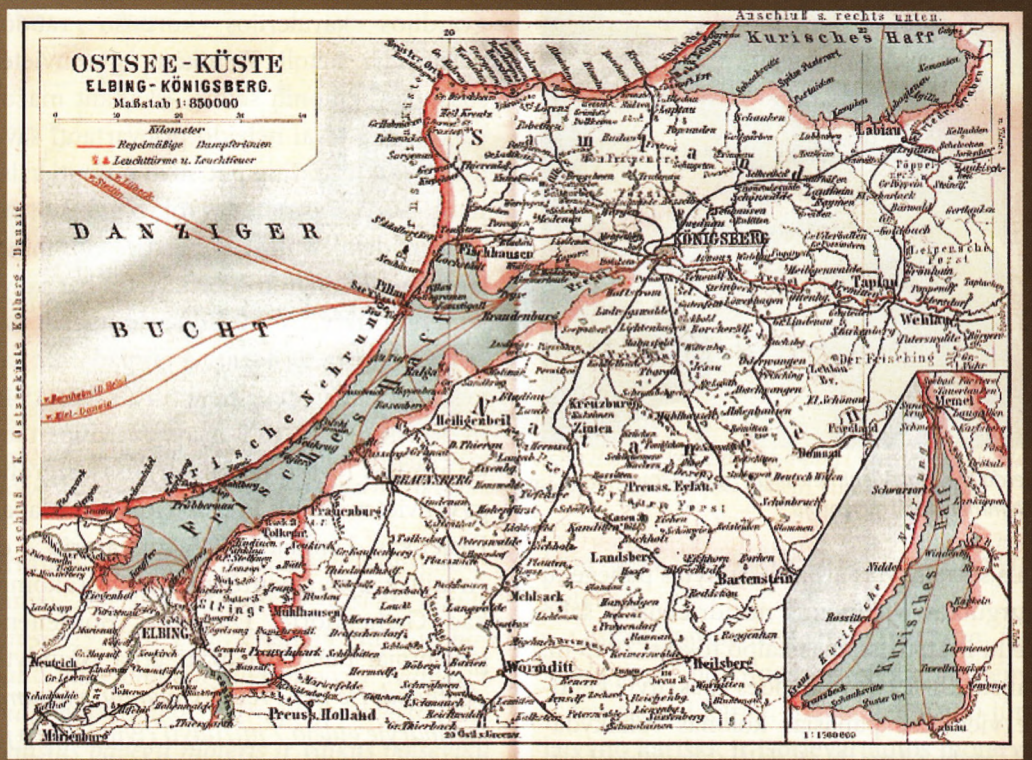

Rytų Prūsija. Žiaurių karo įvykių teatras.

vežimus benzinu ir padegė juos: *„Dalis civilių, daugiausia moterų ir vaikų, nušoko nuo vežimų ir pabandė gelbėtis, kai kurie virto gyviais fakelais. Paskui bolševikai pradėjo šaudyti. Tik nedaugeliui pavyko išsigelbėti.“*

Lygiai taip pat sausio pabaigoje Ploneno rajone 5-osios gvardijos tankų armijos tankistai užpuolė pabėgėlių koloną ir sušaudė ją: *„Iki pat horizonto pakelėje tarp kalnų skudurų ir apverstų vežimų gulėjo moterų, senių, vaikų lavonai.“* Visas moteris nuo 13 iki 60 metų iš šios gyvenvietės ties Elbingu (dabar Elblingas, Lenkija), raudonarmiečiai be perstojo prievartavo visais įmanomais žiauriausiais būdais. Vienos vokiečių tankų žvalgybos kuopos kareiviai rado moterį durtuvu perrėžta apatine pilvo dalimi, o kitą jauną moterį mediniuose gultuose suknežintu veidu. Maslatainėje ties Elbingu abiejose kelio pusėse buvo aptiktos sunaikintos ir išplėštos pabėgėlių gurguolės – keleivių lavonai gulėjo pakelės griovyje.

Iš visų rytinių provincijų, pavyzdžiui, iš Sovietų 2-osios gvardijos tankų armijos veiksmų rajono buvo pranešama apie vikš-

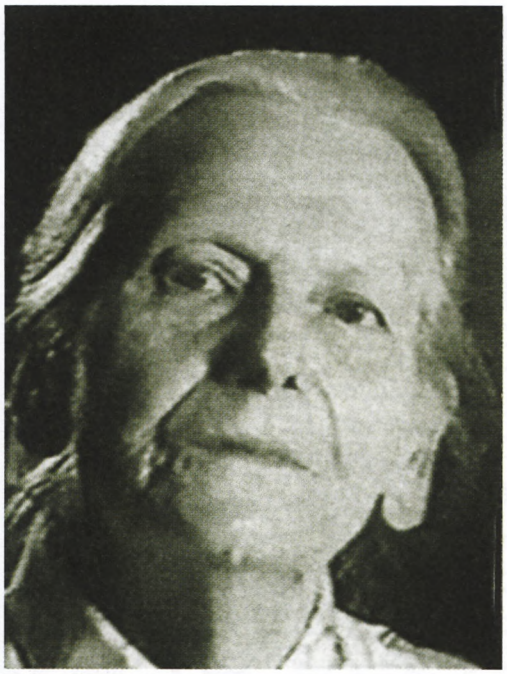

Gerda Mešulat. Vienintelė likusi gyva Nemerkiemio (Nemmersdorf) gyventoja.

rais sutraiškytas arba apšaudytas pabėgėlių gurguoles, virtinėmis nusidriekusias šalia kelių ir atpažįstamas kaipo tokias. 1945 m. sausio 18–19 d. Valdrodės apskrityje keliose vietovėse panašias kolonas sulaikydavo, atakuodavo ir iš dalies sunaikindavo: *„krintančias moteris ir vaikus šaudė arba traiškė“*, arba, kaip sakoma kitame pranešime, *„daugumą moterų ir vaikų nužudė“*. Ties Valdrode sovietiniai tankai iš pabūklų ir kulkosvaidžių apšaudė vokiečių ligoninės transportą: *„iš 1000 sužeistųjų pavyko išgelbėti tik 80“*. Be to, apie sovietinių tankų užpultas pabėgėlių kolonas pranešimai gauti iš Šauerkircho, Gombino. Čia buvo *„nužudyta apie 800 moterų ir vaikų“*.

Miško sargybinėje ties Zoldinu sovietų 2-osios gvardijos tankų armijos kareiviai nužudė girininko šeimą ir visus ten buvusius pabėgėlius; netoli nuo tos vietovės gyvi sudeginti vokiečių kareiviai, kurie slėpėsi daržinėje. Tik 1995 m. ties Zoldinu (dabar Myslibužas, Lenkija) buvo aptikta masinė kapavietė, kurioje rasti 120 nužudytų civilių gyventojų palaikai.

Iš žvėriškumų, įregistruotų Rytų Prūsijoje, galime pateikti tik nedaugelį. 3-iojo gvardijos kavalerijos korpuso raudonarmiečiai netoli Tolnikėnų gyvenvietės sušaudė 7 žmonių šeimą, įskaitant mažus vaikus, nes tėvai neleido prievartauti savo dviejų dukterų. Taip pat buvo nušauti valstietis, jaunas vyras ir trys vokiečių kareiviai.

Daug detalesnius tyrimus ties Gumbine, Goldapu, Elbingu ir kitose vietovėse pavyko atlikti tik vėl vokiečių kariuomenei užėmus prarastą teritoriją, o tai padaryti pavykdavo gana retai: pavyzdžiui, kai 1945 m. sausio 28–30 d. 5-osios gvardijos tankų armijos 10-asis tankų korpusas užgrobė gyvenvietes aplink Preisiš-Golandą (dabar Paslenkas, Lenkija). 1945 m. vasario 2 d. Armijų grupės „Šiaurė“ pranešime sakoma, kad Gethendorfe, Dioberne, Bordenene gyventojai buvo išdaužyti arba iššaudyti: *„Gethendorfe ties Preisiš-Golandu, viename kambaryje gulėjo 7 nužudyti civiliai, tarp jų 2 pagyvenusios moterys, 2 vyrai, kokių 14 metų berniukas. Kampe susigūžęs – 9 metų berniukas su smarkiai suskaldyta kaukole, o virš jo 15-metė mergaitė su subadytomis rankomis ir sudraskytu veidu, durtuvu išpjaustyta krūtine ir perpjautu pilvu, apatinė kūno dalis visiškai nuoga. 80-metis senis gulėjo nušautas priešais duris.“*

Kai vokiečių kariuomenei sausio pabaigoje pavyko išvaduoti Pomeranijos miestelį Preisiš-Fridlandą (dabar Debžno, Lenkija) ir jį supančias gyvenvietes, vokiečių 32-osios pėstininkų divizijos teismo ir sanitarijos karininkai apklausė likusius gyvuosius. 1945 m. vasario 14 d. 2-osios

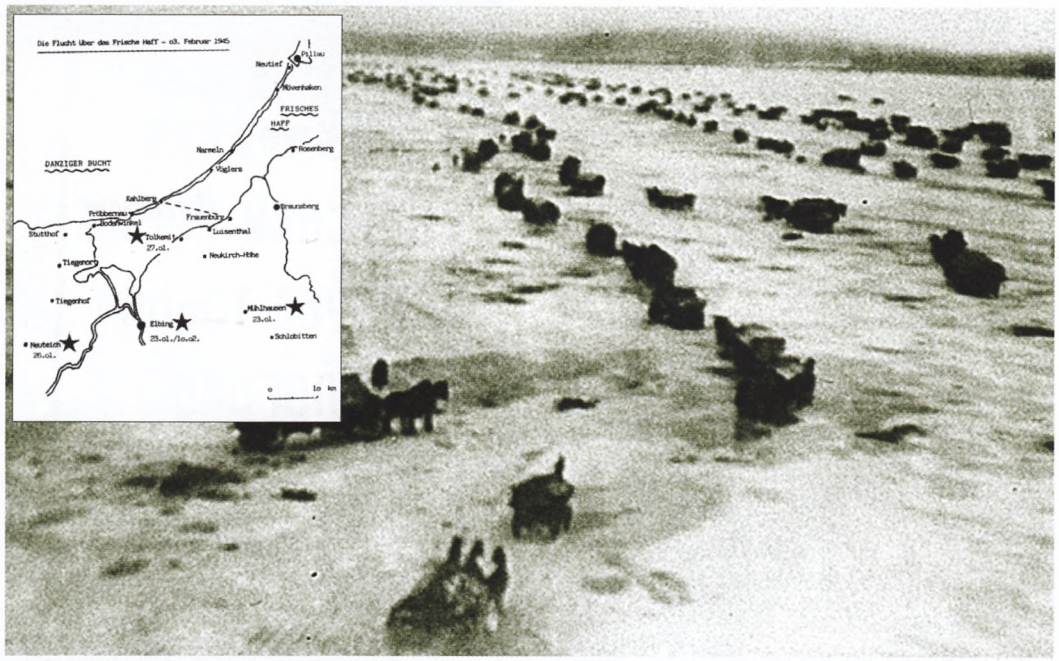

Pabėgėlių vilkstinės traukia per Aismarių ledą. Pažymėta viena iš trasų, kuria per Aismarių (Frisches Haff) ledą traukėsi civiliai ir vokiečių armijos kariai nuo artėjančios Raudonosios armijos. 1945 m. vasario mėn. 3 d.

armijos vadovybės pranešime konstatuojama: *„Preisiš-Fridlande ir Ciskau kaime sausio 29–30 d. po ilgų kankinimų buvo nušauti dauguma ten buvusių vyrų. Namai ir butai buvo išplėšti, sugriauti ir padegti. Į norėjusius pabėgti moteris ir vaikus bolševikų žudikai šaudė iš šautuvų ir kulkosvaidžių.“*

Už dviejų kilometrų nuo plento esančiame palivarke visuose kambariuose buvo rasti vaikų, senių, išprievartautų ir nušautų moterų lavonai.

Preisš-Fridlande ir kaimyninėse gyvenvietėse tyrimai atskleidė ir kitų žvėriško elgesio pėdsakų. 1945 m. sausio 29 d. Linde buvo nužudyta 16 gyventojų, išprievartauta ne mažiau kaip 50 moterų, mažiausiai 4 moterys išprievartavus nužudytos. Buvo išprievartauta ir 18-metė kraujo klane gulinti mergina. Vieno didelio namo trijuose kambariuose surastos penkios negyvos moterys ir trys mirusios mergaitės, visų trijų aukų tarpkojyje įstatyti tušti vyno buteliai.

Ciskau gyvenvietėje taip pat *„po ilgų kankinimų“* buvo nušauti civiliai asmenys ir ten slapęsi kariai, įskaitant Karinio jūrų laivyno karišką, ir išprievartautos moterys, kai kurios daugybę kartų, tarp jų *„86 metų senutė ir 18-metė mergina iš Brombergo* (dabar Bydgoščius, Lenkija), *mirusi baisiose kančiose“*. *„Ciskau [gyvenvietėje],* – sakoma 2-osios armijos pranešime, – *karininko žmoną prikalė vinimis prie grindų. Po to ją bolševikai niekino iki mirties...“*

Turima oficiali medžiaga, suprantama, yra nepilna ir gali būti pateikta tik kontekste, trumpai ir fragmentiškai. Tačiau kadangi panašių pranešimų yra gauta iš visos Silezijos, Brandenburgo, Pomeranijos ir Rytų Prūsijos ir visur matyti vienas ir tas pats nusikaltimų braižas: žmogžudystės, išprievartavimai, plėšikavimas, marodieriai

ir padegimai, taigi apskritai galima susidaryti visiškai teisingą baisių įvykių vaizdą...

...Šalia reicho sienos, į vakarus nuo Veliunės sovietiniai 1-ojo Ukrainos fronto kareiviai apipylė benzinu pabėgėlių vilkstinės vežimus ir sudegino juos kartu su žmonėmis. Šalia kelio gulėjo daugybė vokiečių vyrų, moterų ir vaikų kūnų, kai kurie žiauriai sužaloti – perpjautomis gerklėmis, nupjautais liežuviais, perrėžtais pilvais. Taip pat į vakarus nuo Veliunės 3-iosios gvardijos tankų armijos tankų ekipažai sušaudė 25 Todto organizacijos tarnautojus. Hainersdorfe irgi visi vyrai buvo sušaudyti, moterys išprievartautos, o ties Kuncendorfu 25–30 folkssturmo (nereguliariosios kariuomenės – *Vert. past.*) vyrų buvo nužudyti šūviais į pakaušį.

Bitenhofe ties Olau (dabar Olava, Lenkija) po antrojo jo užėmimo visi vyrai buvo rasti nužudyti šūviais į pakaušį. Nusikaltėliai – 5-osios gvardijos armijos kariai. Griunberge (dabar Zeliona Gura, Lenkija) 9-ojo gvardijos tankų korpuso kariškiai nužudė 8 šeimas.

Siaubingų nusikaltimų arena tapo Tanenfeldas ties Grotkau (dabar Grodkuvas, Lenkija). 229-osios šaulių divizijos raudonarmiečiai išprievartavo dvi merginas, paskui, išsityčioję iš jų, jas nužudė. Vienam vyriškiui išdūrė akis ir nupjovė liežuvį. Tas pats įvyko ir su 43-jų metų lenke, kurią paskui užkankino negyvai.

Tos pačios divizijos kariškiai Alt Grotkau nužudė 14 karo belaisvių, nukirto jiems galvas, išdūrė akis ir sutraiškė tankais. Šios šaulių divizijos raudonarmiečiai atsakingi ir už nusikaltimus Švarcengrunde ties Grotkau. Jie prievartavo moteris, tarp jų ir vienuolyno seseris, nušovė valstietį Kalertą, perskrodė jo žmonai pilvą, nukirto rankas; nušovė valstietį Christofą ir jo sūnų, taip pat ir jauną merginą. Netoli Mercdorfo, Aisdorfo dvare, sovietų 5-osios gvardijos armijos kariai išdūrė akis pagyvenusiam vyriškiui ir moteriškei, matyt, vyrui ir žmonai, nupjovė jiems nosis ir pirštus. Netoli buvo rasti 11 žvėriškai nužudytų liuftvafės karių.

„Raudonosios armijos kary – priešais tave fašistinio žvėries iršva." Lenkijos-Vokeitijos pasienis. 1945 m.

Taip pat ir Giuterštadte ties Glogau (dabar Gloguvas, Lenkija), rasti 4-osios tankų armijos raudonarmiečių nužudyti vokiečių karo belaisviai; jų buvo 21. Heselichto kaime ties Štrigau (dabar Stšegas, Lenkija), Marija Hainke rado savo vyrą, dar rodantį gyvybės ženklus, mirštantį sovietų sargybos patalpose. Medicinos tyrimai atskleidė, kad jam buvo išdurtos akys, nupjautas

Raudonosios armijos karių mitingas Rytų Prūsijos pasienyje. 1944 m. rugpjūčio mėn. 25 d.

liežuvis, keletą kartų perlaužta ranka ir sutraiškyta kaukolė.

7-ojo gvardijos tanko korpuso kariškiai Osinge ties Štrigau prievartavo moteris, nužudė 6–7 merginas, nušovė 12 valstiečių ir padarė analogiškus nusikaltimus Hertvisvaldau ties Jaueru (dabar Javoras, Lenkija). Lignicoje (dabar Legnica, Lenkija) rasti lavonai daugybės civilių asmenų, kuriuos sušaudė 6-osios armijos sovietų kariai. Kostenbliuto miestelyje ties Neimarktu (dabar Sroda-Slionska, Lenkija), kurį užėmė 7-ojo gvardijos tankų korpuso dalys, buvo prievartaujamos moterys ir merginos, taip pat ir nėščia 8 vaikų motina. Brolis, pabandęs ją užstoti, buvo nušautas. Buvo nušauti ir visi karo belaisviai užsieniečiai, taip pat 6 vyrai ir trys moterys...

Netoli Skampės, šalia kelio į Renčeną (dabar Zbonšinė, Lenkija), buvo rasti vyro ir moters lavonai. Moteriškei buvo perpjautas pilvas, išpjautas vaisius, o skylė pilve prikimšta šiukšlių ir šiaudų. Šalia buvo rasti trys pakarti vyriškiai iš folkšturmo. Kaje ties Ciulichau 33-iosios armijos kariškiai šūviais į pakaušį nužudė sužeistuosius ir taip pat vienos gurguolės moteris ir vaikus. Neubenčeno (dabar Zbonšičekas, Lenkija) miestą raudonarmiečiai išplėšė, o paskui tyčia padegė. Šalia kelio Švibusas (dabar Svebodzinas, Lenkija) – Frankfurtas 69-osios armijos raudonarmiečiai iššaudė civilius asmenis, tarp jų moteris ir vaikus

Niemandslandas. Rytų Prūsija. 1944 m.

Gumbinės (dabar Gusevas, Rusija) apylinkės. Rytų Prūsija. 1944 m.

taip, kad *„lavonai gulėjo vienas ant kito“*. Repene visi pro šalį važiuojančios pabėgėlių vilkstinės vyrai buvo iššaudyti sovietų 19-osios armijos kareivių, o moterys išprievartautos...

1945 m. vasario 9 d. smogiamoji Vlasovo armijos grupė, vadovaujama Rusijos Išsivadavimo armijos (ROA) pulkininko Sacharovo, palaikoma vokiečių, vėl užėmė Oderio kilpoje esančias Noilevino ir Kestenbrucho gyvenvietes. Pasak 1945 m. kovo 15 d. vokiečių pranešimo, šių punktų gyventojai *„patyrė pačias žiauriausias patyčias“*. Noilevine buvo rasti nušautas burmistras ir atostogaujantis Vermachto kariškis. Vienoje daržinėje gulėjo trijų išniekintų ir nužudytų moterų, kurių dvi buvo surištom kojom, lavonai. Viena vokiečių moteris gulėjo nušauta prie savo namo durų. Pagyvenusi sutuoktinių pora buvo uždusinta. Neubarnime buvo rasti 19 negyvų gyventojų. Viešbučio šeimininkės kūnas buvo suluošintas, kojos surištos viela. Čia, kaip ir kitose gyvenvietėse, buvo išniekintos moterys ir merginos, o Kerstenbruche net 71 metų senutė ampu-

tuotomis kojomis. Sovietų kariuomenės padarytus prievartinius nusikaltimus šiuose Oderio kilpos kaimuose, kaip ir kitur, papildo grobimai ir tyčiniai griovimai...

...1945 m. vasarį iš Pomeranijos buvo gauta palyginti nedaug pranešimų, nes rimti prasiveržimo mūšiai čia prasidėjo tik gale mėnesio... Edersdorfe 2-osios gvardijos tankų armijos kariškiai nušovė 10 evakuotų moterų ir 15-metį jaunuolį, juos dar gyvus subadė durklais ir pribaigė pistoleto šūviais... Gros-Zilberge ties Kalisu 7-ojo gvardijos kavalerijos korpuso raudonarmiečiai išprievartavo jauną moterį šluotkočiu, nupjovė jai kairiąją krūtį ir sutraiškė kaukolę... Apie žiaurų įvykį pranešė vokiečių 7-osios tankų divizijos inžinerinio tankų bataliono vadas. 1945 m. vasario pabaigoje 1-osios arba 160-osios šaulių divizijos sovietų karininkai šiauriau Konico suvarė į minų lauką žvalgybai 10–12 metų vaikus. Vokiečių kariai girdėjo sprogstančių minų sunkiai sužalotų vaikų pagalbos šauksmus: *„bejėgių, paplūdusių krauju, kuris liejosi iš suplėšytų kūnų“*.

1945 m. vasarį Rytų Prūsijoje, dėl kurios vyko įnirtingi mūšiai, žvėriškumai nesiliovė ir vyko su nemažėjančia jėga, nekreipiant dėmesio į prieštaringus įsakymus... Landsberge sovietų 331-osios šaulių divizijos kareiviai suvarė apstulbusius gyventojus, tarp jų moteris ir vaikus, į rūsius, padegė namus ir pradėjo šaudyti į paniškai bėgančius žmones. Daugelis sudegė gyvi. Kaime šalia kelio Landsbergas – Heilsbergas tos pačios šaulių divizijos kariškiai 6 dienas ir naktis laikė moteris ir merginas uždarytas rūsyje, keletą jų buvo prikaustę grandinėmis ir kasdien dalyvaujant karininkams daugybę kartų jas prievartavo. Dėl nesibaigiančių nevilties klyksmų du sovietiniai karininkai visų akyse *„pusiau lenktu peiliu“* išpjovė dviem moterims liežuvius. Vokiečių kariams tankistams pavyko išvaduoti tik keletą nelaimingųjų, 20 moterų mirė nuo patyčių.

Hanshagene ties Preusiš-Eilau (dabar Bagrationovskas), 331-osios šaulių divizijos raudonarmiečiai nušovė dvi motinas, neleidusias prievartauti savo dukterų, ir tėvą, kurio duktė tuo pačiu metu buvo išvilkta iš virtuvės ir išprievartauta sovietų karininko. Taip pat buvo nužudyti mokytojų šeima su trimis vaikais, nežinoma mergina pabėgėlė, smuklininkas ir fermeris, kurio 21 metų dukrą išprievartavo. Petershagene ties Preusiš-Eilau šios divizijos kariškiai nužudė du vyriškius ir 16 metų jaunuolį vardu Richardas fon Hofmanas, žiauriai prievartavo moteris ir merginas.

1945 m. vasario pradžioje sovietų kariuomenė netikėtai įsiveržė į vakarinę Zamlando dalį ir užėmė daugybę gyvenviečių. Praėjus keletui dienų, vokiečiams pavyko sutriuškinti ir dalinai nublokšti priešo priešakines pajėgas ir 1945 m. vasario 19–20 d. drąsioje stambaus masto puolamojoje operacijoje atstatyti nutrauktą sausumos ir jūrų ryšį su Kenigsbergu (Karaliaučiumi – *Vert. past.*). Zamlando armijų grupės ir Armijų grupės „Šiaurė“ vadovybė, padedamos policijos, atliko tyrimą apie gyventojų likimą vėl išvaduotoje teritorijoje, tiesa, turimi tik keleto gyvenviečių tyrimo rezultatai.

Taigi 39-osios armijos kariškiai Georgenvalde nužudė 4 civilius asmenis ir sumetė kūnus į padegto dvaro liepsnas... 91-osios gvardijos šaulių divizijos kariškiai Kragau išprievartavo ir pasmaugė dvi jaunas moteris, Medinavoje (Medenau) 358-osios šaulių divizijos kariškiai nužudė

Metgetenas. Horsto Vezelio gatvė Nr. 23, Jodaito namai. Nužudyti vaikai, moterys. 1945 m.

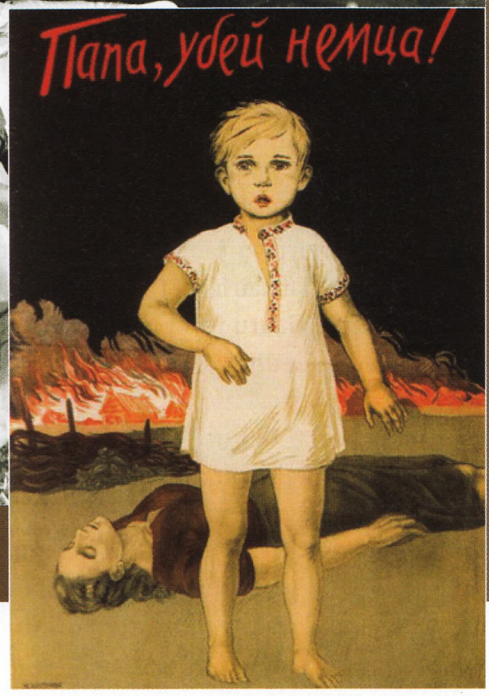

„Tėte, užmušk vokietį!“. Sovietinis plakatas. 1944 m.

mažiausia 11 civilių gyventojų. Čia priešais vieną namą gulėjo dviejų nužudytų moterų, mažo vaiko ir kūdikio lavonai. Du pagyvenę vyriškiai ir 14-metis jaunuolis buvo mirtinai uždaužyti, taip pat dvi moterys ir dvi mergaitės, prieš tai išprievartautos. Visiškai išrengtos 30-metės moters lavonas buvo su durtinėmis žaizdomis ant krūtinės, suknežinta kaukole, paskui sušaudytas lyg rėtis. 91-ojo gvardijos šaulių divizijos kariškiai Grosladkaime sušaudė 2 vokiečių karo belaisvius ir 4 civilius asmenis, tarp jų burmistrą ir jo žmoną. Jų 18-metė duktė dingo be pėdsakų. Tačiau buvo rastas jaunos išprievartautos merginos lavonas su nupjautomis krūtimis ir išdurtomis akimis.

Kratlau 275-ojo gvardijos šaulių pulko kariškiai nužudė 6 civilius vyrus ir du vokiečių kareivius. Visas moteris ir merginas, tarp jų ir 13-metes, be pertraukos prievartavo. Kai kurios moterys buvo *„prievartaujamos 6-8 kareivių, 5-8 kartus per dieną“*. Anentalėje vokiečių išvaduotojai surado dviejų išniekintų moterų kūnus, kurių vieną išniekino ant mėšlo krūvos, o paskui abi pasmaugė.

Detaliai pavyko ištirti Germau, kur buvo dislokuoti 91-osios gvardijos šaulių divizijos štabas ir 275-asis gvardijos šaulių pulkas. Germau buvo rasti 21 kūnas nužudytųjų vyrų, moterų, vaikų. 11 žmonių

neištvėrė kankinimų ir patys nusižudė. 15 vokiečių sužeistųjų nužudė sutraiškydami jiems galvas, vienam jų sukišo į gerklę lūpinę armonikėlę... Šalia kelio į Germau – Palmininkai (dabar Jantarnas) buvo surastos dvi mergaitės. Joms iš arti buvo šauta į galvas, vienai išbadytos akys...

Metgeteno (Karaliaučiaus kurortinis priemiestis) prieigose buvo rasti keli šimtai vokiečių kareivių lavonų, dalis kūnų buvo neatpažįstamai sužaloti. Beveik visuose namuose ir soduose gulėjo nužudyti vyrai, moterys ir vaikai, ant moterų kūnų buvo aiškūs prievartavimo pėdsakai, dažnai jos buvo nupjautomis krūtimis, dvi 20-metės merginos buvo perplėštos automobiliais. Stotyje stovėjo mažiausia vienas traukinys su pabėgėliais iš Karaliaučiaus. Kiekviename vagone gulėjo *„žvėriškai nužudyti įvairaus amžiaus ir lyties“* lavonai. Metgeteno teniso aikštelė buvo kimšte prikimšta vokiečių karo belaisvių ir civilių asmenų, o paskui susprogdintas sprogstamasis įtaisas. Susprogdintų kūnų dalis rado net už 200 m nuo sprogimo duobės. 1945 m. vasario 27 d. Zomeris, tvirtovės komendanto štabo kapitonas, atsitiktinai už vieno namo esančiame žvyro karjere ties sankryža priešais Metgeteną surado į vieną *„netvarkingą krūvą“* suverstus 12 visiškai išrengtų moterų ir vaikų lavonus, subadytus durtuvų dūriais ir peiliais.

Be atskirų lavonų, kurių buvo šimtai išmėtytų po visą kurortinį miestelį, buvo aptiktos kelios didelės supiltos žemės kalvos, po kuriomis rasti palaidoti šimtai (pasak kapitono Zomerio ir profesoriaus daktaro Ipsen – 3000) nužudytųjų. Tvirtovės komendanto, pėstininkų generolo Lašio paskirtos komisijos tyrimas vyko sunkiai, nes sovietų kariškiai apipylė lavonų krūvas benzinu ir bandė jas sudeginti. Vis dėlto pavyko nustatyti, kad dauguma aukų buvo ne nušautos, o žiauriai nužudytos pjaunančiu ir kertančiu ginklu...

Į vakarus nuo Metgeteno, kaip pranešė kapitonas Zomeris, šalia kelio iki pat Povaijeno visur gulėjo lavonai civilių gyventojų, arba nužudytų šūviais į pakaušį, arba *„visiškai išrengtų, išprievartautų ir paskui žvėriškai nužudytų durtuvų dūriais arba uždaužytų buožėmis“*. Ties Povaijenu keturios nuogos moterys buvo sutraiškytos sovietų tanko. Kapitono Zomerio ir profesoriaus daktaro Ipseno liudijimu, užfiksuota padaryta simbolinė šlykštybė: Gros-Heidekrugo bažnyčioje nukryžiuota jauna mergina, o jai iš dešinės ir kairės pakarta po vokiečių kareivį.

Visa tai vyko netoli Karaliaučiaus provincijos centro vartų. Neįsivaizduojamus nusikaltimus ir žiaurybes, kuriuos padarė sukurstyti sovietų kareiviai vėliau, 1945 m. balandžio 7–9 d., užėmus miestą, sunku net aprašyti; jų padarytus nusikaltimus gydytojai Deihelmanas ir grafas fon Lendorfas savo dienoraščiuose galėjo pavaizduoti tik labai schematiškai...“

Tuo ir baigiame siaubingų įvykių, atsispindėjusių J. Hofmano vokiečių archyvuose surinktuose dokumentuose, kaleidoskopą. Dabar pabandysime „padidinti ryškumą“ ir pažiūrėti, kaip TAI vyko viename vokiečių mieste. Net ne mieste, o mažame Silezijos miestelyje, kuriame gyveno vos 17 tūkst. gyventojų.

Štrigau. Šis pavadinimas visai neseniai daugeliui nieko nesakė (skirtingai nuo Nemersdorfo, apie kurio tragiškus įvykius prirašyti kalnai popieriaus). Tai vienas Saksonijos vokiečių miestelių, Stalino

Raudonosios armijos kariai šturmuoja Rytų Prūsijos miestą. 1945 m.

Sovietų 2-osios gvardijos tankų armijos tankas T-34-85 Rytų Prūsijoje. 1945 m. kovo mėn.

valia po Antrojo pasaulinio karo patekęs į Lenkijos sudėtį. Iki karo Štrigau gyveno nuo 17 iki 20 tūkst. gyventojų, 1945 m. vasarį pabėgėlių srautas padidino gyventojų skaičių iki 30 tūkst. (nors tikslių skaičių šiandien, žinoma, niekas negali pateikti). 1945 m. vasario 13 d. 1-ojo Ukrainos fronto kariuomenė užėmė Štrigau. Po keturių savaičių, per vieną iš paskutinių Vermachto bandymų kontratakuoti, miestelis vėl pateko į vokiečių rankas.

Vokiečių kariuomenė Štrigau surado 30 (trisdešimt) gyvų gyventojų ir apie 200 išmėtytų lavonų. Spėjama, kad apie 13–15 tūkst. gyventojų pabėgo iš miesto dar prieš užimant jį sovietinei kariuomenei. Likusieji buvo išvaryti iš savo namų, dalis išvežta priverčiamiesiems darbams į SSRS (beje, iš Vokietijos ir Rytų Europos šalių priverčiamiesiems darbams į SSRS buvo išvežta 267 tūkst. vokiečių, neskaitant karo belaisvių).

Vokiečių kriminalinės policijos darbuotojai ir laidojimo komandos nariai savo raštiškose ataskaitose aprašė, ką pamatė ištuštėjusiame mieste. Du vokiečių istorikai („neofašistai“, vartojant O. Ržeševskio terminą) Martinas Bojanovskis ir Erikas

Bosdorfas išspausdino šiuos liudijimus knygoje „Štrigau. Vieno Silezijos miesto likimas“, kurią Vokietijos Federalinės vyriausybės Mokslinė komisija, tirianti prievartinio išvarymo istoriją, pateikė kaip dokumentinę medžiagą.

Pranešimai apie žuvusiuosius Štrigau miestelyje buvo padalyti į „grupinius ir vienetinius radinius“ tiksliai nurodant gatvę ir namą. Tai atrodė taip:

» *„nutekamajame griovyje guli sunkios transporto priemonės sutraiškytas kokių 14-os metų paauglio, nušauto šūviu į pakaušį, lavonas“;*
» *„ant sofos guli nuoga mirusi moteris, du šūviai į burną“;*
» *„72-ejų metų moters lavonas išdurtomis akimis“;*
» *„prislėgtas dėžių nušautos moters lavonas“;*
» *„išplėštoje parduotuvėje, tarp stiklo ir porceliano nuolaužų, nušautos pagyvenusios moters lavonas su apnuoginta apatine kūno dalimi“;*
» „nušauti trys vyriškiai, dvi moterys ir dvejų metų vaikas“;
» „30–35 metų moteris su apnuoginta apatine kūno dalimi, šalia, už kelių metrų, vyresnė moteris, apsikabinusi medžio kamieną, nušautos“;
» *„vyriškio lavonas su kojų protezais, šalia žmona ir vaikas, nušauti“;*
» *„trys pagyvenusios moterys su apnuoginta apatine kūno dalimi ir prievartavimo pėdsakais, nušautos; namo palėpėje pagyvenusio vyriškio lavonas, pakabintas žemyn galva“;*
» *„ant durų velkės kabo vyriškio lavonas, palėpėje du apnuoginti moterų lavonai su sadistinio prievartavimo pėdsakais, nušauti; ant sofos nušautas kokių 12-os metų berniukas, ant lovos apnuogintas 18-metės merginos lavonas su sadistinio prievartavimo pėdsakais, nušauta;*
» *„rūsyje nušauta pagyvenusi sutuoktinių pora, akys išdurtos“.*

Laidojimo komandos Štrigau užfiksavo net tik žvėriškas gyventojų žudynes, bet ir daugybę savižudybių, tarp jų ir grupinių:

» *„trys moterų lavonai ir vienas vaikas, nusižudė dujomis“;*
» *„sutuoktinių pora nusižudė pasikardami ant lango rėmo; rūsyje vieno vyriškio ir dviejų skirtingo amžiaus merginų lavonai; visi pasikorė“;*
» *„keturių moterų lavonai ir vienas paauglys, nusinuodijo dujomis“;*
» *„du moterų lavonai, nusinuodijo dujomis“;*
» *„motina ir duktė, sėdinčios prie stalo, nusinuodijo dujomis“;*
» *„moteris persipjovė arterijas, prieš tai susuktu rankšluosčiu uždusino dukterį, gulinčią šalia“;*
» *„palėpėje viena šalia kitos pakartos dvi pagyvenusios moterys, viena jauna moteris, mergina apie 20 metų ir 10–11 metų mergaitė – visos išprievartautos“.*

Šios kolektyvinės savižudybės Ciganštrasėje, name nr. 5, aplinkybės, kad ir kaip keistai tai atrodytų, žinomos iš vienos šio siaubingo įvykio dalyvės (jai tada buvo 47 metai) lūpų. Išliko šios moters laiškas, kurį ji parašė vienos iš žuvusiųjų sūnui. Iš pagarbos skaitytojui praleisdami begalę grupinių prievartavimų („seksualinių kolizijų“, kaip apibūdino armijos generolas I. Tretjakas) aprašymų pereisime prie laiško pabaigos:

„...Apie 10-tą ryto tapo ramiau ir mes nuėjome į jaunos moters K. butą, jos 11-metę dukterį Trautel taip pat išprievartavo. Čia

Raudonosios armijos eismo reguliuotoja. Vokietija, 1945 m.

Raudonosios armijos kariai Karaliaučiuje. 1945 m. balandžio mėn.

mes išsivirėme kažkokio maisto. Bet staiga vėl pasigirdo žingsniai ir vėl viskas pasikartojo. Mes rėkėme, mes jų maldavome. Galų gale mus paliko ramybėje, bet jie neturėjo gailesčio. Mes visos susitarėme pasikarti. Ir vėl kažkas atėjo. Galų gale jiems išėjus, mes kiek turėdamos jėgų pasileidome bėgte į pastogę. Frau R. pasikorė pirmoji. Jaunoji frau K. pirmiausia pakorė savo dukrą Trautel, o paskui pasikorė pati. Taip pat pasielgė Jūsų motina su Jūsų seserimi (t. y. motina pakorė savo dukterį – *M. S.*).

...Ir štai mes likome tik dviese, Jūsų mama ir aš. Aš paprašiau, kad ji padarytų kilpą man, nes pati to nebepajėgiau padaryti dėl pernelyg didelės nervinės įtampos. Mes dar kartą apsikabinome atsisveikindamos ir nuspyrėme kelioninį krepšį, ant kurio stovėjome. Aš pasiekiau kojomis grindis, virvė buvo per ilga. Aš pažiūrėjau į dešinę, paskui į kairę, visos kabėjo šalia, visos buvo negyvos. Man neliko nieko kito tik pabandyti išsivaduoti iš kilpos..."

Ar patikimi anksčiau čia pateikti duomenys? Ar galima tikėti dokumentais, ataskaitomis, liudijančiais tik vieną, t. y. vokiečių pusę? Kur nepriklausomų ir iš anksto priešiškai nusiteikusių ekspertų išvados? Deja, jų nėra. Kur sovietinės karinės prokuratūros tardymų ataskaitos? Jų taip pat nėra. Kodėl mes turime tikėti vienos, be to, aiškiai suinteresuotos pusės pareiškimais?

Klausimas geras. Galima sakyti, stiprus klausimas. Visiškai atitinkantis „naująjį mastymą", teisinės valstybės normas ir principus. Savaime suprantama, teisinė valstybė turi didelę advokatų populiaciją, o nepajudinamas advokatų darbo principas žinomas: „Manęs visiškai nejaudina, ar mano klientas įvykdė inkriminuojamus nusikaltimus, tačiau aš įrodysiu, kad kaltinimas neatitinka įstatymo raidės." Sprendžiant iš to, kad daugelis advokatų tampa pasiturinčiais žmonėmis, šis principas neblogai veikia.

Ir vis dėlto ne visada, ne visi žudikai ir prievartautojai įžūliai šypsodamiesi išeina į laisvę tiesiog teismo salėje. Laimei, mokamas advokatas yra ne vienintelis teismo proceso dalyvis – dar yra prisiekusieji, yra teisėjai, turintys tokią pat teisę priimti sprendimą *ex aequo et bono* – pagal sąžinę ir teisingumą. Jie gali remtis ne tik įstatymo raide, tačiau ir savo „vidiniais įsitikinimais", o tai įstatyminis Rusijos BK terminas.

Pagal sąžinę ir teisingumą kiekvienam turi būti aišku, kad siaubingi nusikaltimai, padaryti Antrojo pasaulinio karo metais, toli gražu ne visada (jeigu nepasakyti grubiau – „beveik niekada") gali būti nustatyti formaliomis biurokratinėmis procedūromis. Kokia „Nepriklausomų ekspertų komisija iš neutralios Šveicarijos" nustatė žiaurių žudynių Baltarusijos Chatynės kaimelyje aplinkybes? Kur dokumentai? Kur nepriklausomi liudininkai? Beje, kai kurie dokumentai, nors ir keista, išliko. Archyve. Todėl juos visiškai pagristai galima laikyti „archyviniais dokumentais" (kai kuriuos skaitytojus šie du žodžiai veikia tiesiog magiškai). 118-ojo policijos bataliono (suformuoto iš Raudonosios armijos karo belaisvių Kijeve), vado ataskaitoje baudžiamoji operacija, atlikta 1943 m. kovo 22 d. Chatynėje, aprašyta taip:

„...Kaimas buvo apsuptas ir atakuojamas iš visų pusių. Priešas įnirtingai priešinosi ir šaudė iš visų namų, todėl teko panaudoti sunkiuosius ginklus – prieštankines patrankas ir sunkiuosius minosvaidžius. Mūšio

Vokietijos gyventoja prie sugriautų namų, 1944 m.

Sovietinis plakatas „Mušk iki mirties".

metu kartu su 34 banditais žuvo ir daugybė kaimo gyventojų. Dalis jų žuvo liepsnose..."

Patys matote – archyviniai dokumentai „nepaneigiamai" liudija: mūšis, priešas, banditai, dalis gyventojų žuvo liepsnose. Reikia manyti – atsitiktinai... Ir jeigu mes visiškai teisingai šiuos svarstymus laikome šventvagiškais, kaip ir visus kitus bandymus sukelti abejones hitlerininkų ir jų padėjėjų sovietų žemėje padarytais realiais masiniais nusikaltimais, tai kodėl padaryti nusikaltimai, kurių aukomis tapo vokiečių moterys ir vaikai, turi būti vertinami remiantis kitais standartais?

1941 metų rugpjūčio 31 d. „Pravda" išspausdino A. Tolstojaus straipsnį „Hitlerinės armijos veidas". Praėjus 66 metams išleidžiama A. Diukovo knyga, kurioje su nuoroda į šį straipsnį rašoma, kad „*kaimelio netoli Baltstogės pakraštyje ant penkių nusmailintų kuolų buvo pasmeigti penkių moterų lavonai. Lavonai buvo nuogi, perpjautais pilvais, nupjautomis krūtimis ir nukirstomis galvomis. Moterų galvos gulėjo kraujo balose kartu su nužudytų vaikų lavonais*". Kokiu būdu puikus rusų rašytojas, būdamas už tūkstančio kilometrų nuo pirmosiomis karo dienomis vokiečių užimto kaimo ties Baltstoge, galėjo patikrinti tokias siaubingas nusikaltimo smulkmenas?

Ir jeigu straipsnis karo meto „Pravdoje" (be to, parašytas žinomo savo „principingumu" autoriaus, kuris prieš dvejus metus tame pačiame laikraštyje ir beveik tais pačiais žodžiais aprašinėjo žvėriškumus Lenkijos armijos, bėgančios nuo tuo metu draugiško Vermachto smūgių) turi būti laikoma „dokumentu", tai kodėl mažiau patikimi yra tūkstančių liudininkų, konkrečių žmonių, prisiekus duoti parodymai, išspausdinti demokratinės Vokietijos Federacinės vyriausybės komisijos vardu?

Žinoma, kiekvienas atskiras pranešimas apie karo nusikaltimus kruopščiai jį pati-

krinus gali pasirodyti netikslus, perdėtas arba ir apskritai išgalvotas (o ką jau kalbėti, kad daugeliu atvejų patikrinti pagal griežtas juridines normas gali būti visai neįmanoma). Tačiau kita vertus, įvykių visuma, užfiksuota tokiame liaudies atminties „archyve", negali būti netiesa.

Beje, nereikia manyti, kad nebuvo bandymų patikrinti (tiksliau sakant, bet kokiu būdu paneigti) žvėriškus susidorojimus su civiliais Vokietijos gyventojais. Buvo. Dar ir kaip buvo bandoma, su didžiuliu triukšmu ir iškilmėmis. Pavyzdžiui, 2008 m. leidykla „Jauza-Eksmo" išleido straipsnių rinkinį *Mes neturime dėl ko atgailauti!* (tiesiog stebinantis šūkis šalies, kurios trys ketvirtadaliai gyventojų, jei tikėsime sociologinėmis pastarųjų metų apklausomis, save vadina stačiatikiais). Pratarmėje šiam straipsnių rinkiniui jau minėtas A. Diukovas rašo (tiksliau pasakius, rėkia):

„...Iš mūsų nori atimti Didžiąją Pergalę. Mums pasakoja apie tai, kad Pergalė pavergė Rytų Europą, kad sovietiniai kareiviai išprievartavo Vokietiją... Rusijai nelieka nieko kito kaip mokėti ir atgailauti pavirtus iš subjekto – tarptautinės politikos objektu (keista, kad ponas Diukovas nepastebi: demokratinė Vokietija ir moka, ir atgailauja, ir kartu lieka vienu įtakingiausių pasaulinės politikos subjektų)... *Laikas nelaukia. Jeigu mes nenorime, kad mūsų senelius ir prosenelius vadintų žudikais, girtuokliais ir marodieriais, jeigu mes nenorime, kad mūsų vaikus mokytų spjaudyti ant savo protėvių kapų..."*

Po tokio „parengimo artilerijos ugnimi" rinkinyje spausdinamas I. Petrovo straipsnis „Nemersdorfas: tarp tiesos ir propagandos". Tai kur tiesa?

Straipsnis prasideda tuo, kad I. Petrovas visiškai atvirai prisipažįsta: *„Pasakysiu iš karto: šiuo metu turimi dokumentai praktiškai neleidžia abejoti, kad civilių gyventojų žudynės Nemersdorfe – Raudonosios armijos kareivių ir karininkų darbas."* O toliau konstatuoja vieną keistą ir neabejotinai liūdną faktą: *„Jeigu kokiuose nors archyvuose ir yra išlikusių „ypatingojo skyriaus" pranešimų apie įvykius Nemersdorfe, istorikai kol kas prieiti prie jų negali."* Primenu, kol kas – tai praėjus 64 metams.

Tad apie ką tada šis daugelio puslapių straipsnis? Negrabiai bandydamas „demaskuoti" autorius tenkinasi vokiečių dokumentuose ir liudijimuose ieškodamas smulkių smulkiausių netikslumų ir nesutapimų (*„leitenantas Cirnas matė 7 nužudytus asmenis, unterkarininkas Šaiblė – 11, ir tik majoras Braumiuleris pasakoja apie 15-ka nužudytųjų... nė vienoje ataskaitoje neminimas šūvis į dešinę akį, kuriuo pagal Hinrigso pranešimą buvo nušauta viena iš merginų... žmogaus, prikalto prie durų, niekas nematė, apie tai sprendžiama iš žaizdų ant rankų ir iš parodymų sunkiai sužeistos liudininkės, paskui išveztos neaiškia kryptimi ir neidentifikuotos..."*).

Suprantama, panašių nesutapimų daug. Jų ir negali būti mažai atsižvelgiant į laiką ir tragedijos dalyvių veiksmų pobūdį. Svarbiausi tyrinėjimų „pasiekimas" – tvirtinimai, kad pačiame Nemersdorfe buvo nužudyti „iš viso tik" 26 taikūs gyventojai, o Vakarų istoriografijoje pateikiamas skaičius 70 apibūdina ne tik pačiame Nemersdorfe, bet aplinkiniuose kaimuose bei dvarvietėse nužudytų gyventojų kiekį. Atgailauti dėl civilių asmenų žudynių nebūtina, nes... Nes, savaime suprantama,

mes turime ir dabar, 2008 m., sutikrinti savo žodžius su daktaro Gebelso darbais:

„Gebelso propagandai buvo reikalinga kaliausė baidyti reicho Rytų provincijų gyventojus ir sovietų kariai, šaudantys senius, moteris ir vaikus, šiai propagandai buvo labai parankūs. Žiaurias spalvas ir kruvinas detales daugiausia pateikė patys propagandininkai...“

Kartais nenoras vadinti daiktus tikraisiais vardais tampa absoliučiu farsu. 2009 m. sausio 12 d. Rusijos internetinis portalas Infox.ru įdėjo pranešimą, kad sename Prūsijos mieste Marienburge (dabar Malborkas, Lenkija) atliekant statybos darbus buvo surasta masinė kapavietė. Apie 1800 žmonių, tarp jų moterys ir vaikai, buvo palaidoti nuogi, be drabužių, apavo, diržų, akinių ir dantų karūnėlių. Daugiau nei 100 kaukolių buvo pramuštos kulkų. Pradinis straipsnis Britanijos laikraštyje *Gardian* buvo pavadintas „Remains of 1,800 Germans civilians found in wartime mass grave“ (1800 vokiečių civilių palaikai, rasti masinėje karo metų kapavietėje). Paantraštėje buvo išreikšta prielaida, kad „men, women and children“ (vyrai, moterys ir vaikai) „have been killed as Red Army captured town“ (buvo nužudyti, kai Raudonoji armija užėmė miestą). Sunku patikėti, kad auksabokštėje Maskvoje neatsirado vertėjo, kuris būtų sugebėjęs išversti žodžių junginį „German civilians“ (vokiečių civiliai asmenys). Tačiau straipsnis Rusijos interneto portale buvo pavadintas „Lenkijoje rasta masinė vokiečių karių kapavietė“, o paantraštėje pasakyta dar įdomiau: „Ekspertai įtaria, kad tai lenkai, žuvę nuo sovietinių ginklų...“

Laikai keičiasi ir 2008 m. pasirodė straipsnis, kuriame be mažiausio šmeižto ir dviprasmiško išsisukinėjimo tiesioginiu tekstu buvo išvardyti siaubingi faktai:

„...14 milijonų vokiečių buvo išvaryti iš savo namų ir tik 12-ai milijonų pavyko gyviems nusigauti iki Vokietijos... Vokiečiai buvo išvaromi iš Rytų Europos naudojant didžiausią organizuotą prievartą... likusieji vokiečių gyventojai buvo sukišti į koncentracijos stovyklas; suaugusieji buvo išnaudojami priverčiamuosiuose darbuose, 1945–1946 m. žiemą jų mirtingumas lageriuose siekė 50 procentų. Štai Potulicos lageryje 1947–1949 m. laikotarpiu nuo bado, šalčio, ligų ir apsauginių tyčiojimosi žuvo pusė kalinių... Vienas pačių siaubingiausių įvykių įvyko 1945 m. naktį iš birželio 18 į 19 d. Prerau mieste, kur buvo sušaudyti 265 vokiečiai, tarp jų – 120 moterų ir 74 vaikai. Pačiam vyriausiam iš nužudytųjų buvo 80 metų, o jauniausiam – aštuoni mėnesiai...“

Beje, šis straipsnis („Išvaryti ir užmušti“) išspausdintas ne kokiame nors nepribaigtų liberalų, „prašančių išmaldos prie Vakarų pasiuntinybių durų“, lapelyje, o labai respektabiliame brangiame ir solidžiame žurnale *Ekspertas* (2008, liepos 28, Nr. 30). Pastebėsime, kad žurnalo redakcija laiko savo „kūdikį“ *„vienu iš pačių įtakingiausių analitinių savaitraščių Rusijoje, užsitarnavusių neabejotino lyderio reputaciją tarp verslo žurnalų“*. Žiniasklaidos holdingo *Ekspertas* generalinis direktorius ponas Fadejevas pagal užimamas antraeiles pareigas yra artimo partijai „Jedinaja Rossija“ Visuomeninio projektavimo instituto direktorius ir Rusijos Federacijos Bendruomenės rūmų komisijos pirmininkas.

Pats įdomiausias šios *Eksperto* publikacijos faktas, – kad ja niekas nepasipiktino! Niekas! Nei draugas Garejevas, „iš širdies“

Lenkijos liaudies armijos kariai. Pasienio stulpas prie naujos Lenkijos-Vokietijos sienos. 1945 m.

„Čia buvo Vokietijos siena.“ 1945 m.

Raudonosios armijos karininkai prie Vokietijos sienos. 1945 m.

tvirtinęs, kad niekada negirdėjo išprievartavimo atvejų, jau nekalbant apie žmogžudystes, nei draugas O. Ržeševskis, nenuilstamai reikalaujantis pateikti „svarius dokumentinius tokių sunkių kaltinimų įrodymus“, nei draugas Diukovas, labai susirūpinęs, kad Rusijai teks „mokėti ir prašyti atleidimo“...

O atsakymas labai paprastas. Jis susideda iš trijų raidžių.

PRG [priešraketinė gynyba].

Po to, kai artimiausi Varšuvos pakto sąjungininkai perėjo į NATO ir dar leido dislokuoti amerikiečių priešraketinės gynybos sistemas savo teritorijose, daliai Rusijos istorikų ir žurnalistų staiga atgijo atmintis. Jie iš karto prisiminė seniai žinomus faktus ir paskubėjo priminti Lenkijai ir Čekijai kai kuriuos jau pamirštus pokario istorijos epizodus.

Straipsnis *Eksperte* ypač „pasvertas ir politiškai santūrus“. Svarbiausias akcentas – apie iš Čekijos išvarytus vokiečių gyventojus ir Lenkijai perduotus Rytinės Vokietijos rajonus. Trumpa greitakalbe išberiama apie įvykius Vengrijoje ir Rumunijoje (čia amerikietiška priešraketinė gynyba kol kas nenumatoma) ir nė vieno žodžio (!!!) apie Jugoslaviją (juk „broliška Serbija priešinasi NATO agresijai“), kurioje 1944–1945 m. žuvo 69 tūkst. žmonių – kas trečias iš 200 tūkst. vokiečių, nespėjusių pabėgti iš šalies. Ir savaime suprantama – nė vienu žodžiu „Ekspertas“ neprisiminė, kad Rytų Prūsijos miestuose ir kaimuose, atitekusiuose Sovietų Sąjungai, vokiečius vijo ir žudė lygiai taip pat kaip ir perduotuose Lenkijai Rytų Prūsijos ir Pomeranijos rajonuose; neprisiminė, kad draugas Stalinas taip pat atsakingas už įvykius Raudonosios armijos okupuotose Čekoslovakijos, Vengrijos ir Jugoslavijos teritorijose; kad be Maskvos sutikimo marionetinė draugo Beruto „lenkų vyriausybė“ ne tik trijų milijonų vokiečių, bet ir trijų taburečių savo ofise nebūtų perstačiusi iš vienos vietos į kitą....

Baigiant liūdnai vardyti masinės deportacijos faktus ir masines vokiečių gyventojų žudynes, man tik lieka pranešti skaitytojui, kad aš jį apgavau. Be to, net tris kartus. Į anksčiau pateiktas I. Hofmano knygos ištraukas aš įdėjau tris epizodus iš L. Riabičevo (vyresnysis leitenantas, fronte nuo 1942 m. gruodžio, pasiekė Prahą, apdovanotas dviem II laipsnio Tėvynės karo ordinais, „Raudonosios Žvaigždės“ ordinu, medaliais) memuarų. Jo atsiminimai, išspausdinti žurnale *Znamia* (2005, Nr. 2), beveik žodis žodin sutampa su I. Hofmano pateiktais liudijimais. „Plagiatas“ (arba nesuvoktas kopijavimas) neįmanomas, nes Hofmanas mirė trejais metais anksčiau nei buvo paskelbti Riabičevo memuarai, o I. Hofmano knyga *Stalino naikinamasis karas* rusų kalba buvo išleista tik 2006 metais.

Be plika akimi nepastebimų „sąsajų“ ir „siūlių“ į I. Hofmano knygos citatas drąsiai galima įdėti ir šią ištrauką iš VLKJS CK sekretoriaus N. Michailovo 1945 m. kovo 29 d. paaiškinamojo rašto, nusiųsto VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui:

„Naktį iš vasario 23 į 24 d. 35 karininkų ir kursantų grupė girti atvyko į Grutenengo palivarką, apsupo jį, pastatė kulkosvaidžius ir apšaudė bei sužeidė raudonarmietį, saugojusį pastatą. Paskui prasidėjo masinis organizuotas palivarke esančių mergaičių ir moterų prievartavimas...“ Tačiau tokia „įklija“ būtų didžiulė klastotė, nes Michailovo pranešime kalbama ne apie savivalę prieš Vokietijos civilius asmenis, o

Rašytojas-žurnalistas Ilja Erenburgas tarp partizanų. Vilnius, 1944 m. liepos mėn.

УБЕЙ!

Вот отрывки из трех писем, найденных на убитых немцах:

Управляющий Рейнгардт пишет лейтенанту Отто фон Шираку:

«Французов от нас забрали на завод. Я выбрал шесть русских из Минского округа. Они гораздо выносливей французов. Только один из них умер, остальные продолжают работать в поле и на ферме. Содержание их ничего не стоит и мы не должны страдать от того, что эти звери, дети которых может быть убивают наших солдат, едят немецкий хлеб. Вчера я подверг легкой экзекуции двух русских бестий, которые тайком пожрали снятое молоко, предназначавшееся для свиных маток...»

Матеас Цимлих пишет своему брату ефрейтору Генриху Цимлиху:

«В Лейдене имеется лагерь для русских, там можно их видеть. Оружия они не боятся, но мы с ними разговариваем хорошей плетью...»

Некто Отто Эссман пишет лейтенанту Гельмуту Вейганду:

«У нас здесь есть пленные русские. Эти типы пожирают дождевых червей на площадке аэродрома, они кидаются на помойное ведро. Я видел, как они ели сорную траву. И подумать, что это — люди...»

Рабовладельцы, они хотят превратить наш народ в рабов. Они вывозят русских к себе, издеваются, доводят их голодом до безумия, до того, что, умирая, люди едят траву и червей, а поганый немец с тухлой сигарой в зубах философствует: «Разве это люди?..»

Мы знаем все. Мы помним все. Мы поняли: немцы не люди. Отныне слово «немец» для нас самое страшное проклятье. Отныне слово «немец» разряжает ружье. Не будем говорить. Не будем возмущаться. Будем убивать. Если ты не убил за день хотя бы одного немца, твой день пропал. Если ты думаешь, что за тебя немца убьет твой сосед, ты не понял угрозы. Если ты не убьешь немца, немец убьет тебя. Он возьмет твоих и будет мучать их в своей окаянной Германии. Если ты не можешь убить немца пулей, убей немца штыком. Если на твоем участке затишье, если ты ждешь боя, убей немца до боя. Если ты оставишь немца жить, немец повесит русского человека и опозорит русскую женщину. Если ты убил одного немца, убей другого — нет для нас ничего веселее немецких трупов. Не считай дней. Не считай верст. Считай одно: убитых тобою немцев. Убей немца! — это просит старуха-мать. Убей немца! — это молит тебя дитя. Убей немца! — это кричит родная земля. Не промахнись. Не пропусти. Убей!

Илья ЭРЕНБУРГ.

„Nužudyk!" Iljos Erenburgo straipsnis.

UŽMUŠK!

Štai ištraukos iš trijų laiškų, rastų pas užmuštus vokiečius:

Valdytojas Reingardas rašo leitenantui Otui fon Širachui:

„Prancūzus iš mūsų paėmė į gamyklą. Aš išsirinkau šešis rusus iš Minsko apygardos. Jie daug ištvermingesni nei prancūzai. Tik vienas iš jų mirė, likusieji toliau dirba lauke ir fermoje. Išlaikyti juos nieko nekainuoja ir mes neturime kentėti dėl to, kad šie žvėrys, kurių vaikai tikriausia žudo mūsų kareivius, valgo vokišką duoną. Vakar aš lengvomis bausmėmis nubaudžiau dvi rusų bestijas, kurie slapta rijo primelžtą pieną, kuris buvo skirtas motininėms kiaulėms...".

Matejas Cimlichas rašo savo broliui jefreitoriui Genrikui Cimlichui:

„Leidene yra stovykla rusams, ten galima juos pamatyti. Ginklo jie nebijo, bet mes su jais kalbamės geru botagu..."

„Nežinomas Otas Esmanas rašo leitenantui Gelmutui Veigandui:

„Pas mus čia yra rusų belaisvių. Šie tipai ėda lietaus sliekus aerodromo aikštelėje, jie puola prie pamazgų kibiro. Aš mačiau kaip jie valgė piktžoles. Ir galima pagalvoti, kad tai žmonės...".

Vergvaldžiai, jie nori paversti mūsų liaudį vergais. Jie išveža rusus pas save, tyčiojasi, iš bado šie išprotėja, mirdami valgo žolę ir sliekus, o niekšas vokietis su užgesusiu cigaru dantyse filosofuoja: „Ar tai žmonės?..".

Mes žinome viską. Mes nieko nepamiršome. Mes supratome: vokiečiai ne žmonės. Nuo dabar žodis „vokietis" mums pats didžiausias prakeiksmas. Nuo dabar žodis „vokietis" užtaiso šautuvą. Nekalbėsime. Nesipyktinsime. Žudysime. Jeigu tu nenužudei per dieną nors vieno vokiečio, tavo diena praėjo veltui. Jeigu tu galvoji, kad už tave vokietį užmuš tavo kaimynas, tu nesuvokei pavojaus. Jeigu tu neužmuši vokiečio, vokietis užmuš tave. Jis pasiims tavuosius ir kankins juos savo prakeiktoje Vokietijoje. Jeigu tu negali užmušti vokiečio kulka, užmušk vokietį durklu. Jeigu tavo ruože tyla, jeigu tu lauki mūšio, užmušk vokietį iki mūšio. Jeigu tu paliksi vokietį gyventi, vokietis pakars žmogų rusą ir išniekins moterį rusę. Jeigu tu užmušei vieną vokietį, užmušk kitą – nieko nėra mums linksmesnio nei vokiečių lavonai. Neskaičiuok dienų. Neskaičiuok varstų. Skaičiuok tik viena: kiek tu užmušei vokiečių. Užmušk vokietį! - to prašo sena motina. Užmušk vokietį! - to maldauja tavęs vaikai. Užmušk vokietį! – taip šaukia gimtoji žemė. Neprašauk. Nepraleisk. Užmušk!

Ilja Erenburgas

apie... *„laukinį ir chamišką elgesį su išlaisvintomis Sovietų šalies merginomis ir moterimis...“*. Su kulkosvaidžiais rankose *„35 karininkų ir kursantų grupė“* šturmavo išlaisvintų iš vokiečių nelaisvės „ostarbeiterių“ laikino apgyvendinimo punktą...

Gaila, aš žinau, ką su nekantrumu nori išgirsti didelė dalis skaitytojų. Deja, turiu visiškai aiškiai pareikšti: „Nesulauksite.“ Tyčinės žiaurios moterų ir vaikų žudynės negali būti niekuo pateisinamos. Niekuo. Liūdna, kad 147-ių dolerių už barelį galimybė „nebeklūpoti ant kelių“ apnuodijo daugelį tėvynainių iki tokio laipsnio, kad jie jau nebepajėgia suprasti, kaip įžeidžia Didžiajame Tėvynės kare kritusiųjų atminimą samprotavimais esą „hitlerininkai TAIP PAT žudė moteris ir vaikus...“

Čia tema ne diskusijai ir aš nebandysiu veltui gaišti laiką moralizuodamas. Normalūs žmonės mane supras. Sulaukėjusiųjų mąstymo nepakeisiu. Tiems, kurie dar nėra beviltiški, pacituosiu keletą eilučių iš I. Erenburgo straipsnio, išspausdinto 1945 m. kovo 14 d. *Raudonojoje žvaigždėje*. Jose pakankamai prieinamai paaiškinta, kuo skiriasi gyvuliško įsiūtis nuo kilnios kareivio išvaduotojo neapykantos priešui:

„Vakar gavau laišką iš žmogaus, kurio jau nebėra. Ant popieriaus lapo – kraujo pėdsakai. Karininkas Borisas Antonovičius Kurilko žuvo vokiečių žemėje gindamas mūsų Tėvynės laisvę ir garbę. Laišką man persiuntė jo draugai, ir aš noriu, kad paskutiniai draugo Kurilkos žodžiai pasiektų mano skaitytojus, kaip pasiekė mane. Štai ką žūties išvakarėse rašė Raudonosios armijos karininkas:

Manheimas po bombardavimo. 1944 m.

„Mėnulio landšaftas“. Vezelio miestas po bombardavimo. 1945 m. vasario mėn.

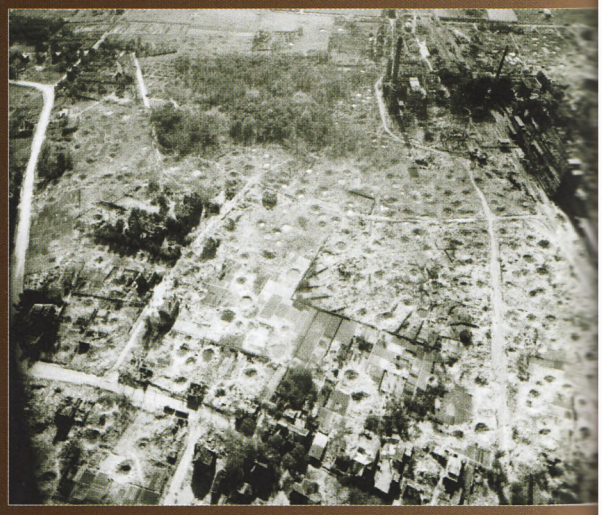

Sugriauta vokiečių gamykla. 1945 m.

Taip atrodė Kelnas 1944 metais.

Dresdenas. 1945 m.

Raudonosios ir britų armijų sugriautas Dancigas. 1945 m. kovo 30 d.

Bombardavimų aukos suguldytos atpažinimui gimnazijos salėje. Salė papuošta kalėdinėmis eglutėmis. Berlynas, 1943 m. gruodžio mėn.

„Neapykantos ugnis mus palaikė pačiomis sunkiausiomis dienomis. Dabar mes Vokietijoje. Mūsų neapykanta veda mus į Berlyną. Vokiečiai galvoja, kad mes jų žemėje darysime tai, ką jie darė mūsų žemėje. Šie budeliai negali suvokti sovietinio kario didybės. Mes būsime rūstūs, tačiau teisingi ir niekada, niekada mūsų žmonės nepažemins savęs...“

Išdidumas pripildo mano širdį, kada aš laikau šį popieriaus lapą: ant jo didvyrio kraujas ir žodžiai, parašyti krauju, pakylėti, puikūs žodžiai. Mes nugalime fašizmą ne tik mūšio lauke, mes nugalime jį moralinėje blogio ir gėrio dvikovoje... Mūsų neapykanta – pakilus jausmas, jis reikalauja teismo, o ne susidorojimo, bausmės, o ne prievartos... Sovietų karys atėjo į Vokietiją ne dėl karo grobio, ne dėl skudurų, jis atėjo į Vokietiją tiesos dėlei... Stalingrado gynėjas, Jelnios, Rževo ir Sevastopolio karys aukštesnis už vokiečius; aukštesnis ne dėl „kraujo“– palikime niekšingiems „arijams“ jų niekšingus pramanus – aukštesnis pagal sąmoningumą, sąžinę, širdį. Jis niekina vokiečius, niekina jų blizgučius, jų šlamštą, jų vėliavas, jų laikraščius, jų moteris, jų vakar dienos pasipūtimą ir šiandieninį paslaugumą. Jis čia atėjo ne kaip keršytojas, jis čia atėjo kaip teisėjas...“

Kita tema, kurios, daugelio nuomone, negalima nutylėti, yra karo metais anglų ir amerikiečių aviacijos bombarduota Vokietija. Taip, tikra tiesa, masinis bombardavimas (ypač naktiniai bombardavimai netaikant į konkrečius objektus, o „į aikštes“) nužudė šimtus tūkstančių beginklių vokiečių, moterų ir vaikų, atėmė pas-

Pasitraukus vokiečių kariuomenei iš Kerčės vietiniai rusai tarp žuvusių civilių ieško giminaičių. 1943 m.

togę ir turtą iš milijonų gyventojų, pavertė skaldos kalnais didingiausius Europos istorijos ir architektūros paminklus. Tačiau šiame straipsnyje aš visiškai sąmoningai neaptarinėsiu šios temos. Ir ne tik todėl, kad strateginius Vokietijos bombardavimus sąjungininkai vykdė pritariant sovietų pusei (o kai dėl liūdnai garsėjančio Dresdeno bombardavimo, tai šis vyko tiesiogiai reikalaujant Stalinui. Stalinas Jaltoje apkaltino sąjungininkus esą šie sąmoningai vengia griauti Rytų Vokietijos transporto magistrales). Yra daug svarbesnė priežastis.

Sąjungininkų aviacijos bombardavimas Vokietijos miestų buvo KARO strategijos dalis. Sąjungininkų aviacija naikino gamyklas, kuriose buvo gaminamas ginklas Hitleriui, griovė geležinkelius, kuriais buvo pervežama Hitlerio kariuomenė, žudė ir terorizavo vokiečių darbininkus, kurie (galbūt ir ne visada laisva valia) dirbo Hitleriui. Vokiečių žiniai buvo paskelbta sąlyga, kurią įvykdžius bombardavimai būtų nutraukti: visiška ir besąlygiška šalies agresorės kapituliacija.

Vakarų sąjungininkai besąlygiškai vykdė šį pažadą – Vokietijai pasirašius kapituliacijos Aktą nė viena bomba nenukrito nė ant vieno vokiečių miesto. Be to, net karo metu, kiek man žinoma, užimtoje/išlaisvintoje teritorijoje sąjungininkai irgi nesubombardavo nė vieno vokiečių miesto. Nors bombų ir aviacinio benzino jiems būtų pakakę „išreikšti kerštо jausmą už sugriautą bombomis Koventrį“ tokiu techniškai sudėtingu būdu. Kita vertus, žvėriški susidorojimai su Vokietijos civiliais gyventojais Raudonosios armijos kontroliuojamose teritorijose vyko VOS UŽĖMUS šias teritorijas ir nuslopinus ginkluotą pasipriešinimą.

Dar kartą pakartosiu – nusikaltimai žmoniškumui neturi nei pateisinimo, nei senaties. Šio straipsnio tikslas – ne pavėluotas moralizavimas, o noras surasti tikrąsias priežastis, leidusias įvykti tragiškiems ir gėdingiems įvykiams vokiečių žemėje. Ieškoti paaiškinimų, bet ne pateisinimų. Mano nuomone, šis klausimas ne toks jau paprastas.

Suprantama, buvo ir noro atkeršyti už siaubingus sovietų žemėje padarytus grobikų nusikaltimus. Tačiau ne visada ir ne visi norai būna realizuojami veiksmais ir ne kiekvieną eilinių kareivių norą patenkina ir leidžia vadai. Galų gale be išorinės kontrolės, kiekvienas žmogus sugeba ir pats save kontroliuoti. Galbūt aš liksiu nepataisomu idealistu, tačiau man sunku patikėti, kad normalus rusų valstietis, pašauktas į armiją iš Smolensko kaimo,

vaikystėje krikštytas, išauklėtas darbščioje šeimoje, galėjo prikalti vokiečių vaikų liežuvius prie stalo ir prievartauti moteris ant šventyklų altorių. Tarp daugybės tautų, gyvenusių daugianacionalinėje Sovietų Sąjungoje, buvo tautų, menančių „kraujo kerštо“ įstatymus, tačiau aš niekada negirdėjau, kad jų papročiai reikalautų žiauriai grupėmis prievartauti „kruvinojo“ priešo žmonas ir dukteris. Man atrodo, kad tie, kas primeta Raudonosios armijos kariams TOKIUS neapykantos priešui realizavimo būdus, aplenkė patį Gebelsą su jo tezėmis apie „azijatų bolševikų ordas“...

Atmetę patetiką mes galime konstatuoti ir visiškai aiškų, tvirtai nustatytą ir labai keistą viso ankstesnio pasakojimo fone faktą: vokiečių karo belaisvių sovietiniame užnugaryje nešaudė, nekankino, nekryžiavo ant daržinės durų, netraiškė buldozeriais. Sovietinio užnugario požiūris į vokiečių belaisvius buvo labai tolerantiškas. Ir tai ne „raudonoji propaganda“, o milijonams amžininkų tiksliai žinomas faktas.

Žinoma, sovietinė nelaisvė nebuvo „poilsio namai“; belaisviai dirbo sunkiausius darbus, jiems teko gyventi neįprastai šaltame klimate ir įprastomis sovietų žmonėms bado ir praradimų sąlygomis. Be to, daugumą vokiečių kariškių į nelaisvę pateko sužeisti, nušalę, sergantys, sunkios jų laikymo sąlygos sudarė prielaidas dideliam mirtingumui – pagal pačius kukliausius oficialius paskaičiavimus sovietinėje nelaisvėje žuvo daugiau nei 450 tūkst. vokiečių kareivių ir karininkų.

Pripažindami šį labai liūdną faktą negalime nematyti ir kitų dalykų: tyčinės, o tuo labiau sadistinės vokiečių belaisvių žudynės net fronto ruože buvo labai retos; užnugario karo belaisvių stovyklose jeigu jų

G. K. Žukovas (dešinėje) ir S.K. Timošenka mokymuose Kijevo Ypatingojoje karinėje apygardoje. 1940 m. rugsėjo mėn. 9 d.

„Spyris“. Autorius – Viktoras Viši (Victor Vishi). 1967 m.

Sovietų Sąjungos iš Vokietijos išvežti aukso dirbiniai. Ebersvaldo lobis.

ir pasitaikydavo, tai buvo tik reti ypatingos reikšmės įvykiai. Statybose ir šachtose dirbę vokiečių kareiviai gaudavo 600 gramų duonos (tai buvo standartinis sovietų darbininko davinys, didesnis nei nedirbančiųjų „išlaikytinių“ norma), o gailestingos rusų moterys retkarčiais maitindavo beginklius ir bejėgius priešus (apie tai daugeliui metų prabėgus su dėkingumu ir stebėdamiesi prisimindavo vokiečių kareiviai). Šimtams tūkstančių karo belaisvių vokiečių sovietinėse ligoninėse buvo suteikta kvalifikuota medicininė pagalba, grąžinusi juos į gyvenimą.

Su visomis pastabomis, kad kare nėra vietos normaliai logikai, sunku suderinti ilgametį humanišką požiūrį į beginklius vokiečių kareivius (o daugelio jų rankos buvo suteptos taikių sovietų piliečių krauju), todėl nesuprantama, koks „stichinis potvynis“ sukėlė laukinę neapykantą vokiečių moterims ir vaikams, dėl kokių nežinomų priežasčių jis užliejo armiją paskutiniais karo mėnesiais.

Būtina iškelti bent darbinę versiją, kad „keršto troškimas“, apėmęs Raudonosios armijos karius peržengus Vokietijos sienas, buvo ne vienintelė ir ne pati svarbiausia priežastis, lėmusi siaubingus įvykius Vokietijos žemėje. Ne taip sunku pastebėti kitus, daug svarbesnius faktorius.

Pirmuoju (ir jeigu ne pirmuoju savo reikšme, tai visiškai aiškiu ir neginčijamu) faktoriumi būtina pripažinti katastrofiškai pakrikusią armijos discipliną; suprantama, toks pakrikimas nenukrito iš dangaus, o jį visiškai dėsningai nulėmė visuotinis atviras vadovybės plėšikavimas.

Paprastai, vos tik pabandžius svarstyti prievartos faktus prieš civilius Vokietijos

И сквозь дым, сквозь чад, сквозь копоть,
Победители Европы,
Всюду русские снуют;
В кузава себе суют:
Пылесосы, свечи, вина,
Юбки, тряпки и картины,
Брошки, пряжки, бляшки, блузки,
Пишмашинки не на русском.
Сыр и круги колбасы,
Мелочь утвари домашней,
Рюмки, вилки, туфли, мебель,
Гобелены и весы...

A. Solženicyno poema „Prūsų naktys“

Per pelenus, dūmus ir tvaiką,
Europos nugalėtojai,
Rusai lenda visur:
Į mašinas savo jie kemša,
Žvakes, vyną, dulkių siurblius,
Paveikslus, skudurus ir sijonus,
Sages, sagtis, bliuzeles, blizgučius
Rašomąsias mašinėles ne rusiškas,
Sūrius ir ringes dešros,
Namų apyvokos smulkmenas,
Batus, baldus, šakutes ir taures,
Gobelenus ir svarstykles...

A. Solženicyno poemos „Prūsijos naktys“ ištrauka. 1950-1953 m.

gyventojus, nedelsiant pasigirsta balsai, skubantys pranešti, kad „sovietinė vadovybė skelbė įsakymą po įsakymo...“. Tikra tiesa. Įsakymas po įsakymo (apie juos mes pakalbėsime truputį vėliau). Tačiau norint susidaryti tikrą vaizdą, mano manymu, daug svarbiau cituoti ne daugybę įsakymų, kuriuose marodieriams grasinama žiauriomis bausmėmis ir net sušaudymu, o šitą, dabar jau plačiai žinomą buvusio Vyriausiojo Sovietų okupacinių kariuomenių Vokietijoje vado, „Pergalės maršalo“ G. Žukovo vilos kratos protokolą:

„...Du vilos kambariai paversti sandėliais, kuriuose saugoma didžiuliai kiekiai įvairių prekių ir brangenybių. Pavyzdžiui: vilnos audiniai, šilkas, satinas, aksomas ir kitos medžiagos – iš viso daugiau kaip 4000 metrų; kailių – sabalų, beždžionių, lapių, kotikų, karakulių ir karakulinių gyvūnų – iš viso 323 odos; aukščiausios rūšies ševro – 35 odos; brangiausi kilimai ir išvežti iš Potsdamo bei kitų rūmų, taip pat iš Vokietijos namų didžiulių matmenų gobelenai, iš viso – 44 vienetai... brangūs didelių matmenų klasikiniai dailės paveikslai meniškuose rėmuose, iš viso – 55 vienetai, iškabinėti vilos kambariuose, o dalis saugoma sandėlyje; brangūs servizai, stalo ir arbatos indai (meniškas porcelianas, krištolas) – 7 didelės dėžės; sidabriniai stalo ir arbatos įrankių komplekai – 2 dėžės; brangiai inkrustuoti akordeonai – 8 vienetai; unikalūs medžiokliniai Goland-Goland ir kitų firmų šautuvai – 20 vienetų...

Visas apstatymas, pradedant baldais, kilimais, indais, papuošimais ir baigiant užuolaidomis ant langų, – užsieninės kilmės, daugiausia viskas vokiška. Viloje nėra nė vieno daikto, pagaminto Sovietų Sąjungoje, išskyrus kilimėlius kojoms valyti prie įėjimo į vilą. Viloje nėra nė vienos sovietinės knygos, bet užtat knygų spintose stovi daugybė knygų puikiais viršeliais su aukso įspaudais, vien vokiečių kalba. Įėjus į namus sunku suvokti, kad esi Pamaskvėje, o ne Vokietijoje...“

Šį protokolą 1948 m. sausio 10 d. pasirašė SSRS valstybės saugumo viršininkas Abakumovas. 1948 m. sausio 20 d. VKP (b) CK Politinis biuras *„išklausęs komisijos, kurią sudarė draugai Ždanovas, Bulganinas, Kuznecovas ir Škiriatovas, pranešimą“*, priėmė specialų nutarimą „Dėl draugo G. K. Žukovo“, kuriame, tarp kitko, buvo pažymėta, kad *„Žukovo pavaldiniai, pataikaudami jam, rūmuose ir namuose paimdavo paveikslus ir kitus vertingus daiktus,*

Raudonosios armijos kariai sugriauto Berlyno gatvėse. 1945 m.

išlaužė seifą Lodzės juvelyrinėje parduotuvėje (tai, beje, ne Vokietija, o „išvaduotoji" Lenkija – *M. S.*), *paėmė ten esančias brangenybes ir t. t. Iš viso Žukovas pasisavino apie 70 brangių auksinių daiktų (kulonai ir žiedai su brangakmeniais, laikrodžiai, auskarai su briliantais, apyrankės, sagės ir t. t.), apie 740 vienetų stalo sidabro ir sidabrinių indų, be to, dar apie 30 kilogramų įvairių sidabro gaminių...*" (RGASPI, f. 17, ap. 3, b. 2198, l. 28–29).

Šiame dokumente mums svarbiausi minėtieji „Žukovo pavaldiniai". Suprantama, maršalas ir fronto vadas ne pats landžiojo po „rūmų ir namų" griuvėsius ieškodamas grobio, tokiems jo pavedimams atlikti buvo jo svitos pulkininkai. Tačiau ir pulkininkai ne patys laužė seifus juvelyrinėje parduotuvėje ir nerinko „beždžionių ir karakulių odų". Praktiškai darbas buvo pavestas majorams ir kapitonams, kurie su savimi tvarkai ir apsaugai pasiimdavo leitenanto vadovaujamą automatininkų būrį, o leitenantas turėjo „viliuko" vairuotoją, jaunesnįjį seržantą, irgi apsukrų vaikiną. Auskarus su briliantais seržantai atiduodavo viršininkams, tačiau šiokie tokie niekučiai ir jų kišenėse užsilaikydavo... Visa ši „logiška grandinėlė" rusų kalboje seniai turi labai konkretų paaiškinimą: „Žuvis genda nuo galvos."

Būtent tik nuo galvos. Kai šitaip elgėsi vyresnieji karininkai, jaunesniajam seržantui galėjai skaityti kiek nori ir kokių tik nori įsakymų. Tai labai mažai turėjo įtakos bendrai padėčiai, nes Statutas buvo pakeistas „požiūriu". Nuo šio momento Raudonoji armija pradėjo labai sparčiai keistis. Net išoriškai:

„...*Vaizdingai, tarsi nutapytas paveikslas, atrodė ši kariuomenės lavina, judanti iš rytų į vakarus. Aprūkę, aptaškyti purvu tankai*

buvo uždengti ryškiais spalvingais kilimais, o ant kilimų sėdėjo murzini tankistai juodomis, tepaluotomis mašinine alyva jūreiviškomis striukėmis. Kuris nors iš jų išsitraukdavo iš užančio butelį ir užvertęs galvą gėrė iš kakliuko, paskui perduodavo kaimynui ir užkimusiu balsu, bandydamas perrėkti variklio keliamą triukšmą ir vikšrų girgždėjimą, šūkavo dainos žodžius...

Pabūklo tarnyba, kuriai paprastai lemta kratytis ant šaudmenų dėžių, apsikamšiusi minkštomis šilkais siuvinėtomis sofos pagalvėlėmis, jautėsi puikiai: čirpino vokiškomis lūpinėmis armonikėlėmis arba tampė perlamutru ir sidabru brangiai išpuoštų akordeonų dumples.

Tankų, pabūklų, automobilių, dviračių armijos vežimų sraute dažnai pasitaikydavo senovinė dvarininko karieta, dengta, su veidrodinėmis durimis ir žibintais, arba ilgas lando su lakuotais užsparniais. Karietose sėdėjo jauni karininkai ir kareiviai – milinės su antpečiais, automatas per petį, tačiau su cilindrais ir lietsargiais..."

Tikrai, labai spalvingas vaizdas. Kaip rašo I. Hofmanas, „*Raudonoji armija buvo didėjančio sulaukėjimo stadijoje... sovietiniai kareiviai peržengė visas ribas ir vietoje nurodyto galvos apdangalo dėvėjo Napoleono kepures, nešiojo lazdeles, skėčius, vilkėjo guminius lietpalčius ir kartu vis labiau darėsi panašūs į plėšikus ir marodierius*". Ar galima tikėti vokiečių „istoriku-neofašistu "? Galima ir reikia, nes toliau Hofmanas cituoja Vokietijos kariniame archyve saugomus įsakymus. Pavyzdžiui, 2-ojo Baltarusijos fronto Karinės tarybos 1945 m. sausio 22 d. įsakymas Nr. 006, kuriame konstatuojama: kad „*greta apiplėšimų, marodieriško elgesio, padeginėjimų dar ir masiškai girtaujama... mašinos tiek prikrautos įvairiausių namų apyvokos daiktų, pagrobtų maisto produktų ir civilių drabužių, kad tapo kariuomenei našta, riboja jos judėjimą ir mažina tankų junginių kovinę galią*". Karietos, cilindrai ir skėčiai minimi ir 1-ojo Ukrainos fronto vado, maršalo I. Konevo 1945 m. sausio 27 d. įsakyme, kuriame nurodoma, kad patikrinimo metu buvo rasta tankų, iki tokio lygio prikimštų pagrobtų daiktų, kad neliko vietos ekipažui.

Visuotinis plėšikavimas tapo tokiu įprastu ir kasdieniu reiškiniu, kad oficialiame Raudonosios armijos Vyriausiosios trofėjų valdybos pranešime „karinių trofėjų" sąraše minimi 60 tūkst. fortepijonų ir pianinų, 460 tūkst. radijo imtuvų, 190 tūkst. kilimų, 940 tūkst. baldų, 265 tūkst. sieninių ir stalinių laikrodžių. Rankiniai ir kišeniniai laikrodžiai 1945 m. pavasarį Raudonojoje armijoje buvo taip masiškai pamišėliškai „kolekcionuojami", kad šių „trofėjų" kiekis nepasiduoda jokiems apskaičiavimams...

Karinė disciplina kai kuriuo aspektu yra labai panaši į nėštumą: arba ji yra, arba jos nėra. Tarpinio varianto negali būti. Ir jeigu armijai buvo leista išmušti duris šautuvo buože, įsiveržti į namą, išplėšti iš persigandusių moterų ausų auksinius auskarus, apversti viską aukštyn kojom ieškant tų nelaimingų laikrodžių ir gėrimų, tai jau labai plonytė linija skyrė nuo tolesnių žingsnių, nuo „keršto už išniekintą sovietinę žemę". O įsakymai? Taip, įsakymai buvo; tie kareiviai, kurie netyčia pakliuvo „po karšta ranka", galėjo būti griežtai nubausti. Vienas iš tokių atvejų vaizdingai aprašytas autobiografinėje M. Koriakovo apysakoje (anksčiau pateikta ištrauka iš šios apysakos). Kova dėl disciplinos atrodė taip:

Raudonosios armijos karys Vokietijoje.
Autorius – Viktoras Viši (Victor Vishi). 1967 m.

Raudonosios armijos karys iš vokietės atima dviratį.
Visame pasaulyje žinoma nuotrauka.1945 m.

„...Kareivis stovėjo prieš pulkininką išsitempęs, su nusmaukta ant pakaušio juoda damos skrybėlaite, papuošta gėlėmis ir vaisias. Karietoje, kurią kareivis išsivežė iš vieno Silezijos dvarininko kiemo, gulėjo geltona kiaulės skerdiena, o prie žibintų buvo pririštos pasmaugtos vištos.

– Vištienos įsinorėjai? Kiaulienos? Tu mūsų sovietiniu daviniu nepatenkintas? – rėkė pulkininkas kaskart šerdamas kareiviui per veidą ranka, aptempta baltomis laikos pirštinėmis. – Tau sausio 19 d. Stalino įsakymą skaitė?

– Skaitė, draugas pulkininke, – atsakė išblykšdamas kareivis,.

– Fronto vado įsakymą taip pat skaitė?

– Skaitė, draugas pulkininke.

– Tai kodėl tu, tavo ta .... motina! – žagtelėjo pulkininkas ir apsidairė girtomis įsiutusio buliaus akimis į šalis lyg ieškodamas, ką čia dar tokio padarius kareiviui. Jo žvilgsnis užkliuvo už ant virvelės kabalduojančių vištų; nutvėręs vieną nutraukė ir paėmęs už kaklo atsivėdėjęs trenkė su ja kareiviui per veidą.

Pulkininkas buvo girtas. „Viliuke" ant kilimu uždengtos sėdynės gulėjo pilvotas, vytelėms apipintas butelis. Svyruodamas, plačiai statydamas kojas jis priėjo prie „viliuko" ir sunkiai lįsdamas į jį pagrasino kareiviui:

– Tu man gerbsi draugo Stalino įsakymus! Aš tave išmokysiu!"

Tiesos dėlei reikia pasakyti, kad šiam pulkininkui smarkiai pasisekė – jis buvo girtas, o kareivis blaivus. Su girtais sovietiniais kareiviais „nugalėtoje Vokietijoje" geriau buvo neprasidėti. Tas pats Koriakovas (kapitonas, per karą nuėjęs kelią nuo Maskvos iki Silezijos) rašo:

„Bunclau, Vilhelmštrasėje išgyvenau naktį, pačią baisiausią savo gyvenime. Nei bombardavimai – sakykim, Voluinėje, kur per naktį buvo visiškai nušluotas Sarnų miestas, – nei priešakinėse pozicijose šaudant šešių vamzdžių vokiečių minosvaidžiams, niekur nepatyriau tokios baimės, kaip čia, šiame taikiame vokiečių kvartale... Nuėjome miegoti dešimtą vakaro. Durų spynos buvo sulaužytos, todėl jas užrėmėme stalu ir kibirais su akmens anglimi. Nepraėjo nė pusvalandis, o durys sulingavo, barikada pradėjo čiuožti... Tankistai... Šešetas. Ne vieni kareiviai, bet ir karininkai. Pistoletai ištraukti, užkišti už diržų. Nekreipdami į mane jokio dėmesio nutrepsėjo laiptais tiesiai į viršų. Viršuje virš lubų pasigirdo moterų šauksmai, vaikų verksmas. Susijaudinęs puoliau rengtis. Mergina ir senukai Viunšai meldė mane ten neiti: užmuš! Praėjusią naktį nužudė miesto komendantūros karininką, bandžiusį sutrukdyti prievartai. Visą naktį girdėjome nelaimingų moterų baimės šauksmus, vaikų verksmą ir trepsėjimą, sunkių kareiviškų batų trepsėjimą virš galvos..."

Asmeninius M. Koriakovo atsiminimus visiškai patvirtina vokiečių karo archyvo dokumentai. Štai 1945 m. vasario 10 d. į priešo pusę perėjo 154-osios šaulių divizijos 510-ojo šaulių pulko vadas, kapitonas B. Savo poelgį – visiškai neįprastą paskutinėms karo savaitėms – jis paaiškino tuo, kad nušovė du savo pavaldinius, grupiniu būdu prievartaujančius vokiečių mergaitę ir *„negalėjo ilgiau žiūrėti, kaip raudonarmiečiai elgiasi su civiliais gyventojais"*. Pakliuvęs į nelaisvę 287-osios šaulių divizijos jaunesnysis leitenantas tardymo metu parodė, kad keletas jo dalies karininkų, bandžiusių neleisti prievartauti civilių gyventojų, buvo nušauti įsisiautėjusių raudonarmiečių. Priešingai, kapitonas E., 4-ojo gvardijos tankų bataliono vadas, 1945 m.

Moterys savanorės Raudonojoje armijoje. 1942 m.

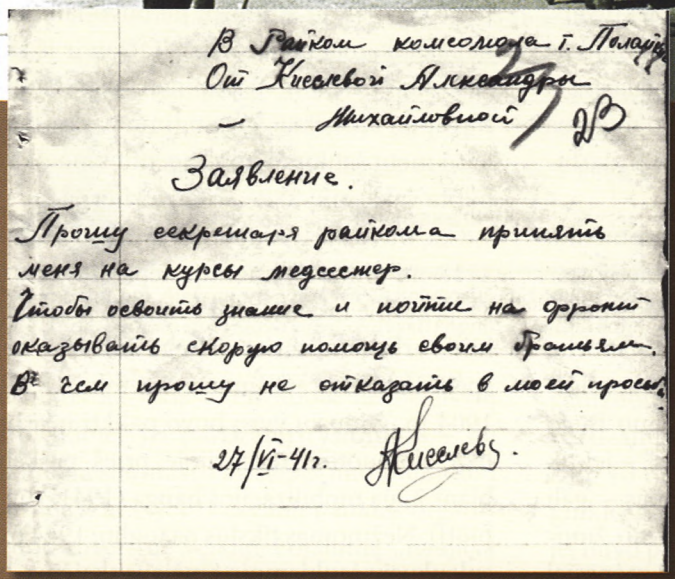

В Райком комсомола г. Полацк
От Киселевой Александры
Михайловной
2В

Заявление.

Прошу секретаря райкома принять меня на курсы медсестер.
Чтобы освоить знание и пойти на фронт оказывать скорую помощь своим братьям.
В чем прошу не отказать в моей просьбе.

27/VI-41г. Киселева.

Savanorės pareiškimas komjaunimo komitetui priimti ją į medicinos seserų kursus. Jame rašoma: „...kad įgyčiau žinių ir galėčiau patekusi į frontą suteikti greitąją pagalbą savo broliams. Prašau patenkinti mano prašymą". 1941 m.

vasario 2 d. nušovė savo pavaldinį, kuris bandė užstoti kapitono E. išprievartautą moterį. 91-osios gvardijos šaulių divizijos užimtame Germau kaimelyje sovietų karinis komendantas, norėdamas išgelbėti vokiečių moteris nuo prievartos, surinko jas bažnyčioje ir pastatė ginkluotą sargybą, kuriai buvo įsakyta esant būtinybei šaudyti raudonarmiečius...

„Sulaukėti" Raudonajai armijai buvo dar viena priežastis – radikaliai pasikeitęs personalas ir šaukiamųjų kontingento žmogiškosios „savybės".

Rusija milžiniška, tačiau ir ji negalėjo be galo ilgai maitinti milijonais jaunų vyrų ilgametį besotį karą. Karo pradžioje SSRS Ginkluotosiose pajėgose buvo be trupučio penki milijonai žmonių. 1941 m. birželio 22 d. SSRS Ginkluotųjų pajėgų Prezidiumo įsaku mobilizuota 10 mln. žmonių. Vėliau, 1941 m. rugpjūčio 11 d., Valstybinio gynybos komiteto nurodymu – dar 4 milijonai.

1941 m. rudenį buvo pašaukti gimusieji 1890 m., t. y. penkiasdešimtmečiai vyrai. Dar 2 mln. į armiją atėjo vadinamųjų „liaudies pašauktinių".

1941 m. mobilizacijos bangos prarijo visus be likučių prieškario dešimtmečiais apmokytus, atitarnavusius karinę tarnybą atsarginius. O viską rijantis siaubūnas reikalavo vis naujų ir naujų aukų. Nuo 1942 m. sausio 1 iki kovo 1 d. buvo mobilizuota dar 700 tūkst. žmonių... Aišku, užnugaryje liko daug milijonų vyrų, tačiau XX amžiaus armija negalėjo kovoti ir laimėti kaudamasi pagaliais ir akmenimis. O tam, kad armija kariautų tankais, patrankomis ir lėktuvais, tam, kad visi šie kalnai karinės technikos būtų aprūpinti šaudmenimis, degalais, atsarginėmis dalimis, už vieno kario nugaros turėjo dirbti ne mažiau kaip penki darbininkai ir žemdirbiai.

1944 m. antroje pusėje, tuo momentu, kai Raudonoji armija priėjo Vokietijos ir jos sąjungininkių sienas, jos eilėse praktiškai nebeliko komjaunuolių savanorių, 1941 m. birželį apgulusių karinius komisariatus. Frazė „praėjau visą karą nuo Bugo iki Volgos ir nuo Volgos iki Elbės" – jei tik tai nėra eilinis laikraštinis štampas – gali būti vartojama tik unikalaus likimo žmonių, tikrų laimės kūdikių... Penki mėnesiai pėstininkas. Vienuolika mėnesių tankų kariuomenėje. Statistika negailestingai liudija, kad po to eilinis „karinio personalo" vienetas pereidavo į negrįžtamų nuostolių (žuvusių, dingusių be žinios) arba sanitarinių (sužeisti, ligoniai, nušalusieji) kategoriją. Tai vien tik 1943–1945 m. statistika, kurioje nėra katastrofiškų pirmųjų karo metų praradimų!

Ir vis dėlto 1944 m. pabaigoje vien Veikiančiojoje armijoje, t. y. be užnugario mokomųjų, transporto, sanitarinių dalinių ir Ginkluotųjų pajėgų įstaigų, buvo priskaičiuojama 6,7 mln. žmonių. Iš kur jų tiek pririnkta?

Paaugliai ir šaukiamojo amžiaus karo meto vaikiščiai – alkani, liesi, faktiškai išaugę be priežiūros (tėvas fronte, motina nuo aušros iki saulėlydžio gamykloje), išauklėti karinė suirutės negandų ir nusikaltimų siaubiamoje gatvėje. Per visus karo metus „specialus" šaukiamųjų rezervas buvo GULAGO kontingentas. Į frontą, į Veikiančiąją armiją daugiausia buvo siunčiami vagys, kriminaliniai nusikaltėliai (pagal 58-tą straipsnį jie buvo laikomi nepakankamai patikimais). Tačiau ir iš šių „aruodų" paskutiniai trupiniai buvo iššluoti truputį anksčiau. Pagrindiniu paskutinių karo metų šaukimų kontingentu tapo okupuota vakarinių SSRS sričių teritorija.

Čia buvo ką pašaukti: 1,5 mln. 1905–1918 m. gimimo žmonių, nepakliuvusių į 1-ąją karinę mobilizaciją (išsisuko nuo šaukimo arba komisariatas dingo anksčiau nei spėjo išsiųsti pranešimus); 3,6 mln. 1890–1904 m. gimusių vyrų buvo palikti ir/arba likę okupuotoje teritorijoje prieš paskelbiant 2-ąją mobilizacijos bangą (1941, rugpjūtį). Nežinomas tikslus paauglių, 1944 m. sulaukusių šaukiamojo amžiaus skaičius. Ir dar mažiausia 1–1,5 mln., patekusių į apsupimą, dezertyravusių, „atsilikusių nuo savo dalinių" ir t. t. Teoriškai visi šie žmonės turėjo būti gyvi ir atėjus Raudonajai armijai atvykti į vėl naujai įsteigtus karinius komisariatus.

Praktiškai viskas buvo daug sudėtingiau – ne taip paprasta šaukiamojo amžiaus vyrui išgyventi trejus okupacijos metus. Pernelyg daug klausimų jis sukeldavo vokiečių valdžiai: jei buvęs Raudonosios

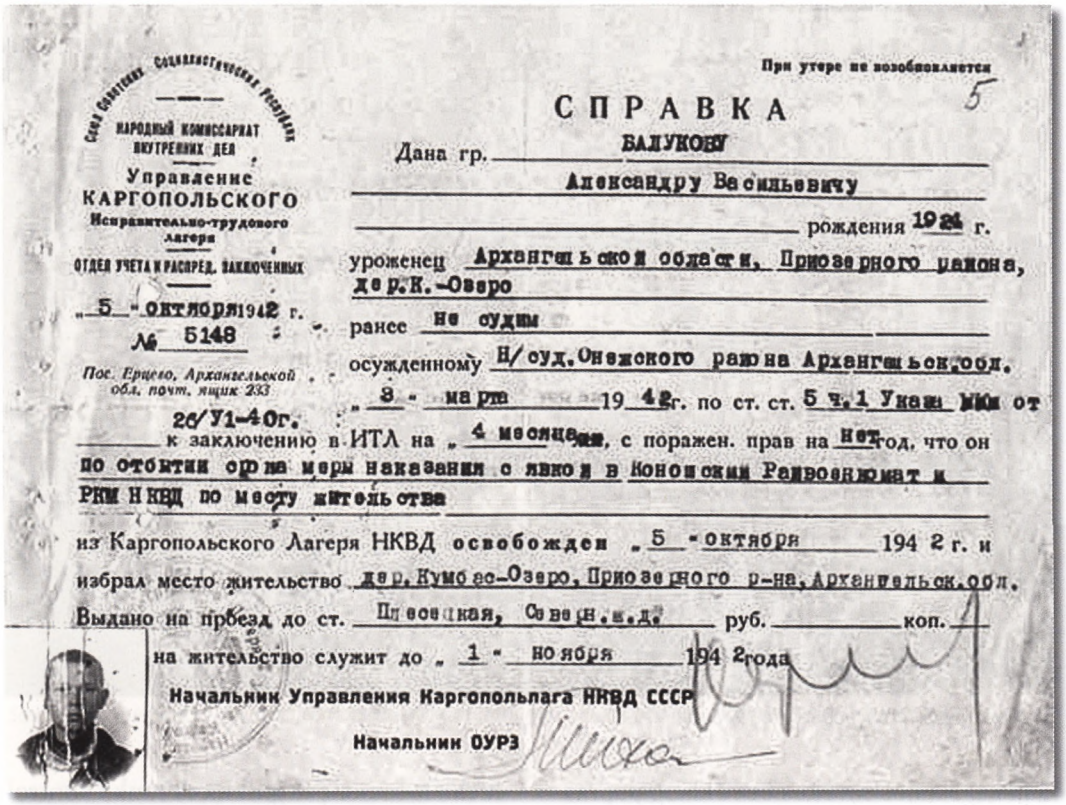

При утере не возобновляется

5

Союз Советских Социалистических Республик

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Управление КАРГОПОЛЬСКОГО Исправительно-трудового лагеря

ОТДЕЛ УЧЕТА И РАСПРЕД. ЗАКЛЮЧЕННЫХ

„5" октября 1942 г.

№ 5148

Пос. Ерцево, Архангельской обл. почт. ящик 233

26/У1-40г.

СПРАВКА

Дана гр. БАЛУКОВУ

Александру Васильевичу

рождения 1924 г.

уроженец Архангельской области, Приозерного района, дер. К.-Озеро

ранее не судим

осужденному Н/суд. Онежского района Архангельск. обл. „8" марта 1942 г. по ст. ст. 5 ч. 1 Указа ПВС от _____ к заключению в ИТЛ на „4 месяца", с поражен. прав на нет год, что он по отбытии срока меры наказания с явкой в Коношский Райвоенкомат и РИК НКВД по месту жительства

из Каргопольского Лагеря НКВД освобожден „5" октября 1942 г. и избрал место жительство дер. Кумбас-Озеро, Приозерного р-на, Архангельск. обл.

Выдано на пробезд до ст. Плесецкая, Сев. ж.д. руб. _____ коп. _____

на жительство служит до „1" ноября 1942 года

Начальник Управления Каргопольлага НКВД СССР

Начальник ОУРЗ

Pažyma išduota, Aleksandrui Vasiljevičiui Balukovui, kad atlikus bausmę jis paleidžiamas iš NKVD Kargopolsko stovyklos ir privalo atvykti į Konošos rajono karinį komisariatą.

armijos kariškis – tai kodėl ne belaisvių stovykloje? Jei partizanų ryšininkas – tai kodėl nesuimtas? Pasislėpei nuo šaukimo į armiją – ar NKVD organų paliktas organizuoti diversinę veiklą? Lojalumą „naujajai tvarkai" reikėjo įrodyti.

Kiekvienas įrodinėjo savaip. 511 tūkst. sovietinių žmonių dirbo prie geležinkelio – to paties, kurį periodiškai sprogdino sovietų partizanai. Šimtai tūkstančių nuėjo tarnauti į okupantų organizuojamus policijos batalionus, kazokų pulkus, „vietinės savigynos būrius", įvairiausias „nacionalines" ginkluotas formuotes. Vien tik B. Kaminskio vadovaujamos liūdnai pagarsėjusios Rusijos išsivadavimo armijos (vėliau „Išlaisvinimo armija" buvo perorganizuota 29-ąją SS diviziją), gretose prieš partizanus Briansko krašte kariavo daugiau kaip 10 tūkst. žmonių. Ir jeigu tų, kurie su ginklu rankose kariavo hitlerininkų pusėje, buvo palyginti nedaug, tai daug didesnis buvusiųjų sovietinių piliečių skaičius sugebėjo „smulkiai prasisukti". Kažkas be didelio triukšmo paskundė kaimyną, kitas vokiečiams padėjo surasti pasislėpusią rūsyje žydų šeimą. Kiti nieko neišdavė ir niekam nieko nepranešė, o, priešingai, rizikuodami sveikata ir gyvybe plėšė ištuštėjusius butus žiauriai kovodami su kitais marodieriais...

Gyvenimas vokiečių okupacijoje, jei tai galima vadinti gyvenimu, labai greitai privertė pamiršti „Katiušą", „Tris tankistus", „Jeigu karas rytoj" ir kitas puikias sovietines

Potsdamo konferencijos sesija. 1945 m.

dainas. Naujos sąvokos buvo daug paprastesnės: „Žmogus žmogui vilkas“, „Šiandien mirk tu – aš rytoj“. Ir dialektikos dabar sovietiniai žmonės mokėsi ne iš Hegelio... – nuo 1943 m. vidurio „policajai“ pradėjo masiškai pereiti į partizanų pusę. Taip masiškai, kad 7-ių tūkstančių „rusų nacionalinė SS brigada“, vadovaujama Gilio-Radionovo, pavirto „1-ąja antifašistine partizanų brigada“ ir 1944 m. vasarą ketvirtadalį Baltarusijos partizanų sudarė buvę Vermachto „policajai“ ir „savanoriai“.

Pernelyg supaprastinsime tikrovę sakydami, kad likusieji trys ketvirtadaliai tik tuo ir užsiėmė, kad leido nuo sankasų šlaitų vokiečių traukinius. Kažkurie (dabar nesigińčysime apie kiekius) „partizanų būriai“ visą karą vertėsi vien tik „savęs aprūpinimu“, t. y. plėšė vietinius gyventojus. Kai kurie aktyvistai net reguliariai rinko grūdus iš gretimų kaimų, virė pramoniniais kiekiais samanę ir ginkluota ranka kontroliavo „pardavimo rinką“...

Visą šią įvairaus plauko publiką „organai“ paviršutiniškai patikrinę perduodavo kariniams komisariatams. Buvę „policajai“, dezertyrai, „partizanai“ ir tiesiog banditai, visi vienodai plikai nukirpti, apsivilkdavo raudonarmiečio uniformą ir vyko į frontą. Nežinau tikslių skaičių. Negaliu tiksliai pasakyti, ar buvo tarp sovietinių kareivių, siautėjusių Nemersdorfe ir Štrigau (kaip ir šimtuose kitų Vokietijos miestų ir miestelių), „atsivertusių“ baudėjų iš 118-ojo policijos bataliono, kurie sudegino Chatynę su visais gyventojais. Tačiau bataliono numeris šiuo atveju ne tiek svarbus.

Gali būti, kad buvę baudėjai, skundikai, marodieriai, kriminaliniai nusikaltėliai sudarė 5 proc. bendro 1944 m. pašauktinių skaičiaus. O gal jis siekė 55 proc.? Istorikai galų gale privalo išsiaiškinti ir šias deta-

Sovietų ir amerikiečių delegacijos Potsdamo konferencijoje . Pirmoje eilėje Stalinas ir Haris Trumenas.

les, nors šio straipsnio tikslams jos neturi principinės reikšmės. Bet kokiu atveju į Raudonosios armijos gretas įsiliejo dešimtys, jeigu ne šimtai tūkstančių moraliai degradavusių, praradusių visas moralinius orientyrus, įpratusių prie sadistinės prievartos žmonių. Tam tikromis sąlygomis to užteko, kad būtų padaryti tie kruvini nusikaltimai, apie kuriuos pasakojome. Svarbūs ne procentai (socialinė psichologija seniai padarė išvadą, kad žmonių masės elgesį sąlygoja 5–10 proc. mažuma), o kaip tik „atitinkamos sąlygos". Kai kuriais atvejais padugnės stengiasi elgtis tylutėliai, kitais atvejais uoliai stengiasi savo kriminalinį „supratimą" primesti daugumai. Ir štai mes galų gale prieiname prie svarbiausio, kas sudarė sąlygas ir nustatė uždavinius? Prie to svarbiausio, kurio neminint neįmanoma rimtai kalbėti apie karo istoriją. Prie draugo Stalino.

Vyriausiasis kariuomenės vadas generalisimas Stalinas yra asmeniškai atsakingas už karo nusikaltimus, padarytus Vokietijos žemėje, jau vien dėl neginčijamo principo, kad vadas visuomet atsako už savo pavaldinių veiksmus. Tikiuosi, su šiuo tvirtinimu nedelsiant sutiks visi tie, kurie mėgsta kartoti: „Stalinas laimėjo karą." Na, jei jis vienas laimėjo, tai ir teisti už neturinčius senaties termino karinius nusikaltimus reikia tik jį vieną...

Yra ir kitų, daug svarbesnių priežasčių manyti, kad masinis žvėriškas elgesys su Vokietijos civiliais gyventojais buvo nusikalstamai organizuotas Stalino ir jo parankinių. Tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip „aklas keršijimo stichijos" protrūkis, galėjo būti iš anksto suplanuota ir ciniškai iš savanaudiškų paskatų įgyvendinta operacija. Kad veltui neaušintume burnos, iš

karto pereisime prie „Didžiojo trejeto“ derybų stenogramos Potsdame.

Penktasis posėdis, 1945 m. liepos 21 d.:

Stalinas: *„Amerikiečių ir Britanijos vyriausybės mums keletą kartų siūlė nesteigti lenkų administracijos vakarinėse srityse, kol galutinai neišspręstas klausimas dėl vakarinės Lenkijos sienos. Mes negalėjome remtis šiais pasiūlymais, kadangi Vokietijos gyventojai pasitraukė į vakarus kartu su besitraukiančia vokiečių kariuomene...“*

Trumenas: *„Nustatyti būsimąsias sienas – taikos konferencijos uždavinys.“*

Stalinas: *„Labai sunku atkurti vokiečių administraciją šioje teritorijoje, visi [vokiečiai] išsilakstė.“*

Trumenas: *„Aš manau, kad mes atėjus laikui sugebėsime susitarti dėl būsimųjų Lenkijos sienų, tačiau dabar mane domina klausimas dėl šių sričių okupacijos metu.“*

Stalinas: *„Šios sritys popieriuje priklauso Vokietijos valstybės teritorijai, tačiau iš tikro tai lenkiška teritorija, kadangi vokiečių gyventojų joje daugiau nebėra.“*

Trumenas: *„Devyni milijonai vokiečių – tai labai daug.“*

Stalinas: *„Visi jie pabėgo.“*

Čerčilis: *„...Dar viena pastaba dėl generalisimo Stalino pareiškimo apie tai, kad visi vokiečiai paliko šias sritis. Turime kitokių duomenų, ten vis dar lieka nuo dviejų iki dviejų su puse milijonų žmonių. Šią situaciją būtina išanalizuoti.“*

Stalinas: *„Karas privedė prie to, kad iš tų aštuonių milijonų vokiečių ten beveik nieko neliko... Kai mes įžengėme į šią zoną, kuri turėjo pavirsti Lenkijos teritorija, ten iš vokiečių neliko nieko. Tokia tikroji padėtis...“*

Čerčilis: *„Nedelsiant perkelti aštuonis milijonus žmonių – tai veiksmas, kurio aš palaikyti negaliu. Tokio didelio masto perkėlimas sukels šoką mano šalies žmonėms... Jeigu vokiečių gyventojų neaprūpinsime pakankamu kiekiu maisto produktų, tai mūsų pačių okupacinėje zonoje įsigalės sąlygos, panašios į vokiečių koncentracijos stovyklas, tik dar didesnio masto.“*

Stalinas: *„Tačiau jūs galite pirkti grūdus iš Lenkijos.“*

Čerčilis: *„Mes nemanome, kad ši sritis – Lenkijos teritorija.“*

Stalinas: *„Čia gyvena lenkai, jie užsėjo laukus. Mes negalime reikalauti, kad lenkai, užsėję laukus, derlių atiduotų vokiečiams.“*

Trumenas: *„Susidaro įvykusio fakto įspūdis, kad didelė dalis Vokietijos atiduota lenkams... Aš manau, kad lenkai neturi teisės pasisavinti šios Vokietijos dalies ir išplėšti ją iš vokiečių ekonomikos...“*

Kitą dieną, 1945 m. liepos 22 d., apgauti Vakarų sąjungininkai pabandė pereiti prie diplomatinio „puolimo“. Tačiau Stalinas tvirtai laikėsi savo:

Čerčilis: *„Pirma. Mes susitarėme, kad siena bus nustatyta tik taikos derybose. Antra. Lenkija negaus jokio pranašumo pasiėmusi tokį didelį Vokietijos teritorijos gabalą. Trečia. Vokietijos ekonominė struktūra bus suardyta, o okupacinei valdžiai teks pernelyg didelis krūvis.*

Ketvirta. Perkeliant tokias dideles gyventojų mases teks prisiimti didelę moralinę atsakomybę. Turiu pasakyti, kad aštuonių su puse – devynių milijonų žmonių perkėlimą laikau neteisingu.

Penkta. Nėra tikslių kiekybinių šio punkto rodiklių. Pagal mūsų informaciją šioje teritorijoje yra nuo aštuonių iki devynių milijonų gyventojų. Sovietų delegacija tvirtina, kad jų ten jau nebėra. Šį klausimą būtina išsiaiškinti...“

Lenkų šarvuočių ir tankų divizija suformuota SSRS.

Stalinas: „*Šioje teritorijoje nėra nei aštuonių, nei šešių ir net trijų milijonų vokiečių. Ten vyko masinė mobilizacija ir žuvo daugybė žmonių. Ten liko labai mažai vokiečių, o ir tie, kurie liko, pabėgo nuo Raudonosios armijos...*“

Tai dėl ko gi ginčijosi aukšti besiderančiųjų pusių atstovai?

Jeigu ir buvo tai, kuo niekaip negalima įtarti draugo Stalino, tai meilė Lenkijai ir lenkams. Greičiau atvirkščiai, būtent „ponų Lenkijai“ (kitaip ši šalis sovietiniuose laikraščiuose ir nebuvo vadinama) ir viskam, kas siejosi su ja, Stalinas jautė ypatingą, beveik neslepiamą neapykantą. Slaptuose CK nutarimuose, laikraštinėje propagandoje garsūs „lenkų agentai“ visada buvo minimi kaip pirmapradis bet kokio blogio šaltinis. Būtent lenkų komunistų 1937–1938 m. laukė ypatingas likimas: Stalinas nepasitenkino sušaudęs visą Maskvoje esančią Lenkijos komunistų partijos vadovybę, o privertė oficialiai paleisti „kenkėjišką“ lenkų kompartiją (tai buvo net ketvirtojo dešimtmečio pabaigos Kominternui visiškai neeilinis įvykis). 1937 m. vasarą NKVD liaudies komisaro Ježovo įsakymu Nr. 00485 prasidėjo liūdnai pagarsėjusi „lenkų operacija“. Jos metu buvo suimta 143 tūkst. 810 žmonių, iš jų 111 tūkst. 091 buvo nuteisti sušaudyti. Šimtas vienuolika tūkstančių. Kiekvienas šeštas SSRS gyvenęs lenkas. Didžiojo teroro laikų Rekordas.

1939 m. naktį iš rugpjūčio 23 į 24 d. prie bokalo šampano Stalinas susitarė su Ribentropu dėl Lenkijos likvidavimo ir jos teritorijos padalijimo, o 1939 m. spalio 31 d. savo ištikimo pakaliko V. Molotovo lūpomis pavadino slavų valstybę su ilgaamže istorija „išsigimusiu Versalio sutarties kūdikiu“. Neslėpė savo triumfo ir

Dalybos. Viktoras Viši (Victor Vishi). 1967 m.

gynybos liaudies komisaras K. Vorošilovas, kuris savo šventiniame 1939 m. lapkričio 7 d. įsakyme pareiškė: *„Lenkijos valstybė per pirmąjį rimtą susidūrimą subyrėjo tarsi senas sukiužęs vežimas.“* Po šių įvykių patį terminą „Lenkija“ buvo kategoriškai uždrausta vartoti ir net labai slaptuose DVRA aukščiausiosios vadovybės dokumentuose atitinkama teritorija buvo vadinama „buvusia Lenkija“, arba (jau visai hitlerine maniera) „generaline gubernija“.

Viskas pasikeitė po to, kai 1941 m. vasarą kadrinė Raudonoji armija *„po pirmojo rimto karinio susidūrimo subyrėjo tarsi senas sukiužęs vežimas“*, o draugas Stalinas, labai nustebęs, atsidūrė „demokratinių antihitlerinės koalicijos šalių“ gretose. „Demokratinių šalių klubo“ elgesio taisyklės reikalavo išsaugoti kai kurias minimalias padorumo normas ir Stalinui teko nors žodžiais atsisakyti „grobio“, kurį jis taip vikriai įsigijo sąjungoje su Hitleriu. 1941 m. liepos 30 d. su „Londono“ Sikorskio lenkų vyriausybe buvo pasirašytas Susitarimas, kurio pirmasis punktas sakė:

„SSRS vyriausybė pripažįsta 1939 m. sovietų - vokiečių sutartis dėl Lenkijos teritorijos pasikeitimų netekusias galių.“

Ilga ir paini istorija, kaip Stalinas žingsnis po žingsnio kratėsi „silpnumo valandėlės“ pasekmių, kada jis sutiko pripažinti „buržuazinę emigracijos vyriausybę“ įstatymine, o savo teritorinius įsigijimus Lenkijoje – neįstatymiškais, jau toli peržengia šio straipsnio ribas. Pereisime prie rezultato: 1945 m. pradžioje apie Lenkijos „Londono vyriausybę“ Stalinas jau nenorėjo nieko girdėti; lenkų partizanų Armija Krajova buvo iš esmės sutriuškinta bendromis Vermachto ir SS, Raudonosios armijos ir NKVD jėgomis. Puolančios sovietinės kariuomenės gurguolės vežimuose buvo atvežta marionetinė „lenkų“ vyriausybė – Lenkijos nacionalinio išsivadavimo komitetas.

Buvo net sukurta pseudolenkiška armija (*Lenkų liaudies armija*), į kurią „savanoriškai – įsakymu“ buvo paskirti ne tik sovietiniai karininkai, bet ir eiliniai. Net šios armijos tankų ekipažus sudarė sovietų tankistai. „Liaudies Lenkijos“ valstybės saugumo organai nuo apačios iki viršūnės buvo sukomplektuoti sovietinių „patarėjų“ ir iš tikro buvo viena iš NKVD teritorinių valdybų. Sovietų Sąjungos maršalo Rokosovskio paskyrimas marionetinės Lenkijos gynybos ministru šiame kontekste buvo simboliškas parodomasis žingsnis.

Šioje konkrečioje istorinėje situacijoje Stalinas visiškai užtikrintai žvelgė į vakarinę „savos“ Lenkijos sieną kaip į priešakinę SSRS Ginkluotųjų pajėgų išskleidimo liniją. Ir tik dėl šios priežasties jis stengėsi perkelti šį ruožą kiek įmanoma toliau į vakarus, kaip galima arčiau Berlyno ir Dresdeno – pokarinės Vokietijos likime buvo dar pernelyg daug neaiškumų, o Lenkijos klausimą tuo metu Stalinas jau sėkmingai (savo ekspansijos į Europą sumetimais) ir galutinai išsprendė. O kalbant apie Rytų Prūsijos likimą, tai Stalinas

Civiliai vokiečiai vežimais, pėsčiomis traukiasi į Vakarus nuo Raudonosios armijos. 1944–1945 m.

net nematė reikalo svarstyti šį klausimą ir Potsdame „sąjungininkams“ trumpai pareiškė, kad pasiima sau šiaurinę (Pabaltijo) Rytų Prūsijos dalį su Karaliaučiumi ir Tilže (dabar Kaliningradas ir Sovetskas)

Visos ketinamos aneksuoti žemės (Rytų Prūsija, Pomeranija, Silezija), kurių bendras plotas 114 tūkst. kvadratinių kilometrų (tai atitinka Belgiją, Olandiją ir Daniją kartu paėmus), sudarė pagal 1937 m. sienas ketvirtadalį Vokietijos teritorijos. Tačiau pareiškęs pretenzijas į šias teritorijas (tiesiogiai, kaip šiaurinės Rytų Prūsijos atveju, arba netiesiogiai – prijungus jas prie marionetinės lenkų valstybės) Stalinas gavo ir didžiulę problemą – milijonus vokiečių gyventojų. Neapkenčiami Stalino „sąjungininkai“ galėjo apeliuoti į kažkokias nesuprantamas šių vokiečių „teises“, priminti „lenininį principą dėl nacijų apsisprendimo“ ir galų gale – pakeisti savo geranorišką požiūrį į Kremliaus prievartautojo pretenzijas. Buvo tik vienas būdas radikaliai išspręsti šį klausimą ir Stalinas jį puikiai žinojo: „Nėra žmogaus – nėra problemos.“

Draugas Stalinas tuo metu jau turėjo sukaupęs nemažą tokių reikalų patirtį: ne vieną ir ne du kartus jis perkėlė „neteisingas tautas“ į teisingas vietas, tačiau atvejis su vokiečiais buvo ypatingas. Jų buvo pernelyg daug. Kiekybė dialektiškai perėjo į kokybę. Vienas dalykas ramiomis taikiomis sąlygomis, per pusantrų metų, iškeldinti iš vadinamųjų „Vakarų Baltarusijos ir Ukrainos“ 400 tūkst. lenkų ir visai kas kita iš vienos vietos į kitą perkelti 8–9 mln. vokiečių, be to, dar karo metu, kai kiekvienas sunkvežimis, kiekvienas litras benzino, kiekvienas vagonas ir garvežys buvo suskaičiuoti! Be to, ir kur galėjo Stalinas deportuoti Silezijos, Pomeranijos ir Prūsijos

Raudonosios armijos kariai užėmė Vokietijos miestą. 1945 m.

vokiečius? Galimų krypčių buvo tik dvi: arba atgal į rytus, į sovietų teritorijos gilumą, arba į vakarus, t. y. į sovietų okupacinę zoną Vokietijoje. Ir vienu ir kitu atveju maitinti 8 mln. išlaikytinių (o šeštaisiais pasaulinio karo metais vokiečių užnugario gyventojus sudarė beveik vien moterys, vaikai, invalidai ir seniai) būtų turėjusi Sovietų Sąjunga.

Galima tik spėlioti, nes šios hipotezės negaliu patvirtinti jokiais tiesioginiais dokumentais, kad **Stalinas priėmė sprendimą išvaryti vokiečius**. Išvaryti greitai (greičiau nei vakarų „sąjungininkai“ spės suprasti, kas vyksta, ir kaip nors į tai reaguoti), be to, patį išvarymo procesą padaryti tokį, kad jis pats save finansuotų. Stalinas nusprendė aneksuotose teritorijose sukurti tokią

teroro ir žiaurumo atmosferą, kad vokiečiai patys savo jėgomis, savo mašinomis, vežimais, dviračiais, žvejų valtimis, plaukтų, eitų, bėgtų, šliaužtų į vakarus. Į vakarus, be perstojo, tol, kol nenusigaus iki anglų ar amerikiečių okupacinės zonos. Tai buvo triskart „išmintingas" sprendimas: deportacija nepareikalavo iš Sovietų Sąjungos nė vieno rublio išlaidų, sudarius aprašytą „nepakenčiamą padėtį" Stalino nomenklatūra galėjo puikiai prigrūsti savo kišenes ir vilas prisiplėštais turtais, o nepakenčiami „sąjungininkai" gavo, toli gražu netiksliais duomenimis, 7 mln. alkanų, sergančių, netekusių pastogės ir turto pabėgėlių.

Klausimas apie iš viršaus sankcionuoto teroro prieš Vokietijos civilius gyventojus geografines ir laiko ribas nusipelno rimto tyrimo. Yra pagrindo manyti (dar kartą pasikartosiu, kad šiuo metu keliu tik klausimą, bet neturiu atsakymo), jog puolančiai Raudonajai armijai pasiekus būsimosios VDR teritoriją, siautėjimas labai smarkiai pradėjo mažėti. Šiaip ar taip, minėtoje J. Hofmano knygoje visi masinių žudynių epizodai vyksta Prūsijoje, Pomeranijoje ir Silezijoje. t. y. teritorijose, kurios turėjo būti aneksuotos. Berlyne (Vakarų sąjungininkų ir užsienio korespondentų akyse) „kerštо troškimas" apsiribojo tik masiniu plėšikavimu ir prievartavimu.

Reikia paminėti ir tą faktą, kad 1945 m. balandžio 14 d., t. y. dvi dienos iki Berlyno operacijos pradžios (prieš Raudonosios armijos puolimą nuo Oderio į Berlyną), laikraštyje „Pravda" pasirodė garsusis straipsnis „Draugas Erenburgas supaprastina", išspausdintas su VKP (b) CK propagandos ir agitacijos valdybos viršininko G. Aleksandrovo parašu. Straipsnio stilius ir kalba (su būdingais Stalinui pasikartojimais, klausimais-atsakymais), leidžia su didele dalimi tikimybės spėti, kad Stalinas mažų mažiausia padiktavo Aleksandrovui pagrindines straipsnio tezes (jeigu tik pats jo neparašė). Ir jeigu dėl direktyvinio pobūdžio (o tik taip stalininėje SSRS buvo traktuojama publikacija partijos CK centriniame spaudos organe) straipsnio autorystės dar galima ginčytis, tai po Vyriausiosios kariuomenės vadovybės Būstinės 1945 m. balandžio 20 d. Direktyva Nr. 11072 puikiai matyti Stalino parašas.

Apšaudomas Zigburgas, 1945 m.

Direktyva buvo adresuota *„1-ojo Baltarusijos ir 1-ojo Ukrainos frontų kariuomenės vadams ir Karinių tarybų nariams"*, o ne vadams 2-ojo ir 3-iojo Baltarusijos frontų, kovojančių Rytų Prūsijoje ir Pomeranijoje!

Vargu ar du frontai buvo praleisti pamiršus juos...

Direktyvos Nr. 11072 nutarimų dalis skamba taip:

„Vyriausioji kariuomenės vadovybė įsako:

1. Pareikalaukite ***pakeisti požiūrį į vokiečius*** (pabraukta mano – *M. S.*), *tiek į karo belaisvius, tiek ir į civilius. Elkitės su vokiečiais geriau. Žiaurus elgesys su vokiečiais kelia jiems baimę ir verčia įnirtingai priešintis ir nepasiduoti į nelaisvę. Civiliai asmenys bijodami kerštо buriasi į gaujas. Tokia padėtis mums nenaudinga. Humaniškesnis elgesys su vokiečiais palengvins mums kovos veiksmus jų teritorijoje ir tikrai sumažins įnirtingą vokiečių gynybą.*

2. Vokietijos rajonuose į vakarus nuo linijos upės Oderis žiotys–Fiurstenbergo, toliau upe Neise (į vakarus) kurti vokiečių administracijas, miestuose skirti burmistrus vokiečius.

Eilinių nacionalsocialistų partijos narių, jeigu jie lojalūs Raudonajai armijai, neliesti, sulaikyti tik lyderius, jei jie nespėjo pabėgti.

3. Geresnis elgesys su vokiečiais neturi sumažinti budrumo ir negalima elgtis su vokiečiais familiariai.

Vyriausioji kariuomenės vadovybė
J. Stalinas“

Įdomu, kad ši Direktyva buvo išslaptinta ir išspausdinta (dokumentų rinkinyje *Rusų archyvas. Didysis Tėvynės. Mūšis dėl Berlyno*, t. 15, M.: „Terra“, 1995) be konstatuojamosios dalies, t. y. be realiai susiklosčiusios padėties aprašymo. 2-ame punkte nurodyta linija tiksliai atitinka Vokietijos sovietų okupacinės zonos sieną – tai yra būsimosios VDR sieną. Galima spėti, kad okupuota „socialistinė Vokietija“ be gyventojų Stalinui buvo nereikalinga ir jis įsakė *„pakeisti požiūrį į vokiečiais“*, t. y. baigti prievartinį išvarymą.

Dar kartą pakartosiu, jokių dokumentų su Stalino parašu aš nemačiau. Greičiausiai jų niekada ir nebuvo. Rašytinio įsakymo žudyti vokiečių moteris ir vaikus draugas Stalinas, suprantama, nedavė. Tokio įsakymo ir nereikėjo. Per du dešimtmečius, kuriuos Stalinas buvo valdžioje, septyneriems metams praėjus po Didžiojo teroro Stalino aplinką sudarė tie, kas Šeimininko valią suprato šuniškai – be žodžių. Nesugebančius suprasti greitai pakeisdavo kiti, supratingesni. Vis dėlto tai, kad nėra tikslios, užfiksuotos rašytiniame įsakyme, komandos, daug ką paaiškina iš to, ką mes tiksliai žinome vykus vokiečių žemėje.

Pirmiausia – ir dokumentuose, ir liaudies atmintyje užfiksuotą „nevienalytę“ situaciją. Viename vokiečių miestelyje galėjo vykti protu neįsivaizduojami žvėriškumai, o kaimyniniame – palaikoma tam tikro lygio tvarka. Dar kartą kreipsimės į J. Hofmano knygą:

„...Kartais sovietų karininkams pavykdavo sėkmingai pasipriešinti uniformuotiems nusikaltėliams – matyt, todėl, kad jie turėjo analogiškai mąstančius viršininkus. Taigi net vienos 91-osios gvardijos šaulių divizijos elgesys nebuvo vienodas. Tuo metu, kai divizijos štabas ir 275-asis šaulių pulkas Germau ir jo apylinkėse vykdė siaubingus žvėriškus nusikaltimus, iš tokių punktų kaip Vilkau, kurie buvo užgrobti kitų divizijos dalių, nebuvo pranešimų apie žmogžudystes ir išprievartavimus... Tuo metu, kai, pavyzdžiui, 72-osios šaulių divizijos 14-ojo šaulių pulko 3-iasis batalionas darė siaubingus nu-

sikaltimus, tos pačios divizijos 187-ojo šaulių pulko 3-iojo bataliono raudonarmiečiai buvo perspėti, kad pernelyg laisvai nesielgtų su gyventojais. Generolas majoras Gelenas, į kurio žinybą buvo siunčiami visi atitinkami pranešimai, atskirais atvejais taip pat registravo „korektišką" sovietinių karininkų ir kareivių elgesį..."

Neturint aiškaus rašytinio įsakymo (jį pakeitė, manau, žodiniai nurodymai) daug kas priklausė nuo konkrečių vadų pozicijos. Kuo toliau nuo Kremliaus ir kuo arčiau priešakinių linijų, tuo daugiau buvo vidurinės grandies vadų, kurie nesuprato, o galbūt nenorėjo suprasti „valstybės valios". Ne visi tada prarado žmogiškąjį veidą, o ir išgąsdinti fronto vadą buvo sunkiau nei Maskvos valdininką. Pagaliau kiekvienas pulko ar bataliono vadas puikiai žinojo, kad pirmiausia jo bus paklausta, ar įvykdytas kovinis uždavinys, o įvykdyti jį su tanku, „iki viršaus" prikrautu trofėjinių laimikių, ir su girtais kovotojais, pasipuošusiais „Napoleono kepurėmis ir damų apsiaustais", buvo sudėtinga. Todėl daugelis Raudonosios armijos vadų visais lygiais stengėsi neleisti „kariuomenei sulaukėti".

Kita vertus, tam, kad būtų įvykdytas Stalino nurodymas išvaryti vokiečius iš teritorijų, kurios turėjo būti aneksuotos, ir nereikėjo visuotinio teroro. Tam, kad gyventojai panikos apimti pultų bėgti metę visą turtą, namus, užteko keleto žiaurių susidorojimų. Kitais žodžiais, nusikaltimų kiekį vykdant nurodytą uždavinį galima buvo puikiai pakeisti „kokybe", t. y. atitinkamo lygio žiaurumu. Būtent čia mes priartėjame prie „hipotezės Nr. 2". Ji dar mažiau dokumentiškai patvirtinta (NKVD/NKGB archyvai ir šiandien uždaryti), tačiau visiškai panaši į tiesą.

Hipotezė Nr. 2 grindžiama tuo, kad susidoroti su taikiais gyventojais buvo sukurtos specialios teritorinės grupės (NKVD „smogikai") ir pranešimai apie vaikų liežuvius, prikaltus prie stalo, nukryžiuotas bažnyčiose moteris ir kiti neįmanomi papasakoti žiaurumai yra būtent jų veiksmų išdava. Iš karto pabrėžiu, kad hipotezė Nr. 2 neatmeta, o tik papildo anksčiau išsakytą mintį apie tyčinę ir pačių „viršūnių" sankcionuotą Raudonosios armijos demoralizaciją (visai taip pat ne hipotetinė, o visiškai reali ir aktyvi GPU organų veikla išbuožinant kaimą buvo ne išimtis, ne pakeitė, o tik papildė ir sustiprino kaimo liumpenų savivalę).

Ši hipotezė gali pasirodyti visiškai neįtikėtina, tačiau tik senojo sovietinio arba, atvirkščiai, paties šiuolaikiškiausio rusų mokyklinio vadovėlio nuomone. Tikrosios SSRS istorijos kontekste pateikta hipotezė visiškai eilinė. Melas, provokacijos, teroras ėjo koja kojon nuo pat pirmųjų bolševikų diktatūros dienų: nuo pasikėsinimo į Leniną, kuriuo buvo apkaltinta pusiau akla ir nedelsiant sušaudyta F. Kaplan; nuo paties Lenino direktyvos, kviečiančios pasinaudoti „palankiu momentu", kada mirusių iš bado lavonų kalnai guli pakelėse, ir kuo daugiau pakarti šiuo pagrindu apkaltintų „kontrrevoliucionierių popų"; nuo operacijos „Trestas", kurios priedanga GPU organizavo suklastotą antisovietinę organizaciją, kuri tapo „apnuodytu jauku"...

Jau seniai nebe hipotezė, kad NKVD „smogikai", apsimetę UPA partizanais, terorizavo Vakarų Ukrainos gyventojus. Buvo išsaugoti, surasti ir išspausdinti dokumentai, liudijantys provokacinės veiklos mastus (jau 1945 m. birželį buvo sudarytos 156 grupės, kuriose buvo 1783 žmonės) ir darbo metodus, kurie perpildė net

Raudonosios armijos 10-asis tankų korpusas ir pėstininkai užima Miulhauzeną. 1945 m.

Ukrainos apygardos MVD kariuomenės karinio prokuroro, pulkininko Košarskio kantrybės taurę. 1949 m. vasario 15 d. jis nusiuntė Ukrainos KP CK Pirmajam sekretoriui N. Chruščiovui paaiškinamąjį raštą *„apie vadinamųjų MGB grupių, grubiai pažeidžiančių sovietinį teisėtumą, veiklos faktus“.*

Jame buvo pranešama, kad: *„daugelio grupių šiurkščios provokacijos ir neprotingas darbas, grupių narių savivalė ir vietinių gyventojų prievartavimas ne tik nepalengvina kovos, bet, atvirkščiai, daro ją daug sudėtingesnę... Neturėdamos pakankamai medžiagos, vadinamosios MGB grupės veikia aklai, todėl jų savivalės aukomis dažnai tampa niekuo dėti, nedalyvaujantys banditų nacionalistų pogrindyje asmenys...“*

Toliau prokuroras Košarskis pateikia ilgą, daugybės puslapių, „savivalės ir prievartavimų“ faktų sąrašą: *(„...1948 m. kovą MGB agento „Krylatyj“ (Sparnuotas) vadovaujama grupė dukart aplankė 62 metų G. Polamarčuko namą, apsimesdami UPA banditais ir žiauriai kankino jį ir dvi jo dukteris... 1948 m. liepos 23 d. naktį grupė iš Podvysockojės kaimo į mišką išvedė pilietę N. Repnickają, gimusią 1931 metais. Miške ji buvo kankinama. Grupės nariai ją žiauriai mušė, pakabino aukštyn kojom, į lyties organą kišo pagalį, o paskui visi iš eilės prievartavo...“)* ir baigia savo pranešimą konstatuodamas: *„Labai gaila, tačiau panašūs faktai iš MGB grupių veiklos ne vienetiniai.“*

Grįžtant iš Karpatų miškų prie 1945 m. pavasario įvykių vokiečių miestų griuvėsiuose, būtina pažymėti, kad čia „organų“ uždavinys buvo daug lengvesnis. „Grupėms“, apsimetusioms banderininkais, teoriškai reikėjo organizuoti sudėtingą agentūrinį-operatyvinį „žaidimą“, jas buvo būtina specialiai apmokyti, parengti,

Berlyne formuojama Raudonosios armijos gurguolė. 1945 m.

sukomplektuoti iš žmonių, mokančių vakarų ukrainiečių kalbą, žinančių vietinius papročius ir tvarką, o Vokietijoje viskas buvo daug paprasčiau. Buvo reikalaujama tik „pabaidyti" fricus. Tam milijoninėje armijoje reikėjo surasti tik keletą tūkstančių žmonių, kurie buvo susitepę bendradarbiaudami su hitleriniais okupantais, pagąsdinti juos, kad jie bus demaskuoti ir sušaudyti, o paskui pasiūlyti jiems „išpirkti kaltę krauju". Be to, ne savo, o taikių Vokietijos gyventojų krauju. Ketvirtais karo metais padugnių su tinkama biografija buvo nemažai ir žiaurių susidorojimų su moterimis ir vaikais „patirtį" jie turėjo labai turtingą.

Nuodėmė apie tai kalbėti, tačiau negalima paneigti ir to fakto, kad vokiečių „jautrumo slenkstis" buvo visai kitas. Ne mūsiškis. Neturėjo jie tikro „bolševikiško užsigrūdinimo". Vokietija XX amžiuje nepergyveno nei ilgamečio pilietinio karo, kurį lydėjo nesibaigiantys pogromai ir sušaudymai, nei išbuožinimo, nei holodomoro. Ir 1937 m. vokiečių gyventojo atmintyje iškyla kaip ekonominio klestėjimo, o ne „voronokų" ir kiekvieną naktį dingstančių kaimynų, draugų, pažįstamų metai. Vokiečių pilietis nebuvo pasirengęs tikram masiniam terorui ir todėl Stalino apskaičiavimas visiškai pasiteisino: po pirmojo susitikimo su Raudonosios armijos uniformą vilkinčiais galvažudžiais civiliai rytinių Vokietijos sričių gyventojai leidosi paniškai bėgti.

Ir tik vienu vieninteliu aspektu nuostabusis kompleksinis draugo Stalino planas nebuvo įgyvendintas:

„Stalino tikslas buvo pasiekti, kad jam pritariant negailestingai išvaryti iš rytinių teritorijų vokiečiai paverstų Vakarų okupacinių zonų vokiečius paskutiniais sulaukėjusiais skurdžiais, kad Vakarų valstybės būtų diskredituotos taip, jog galų gale žmonės atsigręžtų į bolševizmą... Liaudies vaikai augo skurde ir žvelgė į ateitį, kurioje jie irgi iš to skurdo neištrūks... Revoliucinė situacija buvo aiškiai pribrendusi. Tačiau revoliucija neįvyko. Rytai politiškai įvertino beveik visus faktorius, išskyrus vieną – žmones. Milijonai vokiečių bėgo nuo Raudonosios armijos. Milijonai tapo liudininkais to, kas darėsi atėjus sovietinei kariuomenei. Milijonai savo kailiu patyrė komunistinę vergovę ir nukentėjo nuo jos. Įžeisti ir paniekinti, jie buvo prarasti komunizmui, kad ir po kokia kauke jis slėptųsi, kad ir kokiais argumentais remtųsi...“

1944 m. pabaigoje Vokietija, jos pramonė, transporto sistema, ginkluotosios pajėgos buvo priešmirtinėje agonijoje. Hitlerinis „tūkstantmetis reichas“ prarado visus sąjungininkus, prarado visus išorinius žaliavų šaltinius (Rumunijos naftą, Švedijos geležies rūdą, Suomijos ir Ukrainos nikelį). Anglų-amerikiečių aviacija, visiškai įsivieš-patavusi ore virš bet kurio Vokietijos taško, metodiškai naikino miestą po miesto, gamyklą po gamyklos. Vieno skrydžio metu į vieną objektą buvo numetama keletas kilotonų bombų. Saugaus užnugario vokiečių

Sajungininkų kariuomenė išsilaipina Normandijoje. 1944 m. birželio-rugpjūčio mėn.

armija neturėjo. Po to, kai nuo 1944 m. gegužės svarbiausiais oro antskrydžio objektais tapo transporto sistema ir chemijos pramonės įmonės (sintetinio benzino, azoto, sprogstamųjų medžiagų gamyba), karinė Vokietijos pramonė žlugo. Gamyklos, paslėptos požemiuose ir išdėstytos teritorijos likučiuose, galėjo dar gaminti tankus ir lėktuvus, tačiau visa ši technika virsdavo beverčiu metalo laužu net nespėjusi nuvažiuoti nuo konvejerio – kuro bakai buvo tušti. Tačiau net degalų atsargų, teritorijų, transporto magistralių, patyrusių tankistų ir lakūnų praradimo nebuvo galima lyginti su svarbiausiu – tikslo ir esmės praradimu. Ką, be daugybės naujų aukų, galėjo atnešti Vokietijai tolesnė kova?

1944 m. rugsėjį Raudonoji armija pasiekė Vyslą, o Vakarų sąjungininkų armija ryžtingai veržėsi prie Reino. Karo baigtis jau nekėlė nė mažiausių abejonių. Iki Teherano konferencijos hitlerinė vadovybė dar galėjo tikėtis „politinio sprendimo", t. y. Vokietijos priešininkų stovyklos skilimo ir separatinės taikos su vienu iš jų sudarymo; iki 1944 m. liepos buvo galima tikėtis, kad išsilaipinusią Normandijoje anglų-amerikiečių kariuomenę pavyks apsupti

Paskutinės pajėgos. Vokietijos liaudies armija (Folkssturmas). 1944–1945 m.

Folkssturmiečiai su faustpatronais. 1944-1945 m.

Paskutinis šaukimas. Hitlerjugendo kariai, kovoję Breslau (dabar Vroclavas, Lenkija) gatvėse. 1945 m.

Netoli Berlyno, 1945 m. balandis.

ir sunaikinti. Bombos sprogimas, nuaidėjęs 1944 m. liepos 20 d. Hitlerio būstinėje, visam pasauliui pranešė, kad aukščiausia Vermachto vadovybė atsisveikino su paskutinėmis iliuzijomis. Be to, tai buvo ne vien generolų sąmokslininkų nuomonė. Vokietijos ginkluotųjų pajėgų Vyriausiosios vadovybės štabo viršininkas generolas pulkininkas A. Jodlis 1945 m. liepos 17 d. tardymo metu davė tokius parodymus:

„Apytikriai 1944 m. vasarį aš pranešiau fiureriui, kad jeigu anglai ir amerikiečiai išsilaipins Prancūzijoje ir mums nepavyks nublokšti jų į jūrą, mes karą pralaimėsime. Aš šį pareiškimą padariau raštu... Hitleris pripažino mano pažiūras teisingomis, tačiau uždraudė išsiųsti šį memorandumą Karinėms oro pajėgoms, armijai ir laivynui.“

1944–1945 m. du paskutiniai Vermachto bandymai pereiti į puolimą (Ardėnuose – prieš Vakarų sąjungininkus, Vengrijoje,

Sovietinis plakatas „Europa bus laisva!“.

Balatono ežero rajone, – prieš Raudonąją armiją) baigėsi triuškinančiu pralaimėjimu. Buvo prarasti paskutiniai kovingi tankų ir aviacijos daliniai. Vokiečių karo mašinos krachas buvo visiškai aiškus.

Ir staiga Rytų fronte įvyksta stulbinančios permainos. Vokiečių kariuomenė tarsi įgavo „antrąjį kvėpavimą“ ir tai nedelsiant atsiliepė Raudonosios armijos

puolimo tempui ir smarkiai išaugusiems jos nuostoliams.

Remsimės oficialiu ir labai solidžiu šaltiniu – 1993 m. išleistu statistiniu rinkiniu *Slaptumo grifas nuimtas*, redaktorius generolas pulkininkas G. Krivošejevas. Knygoje, 157–159 p., skaičiais pateikti vidutiniški Raudonosios armijos negrįžtami nuostoliai per parą atskirais karo laikotarpiais ir karo kampanijų metu. Šie skaičiai siaubingi – kiekviena karo diena nusinešdavo tūkstančius sovietų kareivių gyvybių. Pamirškime visai suprantamus jausmus ir atkreipkime dėmesį į šių skaičių dinamiką:

1. 1943 m. vasaros – rudens kampanija (1943-07-01–1944-01-07), Kursko lankas, Kairiojo kranto Ukrainos, Kijevo ir Smolensko išvadavimas; negrįžtami praradimai – 7,6 tūkst. žmonių per dieną.

2. 1944 m. žiemos – pavasario kampanija (194401–1945-05-31), Dešiniojo kranto Ukrainos ir Krymo, Leningrado ir Novgorodo sričių išvadavimas; negrįžtami praradimai – 5,3 tūkst. žmonių per dieną.

3. 1944 m. vasaros-rudens kampanija (1944-01-06–1944-12-31) stambiausios Raudonosios armijos puolamosios operacijos: Baltarusijos, Lvovo-Sandomiro, Jasko-Kišiniovo, Pabaltijo, Belgrado; negrįžtami praradimai – 4,5 tūkst. žmonių per dieną.

Taigi: 7,6 – 5,3 – 4,5 tūkst.

Kyla Raudonosios armijos kovotojų ir vadų meistriškumas, nenutrūkstamai auga jos pranašumas prieš priešą karių skaičiumi ir ugnies galia, tirpsta materialiniai ir moraliniai Vermachto resursai. Rezultatas – didėjantis sovietų kariuomenės puolimas visuose frontuose ir nenumaldomai mažėjantys vidutiniai žmonių nuostoliai per parą.

Ateina 1945 metai. Raudonosios armijos pranašumas tankais ir aviacijoje išreiškiamas jau dviženkliais skaičiais, vokiečių vadovybė meta į frontą neapmokytus vaikinukus iš „folkssturmo“ , o žmonių nuostoliai Raudonojoje armijoje ne tik nemažėja, o nenumaldomai auga!

6,2 tūkst. žmonių. Toks vidutiniškas paros žmonių nuostolių lygis 1945 metais. Pribaigdama agonijoje esantį Vermachtą Raudonoji armija patiria trečdaliu didesnius nuostolius nei 1944 metais.

Dabar pažiūrėkime į negyvos technikos nuostolių skaičius.

1943 m. Raudonoji armija praranda vidutiniškai 64 tankus ir savaeigius pabūklus per dieną, 1944 m. – 65 per dieną. Kaip matome, per dvejus karo metus vidutiniški paros tankų ir savaeigių pabūklų nuostoliai liko beveik nepakitę. Ateina 1945 metai. Nuo 1945 m. sausio 1 iki gegužės 10 d. prarasta 13 700 tankų ir savaeigių pabūklų. 105 (šimtas penki) per dieną. Vidutiniai paros nuostoliai išaugo beveik du kartus. Kas atsitiko su sovietų šarvuota technika? Ji pasidarė blogesnė nei 1943–1944 metais? Nieko panašaus, būtent 1945 m. armija buvo perginkluota naujesne daug galingesne „trisdešimt ketveriukės“ modifikacija (T-34/85). Didžiuliais kiekiais į kariuomenę pradėjo „plaukti“ naujausi sunkieji tankai IS ir sunkieji savaeigiai pabūklai, ginkluoti siaubingomis 122 ir 152 mm patrankomis (prašom nepainioti su trumpavamzde 152 mm haubica prieškariniame KV-2), sugebančiomis pramušti priešakinius bet kokio vokiečių tanko, net ir „Karališkojo tigro“, šarvus. Statistika liudija, kad 1944 m. sausio 1 d. Raudonoji armija turėjo 1,6 tūkst. sunkiųjų tankų ir 0,8 tūkst. sunkiųjų savaeigių artilerijos

Raudonoji armija Breslau. 1945 m.

Po įnirtingų mūšių Breslau gatvėse. 1945 m.

pabūklų, o 1945 m. gegužės 9 d. jų jau buvo atitinkamai 5,3 tūkst. ir 2,7 tūkst. vienetų.

Kita vertus, jokio prieštankinio „stebuklingo ginklo" 1945 m. vokiečiai neturėjo. Gandai apie technikos perginklavimo stebuklus, tobulus „faustpatronus" smarkiai perdėti. Remiuosi karštais pėdsakais parašytu pulkininko P. Igumnovo darbu apie karą (*Tėvyninių tankų pažeidžiamumo tyrimas*, 1947). Jame matome skaičiais pateiktus štai tokius tankų nuostolius paskutiniais karo mėnesiais frontuose:

» 1-asis Baltarusijos frontas, 1945 m. sausis – kovas; nuo „faustpatronų" – 5,5 %
» 1-asis Ukrainos frontas 1945 m. sausis – kovas; nuo „faustpatronų" – 8,9 %
» 4-asis Ukrainos frontas 1945 m. sausis – kovas; nuo „faustpatronų" – 9,0 %
» 1-asis Baltarusijos frontas, 1945 m. balandis–gegužė; nuo „faustpatronų" – 10,5 %.

Pagrindinė tankų naikinimo priemonė buvo ir liko lygiavamzdė artilerija, kurios daliai teko daugiau nei 90 proc. visų sunaikinimų. Net per Berlyno operaciją (t. y. įnirtingų gatvės mūšių didžiuliame mieste metu) 2-osios gvardijos tankų armijos nuostoliai pasiskirstė taip: nuo artilerijos ugnies – 77 proc., nuo „faustpatronų" – 23 proc.

Kalbant apie artileriją, 1945 m. nieko nauja Vermachto ginkluotėje neatsirado. Tie patys 75 mm ir 88 mm „vamzdžiai". Jeigu kas ir pasikeitė, tai tik į blogąją vokiečiams pusę: volframo deficitas 1944 m. pabaigoje privertė visiškai nutraukti mažesnio kalibro šarvamušių sviedinių gamybą, benzino trūkumas smarkiai sumažino tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų kovingumą. Taigi, kaip ir karo pradžioje, masiškiausias kovos su sovietiniais tankais ginklas buvo velkama prieštankinė patranka, kurios įgula apsaugota nuo kulkų ir skeveldrų tik marškinėliais ir miline. Ir vis dėlto – dvigubai išaugę sovietinių tankų nuostoliai!

Raudonosio armijos karys saugo vokiečių belaisvius ties Karaliaučiumi. 1945 m

DVRA karininkai keliasi per upę Karaliaučiuje. 1945 m.

Pilau (Piliavos) uostas (dabar Baltijskas, Rusija). Miesto gatvėse besitraukiantys civiliai gyventojai. 1945 m.

Evakuojama divizija „Didžioji Vokietija“. 1945 m.

Patys svarbiausi įvykiai, mano nuomone, vyko ne sausumoje, o ore. Žlugus puolimui Ardėnuose vokiečių aviacija praktiškai „nusibaigė“. Benzino ir lakūnų užteko tik keletui šimtų lėktuvų, o ir tie, kurie buvo likę rikiuotėje veikė tik reicho priešlėktuvinės gynybos sistemoje. 1945 m. pavasarį virš Rytų fronto tik labai retu atveju galėjai pamatyti vokiečių naikintuvą. O štai vidutiniai sovietinių lėktuvų pagal kategoriją „numuštų oro mūšyje“ nuostoliai beveik nesumažėjo: 7,95 lėktuvo 1944 m., ir 7,49 – 1945 m. (čia ir toliau pateikiami duomenys iš straipsnių rinkinio *Sovietų aviacija Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m. skaičiais*, 1962, sudarytas SSRS KOP Vyriausiojo štabo, su grifu „visiškai slaptai“). Jeigu pažvelgtume į nuostolių statistiką dar atidžiau, pamatytume, kad bendrieji bombonešių ir smogiamųjų lėktuvų nuostoliai oro mūšiuose net išaugo (1944 m. – 3,3 per dieną, ir 1945 m. – 4,3 per dieną). Bombonešių ir smogiamųjų lėktuvų nuostoliai kategorijoje „nuo zenitinės ugnies“ išaugo 1,7 karto (1944 m. – 5,8 per dieną, 1945 m. – 10 per dieną).

Kas gi vis dėlto vyko Rytų fronte 1945 metais? Kuo paaiškinti, kad taip augo Raudonosios armijos nuostoliai?

Tradicinė sovietinė istoriografija šių faktų stengėsi nematyti, neišvengiamų, nemalonių klausimų – neuždavinėti. Tačiau kartkartėmis nuskambėdavo žodžiai apie „esesininkus fanatikus, pasirengusius ginti Hitlerį iki paskutiniosios“, apie „įgimtą discipliną“ vokiečių kareivio, kuris negali liautis šaudyti be įsakymo... Neigti šių faktorių nereikia. Tačiau jie neturi nukreipti mūsų dėmesio nuo svarbiausio „slapto ginklo“, kurį Stalinas įteikė vokiečių kareiviui. Būtent taip: Gebelsas tik

Grosadmirolas K. Denicas tapęs Hitlerio įpėdiniu. Fiurerio bunkeris, 1945 m.

rėkė apie stebuklingą ginklą (*wunder Waffe*), kuris pakreips karo tėkmę kita linkme, tačiau apgavo. Užtat draugas Stalinas nenuvylė, **jis davė Vermachtui tai, kas svarbiausia, – tikslą.**

Po Nemersdorfo ir šimtų kitų panašių „dorfų“ vokiečių kareiviui Rytų fronte nereikėjo aiškinti, už ką jis kovoja. Tikslas buvo aiškus (jį buvo galima pastebėti plika akimi) ir – o tai labai svarbu – beveik pasiekiamas. Kareivis matė begalines pabėgėlių kolonas, slenkančias į vakarus, bekraštę žmonių jūrą prie Baltijos prieplaukų, matė laivus, vienas po kito išplaukiančius su tūkstančiais pabėgėlių į Daniją ir Vakarų Vokietiją. Vienai dienai, net vienai valandai sulaikytas Raudonosios armijos puolimas leido išsigelbėti daugeliui vokiečių moterų, senių ir vaikų nuo prievartos ir žūties. Nuo šios akimirkos Vermachtas vėl atrado tikslą ir tolesnės kovos prasmę.

1945 m. sausio pabaigoje 1-ojo Ukrainos fronto kariuomenė Breslau (dabar Vroclavas,

Sovietų armijos tankai ir kariai traukia padėti sukilusiems Prahos gyventojams. 1945 m.

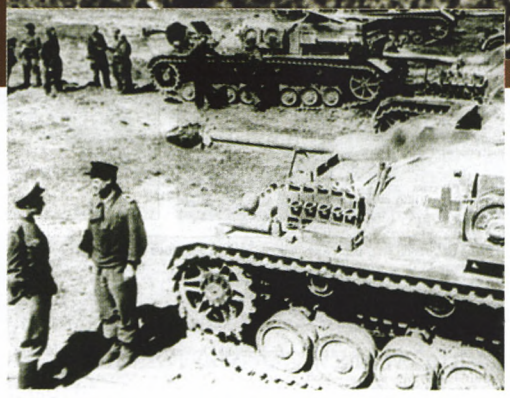

Kuršas (Latvija). Raudonosios armijos kariai prie vokiečių tanko. 1944 m.

Lenkija) rajone forsavo Oderį. Vasario 15 d. aplink Breslau užsivėrė apsupties žiedas. Miesto įgula, kuri, įskaitant folkssturmą, siekė 50 tūkst. žmonių, gynėsi visą vasarį. Paskui visą kovą. Visą balandį. Į mūšius už Breslau buvo sutelkta 13 sovietinių divizijų. Toli vakaruose krito Berlynas, nusižudė kruvinasis tironas Hitleris, o tarp apanglėjusių Breslau griuvėsių vyko įnirtingi mūšiai. Miestas kapituliavo tik 1945 m. gegužės 6 dieną. Breslau karo komendantas generolas Nyhofas pergyveno karą, 10 metų praleido sovietiniuose lageriuose. Savo memuaruose jis tvirtina, kad ilga miesto gynyba leido pasitraukti į vakarus 1,5 mln. vokiečių pabėgėlių iš Silezijos.

1945 m. kovo 5 d. 1-ojo Baltarusijos fronto kariuomenė pradėjo nedidelio pakrantės miestelio Pomeranijoje Kolbergo puolimą. Tuo metu miestelyje susitelkė 85 tūkst. civilių – miesto gyventojų ir pabėgėlių. Kolbergo miesto įgulą sudarė 3 tūkst. kareivių. Ši žmonių saujelė sulaikė 1-osios gvardijos tankų armijos ir Vojska Polska trijų divizijų veržimąsi iki kovo 18 d. ryto. Iš miesto neliko nieko, išskyrus griuvėsius. Miesto įgula prarado 2300 karių – jie žuvo. Vokiečių Karinio jūrų laivyno laivais iš Kolbergo buvo išvežta 70 tūkst. pabėgėlių.

1945 m. sausio 13 d. 2-ojo ir 3-iojo Baltarusijos frontų kariuomenė (117 šaulių divizijų, 7 tankų korpusai, 9 atskirosios tankų brigados, 1 590 tūkst. karinio personalo žmonių) pradėjo Rytų Prūsijos puolimą. Paskutinėmis sausio dienomis vokiečių kariuomenės Karaliaučiaus grupuotė

buvo apsupta iš vakarų ir šiaurės rytų bei prispausta prie jūros. Tolesnis proveržis buvo sustabdytas įnirtingai pasipriešinus Vermachto daliniams, pagal skaičių nusileidusiems puolančiam priešui mažiausia 6–7 kartus. Vasario 19–20 d. vokiečiai perėjo į kontrpuolimą, pralaužė vakaruose apsupties žiedą ir atstatė sausumos ryšį su Rytų Prūsija ir dar neužimtais Rytų Vokietijos rajonais.

Šį „gyvybės kelią“ vokiečių kariuomenė išlaikė visą kovą, iki tol, kol balandžio pradžioje neprasidėjo naujas Raudonosios armijos puolimas. Karaliaučius buvo užimtas 1945 m. balandžio 12 d. tik po įnirtingų mūšių. Tačiau ir po to vokiečiai toliau kovėsi, dar dvi savaites jie laikė paskutinį Rytų Prūsijos tašką – Pilau (dabar Baltijskas) uostą, nuo kurio prieplaukų išplaukdavo laivai su pabėgėliais ir sužeistaisiais.

Praradus Pilau uostą vieninteliu „vilties uostu“ tapo Helio nerija, esanti Pomeranijoje, šiauriau Dancigo. Raudonoji armija

Raudonoji armija grįžta namo: „Mes vokiečiams atsilyginom su kaupu, šalie gimtoji, sutiki savo sūnus! 1945 m.

DVRA sutriuškinta civilių vokiečių gurguolė. 1944 m.

Rytų Pomeranijos puolamąją operaciją pradėjo 1945 m. vasario 10 dieną. Dancigo (dabar Gdanskas, Lenkija) gynyba tęsėsi iki kovo 30 dienos. Mažytę, kiaurai apšaudomą Helio neriją vokiečiai gynė iki gegužės 8 d.! Per šį laiką jūra buvo išvežta 400 tūkst. žmonių. Apskritai iš Rytų Prūsijos ir Pomeranijos civiliais ir Karinio jūrų laivyno laivais į vakarus buvo evakuota 2 mln. žmonių – tai stambiausia „desantinė jūrų operacija" istorijoje.

Masių sąmonėje „Pergalės pavasaris" siejamas su Berlyno puolimu. Būtent šį operacija neišmanančiam „žmogui iš gatvės" atrodo kaip pats svarbiausias, o gal ir vienintelis paskutinių karo mėnesių įvykis. Tačiau štai čia skaudžiai apsirinkama.

Berlyno operacijoje (o tai ne tik paties miesto puolimas, bet ir visi koviniai veiksmai puolant nuo Oderio iki Šprė ir apsupant Vermachto Berlyno grupuotę) nuo 1945 m. balandžio 16 iki gegužės 8 d. žuvo 78 tūkst. sovietų karių ir karininkų. O Rytų Prūsijos operacijos metu žuvo 126 tūkst. Raudonosios armijos kareivių ir karininkų. Ir dar 53 tūkst. žuvo glaudžiai su ja susijusioje Rytų Pomeranijos operacijoje. Bendri visų keturių frontų (3-iojo Baltarusijos, 2-ojo Baltarusijos, 1-ojo Baltarusijos, 1-ojo Ukrainos), „vaduojančių Vokietiją", nuostoliai 1945 m. pasiekė 411 tūkst. žmonių. Iš viso, visuose frontuose Raudonoji armija, aviacija ir laivynas nuo 1945 m. sausio 1 iki gegužės 10 d. negrįžtamai prarado 801 tūkst. žmonių. Aštuoni šimtai tūkstančių žuvusiųjų. Berlyno operacija sudaro mažiau kaip vieną dešimtąją šios siaubingo skaičiaus.

Grosadmirolas K. Denicas, Hitlerio paskirtas „reicho prezidentu", nebuvo „fanatikas esesininkas". Jis net niekada nebuvo hitlerinės NSDAP narys.

O ir paties Hitlerio tuo metu, kai Denicas prisiėmė valdžią ir atsakomybę už Vokietijos likučius, jau nebuvo gyvo. Tačiau karas Rytų fronte tuo nesibaigė. Kalbėdamas per Vokietijos radiją 1945 m. gegužės 1 d. Denicas pareiškė:

„Mano pirmasis uždavinys – išgelbėti Vokietiją nuo bolševikų. Tik dėl šio tikslo ginkluota kova vyks toliau. Iki tol, kol šį tikslą pasiekti trukdys anglai ir amerikiečiai, mes būsime priversti tęsti gynybinius mūšius ir prieš juos..."

Taigi kraujas ir toliau liejosi. Vokiečių kariuomenė Rytuose tęsė kovas. Pabūklai griaudėjo ties Potsdamu, Breslau, Dancigu. 1944 m. lapkritį apsuptoje Kurliandijoje

(šiuolaikinės Latvijos pakrantės juosta), Vermachto grupuotė priešinosi iki 1945 m. gegužės 10 dienos. 1-ojo ir 2-ojo Pabaltijo frontų nuostoliai 1945 m. vien tik žuvusiais siekė 62 tūkst. žmonių.

Keista istorija su „liaudies sukilimu" Prahoje (šešerius metus kentėjusios vokiečių okupaciją tautos kantrybė sprogo būtent tuo momentu, kai amerikiečių kariuomenė buvo vos už 80 km nuo Prahos) ir Raudonosios armijos veržlus puolimas į pagalbą sukilėliams padidino armijos nuostolius dar 11 tūkst. žuvusiųjų. Tik negailestinga Vyriausiojo sąjungininkų vado Vakarų Europoje, JAV armijos generolo D. Eizenhauerio pozicija (*„aš įsakiau perduoti Jodliui, kad jeigu jie nedelsiant nenustos ieškoti visokių pretekstų ir tempti laiką, aš uždarysiu visą sąjungininkų frontą ir nebepraleisiu jokių vokiečių pabėgėlių per mūsų fronto liniją"*) privertė Denicą baigti karinius veiksmus visuose frontuose...

Statistiniame Krivošejevo rinkinyje atitinkamas skyrius vadinasi „Išvaduojamosios misijos kaina". Galbūt XXI amžiuje jau atėjo laikas pagalvoti, ar tokie pavadinimai adekvatūs.

Sąjungininkai anglai-amerikiečiai išvadavo Italiją, Graikiją, Prancūziją, Belgiją, Olandiją, Daniją, beveik visą Austriją, dalį Čekijos, daugiau nei pusę Vokietijos teritorijos (daugiau kaip pusę 1937 m. sienų ribose, pagal dabartines sienas – keturis penktadalius). 1938 m. šių teritorijų gyventojai sudarė 170 mln. žmonių. Be to, žmonių nuostoliai sąjungininkų armijose buvo keletą kartų mažesni nei Raudonosios armijos (1945 m. amerikiečiai Europos karo veiksmų teatre prarado apie 55 tūkst. žmonių, anglų-kanadiečių kariuomenė – dar 15 tūkst.).

Taip, žinoma, trys ketvirtadaliai vokiečių armijos buvo Vakarų fronte, taip, 1945 m. balandį Vakarų fronte vokiečių kariai miniomis pasidavinėjo į nelaisvę. Dėl to niekas nesiginčija, klausimas visai kitas: KODĖL Vermachto kareiviai dešimtimis tūkstančių pasiduodavo į nelaisvę Vakaruose, o Rytuose kovėsi iki paskutinio šovinio, iki paskutinio kraujo lašo? Negi šis stulbinantis skirtumas susijęs su „pasaulinės buržuazijos klasiniu solidarumu, jos mirtina neapykanta darbininkų ir valstiečių valstybei"? O gal buvo kitos, daug paprastesnės, žemiškesnės priežastys? 800 tūkst. žuvusiųjų – tai „išvaduojamosios misijos kaina"? Arba užmokestis už rafinuotus geopolitinius Stalino žaidimus?

Statistika, būtina ir neišvengiama bet kokiame kariniame istoriniame tyrime, paverčia neišmatuojamas milijonų žmonių kančias tvarkingomis skaičių eilutėmis. Tai negerai, todėl užbaigti straipsnį noriu neįmantriu vienos Vengrijos moters Alenos Polc pasakojimu. Kas tokia ta Alena Polc? Geras žmogus. Labai geras žmogus, ji ir darbą susirado atitinkamą – gydytoja psichoterapeutė slaugos ligoninėje. Prieš perskaitydamas jos memuarus „Moteris ir karas", išspausdintus žurnale *Neva* (2004, Nr. 2), aš galvojau, kad tokiu geri ir nusižeminę gali būti tik bekūniai angelai. Labai gaila, ši visiškai žemiška moteris sulaukusi 19 metų karo pabaigoje atsidūrė mažame Vengrijos miestelyje, kuris keletą savaičių buvo tapęs pafrontės zona.

Nuostabiai ramiai, užjausdama kiekvieną žmogų Alena Polc pasakoja, ką matė ir patyrė. Net tai, kas šiuolaikinio žurnalisto lūpose primintų man bjaurų žaidimą „politiniu korektiškumu", jos kalboje skamba žmogiškai ir natūraliai. Suprantama, ji

nepamiršta nuolatos priminti skaitytojui, kad *„vengrų kareiviai elgėsi rusų kaimuose nė kiek ne geriau“*. Ji suspėja sugalvoti paaiškinimus ir pateisinimus viskam (*„aš sužinojau, kad mus kaltina, jog mes šnipai, nes iškart po varpinės laikrodžio dūžių bomba pataikė tiesiai į rusų štabą ir žuvo daug žmonių. Jie mano, kad mes perdavėme signalus iš bažnyčios. Jie nesiklausė jokių aiškinimų, kad bokšto laikrodis muša reguliariai, todėl kad užvestas ir tai tiesiog sutapimas. Beje, rusams daug ką labai sunku išaiškinti. Jie gyveno kitame pasaulyje, jie turėjo kitą gyvenimo patirtį, visai kitą. Jų logika taip pat visiškai kita. Jie nežinojo, kas yra bokšto laikrodis...“*

Ji suranda pateisinimą net tam:

„Auštant aš supratau, kaip lūžta stuburas. Jie tai daro taip: moterį guldo ant nugaros, užlaužia kojas prie pečių ir vyras įeina iš viršaus stovėdamas ant kelių. Jeigu užspaudžia labai stipriai, moters stuburas lūžta. Tai įvyksta netyčia: tiesiog prievartaujant, įkarštyje niekas nesusilaiko. Stuburas susuktas sraige visą laiką slegiamas, įsiūbuojamas viename taške ir jie nepastebi, kai jis lūžta...“

Ir užbaigia savo pasakojimą apie eilinį prievartavimą labai pagirtina sovietinei valdžiai pastaba:

„Rusų karininkas tuo metu užsidegė degtuką, iš pradžių palietė mano akis pirštais – ar aš atsimerkusi. Įsitikinęs, kad atsimerkusi, tuoj jis perėjo prie darbų. Truputį skaudėjo. Bet kadangi vis tiek nepajudėjau, nesurikau, jis uždegė dar vieną degtuką – pasižiūrėti, ar aš gyva. Palingavo galva. Daugiau pasitenkinimo aš jam nesuteikiau. Tačiau kai aš atsistojau ruošdamasi išnešti čiužinį, jis atsiuntė į rūsį savo pasiuntinį, kuris taip pat manim pasinaudojo. Tada aš nepagalvojau, kam jis atsiuntė pasiuntinį. Dabar man atrodo, kad jis demokratiškesnis už mūsų karininkus...“

Ir nedelsiant atsisako keršto tą pačią akimirką kai jai pasitaiko reali galimybė atkeršyti:

„Priešais mane išrikiavo kareivius ir aš turėjau parodyti tą, kuris mane išprievartavo. Prisimenu labai neaiškiai: šaltą žiemos rytą aš einu prieš rikiuotę, kareiviai stovi išsitempę, lygiai rikiuojasi pagal komandą „ramiai“. Kairėje mane lydi du karininkai. Kol einu pro karių eilę, karininkai eina paskui mane truputį atsilikę. Vieno kareivio akyse pamačiau baimę. Tai buvo mėlynakis visai jaunutis berniūkštis. Ir dėl tos baimės aš supratau: tai jis. Tačiau tokia jėga, tokia klaikuma sužibėjo jo akyse, kad aš iš karto supratau: negalima. Nėra jokios prasmės žudyti šį berniūkštį. Kam, jei kiti liks nenubausti? Tai kam ir šį vienintelį iš visų ?“

Kaip ir būna gerų žmonių gyvenime, istorijos pabaiga beveik laiminga: Alena Polc liko gyva, neišprotėjo, sugebėjo nusigauti iki Budapešto, surado gyvą savo mamą... Ir net namas, kuriame gyveno jos tėvai, bombų buvo sugriautas tik pusiau, o bute išliko sotaus prieškario pėdsakai ir daug maisto. Ko ne naujametinė pasaka?

„Žinoma, mama verkė, o kartu buvo laiminga ir mane glėbesčiavo. Aš taip pat žiūrėjau į ją ir džiaugiausi. Džiaugiausi, kad jie gyvi, tačiau džiaugiausi ne per daug smarkiai.

Manęs jau niekas per daug nedžiugino ir niekuo aš jau nebetikėjau. Savyje jau nešiojau ligą, gonorėją, dėl kurios vėliau nebegalėjau gimdyti ir dar nežinojau, ar nesu užsikrėtusi sifiliu. Įtariau, kad esu užkrėsta, o užkrėsti nieko nenorėjau.

Karaliaučius užėmus Raudonajai armijai. Civiliai palieka miestą.

Pabėgėliai-vaikai ir moterys iš Rytų Prūsijos atvyko į Berlyną.

Išvarytieji Sudetų žemių vokiečiai Vakarų Vokietijoje. 1945 m.

Ieškant išlikusių gyventojų apžiūrimi sugriauti namai Nemerkiemyje (Nemmersdorfe). 1944 m. spalio mėn.

„Neišneš fašistas kojų, guolyje pritrėkšiu jį!"

Mes sėdėjome prie stalo. Patiekė liežuvį su pomidorų padažu. Aš stebėdamasi žiūrėjau į jį ir valgiau tyliai, be garso. Kalbėjo apie tai, kad rusai prievartauja moteris.

„Pas jus taip pat?" – paklausė mama.

„Taip, – pasakiau aš, – pas mus taip pat."

„Tačiau tavęs nelietė?" – paklausė mama.

„Nei vienos nepasigailėjo", – pasakiau aš ir toliau valgiau.

Mama pažvelgė į mane ir nustebusi pasakė: „Tačiau kodėl tu tai leidai?"

„Todėl, kad mušė", – pasakiau aš ir toliau valgiau.

Šiame klausime aš neišgirdau nieko svarbaus ar įdomaus.

Tada kažkuris paklausė laisvai ir juokaudamas: „Ar daug jų buvo?"

„Negalėjau suskaičiuoti", – pasakiau aš ir toliau valgiau.

Po vakarienės mama pasikvietė mane į šalį ir pasakė: „Dukrele, tu nejuokauk taip šiurkščiai, dar patikės!" Aš pažiūrėjau į ją: „Mamyte, tai tiesa!" Mama apsiverkė, paskui apkabino mane ir vis maldavo: „Dukrele, pasakyk, kad tai netiesa..."

Ar cituoti toliau? Aišku, Alena Polc pasigailėjo motinos ir pasakė jai tuos žodžius, kuriuos ji norėjo išgirsti. Deja, aš negaliu paguosti mūsų „nulinių patriotų" – XX amžiaus nulinių metų, brangios naf-

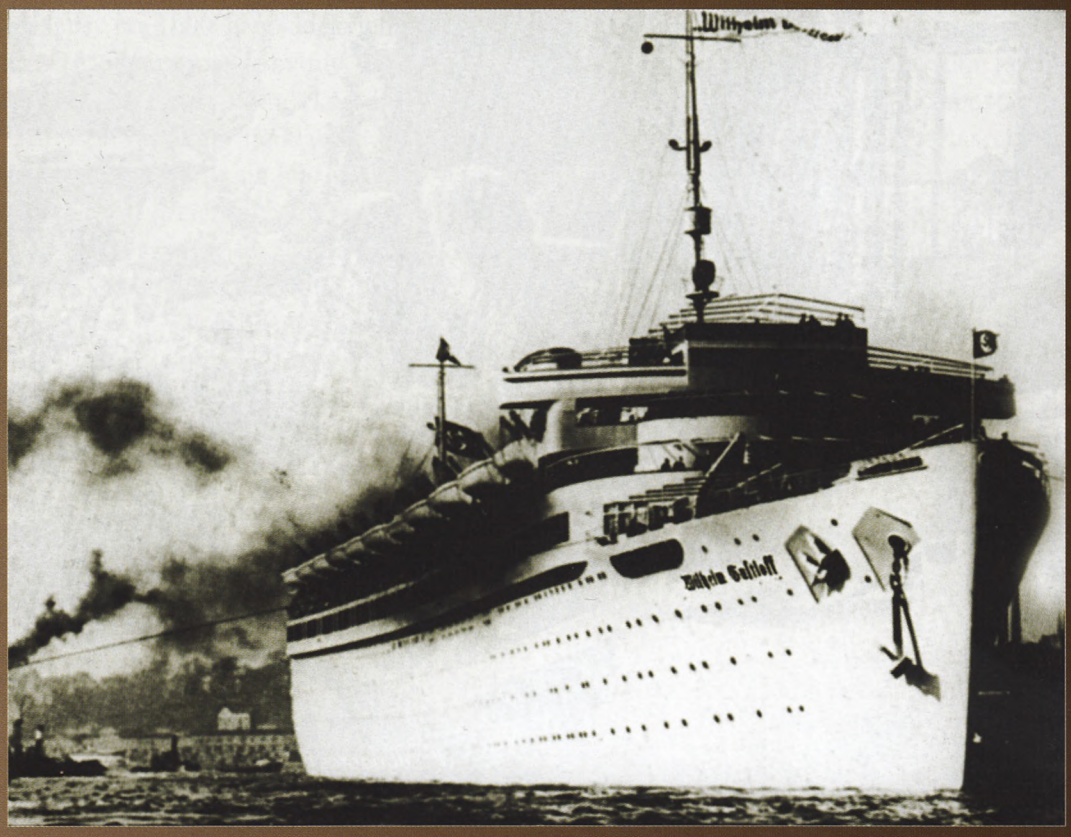

Raudonosios žvaigždės ordino Baltijos laivyno povandeninio laivo C-13 vadas, trečiojo rango kapitonas, Sovietų Sąjungos didvyris, A. Marinesku, pagarsėjo vadinama „Amžiaus ataka". Jos metu atakavo ir paskandino vokiečių lainerį „Vilhelmas Gustlofas" (Wilhelm Gustloff), kuriame buvo 10 582 žmonės, iš jų 8956 civiliai pabėgėliai – dauguma senukų, moterys, vaikai. Jo „nuopelnų" sąraše lainerio „Štaubenas" („General von Steuben"), kuriuo buvo evakuojama daugiau nei 4000 žmonių iš Rytų Prūsijos, žūtis.

tos eros rusų šovinistų. Visa, kas parašyta aukščiau, – teisybė. Baisi, šlykšti tiesa.

O ponams patriotams reikės apsispręsti – kas jie tokie? Ponai ar vergai? Vergas neturi atsakomybės jausmo. Atsisakęs laisvės ir asmenybės orumo jis neatsako už savo poelgius. Už tai jis gali ir toliau žavėtis žandarų korpuso šefo grafo Benkendorfo žodžių avietiniu skambesiu: *„Rusijos praeitis nuostabi, jos dabartis daugiau nei puiki, o dėl ateities tai ji aukščiau visko, ką gali įsivaizduoti pati drąsiausia vaizduotė. Būtent iš šito taško Rusijos istorija turi būti tiriama ir rašoma."*

Laisvi žmonės negali sutikti nei su žandarų versija, nei su monopolistine žandarų teise elgtis kaip tinkamam su Rusijos dabartim ir ateitim. Laisvi žmonės neturi bijoti savo istorijos. Jie turi sukaupti visą drąsą ir pripažinti tai, kas akivaizdžiai matoma. Ir atsakomybę už viską pasidalyti su visa savo šalimi.

Sugriautas butas po artilerijos apšaudymo. Leningradas, 1942 m.

Dvi blokados

Pati našiausia ir pigiausia transporto rūšis yra vandens – jūrų, upių – transportas. Taip buvo, taip visada bus. Nuo seniausių laikų „jūros jungė jų skiriamas šalis“, o stambūs miestai iškildavo prie upių žiočių. Daug prastesnis, o kartu ir brangesnis, sausumos – geležinkelių ir automobilių – transportas. Aviaciją pavadinti „transporto rūšimi“ net ranka nekyla. Lyginant vargano medinio barkaso ir lėktuvo taktines-technines charakteristikas, geriausias transportinis lėktuvas atrodo skraidančiu anekdotu. Barkasas veža 5–10 kartų didesnį svorį nei pats sveria, o labai geras lėktuvas kartu su jo skrydžiui reikalingu kuru sveria tris kartus daugiau nei perskraidinamas krovinys. Apie energijos sąnaudas ir pervežimo savikainą net kalbėti baisu. Žinomiausias stūmoklinės aviacijos eros transporto lėktuvas („Duglas“ DC-3, jis dar C-47, o sovietinėje licencijos versijoje – „Li-2“) dviem, daugybę kuro siurbiančiais aviaciniais va-

rikliais, po 1000 a. g. kiekvienas, pakeldavo į orą 2 tonas krovinio. Su tokio pat galingumo mažų sūkių ekonomiškais dyzeliniais varikliais tanklaivis „Volgoneft'" veža 4620 tonų. Ir ne taip jau lėtai veža – 20 km/val. greičiu, o dar reikia pasakyti, kad tokiu greičiu jis plaukia pilnas krovinių. Kiekvieną valandą, dieną ir naktį, lietui lyjant ir rūke, be pietų pertraukos ir be 12-os valandų trukmės ekipažo poilsio. Net atsižvelgiant į 15-os kartų greičio skirtumą, tanklaivis 150 kartų geresnis nei „Duglas" pagal rodiklį tona-kilometras/valanda, 150 kartų naudingesnis pagal kuro efektyvumą, nes dyzelis ekonomiškesnis, o dar prisiminkime dyzelinio kuro ir aukšto oktaninio skaičiaus aviacinio benzino kainos skirtumą...

Be to, visa tai susiję su fundamentaliais fizikos dėsniais, kurių pakeisti niekam nepavyks. Blogesnis už aviacijos transportą yra tik raketinis-kosminis transportas, jame naudingo krovinio svoris sudaro 1 proc. bendros starto masės, tačiau šiuo atveju tai galime laikyti nuostabiu rezultatu.

Baigiame šį trumpą neraštingumo likvidavimo kursą, kuris būtinas norint suprasti, apie ką kalbėsime toliau, ir pereiname prie istorijos.

Sąjungininkų – Raudonosios ir amerikiečių armijų, susitikimas prie Elbės. 1945 m.

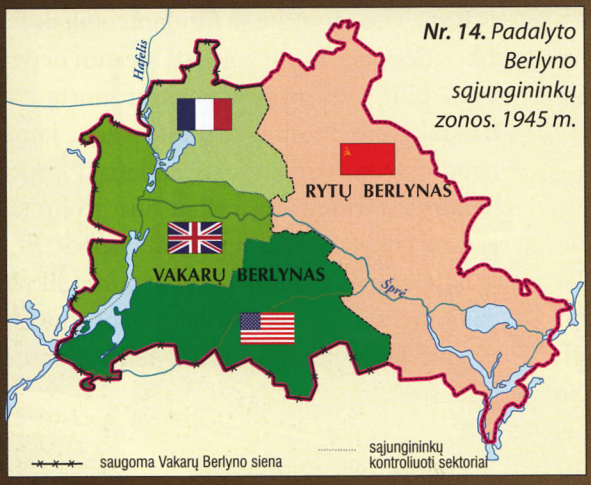

Nr. 14. *Padalyto Berlyno sąjungininkų zonos. 1945 m.*

Nr. 15. *Padalyta Vokietija. Berlyno blokada, oro tilto trasos 1948-1949 m.*

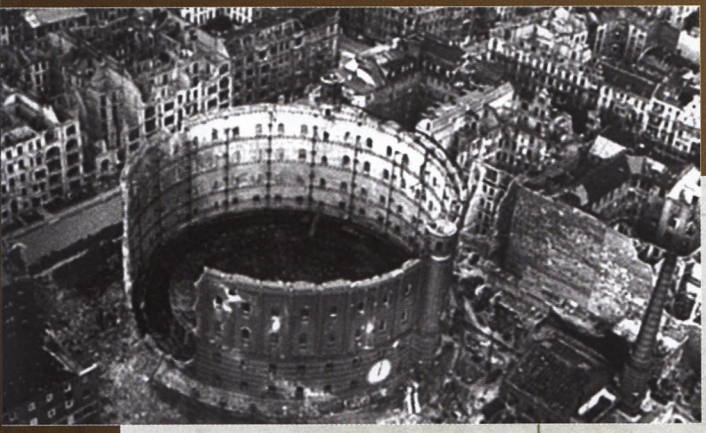

Sugriautas Berlynas. 1945 m.

„Jūs išvykstate iš amerikiečių zonos". Berlynas, 1945 m.

Sugriautas Berlyno centras – Brandenburgo vartai ir Liepų alėja (Unter den Linden). 1945 m.

Berlyno blokada

Šiuolaikinis („gimęs“ 1999 m.) ir rekomenduojamas vidurinėms mokykloms *Naujosios istorijos žodynas*, redaguotas A. Krederio, taip aprašo šį įvykį:

„(1948–1949), Vakarų Berlyno (amerikiečių, anglų ir prancūzų miesto sektorių) blokada, įvesta Vokietijos okupacijos sovietinės zonos valdžios, kaip atsakas į separatinę pinigų reformą vakarinėje Vokietijos dalyje. Šis sprendimas buvo priimtas nepaisant SSRS prieštaravimo ir formaliai pažeidė bendro Vokietijos valdymo principą, patvirtintą Potsdamo konferencijoje. Blokada apsiribojo nutraukdama Vakarų Berlyno sausumos susisiekimą su sąjungininkų okupacinėmis zonomis, tačiau Vakarų šalys neatsisakė pinigų reformos ir nepasitraukė iš miesto. Vakarų Berlynui aprūpinti jos sukūrė oro tiltą; sovietų kariuomenė netrukdė skraidyti lėktuvams virš Rytų Vokietijos. Kai oro tiltu kiekvieną dieną pristatomų krovinių kiekis pasiekė 13 tūkst. tonų, blokada prarado savo reikšmę. Aštresnei konfrontacijai su sąjungininkais Stalinas nesiryžo. Blokada tęsėsi beveik 11 mėnesių. Tai buvo pirmasis atviras SSRS konfrontacijos su Vakarų šalimis atvejis.“

Kas svarbiausia šiame tekste? Nors jis puikus nuo pirmo iki paskutinio žodžio, aš vis dėlto atkreipsiu jūsų dėmesį į šį perlą: *„Blokada „apsiribojo“ nutraukdama sausumos susisiekimą.“* Rusų kalboje žodis „apsiriboti“ vartojamas įvardijant netikėtai

1942 m. gamybos amerikiečių sunkusis bombonešis „B-29 Superfortress" (Supertvirtovė) galėjo gabenti atominę bombą. Maksimalus pakrauto bombomis ir pilnais kuro bakais lėktuvo skrydžio atstumas 4865 km.

smulkų, silpną ir nieko vertą veiksmą (diskusija „apsiribojo" (virto) tuščiažodžiavimu", buto remontas apsiribojo „kosmetiniu" už kapitalinio kainą ir pan.). Matyt, ponas A. Krederis ir tie, kas rekomendavo jo *Žodyną* moksleiviams, vieningai mąsto, kad „sausumos susisiekimo blokada" – tai toks smulkus nemalonumas. Štai jeigu Stalinas būtų Berlyną uždengęs neperšaunamu gaubtu – štai tada...

Antrasis pasaulinis karas pasibaigė visiška Vokietijos kapituliacija. Nugalėtojų armijos susitiko ties Elbe, tačiau Stalinas „paspaudė" ir sąjungininkai atsitraukė 50–200 kilometrų į vakarus nuo Elbės. Buvusios Vokietijos teritorija buvo padalyta į keturias okupacines zonas, tačiau kadangi JAV, Anglijos ir Prancūzijos imperialistai veikė bendrai, tai priimta kalbėti apie dvi zonas - „Rytų" ir „Vakarų". „Rytų zonoje" esantis Berlynas liko už 250 kilometrų nuo artimiausios „Vakarų zonos". Berlyną šturmu užėmė Raudonoji armija, tačiau 1945 m. Stalinas sutiko miesto padalyti į keturias, o faktiškai į dvi zonas. Beje, reikia pažymėti, kad visos trys „Vakarų" zonos plotu buvo beveik lygios Sovietų zonai.

Berlyno blokada. L. Ilingvortas (L. Illingworth, 1899–1956)

1948 m. komunistai užgrobė valdžią Čekoslovakijoje. Vokietijoje, Sovietų okupacinėje zonoje, sparčiai vyko „gilūs socialiniai-politiniai pasikeitimai" ir Stalinas nusprendė, kad „buržuazinis pūlinys" ant būsimosios socialistinės Vokietijos kūno jam nereikalingas.

1948 m. birželio 12 d. „dėl kelio remonto darbų" buvo nutrauktas automobilių susisiekimas su Vakarų Berlynu, birželio 21 d. sustabdytas upių transportas ir pa-

Oro tiltas. Vakarų Berlynas. 1948 m.

galiau birželio 24 d. buvo įvesta absoliuti transporto blokada. Norėdama pasiekti dar geresnį rezultatą sovietinė okupacinė valdžia atjungė visus elektros kabelius, vedančius į Vakarų Berlyną. Kodėl tai buvo padaryta? Kaip priežastis, dėl ko imtasi šių priemonių, buvo nurodyta piniginė reforma, kurią sąjungininkai įvykdė Vokietijos vakarinėje okupacinėje zonoje. Tiesiai pasakysime, taip įžūliai elgtis net Hitleris nedrįso. Jis nebandė savo įsiveržimo į SSRS paaiškinti tuo, kad ant sovietinių banknotų pavaizduotas Uljanovas-Leninas, o ne Horstas Veselis...

Taip prasidėjo blokada, kuri truko 11 mėnesių. Nė vienas miestas neišgyventų 11 mėnesių be aprūpinimo iš šalies, be to, Berlynas buvo ypatingas miestas. Šį miestą keletą metų bombardavo, be to labai smarkiai (pavyzdžiui, vien 1945 m. vasario 3 d. sąjungininkų aviacija ant Berlyno numetė 2,25 kilotonas bombų), o vėliau per aršius gatvės mūšius miestas buvo galutinai sugriautas. Maistu gyventojai buvo aprūpinami pagal korteles. Gyventojai atsargų neturėjo, viskas, kas degė, sudegė (tuo Berlynas labai smarkiai skiriasi nuo Leningrado, kurio gyventojai galėjo kūrenti „buržuikes“ savo baldais ir knygomis). Berlyną Stalinas pasmerkė alkanai mirčiai – arba dar vienai kapituliacijai.

Vokietijos, kaip valstybės, tuo metu nebuvo, ir būtent dėl šios priežasties sąjungininkų okupacinė administracija juridiškai atsakė už minimalias gyventojų vokiečių išgyvenimo sąlygas. Be to, Vakarų Berlyne

Vokietijos markės – šį pinigą įvedė Federacinė Vokietijos Respublika 1948 m.

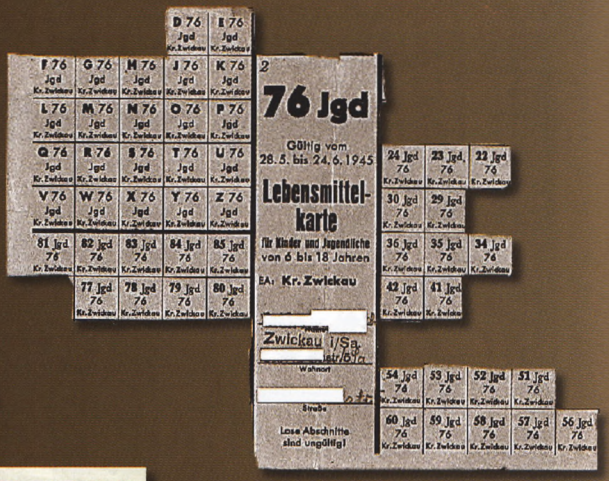

Vokietijos gyventojo maisto kortelė. 1945 m.

Demokratinės Vokietijos markės – atsakymas į VFR cirkuliuojančius pinigus. 1948 m.

Berlyniečiai sutinka lėktuvą su produktais. Vakarų Berlynas. Tempelhofas. 1948 m.

Oro tiltu į Berlyną atskraidintas pienas. 1948 m.

buvo dislokuota 6,5 tūkst. anglų-amerikiečių kariškių (neskaitant civilinių tarnybų). Prezidentas Trumenas turėjo priimti labai skubų sprendimą.

Kaip žino kiekvienas išsilavinęs rusas, nekenčiamoji Amerika buvo parengusi velnišką planą sunaikinti SSRS atomine bomba. Jeigu tai tiesa, tokiu atveju 1948 m. birželis buvo palankiausias tam metas. Visos įmanomos sąlygos tam buvo: absoliuti atominio ginklo monopolija, kelios dešimtys pagamintų atominių bombų, tolimojo veikimo bombonešis B-29, galintis iš Vakarų Vokietijos aviacijos bazių nuskristi iki Maskvos ir Leningrado. Buvo ir pretekstas. Puikiausias, neginčijamas *causes belli* – beginklio miesto blokada, savaime suprantama, buvo karo aktas, o tai, kad Stalinas to karo nepaskelbė, tai tik dar labiau komplikavo situaciją. Tačiau Trumenas atmetė primygtinius savo patarėjų reikalavimus ir nedavė sankcijos smogti SSRS atominį smūgį bei neleido įvykdyti sausumos kariuomenės operacijos išvaduojant iš blokados Berlyną.

Kaip žino kiekvienas išsilavinęs rusas, jeigu nekenčiami „pindosai“ (rusų žiniasklaidoje taip dažnai vadinami amerikiečiai – *Vert. past.*) padarė ką nors gera (arba nepadarė nieko bloga), tai, žinoma, ne iš humaniškų paskatų. Šiuo konkrečiu atveju būtent taip ir buvo. Trumenui visai nerūpėjo taikūs Maskvos ir Leningrado gyventojai – nuo atominio bombardavimo jis atsisakė dėl savo pasakiškos... Stop. Nežinau, ar galima taip kalbėti apie prezidentus, be to, kitos šalies ir seniai mirusius, todėl apsiribosiu tik viena citata. Kalbėdamas 1948 m. birželį Oregone, prezidentas Trumenas pasakė: *„Aš suartėjau su Džo Stalinu ir man patinka senis Džo! Jis sąžiningas vaikinas. Tačiau Džo yra Politinio biuro belaisvis. Jis negali daryti ką nori. Jis sudaro sutartis ir jei jis galėtų, tai, suprantama, jas vykdytų; tačiau žmonės, vadovaujantys valstybei, labai aiškiai jam sako, kad jis negali jų vykdyti.“*

Atlikęs tokią gilią sovietinės politinės sistemos analizę Trumenas nusprendė neliūdinti narzanu nukankinto senio Džo ir įsakė organizuoti „oro tiltą“ su Berlynu.

Niekas anksčiau nieko panašaus nebuvo daręs. Be to, niekas net nesvarstė galimybės aprūpinti 2 milijonus gyventojų turintį miestą oro keliu. Karo metais buvo aprūpinimo „oro tiltu“ apsuptų grupuočių precedentų: „Demjansko katilo“ atveju vokiečiams tai padaryti pavyko, Stalingrade – nepavyko. Tačiau oro keliu aprūpinti maisto prekėmis ir kuru ištisą miestą? Toliau bus nemažai skaičių. Aš prašau sutelkti į juos savo dėmesį.

Amerikiečiai pradėjo nuo **1000 tonų** krovinių per dieną. Birželio pabaigoje jie krovinių srautą padidino iki **4400 tonų per dieną**. Skubos tvarka, panaudodami

visus turimus resursus, Vakarų Berlyne prie dviejų esančių buvo pastatyti dar du oro uostai (!). Rudenį krovinių srautas pasiekė **5620 tonų per dieną**. Kas 2–3 minutes į vieną iš Vakarų Berlyno oro uostų atskrisdavo didžiulis keturių variklių transporto lėktuvas. Nustebęs „Senis Džo" žiūrėjo į šį aviacijos šou ir laukė žiemos – Berlynas turėjo sušalti be kuro ir elektros energijos iš šalies. Tada amerikiečiai pradėjo lėktuvais vežti... akmens anglį! 1 421 119 tonų (beveik pusantro milijono tonų) akmens anglies buvo pristatyta į užblokuotą miestą. Pervežė net išardytą iki pačių mažiausių agregatų šiluminę elektrinę. Absoliutus rekordas buvo pasiektas 1949 m. balandžio 16 d.: 1400 lėktuvų skrydžių – **13 000 tonų krovinių**. Lėktuvas per minutę.

1949 m. gegužės 12 d. draugas Stalinas eilinį kartą patvirtino nesikeičiantį taikų sovietų užsienio politikos kursą. Blokada buvo atšaukta, tačiau amerikiečiai nusprendė dėl viso pikto apsidrausti ir „oro tiltas" dar veikė iki rugsėjo – tokiu būdu buvo sukauptos maisto produktų atsargos ateinančiai žiemai. Iš viso buvo atlikti 278 228 skrydžiai, pristatyta 2,32 mln. tonų krovinių, vidutiniškai 8,3 tonos vienu reisu. Kasdien į Berlyną vidutiniškai buvo pristatoma **2700 tonų maisto produktų** (neskaitant akmens anglies ir visų kitų krovinių). Operacijos metu žuvo 31 amerikiečių ir 41 britų lakūnas – didžiulė įtampa atsiliepė ir žmonėms, ir technikai.

„Senis Džo" per šią istoriją neišleido nė vienos kapeikos. Amerikiečiams „oro tiltas" kainavo 2 mlrd. dolerių (šiuolaikinėmis kainomis). Taip, Sovietų Sąjungos reputacija truputį nukentėjo, tačiau abejotina, ar tai Staliną jaudino – jis jau seniai nustojo gyventi iliuzijomis...

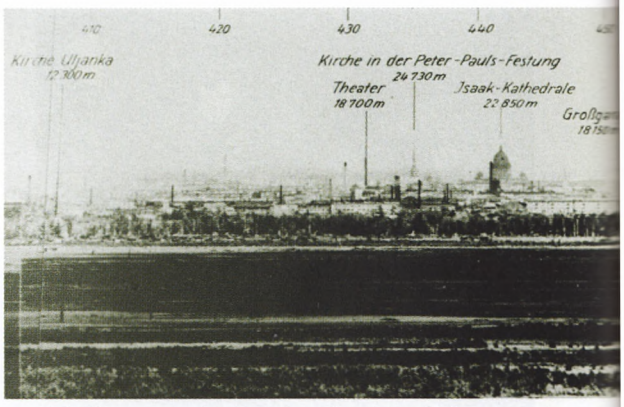

Vokiečių nuotrauka, kurioje pažymėti aukščiausi matomi Leningrado statiniai. 1941 m.

Leningrado blokada

Leningradas pastatytas ne saloje. Ir net ne pusiasalyje, sujungtame su žemynu siaura žemės juostele kaip Sevostopolis Kryme. Į vakarus nuo Leningrado – vanduo, Suomijos įlanka. 40 km į rytus nuo Rūmų aikštės – vanduo, Ladogos ežeras. Du didžiuliai vandens telkiniai sujungti plonu Nevos upės „siūlu". Ten, kur Neva įteka į Suomių įlanką, Petras I pastatė savo imperijos sostinę, o toje vietoje, kurioje Neva išteka iš Ladogos ežero, pastatė Šliselburgo (dabar Petro) tvirtovę. O štai piečiau ir šiauriau Leningrado – neaprėpiami sausumos plotai.

Baigę su šita paprasta (tačiau kažkodėl daugelio pamiršta) geografija pereisime prie tragiškų 1941 metų. Apie politiką (t. y. apie priežastis, privertusias taikią socialdemokratinę Suomiją stoti į karą „vienoje barikadų pusėje" su fašistine Vokietija) – nė žodžio, tik karinių veiksmų eiga.

Paskutinėmis rugpjūčio dienomis Karelijos sąsmaukoje suomių kariuomenė pasiekė ruožą, kuris beveik sutapo su 1939 m. sovietų-suomių siena. Frontas stabiliza-

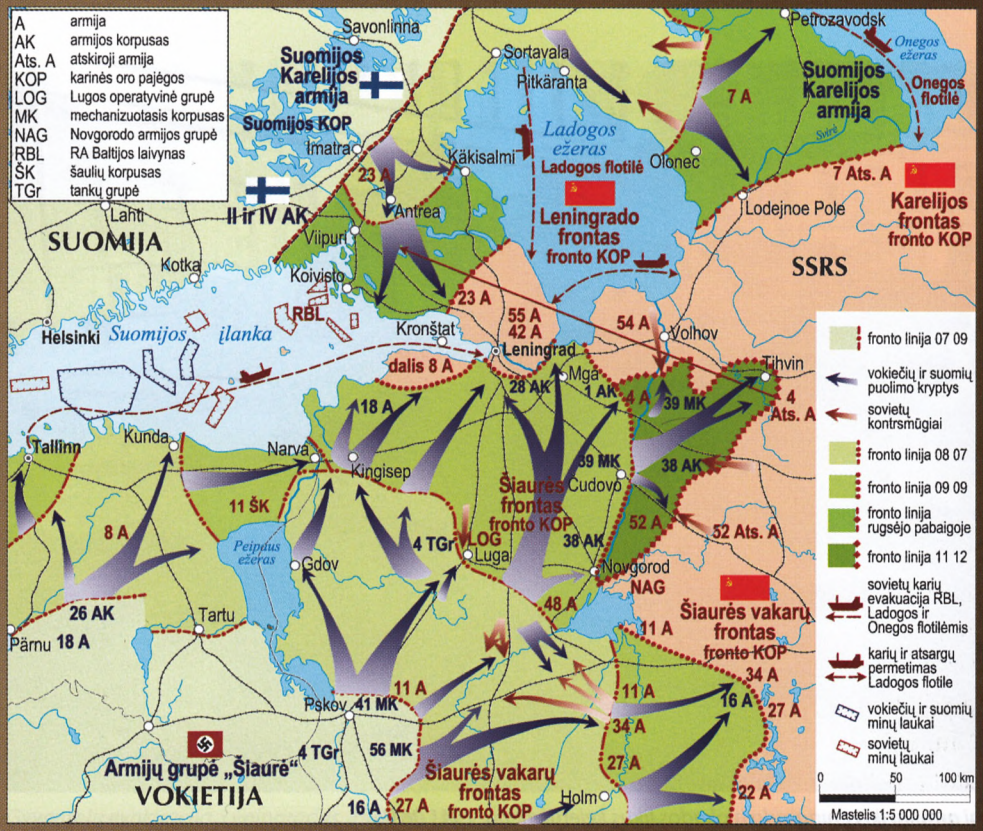

Nr. 16. *Kariniai veiksmai Leningrado prieigose 1941 07 10–1941 11 12*

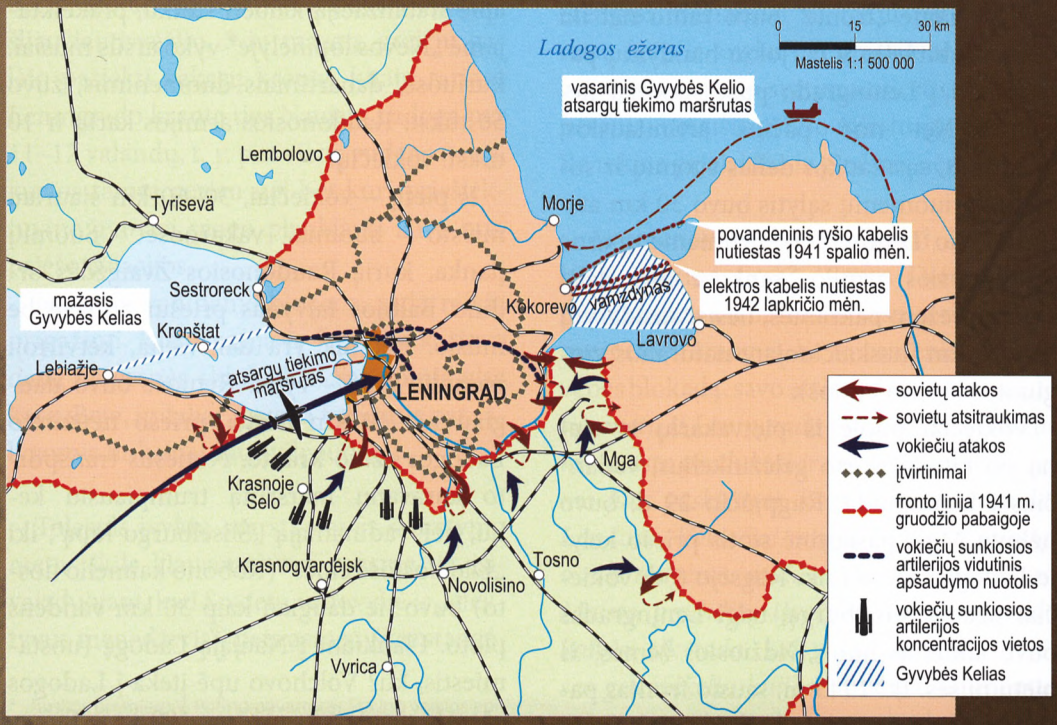

Nr. 17. *Leningrado blokada 1941 m. rugsėjo mėn.–1944 metų sausio mėn.*

Siuntiniai armijai iki Leningrado blokados likus keletui dienų. 1941 08 06

vosi ir šiame „fronte“ buvo ramu net iki 1944 m. birželio 9 d., jokių bandymų pasistūmėti į Leningrado pusę suomiai nesiėmė. Net nuo pačios artimiausios, vakarinės, sąsmaukos dalies suomių ir sovietų kariuomenių sąlytis buvo 30 km atstumu nuo Leningrado; rytiniame sparne Raudonosios armijos rankose liko dalis Ladogos ežero pakrantės, tiesiai susidarytų apie 60 km (neskaičiuojant natūralios vingiuotos kranto linijos).

Vokiečiai puolė iš pietvakarių ir vieną po kito perkirto geležinkelius, vedančius į Leningradą. Rugpjūčio 29 d. buvo užimta Mga, paskutinė stotis priešo kelyje Ladogos ežero link. Rugsėjo 8 d. vokiečiai užėmė Šliselburgą; taigi Leningradas buvo atkirstas nuo „Didžiosios žemės“ iš pietų pusės. Iki 1943 m. sausio frontas pagal Nevos upės liniją stabilizavosi, beje, apie stabilizaciją kalbėti sunku, prakeiktajame „Nevos lopinėlyje“ vyko aršūs mūšiai, kuriuose, dabartiniais duomenimis, žuvo 50 tūkst. Raudonosios armijos karių ir 10 tūkst. vokiečių.

Iš pietų – vokiečiai, 30–60 km šiauriau miesto – suomiai, vakaruose – Suomių įlanka, kurią Raudonosios Žvaigždės ordino Baltijos laivynas priešui atidavė be mūšio. Bet juk yra dar viena, ketvirtoji pasaulio šalis – rytai. Rytuose buvo daugiau nei 60 km laisvo, priešo neužimto Ladogos ežero kranto. Nutiesus transporto karavanų maršrutą trumpiausiu keliu, per vadinamąją „Šliselburgo lūpą“, iki „Didžiosios žemės“ (Kobono kaimelio uosto) buvo ne daugiau kaip 30 km vandens ploto. Plaukiant į Naująją Ladogą (uostamiestis, kur Volchovo upė įteka į Ladogos ežerą), susidarytų ir visas 100 km. Tačiau

Gyventojų evakuacija. Leningradas. 1942 m.

bet kokiu atveju net pati lėčiausia „gelda“, šliaužianti vėžlio, 5-ių mazgų, greičiu galėjo pasiekti vakarų krantą, kitaip tariant Leningrado krantą ties Naująją Ladoga per 11–12 valandų, t. y. per vieną rudens naktį, kurios tamsa geriau nei bet kuri priešlėktuvinė gynyba saugo plaukiantį laivą nuo priešo aviacijos.

Jeigu tai vadiname blokada, tada reikia pripažinti, kad Anglija ir Japonija kariavo daug blogesnės „blokados“ sąlygomis visą karą. Beje, ir dabar gyvena tokiomis pat sąlygomis linksmai sau švilpaudami.

Tolesnis įvykių svarstymas ir svarstymo metu iškilę klausimai turi prasmę tik įsivaizduojant, kad Sovietų vadovybė ir „efektyvus menedžeris“* pats asmeniškai stengėsi rūpintis Leningrado gyventojų išlikimu. Stengėsi mažiausiai su tokiu pat užsispyrimu kaip ir anglai bei amerikiečiai, kurie gelbėjo nuo bado svetimo miesto, dar visai neseniai buvusio priešo miesto, gyventojus. Be tokios prielaidos ir ginčytis nėra ko...

Ar įmanoma tokia prielaida? Ar atitinka ji istorinę tiesą? Vienas Dievas žino. Akademikas Lichačiovas, visų gerbiamas ir nusipelnęs žmogus, be to asmeniškai išgyvenęs blokadą, savo atsiminimuose rašo: „*O tuo metu iš Leningrado buvo skubiai išvežami maisto produktai ir nebuvo jokio bandymo juos paskirstyti, kaip tai padarė anglai Londone. Vokiečiai rengėsi blokuoti miestą, o mes rengėmės atiduoti miestą vokiečiams. Maisto produktų išvežimas iš Leningrado baigėsi tik tada, kai vokiečiai perkirto visas geležinkelio linijas.*“ Jokių dokumentų, patvirtinančių, kad maisto produktai buvo

* Rusijos premjero V. Putino pavartotas Stalino veiklos apibūdinimas – *Vert. past.*

ne įvežami, o išvežami iš pasmerkto miesto, Lichačiovas nepateikia. Tai suprantama, memuarai niekada nepretenduoja į mokslinį tyrimą.

D. Pavlovo moksliniame tyrime *Leningradas blokadoje* (M.:Vojenizdat, 1958), be to, išspausdinto pačiu gūdžiausiu sovietiniu laiku, skaitome: *„1941 m. rugsėjo viduryje Maskvoje buvusi Vyriausioji cukraus pramonės valdyba atsiuntė telegramą Leningrado kontorai „Sacharsbyt" su reikalavimu pakrauti keletą cukraus vagonų iš Leningrado į Vologdą, nors rugsėjo 8 d. Leningradas jau buvo blokuojamas."* Autorius pateikia šį pavyzdį tarsi kuriozą *„apie pavėluotą žmonių informavimą po jau įvykusio fakto"*. O aš siūlau atkreipti dėmesį, kuria kryptimi buvo ketinama išsiųsti didelio kaloringumo produktą. Vadinasi, jeigu vokiečiai nebūtų perkirtę kelių – taip ir būtų išvežę cukrų į Vologdą? Ar vien cukrų?

Prielaida, kad prieš pat blokadą iš Leningrado buvo išvežami maisto produktai, atrodo absurdiška ir šventvagiška, tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio, gerokai aptemdyto visiems privaloma patetika.

Sveikai mąstant, juk kalbama tik apie atskirą draugo Stalino nurodymų vykdymo atvejį: *„Nepalikti priešui nė kilogramo grūdų, nė litro kuro. Kolūkiečiai privalo išvaryti visus gyvulius, duoną atiduoti saugoti valstybėms organams, kad jie galėtų išvežti į užnugario rajonus. Visą vertingą turtą, taip pat ir spalvotuosius metalus, grūdus ir kurą, kurio negalima išvežti, privaloma besąlygiškai sunaikinti."* Atkreipkite dėmesį – apie gyventojų evakuaciją iš teritorijų, kuriose neturi likti *„nė vieno grūdo"*, nieko nepasakyta. Štai jeigu Hitleris ir Vermachto kareiviai iš tikro būtų buvę kanibalai, tada „senis Džo" būtų nurodęs „visus gyvento-

Tramvajaus bėgiais vežami miltai. Leningradas. 1941 m.

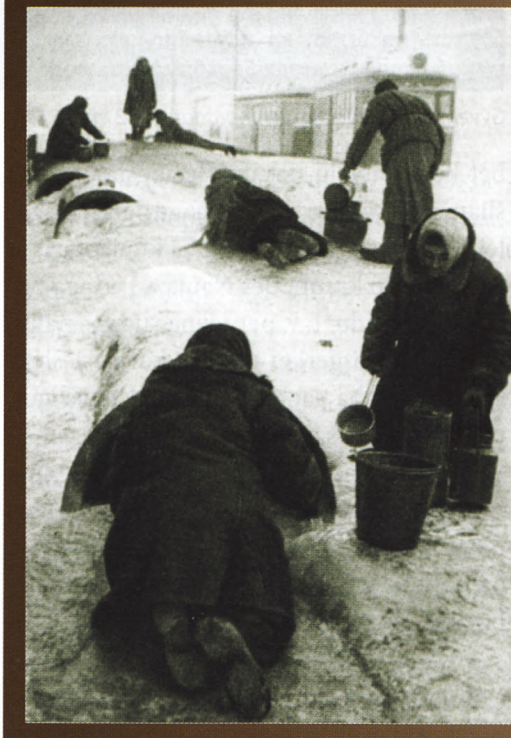

Iš bado nusilpę gyventojai eina vandens. Leningradas. 1941 m.

Moterys veža produktus į valgyklą. Leningradas, 1942 m.

Maisto kortelė. Leningradas. 1941 m. Iapkritis.

Gimę Leningrade 1942 m.

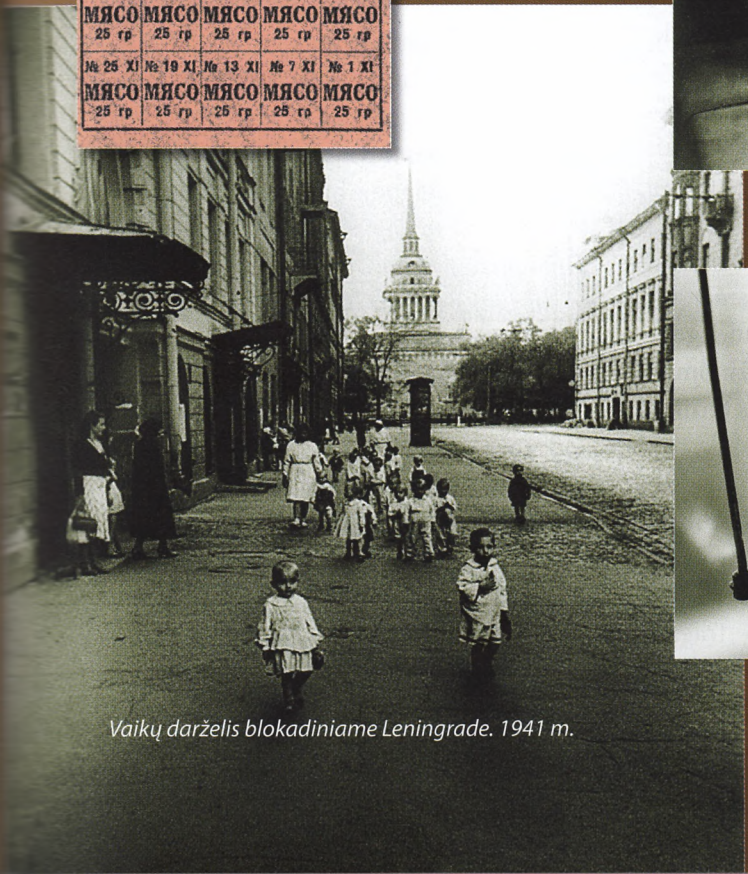

Vaikų darželis blokadiniame Leningrade. 1941 m.

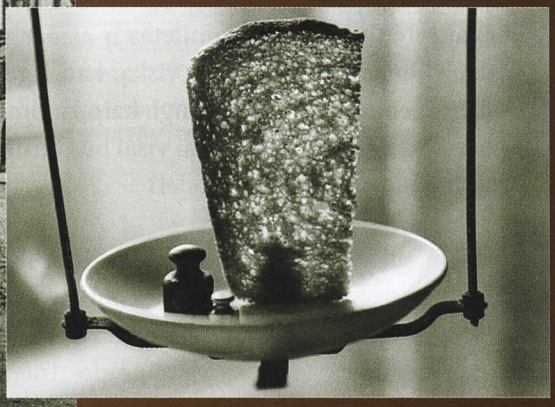

Paros duonos norma. Leningradas. 1941 m.

Volchovo kapinės. Leningradas. 1942 m.

jus išvaryti į užnugarį". O šiuo atveju – tik gyvulius...

Tačiau vadovaudamiesi kertiniu nekaltumo prezumpcijos principu (beje, rusiškai tai skamba daug paprasčiau: „nepagautas – ne vagis"), toliau remsimės tuo, kad „partija ir vyriausybė, kariuomenės vadovybė, Valstybinis gynybos komitetas ir asmeniškai draugas Stalinas darė viską, kad išgelbėtų Leningradą". O kadangi, kaip žinome, visų išgelbėti nepavyko, tai visai bus teisinga užduoti klausimą – kodėl?

Apie Leningrado blokadą apskritai, o apie transporto ir iš dalies tiekimo problemas atskirai parašyta labai daug. Didžiulės monografijos skirtos Leningrado tragedijos „transporto problemoms". Skaičių ir faktų – marios. Ir kuo daugiau su jais susipažįsti, tuo neaiškesnė darosi situacija. Skaičiai prieštarauja vieni kitiems net smulkmenose (beje, izoliuoto miesto gyventojams tai buvo visai ne „smulkmenos").

Pavyzdžiui, vienoje pastraipoje skaitome: *„Nuo 1941 m. lapkričio 20 d. leningradiečiams pradėjo duoti pačią mažiausią duonos normą per visą blokadą – 250 g pagal darbininko kortelę ir 125 g pagal tarnautojo, vaiko ir išlaikytinio korteles.*

Jeigu atsižvelgsime, kad darbininkų korteles 1941 m. lapkritį ir gruodį turėjo tik trečdalis gyventojų, tai šių normų menkumas taps dar akivaizdesnis. Taigi 2,5 mln. Leningrado gyventojų aprūpinti kiekvieną dieną buvo sunaudojama tik 510 tonų miltų." Keliomis eilutėmis aukščiau pateikti ir receptai, pagal kuriuos buvo kepama baisi blokados duona: *„Duona buvo kepama iš*

Žiemos „Gyvybės kelias" per Ladogą. 1942 m.

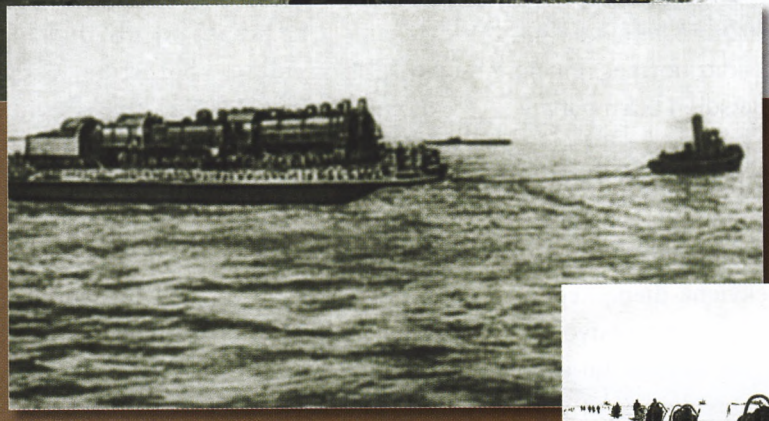

Per Ladogos ežerą barža plukdomas garvežys.

Gurguolė su maisto produktais „Gyvybės kelyje". 1941 m. gruodžio 4 d.

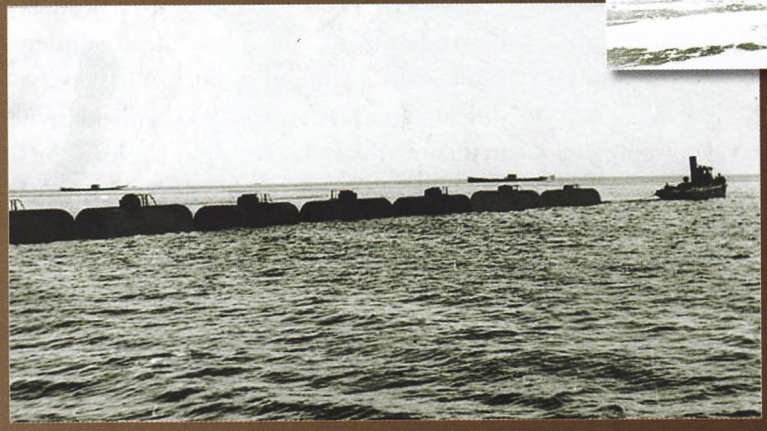

Per Ladogą plukdomos geležinkelio cisternos.

mišinio: maistinė celiuliozė – 10 proc., medvilnės išspaudos – 10 proc., tapetų dulkės – 2 proc., miltų sąšlavos ir miltai iš išdulkintų maišų – 2 proc., kukurūzų miltai – 3 proc., ruginiai miltai – 73 proc. Kepyklos pradėjo kepti forminę duoną, duonos priekėpį padidino iki 68 proc."

Jei būčiau mokytojas, iš šių skaičių sudaryčiau aritmetikos uždavinį – čia ir procentai, ir proporcijos, ir atvirkščiosios trupmenos, ir... dingstis pirmąkart susimąstyti apie savo sotų gyvenimą. Tačiau mano skaitytojai – suaugę žmonės, todėl neversiu jų skaičiuoti su kalkuliatoriumi, o iš karto pateiksiu parengtą atsakymą. Iškepti pagal pateiktą receptą vieną kilogramą tokios „duonos" reikia vos 430 g miltų. Tokiu atveju, aprūpinti *„2,5 mln. Leningrado gyventojų"* pagal čia pateiktas normas reikėjo tik 179 tonų miltų. O kasdien buvo panaudojama – 510 tonų.

Tai aritmetika. Ne filosofija, ne politologija, ne diskusija „apie sunkų ir nevienareikšmį mūsų istorijos laikotarpį". Tai paprasta aritmetika. Kiekvieną dieną kepant duoną iš 510 tonų miltų, davinį buvo galima padidinti beveik tris kartus. Tai iš ko buvo padaryti šie „šimtas dvidešimt penki blokados gramai su ugnimi ir krauju per pusę"? Ir, atleiskite, kur šimtai tonų miltų?

Nekibsime prie atskirų faktų – mūsų laukia dar keistesni faktai. Tačiau prieš pereidami prie oficialiosios statistikos, atlikime dar vieną „diletantišką" paskaičiavimą. Paskaičiuosime, kiek miltų reikia tam, kad kiekvienam iš 2,5 mln. Leningrado gyventojų (1941 m. rugsėjį Leningrade buvo išduota 2544 tūkst. duonos kortelių), būtų išduota kasdien po 800 gramų puikios duonos (nė kiek nepanašios į tą baisią masę su išspaudomis ir pjuvenomis, kurią 1941 m. gruodį gavo leningradiečiai). 800 gramų per dieną – pats didžiausias maisto davinys „Didžiojoje žemėje". Apie mirtį, o tuo labiau apie mirtį iš bado, gaunant tokį davinį, kalbėti jau netenka. Imame tipišką ruginės duonos priekėpį, lygų 33 proc., ir gauname labai „apvalų" ir lengvai įsimenamą skaičių – **1500 tonų**.

Jeigu šiuose skaičiavimuose ir yra paklaida, tai ji nėra labai didelė. Taigi per ledinio „gyvenimo kelio" gyvavimo laiką į Leningradą buvo pristatoma vidutiniškai 1920 tonų maisto prekių per dieną. 1942 m. vasario 11 d. pavyko aprūpinimo normas padidinti iki 800 g – kareiviui fronte, 600 g – užnugario daliniuose, 500 g – darbininkams, 400 g – tarnautojams, 300 g – vaikams ir nedirbantiesiems; duoną pradėjo kepti iš miltų ir beveik be „iš dalies valgomų" priemaišų. Nuo vasario vidurio gyventojams pradėjo duoti tikrą mėsą, natūralius riebalus, džiovintus vaisius. Be to, esant tokiam krovinių srautui net pavyko sukaupti rimtas maisto prekių atsargas (pagal įvairių autorių vertinimus, atsargas laikui nuo 18 iki 60 dienų). Į Berlyną, kaip jau minėjome, vidutiniškai buvo pristatoma 2700 tonų maisto prekių per dieną, esant tokiam krovinių srautui apie badą kalbėti net neverta.

Pristatyti oru 1500 tonų – iš tiesų labai sudėtingas uždavinys. Tačiau vandens transporto matai visai kiti. Visiškai nedidelės (mažesnės šiuolaikiniame žinyne man surasti nepavyko) upių baržos („projektas P-137") keliamoji galia sudaro 1500 tonų, o jos bendra vandens talpa – 1953 tonos. Upių barža „projektas P-165" yra 91,6 m ilgio, 15,7 m pločio, jos keliamoji galia siekia 2670 tonų. Viena tokia barža galėjo atplukdyti tiek maisto produktų, kad

Laikinas, aukštų svajų tiltas per Nevą.

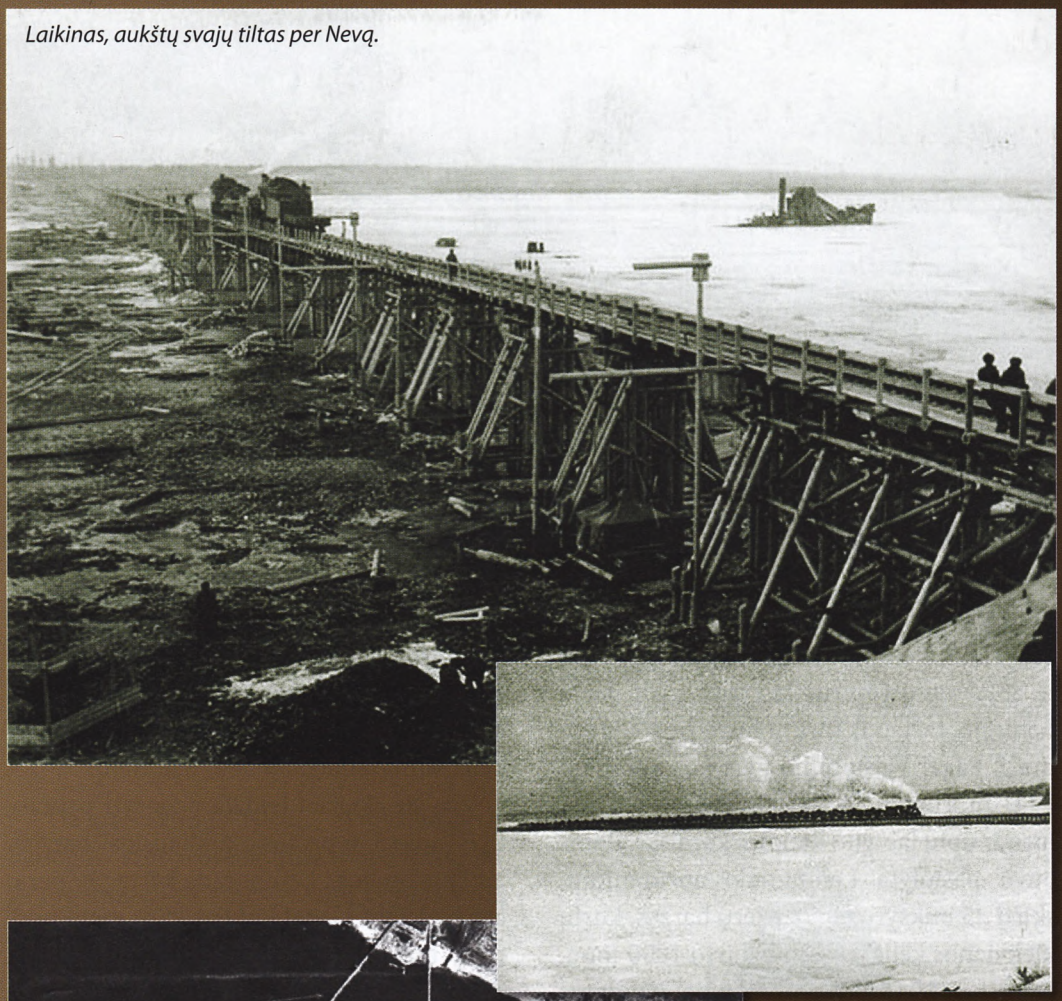

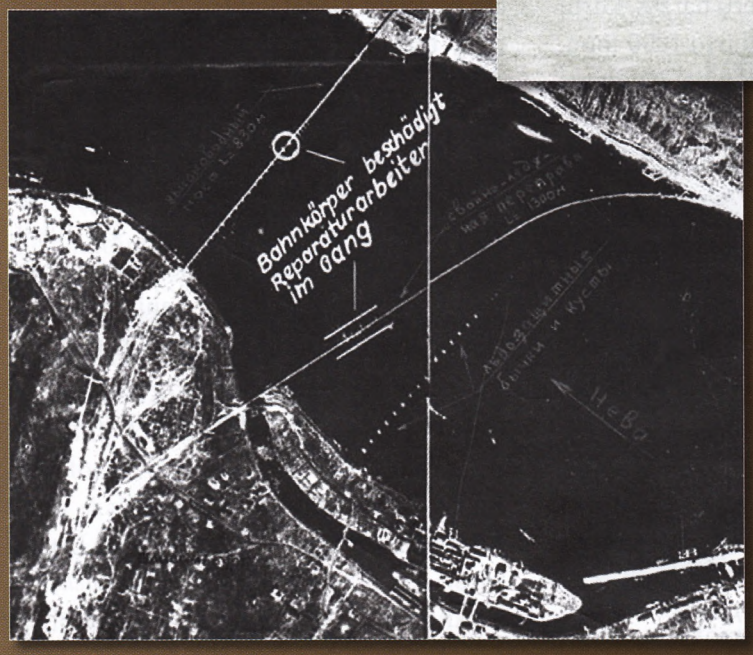

Vokiečių laikraštyje pateikta tilto per Nevą aero nuotrauka ir pažymėtos trasos. Leningradas. 1942 m.

Pirso statyba Kobone. 1942 m.

jų užtektų vienai parai milijoniniam miestui. Tiesa, penktojo dešimtmečio pradžioje SSRS upių (ežerų) laivynas tokių laivų neturėjo, tačiau ir turimi buvo ne tokie jau maži. Pagal Valstybinio gynybos komiteto 1941 m. rugpjūčio 30 d. nutarimą Karinio jūrų ir upių laivyno liaudies komisariatams buvo pasiūlyta Leningrado aprūpinimui skirti 25 buksyrus ir 75 ežerų baržas, kurių kiekvienos keliamoji galia buvo 1000 tonų. Faktiškai 1941 m. navigacijoje naudotos baržos vidutiniškai buvo 400–700 tonų keliamosios galios, būtent keliamosios galios, o ne vandens talpos. Blogiau buvo tai, kad dėl prieplaukų, pakrovimo ir buksyravimo audringoje Ladogoje jų tikroji keliamoji galia sumažėdavo iki 300–500 tonų.

Vienas didžiausių Ladogos ežero flotilės laivų „Amgunė" (Amgunj). Ilgis 59,6 m, plotis 11,9 m. Šio laivo vandens talpa 1140 t.

Visi šie skaičiai leidžia padaryti paprastą išvadą: 5–6 pačios „kukliausios" baržos, atplaukiančios į Leningradą kartą per parą, atsižvelgiant į labai kuklias karo meto normas, būtų išsprendusios visas problemas dėl miesto aprūpinimo maisto produktais. Dar 34 atplaukusios baržos galėjo aprūpinti būtinu kuro kiekiu ir šaudmenimis frontą. Būtent tokiomis proporcijomis – 785 tūkst. tonų maisto produktų ir 495 tūkst. tonų kuro, šaudmenų ir ginklų – susiklostė bendras krovinių srautas į Leningradą per visą blokados laiką nuo 1941 m. rugsėjo iki 1943 m. kovo mėn.

Štai ir viskas, ko reikėjo norint pralaužti „transporto blokadą".

Krovinių blokadiniam Leningradui perkrovimo bazė Kobone. 1942 m.

Pagrindinis Leningrado uostas Osinovecas. 1941 m.

O dabar pereikime nuo skaičiavimų prie faktų.

Už pervežimus Nevos, Svyrės upių ir Ladogos ežero baseinuose buvo atsakinga organizacija Šiaurės vakarų upių laivyba (SZRP). 1940 m. vien tik per Leningrado upių uostą ši įmonė pervežė 3,4 mln. tonų krovinių. Net jeigu pamirštume, kad būna žiema, vis tiek tai sudaro 9300 tonų per dieną! Faktiškai žvelgiant į realią navigacijos Nevoje trukmę šį skaičių drąsiai galime padidinti ne mažiau kaip pusantro karto. 1941 m. pradžioje Šiaurės vakarų upių laivyba **turėjo 323 buksyrus ir 960 nesavaeigių laivų, kurių bendra keliamoji galia sudarė 420 tūkst. tonų.** Net vienas procentas (!) tokios keliamosios galios sudaro 4200 tonų. Ar neatrodo jums, ponai, kad po tokių skaičių žodį „blokada" kartu su žodžiu „Leningradas" būtina rašyti kabutėse?

Prasidėjo karas – ir su baržomis Nevos upėje atsitiko tas pats, kas ir su tankais, lėktuvais, patrankomis, milžiniškomis šaudmenų atsargomis... Jie pradėjo tirpti ir dingo rūke...

„Daugybė laivų buvo perduota karinių organų žiniai ir iš Leningrado jie išplaukė į rytus (?), su gyventojais (?) ir evakuo-

Isakijaus soboro aikštės kopūstų derlius. Leningradas.1942 m.

jamais kroviniais. Sugrąžinti šiuos paskutinius laivus, o Šiaurės vakarų upių laivybos įmonę papildyti plaukiojimo priemonėmis atplukdant laivus iš kitų vandens baseinų, buvo neįmanoma... Todėl Leningrado blokados pradžioje Šiaurės vakarų upių laivyba Ladogos ežere ir Volchove iš viso turėjo 5 ežerų ir 72 upių buksyrus, 29 ežerų ir apie 100 upių baržų". Su kokiais „gyventojais" išplaukė į rytus laivai – sunku suprasti, masinės gyventojų evakuacijos iš Leningrado nebuvo, o svarbiausia, – kas gali paaiškinti, kur tie „tolimieji rytai" jeigu iš jų „nebuvo galima sugrąžinti" išplaukusių laivų? Beje, net ir įskaitant šias keistenybes Šiaurės vakarų upių laivyboje dar liko 129 baržos ir 77 buksyrai. Taigi, atrodo, kokios problemos, ko dar trūksta?

Problemos žinomos, tiksliau pasakius, viena problema – netikėtumas. Staiga paaiškėjo, kad:

„Laivų, ypač nesavaeigių, būklė buvo tokia, kad jie mažai tiko plaukioti Ladogoje. Todėl pervežimams buvo skirtos tik 43 medinės sausakrūvės, 4 metalinės ir 2 medinės naftos perpylimo baržos. Be to, iš skirtų laivų 20 sausakrūvių baržų buvo sukiužusios ir plaukioti ežeru rudenį negalėjo..."

Taip didžiulis upių (ežerų) laivynas susitraukė iki 29 tinkamų plaukioti Ladogos ežere baržų. Tai labai mažai, palyginti su potencialiomis Šiaurės vakarų upių laivybos galimybėmis, tačiau palyginti su Leningrado aprūpinimui būtinu „tonažu" – daugiau negu reikia. Toks plaukiojimo priemonių kiekis teoriškai leido užtikrinti ne tik kasdienius miesto poreikius, tačiau ir sukurti daugybės mėnesių maisto atsargas. Taigi kodėl mieste prasidėjo baisus, mirtinas badas?

„Ladogos karinės flotilės karinė prokuratūra (taip, be Šiaurės vakarų upių laivybos, dar buvo ir karinė flotilė – *M. S.*) *ir Užnugario fronto valdybos komisaras N. Žmakinas patikrinę spalio 22 d. Osinoveco uosto darbą* (Leningrado pagrindinis uostas vakariniame Ladogos ežero krante – *M. S.*), *konstatavo, kad tarp Osinoveco ir Naujosios Ladogos kursuoja ribotas baržų skaičius, o jų iškrovimas trunka labai ilgai. Štai baržos Nr. 512 ir Nr. 768 atplaukė su šaudmenimis į Osinovecą spalio 13 d., o iškrautos buvo tik spalio 17 d.; barža Nr. 367 su benzinu atvyko spalio 17 d., o iškrauta tik spalio 21 d.... Visos šios problemos ir trūkumai privedė prie to, kad baržų apyvartumas vietoje 4 parų sudarė 6-12 parų..."*

Galite neabejoti – objektyvių priežasčių, dėl kurių 100 km nuplaukti ten ir atgal reikėjo 12 parų, *„o po dviejų savaičių, prasidėjus pervežimams, eksploatuojamos liko tik 9 ežerų ir 13 upių baržų"*, vardijimas užima ne vieną dešimtį puslapių. Ir prieplaukos buvo neįrengtos, ir švyturių trūko maršrute, ir anglies buksyrams neatvežė, ir priešas visaip trukdė... Bet juk tam ir karas, kad su priešu...

Per pirmąsias šešias sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje dienas (1944 m. birželis) į Prancūzijos krantą buvo iškrauta 104 tūkst. tonų amunicijos. **17 tūkst. 300 tonų per dieną**. Šios tonos buvo iškraunamos ne uoste ir ne tuščiame neįrengtame pliaže, o net labai įrengtame krante. Keletą metų šiame krante vokiečiai įrenginėjo visokias įmanomas užtvaras, kad prie jo nepriplauktų net lengvutė plokščiadugnė de-

Leningrade prie Nevos krantinės įšalusios baržos. 1941 m.

santinė valtis, o ką jau kalbėti apie sunkų jūrų laivą...

Iš viso per 58 navigacijos dienas, nuo 1941 m. rugsėjo 10 iki lapkričio 7 d., į blokados Leningradą buvo pristatytos 58 tūkst. 873 tonos įvairiausių krovinių, tarp jų 45 tūkst. tonų maisto produktų, daugiausia grūdų ir miltų. Dėl įvairių priežasčių, įskaitant ir priešo aviacijos smūgius, paskendusiuose laivuose buvo prarasta 2,8 tūkst. tonų krovinių, 4,8 proc. bendro krovinių srauto. Nuostoliai labai saikingi, tačiau tai neturėtų mūsų stebinti, turint galvoje tiek visai nedideles vokiečių aviacijos pajėgas, likusias ties Leningradu, permetus pagrindines liuftvafės pajėgas Maskvos link, tiek ir Osinoveco bei Svirės brigadų priešlėktuvinės gynybos rajonus, kurie pagal zenitinių pabūklų ir prožektorių kiekį viršijo Ploešti naftos verslovių arba stambiausio Rumunijos Konstancos uosto priešlėktuvinę gynybą.

Kalbant apie maisto produktus, tai į miestą per Ladogą buvo pristatoma mažiau nei 800 tonų, t. y. faktiškai dvi trys nepilnai pakrautos baržos per dieną. Suprantama, kad potencialios didžiulio upių laivyno galimybės buvo išnaudotos pasibaisėtinai blogai. Nesuprantama kitkas – remiantis nepaneigiama aritmetika, gaunamos net 800 tonų maisto produktų per parą leido išduoti gyventojams daug daugiau nei 125 gramus surogatinės duonos...

Kad ir kaip ten būtų, būtent pirmieji „blokados“ mėnesiai lėmė šimtų tūkstančių leningradiečių žūtį. Būtent tada žuvo pagrindinė žmonių masė, o išgyvenusiųjų sveikata buvo negrįžtamai pakirsta – štai būtent todėl „mirties chronologija“ ir neatitinka krovinių srauto statistikos. 1941m. gruodį, kai duonos normos buvo sumažintos iki

Mažasis leningradietis prie gatvės plakato: "Sunaikinti vokiškąją pabaisą!"

Leningrado blokada. 1942 m.

Leningrado gatvėse. 1942 m.

Karšto vandens kolonėlė pastatyta Leningrado gatvėje. 1942 m.

Eilė prie vaikų poliklinikos. Leningradas.1942 m.

minimumo, mirė 53 tūkst. žmonių, 1942 m. sausį – 120 tūkst. ir net vasarį, kai davinys jau buvo didesnis ir kaloringesnis, mirė daugiau nei 80 tūkst. žmonių (tokia dokumentinė statistika, o „artėjant jubiliejui" skaičiai laikraščių publikacijose kaip visada augdavo „tarsi ant mielių"– juk mes „darbo matu laikome nuovargį", o „indėlį į pergalę" matuojame savo, o ne priešo nuostoliais).

Antrosios navigacijos metu (1942 m.) vidutinis krovinių srautas išaugo iki 3732 tonų per dieną, tarp jų 1863 tonos maisto produktų, neskaitant gyvų gyvulių. Pavyko ne tik padidinti maisto produktų davinį iki visoje šalyje esančio davinio, bet ir pristatyti į miestą 290 tūkst. kareivių pastiprinimą – 20 divizijų, sukomplektuotų pagal prieškario etatų sąrašą! Iš viso per pusantrų metų „blokados" visomis transporto rūšimis į Leningradą buvo pristatyta 1,3 mln. tonų įvairiausių krovinių (taip pat ir 28 tūkst. gyvų gyvulių).

Ar tai daug? Viską galima suprasti lyginant.

Tai tik 8 proc. visų SSRS upių transporto pervežto krovinių kiekio karo metais.

Tai beveik du kartus mažiau negu tai, ką amerikiečiai lėktuvais (!!!) pristatė per daug trumpesnį laiką į Vakarų Berlyną.

Blokados pralaužimo vieta. 1944 metai sausio mėn.

Ašo miesto gyventojai sutinka vokiečių karius. Šventinės eitynės. 1938 m.

Maskva ir „miunchenas“

1938 m. naktį iš rugsėjo 29 į 30 d. Miunchene Anglijos, Vokietijos, Italijos ir Prancūzijos vadovai (Čemberlenas, Hitleris, Musolinis ir Deladjė) pasirašė susitarimą, pagal kurį Čekoslovakija nedelsiant, nuo spalio 1 iki 10 d., turėjo perduoti Vokietijai pasienio teritorijas, kuriose daugiausia gyveno etniniai vokiečiai (aneksuojamose žemėse, kurios užėmė 27 tūkst. kv. km, t. y. penktadalį šalies teritorijos, gyveno 3 mln. vokiečių ir 0,7 mln. čekų).*

* Kaip ir daugumoje tokių atvejų, nurodyti tikslius skaičius neįmanoma: mažumos atstovai visada teigia apie didelį skaičių pabėgėlių, kurie, varžomi daugumos, buvo priversti bėgti iš gimtųjų vietų, ir žmonių, kurie buvo priversti „užsirašyti esantys kitos tautybės“.

Čekoslovakija nebuvo Miuncheno derybų dalyvė, ją tiesiog pastatė prieš priimtą už Prahos nugaros sprendimą. Rugsėjo 30 d. vidudienį Čekoslovakijos vyriausybė priėmė šio ultimatumo sąlygas.

Štai ir viskas.

Bendru valstybinių sienų keitimo, kuris 1937–1945 m. vyko Europoje, mastu, 1938 m. rugsėjo 30 d. įvykis atrodo visiškai eilinis, nereikšmingas epizodas. Tiems, kas tuo abejoja, siūlome paimti 1938, 1939, 1941, 1945 m. SSRS geografinius žemėlapius, pabandyti suskaičiuoti visus aptiktus skirtumus ir įvertinti Stalino prisijungtų teritorijų plotus. Taip, tai didžiulis darbas: paprasčiau suskaičiuoti visas valstybes, į kurių sudėtį 1937–1945 m. įėjo teritorija, 1945 m. vasarą pavadinta „USRS Užkarpatės sritimi"...

Tai kodėl Miuncheno susitarimas (sovietinėje istoriografijoje vadinamas ne kitaip kaip „Miuncheno sandėris", „Miuncheno išdavystė") ir šiandien yra įnirtingų ideologinių (švelniau tariant, propagandinių) prieštaravimų centre? Kodėl ir šiandien trumpas žodis „Miunchenas" tebėra būtiname Stalino imperijos pseudoistorinių mokslų patriotų žodyne? Šiandieną bet kokiame pokalbyje apie Antrojo pasaulinio karo priešistorę būtina prisiminti „Miuncheną". Juodaodžių Amerikoje jau seniai nelinčiuoja ir būtent „Miunchenas" dabar užėmė nepaneigiamo argumento vietą demaskuojant „morališkai smukusių Vakarų" nuodėmes. Kodėl?

Norint detaliai atsakyti į šį klausimą teks pradėti nuo pat pradžios – nuo 1918 metų.

Pasirašant Miuncheno sutartį. Iš kairės į dešinę N. Čemberlenas, E. Daladjė, A. Hitleris, B. Musolinis, G. Ciano. 1938 m. rugsėjo 30 d.

Miunchenas. 1938 m. rugsėjo 30 d.

Nr. 18. *Europos valstybių sienų kaita po Pirmojo pasaulinio karo.*

Po Pirmojo pasaulinio karo žlugo trys daugianacionalinės imperijos (Austrija-Vengrija, Rusija ir Turkija). Prie šio sąrašo galima priskirti ir Vokietijos imperiją, nors ši valstybė, priešingai pavadinimui, buvo apgyvendinta vienos vokiečių tautos. Didžiulėse tūkstančių kilometrų erdvėse įsigalėjo chaosas, anarchija, visų karas prieš visus. Pamažu šitame verdančiame katile išsikristalizavo naujos naujų valstybių sienos. Viena iš tokių naujų valstybių tapo niekada anksčiau neegzistavusi Čekoslovakija. Be to, iki pasaulinio karo pradžios dvi jos sudėtinės dalys buvo skirtingose valstybėse: Bohemija ir Moravija (Čekija) priklausė pačiai didžiausiai pagal gyventojų skaičių ir labiausiaia ekonomiškai išsivysčiusiai Austrijos imperijos daliai, o teritorija, pavadinta Slovakija, priklausė Vengrijos karalystei.

Nr. 19. Čekoslovakijos padalijimas po Muncheno sutarties

Nr. 20. Čekoslovakijos gyventojų tautinė sudėtis iki 1938 m.

Versalio sutarties ir Sen Žermeno taikos konferencijos sprendimais vakariniame ruože Čekoslovakijos siena buvo nubrėžta per prieškarinę Bohemijos ir Vokietijos sieną. Taigi naujos valstybės teritorijoje atsidūrė kompaktiškai apgyvendinti vokiečių (galima sakyti, „austrų“) rajonai. Dar daugiau, vokiečiai šioje naujoje valstybėje tapo antrąją pagal tautybę didžiausia nacionaline grupe, todėl šią valstybę buvo drąsiai galima pavadinti „Čeko-vokiečių-slovakija“ (ketvirtojo dešimtmečio pradžioje jos gyventojus sudarė 7,4 mln. čekų, 3,3 mln. vokiečių, 2,4 mln. slovakų, 0,6 mln. vengrų, 0,5 mln. Užkarpatės rusinų, 300 tūkst. žydų, 100 tūkst. lenkų).

Pirmasis Čekijos prezidentas Tomašas Masarikas ir tuometinis užsienio reikalų ministras Eduardas Benešas. 1935 m.

Reikia pagirti jaunos valstybės vadovus, kad daugianacionalinė Čekoslovakija tapo viena iš nedaugelio Europos valstybių, kuri XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje galėjo vadintis „demokratine", „laisva" ir „taikia". Suprantama, tai buvo didelis asmeninis valstybės įkūrėjo Tomašo Masariko nuopelnas. Filosofas, istorikas, sociologas, jis gimė 1850 m. (20 metų prieš gimstant Leninui ir 39 metai prieš Hitlerio gimimą) ir turėjo geriausius XIX amžiaus kilnaus inteligento, likimo nublokšto į ciniš-ką ir žiaurų XX amžių, bruožus. 1918 m. lapkričio 14 d. Masarikas tapo pirmuoju Čekoslovakijos prezidentu ir vėliau tris kartus (1920, 1927 ir 1934 m.) buvo perrinktas į šį postą.

Sukurtoje Masariko ir jo bendraminčių šalyje atsirado vietos ir dešimtims pabėgėlių iš bolševikų Rusijos; niekur kitur pasaulyje jų nesutiko taip kaip Čekoslovakijoje. Prahoje buvo kuriamos rusų mokyklos, rusų bibliotekos, rusų leidyklos ir mokslo centrai: būtent Prahoje 1923 m. buvo įkurtas rusų emigracijos archyvas, o 1933 m. Kultūros-istorijos muziejus, įsteigtas Laisvasis Rusijos universitetas, o garsiajame Karlo universitete 1922 m. buvo sukurtas Rusijos juridinis fakultetas. Prahoje tre-čiajame dešimtmetyje gyveno P. Struvė, S. Bulgakovas, V. Vernadskis, N. Loskis, G. Florovskis, A. Averčenko, M. Cvetajeva – ir tai toli gražu ne visas „pasaulinio garso žvaigždžių" sąrašas. O kiek kitų, mažiau žinomų žmonių likimų išgelbėjo nuo skurdo, pažeminimų ir bado „Masariko stipendijos", kurios buvo mokamos tūkstančiams rusų emigrantų, sunku net pasakyti.

1878 m. jaunas filosofijos mokslų daktaras T. Masarikas pristatė Vienos universitete savo mokslinį traktatą „Savižudybė, kaip masinis šiuolaikinės civilizacijos reiškinys". Laimei, jam neteko pamatyti kaip savižudybe savo gyvenimą baigė jo sukurta šalis – 1935 m. gruodį 85-erių metų Masarikas savanoriškai atsisakė prezidento įgaliojimų. 1937 m. rugsėjo 17 d. jis mirė. Nauju Čekoslovakijos prezidentu tapo Eduardas Benešas (iki tol nepakeičiamas nuo 1918 m. užsienio reikalų ministras), kuris prie čekų elito rusofilijos pridėjo dar ir nemažą marksizmo ir socializmo meilės porciją. Ko gero, Benešas buvo pats „kairiausias" politinis lyderis prieškarinėje Europoje, kairesni buvo tik tie, kas dideliais SSRS draugais tapo NKVD paveikti. Ne veltui 1945 m. vasarą atkūrus čekų-slovakų valstybę Maskva patikėjo Benešui prezidento postą, ir tai buvo padaryta tuo metu, kai visų kitų šalių emigravusios „vyriausybės tremtyje" nuo kojų iki galvos buvo apklijuotos „išdavikų", „buržuazinių pakalikų", „pasaulinio imperializmo marionečių" etiketėmis ir panašiais švelniais žodeliais...

Komandą sau E. Benešas pasirinko atitinkamą. Pavyzdžiui, draugas Firlingeris. 1945–1946 m. – Nacionalinio fronto pirmosios vyriausybės pirmininkas, 1946–1953 m. – vyriausybės vadovo pavaduotojas, 1953–1946 m. – Nacionalinio susirinkimo prezidiumo pirmininkas, Čeko-

Čekoslovakijos pasiuntinys SSRS Zdenekas Firlingeris. 1938 m.

slovakijos KP CK prezidiumo narys. O mus dominančiais 1938 m. ponas Firlingeris dirbo buržuazinės Čekoslovakijos pasiuntiniu Maskvoje, į kompartiją oficialiai užsirašė tik 1948 metais. Įdomi biografija? Kaip ir visi „kairieji", ponas draugas Firlingeris kentėjo nuo dviejų nepagydomų ligų: politinio aklumo ir politinių haliucinacijų priepuolių. Beje, ir jo prosovietinis nuolaidumas kartais sutrikdavo – tačiau apie tai truputį vėliau.

1933 m. Vokietijoje į valdžią atėjo Hitleris. Tuo metu vokiečių specialiosios tarnybos suranda Čekoslovakijoje tinkamą būsimajam nešvariam darbui „mikrofiurerį" – Konradą Henleiną, kuris, palaikomas Berlyno, sukuria „Vokietijos patriotinį frontą", vėliau reorganizuotą į „Sudetų vokiečių partiją"*. Sėkmingai išnaudodama visas demokratinės sistemos silpnybes Henleino partija audringai veikė tarp Čekoslovakijos gyventojų vokiečių: propagavo separatines nuotaikas ir provokavo vis didesnius ir aštresnius konfliktus su Prahos valdžia.

1938 m. kovo 12–13 d. Austrija buvo savanoriškai-priverstinai prijungta prie hitlerinio „trečiojo reicho". Vokiečių-čekų sienos kontūrai tapo panašūs į vilko nasrus, kurių gilumoje glūdėjo Praha. Iš karto po anšliuso, pagal komandą iš Berlyno Čekoslovakijoje suaktyvėjo vokiečių separatistai. Krizės kulminacija turėjo tapti gegužės 22 d. municipaliniai rinkimai, kuriuos Henleino partija (be jokio įstatyminio pagrindo) paskelbė „referendumu dėl Sudetų vokiečių naujo susijungimo su faterlandu". Čekoslovakijos valdžia

Sudetų vokiečių partijos vadovas Konradas Henleinas (dešinėje) su Adolfu Hitleriu. 1938 m.

* Sudetai – tai geografinis terminas, kalnų masyvo, esančio Čekijos šiaurėje prie Silezijos sienos, pavadinimas; didelė šio rajono gyventojų dalis buvo vokiečiai; vėliau terminas „Sudetų vokiečiai" buvo pradėtas vartoti visos prieškarinės Čekoslovakijos gyventojų atžvilgiu. Kalbant apie Miuncheno konferencijos susitarimu atimtas teritorijas, tai jos apėmė ne tik Sudetus, bet ir Rūdos kalnų (Čekijos šiaurės vakarai) rajoną, ir Bohemijos kalnus (Čekijos pietvakariai).

Vienos gyventojai sveikina A. Hitlerį. 1938 m. kovo mėn.

Volksabstimmung und Großdeutscher Reichstag

Stimmzettel

Bist Du mit der am 13. März 1938 vollzogenen

Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich

einverstanden und stimmst Du für die Liste unseres Führers

Adolf Hitler?

Ja

Nein

1938 m. balandžio 10 d. plebiscito biuletenis. "Ar sutinki su 1938 m. kovo 13 d. įvykusiu Austrijos susijungimu su Vokietija ir balsuoji už mūsų lyderio Adolfo Hitlerio sąrašą? Didysis apskritimas – „Taip", mažasis – „Ne".

Kalbą sako A. Hitleris. Didvyrių aikštė. Viena. 1938 m.

reagavo pakankamai energingai: gegužės 20 d. buvo paskelbta mobilizacija, pastatyti pasirengę kovai 80 tūkst. rezervininkų, mobilizuoti junginiai sutelkti prie sienų su Vokietija. Hitleris, kuris, matyt, nesitikėjo tokio Prahos veržlumo, nusprendė įjungti „atbulinį greitį". Henleino partija laikinai nurimo ir Čekoslovakija galėjo trumpam atsipūsti. Beje, labai trumpai.

1938 m. rugsėjo 1 d. Henleinas buvo iškviestas į Hitlerio būstinę, kur jam buvo suteikta visos nacistinės Vokietijos viršūnių audiencija. Gavęs naujas instrukcijas „mikrofiureris" pradėjo organizuoti faktiškai ginkluotą maištą; Sudetų miestų gatvėse liejosi kraujas, atsirado pirmi žuvusieji ir sužeistieji, taikūs gyventojai, atsidūrę „tarp dviejų ugnių", leidosi bėgti į Vokietiją. Rugsėjo pabaigoje nacistiniai laikraščiai jau rėkė apie 240 tūkst. Sudetų pabėgėlių, apie valstybės kariuomenės naudojamas nuodingąsias dujas, kuriomis „kaip sužinota iš patikimų šaltinių, buvo užmušta ne mažiau kaip 300 žmonių". Štai tokiomis aplinkybėmis po serijos konsultacijų ir susitikimų keturių valstybių lyderiai susirinko Miunchene ir pareikalavo, kad Čekoslovakijos vyriausybė, suprantama, „dsiekdami išsaugoti taiką Europoje" perduotų Vokietijai visas ginčytinas teritorijas šalia vokiečių-austrų-čekų sienos.

Žvelgiant iš nūdienos pozicijų reikia pripažinti, kad Miunchene priimtas Čemberleno ir Deladjė sprendimas buvo bailus, kvailas ir niekšingas. „Rinkdamiesi tarp gėdos ir karo, jie pasirinko gėdą ir gaus karą", – taip pasakė V. Čerčilis.

Šis sprendimas buvo bailus, nes jungtinių (jeigu jos būtų buvusios jungtinės!) karinių Anglijos, Prancūzijos ir Čekoslovakijos pajėgų visiškai pakako, kad Vokietija ir jos naujai pagimdytas Vermachtas būtų pralaimėję (tik 1935 m. Hitleris pareiškė pasitraukiąs iš Versalio sutarties, pagal kurią Vokietijos armija buvo apribota 10 pėstininkų divizijų be tankų, aviacijos ir sunkiosios artilerijos). Yra pagrindo manyti, kad toks pralaimėjimas, ko gero, būtų sužlugdęs nacistinį režimą.

Miuncheno sprendimas buvo nedovanotinai kvailas, nes buvo visai nesunku suprasti, kad anglų-prancūzų blokas, skatindamas ir „premijuodamas" hitlerinę ekspansiją, tik kursto agresyvų Hitlerio apetitą, verčia kelti naujas teritorines pretenzijas kaimynams. Nereikia būti labai įžvalgiam, kad matytum, jog derybų partneris (A. Hitleris) seniai ir negrįžtamai išsilaisvino „iš chimeros, vadinamos sąžine", ir į kiekvieną sutartį žvelgia lyg į panaudotą popiergalį. Visa ta isterija dėl „žvėriško vokiečių mažumos engimo" Hitleriui buvo reikalinga tik tam, kad leistų be mūšio ir nuostolių užimti čekų pasienio įtvirtinimus, iš tikro labai galingus, ypač atsižvelgiant į kalnuotą vietovės reljefą, ir šie ketinimai buvo aiškiai matyti.

„Benešo linijos" įtvirtinimai. Čekoslovakija. 1938 m.

Čekų gamybos tankai L-35 manevrų metu. 1938 m.

Čekoslovakijos armija 1938 m.

Galų gale Miuncheno sutartis buvo atvirai niekšinga, nes Anglijos ir Prancūzijos vadovai norėjo „nuraminti" Hitlerį ne savais resursais, o paaukodami trečiosios šalies – taikios Čekoslovakijos – suverenitetą, teritorijos vientisumą, saugumą ir orumą.

Viskas taip, tačiau prieš išliejant ant „lepšių" (būtent taip vėliau Čemberleną ir Deladjė pavadino nacistų fiureris) galvos eilinę kaltinimų porciją, būtina atsižvelgti dvi labai svarbias aplinkybes. Miuncheno sutartis, „Miuncheno sandėris", „Miuncheno išdavystė" pirmiausia buvo bailus, kvailas ir niekšingas **bandymas užkirsti kelią karui**. Karas – blogas dalykas, labai blogas ir retkarčiais „verčiau kvaila taika negu geras kivirčas". Tas, kas stengiasi išvengti karo, nusipelno bent atlaidumo – net už parodytą bailumą, kvailumą ir niekšiškumą. Antra, Čemberlenas ir Deladjė buvo vyriausybių vadovai. Ne mažiau, bet ir ne daugiau. Nė vienas iš jų negalėjo spragtelėjęs pirštais išsikviesti pas save drebantį iš baimės „gynybos liaudies komisarą" ir įsakyti jam pradėti karą. Gaila, demokratija turi tik vieną vienintelį privalu-

mą (visos kitos sistemos dar blogesnės) ir begalę nepašalinamų trūkumų.

Tam, kad būtų galima Hitlerio pretenzijas visiškai atmesti, reikėjo būti pasirengusiems nedelsiant tai patvirtinti karine jėga. Anglijos ir Prancūzijos vyriausybių vadovai turėjo užsitikrinti parlamento, politinių partijų, profsąjungų ir galų gale liaudies palaikymą. Ir ką jie galėjo pasakyti šiai liaudžiai, kurios sąmonė buvo giliai ir ilgam traumuota prisiminimų apie kruvinas Pirmojo pasaulinio karo skerdynes? „Daugiau niekada“, „kad tik nebūtų karo“ – štai pagrindinis užsienio politikos principas kuris trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje sujungė Europoje kairiuosius ir dešiniuosius, turtingus ir vargšus, stipriuosius ir silpnuosius. Ir kodėl prancūzų motinos turėjo siųsti savo sūnus į karą, dėl ko jos turėjo laukti krintančių vokiečių bombų krušos ant savo galvų? Tam, kad sulaikytų tris milijonus vokiečių kažkokios Čekoslovakijos teritorijoje? Tam, kad sutryptų taip iškilmingai ir garsiai ištrimituotus „laisvo tautų apsisprendimo“ principus?

Bet kuriuo atveju Hitlerio reikalavimų kaip absoliučiai teisingų ir pagristų negalėjo nepripažinti tie, kas laiko teisingu ir teisėtu Josifo Vasarionovičiaus Džiugašvilio sprendimą ištiesti broliškos pagalbos ranką „to paties kraujo broliams ukrainiečiams ir baltarusiams“, kenčiantiems nuo vos mažiau to paties kraujo turinčių lenkų priespaudos. Jeigu 1938 m. rugsėjo 30 ir 1939 m. rugsėjo 17 d. kuo nors skiriasi, tai visas skirtumas – vien Hitlerio naudai.

1938 m. rugsėjį Hitleris nereikalavo likviduoti Čekoslovakijos, nevadino jos *„išsigimusiu Versalio sutarties kūdikiu“*, nepretendavo, kad jam asmeniškai būtų leista *„atstatyti taiką ir tvarką buvusios čekų valstybės teritorijoje“*. Miunchene Hitlerio reikalavimas buvo labai chrestomatiškas – „Paleisk mano tautą.“ 1938 m. rugsėjį Sudetų vokiečiai (arba tiksliau pasakius, didelė jų dalis) prašė ir net reikalavo leisti jiems susijungti su Vokietija. Iki 1939 m. rugsėjo 17 d. Stalinas negalėjo (pamiršo, nepasirūpino) suorganizuoti nors menką „to paties kraujo brolių“ „valios išreiškimo“ imitaciją. Galų gale net kvailai juokaujant netenka kalbėti apie „vokiečių

„Mes dėkojame mūsų fiureriui!“ 1938 m. plakatas.

Vokiečių armijos sutikimas Vienoje. 1938 m.

Ties Sudetų siena. 1938 m.

partizanus“, kurie su ginklu rankose būtų kovoję Sudetų kalnuose prieš vokiečių armiją; o štai Karpatuose „to paties kraujo broliai“ bandė išsilaisvinti iš kibių draugo Stalino rankų ilgus metus ir šioje kovoje buvo paaukota dešimtys tūkstančių žmonių gyvybių...

Grįždami į 1938 m. rugsėjį pažymėsime, kad Paryžiaus ir Londono parlamentuose ir vyriausybiniuose kabinetuose įsiliepsnojo įnirtingi debatai. Sprendimas dėl gėdingos kapituliacijos po hitlerinio diktato buvo priimtas, tačiau po labai įnirtingų diskusijų iki paskutinio momento šios kovos rezultatai buvo nežinomi! Rugsėjo 27 d., likus dviem dienoms iki „Miuncheno“, Prancūzijos užsienio reikalų ministras Žoržas Bonė (vienas svarbiausių „sutramdymo politikos“ vedlių) savo dienoraštyje rašė: *„Būtina bet kokia kaina siekti susitarimo. Dauguma mano kolegų ryžtingai su manim nesutinka. Be abejo, kalbama apie mano atsistatydinimą. Pranešime spaudai, perskaitytame pasibaigus Ministrų tarybos posėdžiui, net nepaminėta mano pavardė...“*

Paryžius, Berlynas, Miunchenas, Londonas... O kas tomis dienomis vyko Maskvoje? Ką kalbėjo ir ką darė didėjant „Sudetų krizei“ pačios galingiausios (kariniu atžvilgiu) Europos kontinento šalies vyriausybė? Tai paprastas klausimas ir atsakymą į jį „žino visi“. Sovietų Sąjunga piktai smerkė ir karštai demaskavo, užsienio reikalų liaudies komisaras M. Litvinovas iš visų tribūnų gėdijo „agresoriaus tramdymo“ politiką, Maskva daugybę kartų (sovietų istorikai atliko šį darbą už mane ir paskaičiavo tiksliai – dešimt kartų!) užtikrino Prahą, kad palaikys, mobilizuos ir sutelks prie vakarinės sienos keletą dešimčių divizijų...

Viskas gerai, išskyrus vieną – palaimingą ištiestos broliškos pagalbos rankos vaizdą sujaukia apgailėtinas galutinis rezultatas. Kyla nerimastingas klausimas, kurio sovietų istoriografija net nenorėjo užduoti, o ką jau kalbėti, kad atsakytų: „Kodėl karštos ir nuoširdžios galingos Sovietų Sąjungos pastangos, pasirodo, buvo be rezultatų?“ Taip, iš tikrųjų, jeigu didi valstybė, kuri jau 1938 m. skaičiavo savo tankų brigadas dešimtimis, kovinius lėktuvus – tūkstančiais, labai norėjo padėti Čekoslovakijai, ir ne vien iš platoniškos meilės broliams slavams, o tam, kad „sutrukdytų Hitleriui pasistūmėti į rytus“, kas jai sutrukdė realizuoti savo kilnius norus?

Pirmiausia išsiaiškinkime paprasčiausią geografiją, kad prie tų sovietinų falstifikatorių kliedesių nebegrįžtume. Aneksavus Sudetus, „Hitleris taip ir nepasistūmėjo į rytus“ (dėl ko vakarų valstybės esą surengė „Miuncheną“). 1938 m. rudenį į „trečiojo reicho“ sudėtį įėjo Rytų Prūsija (toliausiai į rytus esantis Vokietijos placdarmas), Aukštutinė Silezija (dabar Lenkijos Vroclavo vaivadija) ir Austrija. Miuncheno konferencijos priimtas sprendimas leido Hitleriui „apgraužti“ Čekijos sienas, kuri tuo metu jau buvo „reicho“ teritorijos viduje ir nė viename taške Vermachtas negavo išsikišusio į rytus placdarmo nors Aukštutinės Silezijos atžvilgiu, o ką jau kalbėti apie šimtus kilometrų į rytus nutolusią Rytų Prūsiją.

Pereidami nuo paprastos geografijos prie labai sudėtingos, sunarpliotos ir mitologizuotos politinės istorijos pažymėsime, kad šiuo metu Rusijos visuomenės lauke egzistuoja net trys versijos, trys Stalino

Čekoslovakijos Ašo gyventojai sveikina vokiečių karius. 1938 m. spalio 3 d.

Čekoslovakijos pašto ženklai pažymėti specialiu spaudu „Mes tapome laisvi!" 1938 m.

ketinimų ir veiksmų „Sudetų krizės" metu interpretacijos. Išleistos mažyčiais tiražais storos solidžios akademinės monografijos paprastai ir be jokių įmantrybių, net truputį su demonstratyviu cinizmu („na mes čia visi žmonės suaugę, ko čia laužytis") sutinka, kad gelbėti Čekoslovakijos niekas ir nesiruošė: „*Praktiškas Stalino protas diktavo tiek pasirengimo Miunchenui metu (nekreipiant dėmesio į diplomatinę retoriką), tiek ir po jo užimti poziciją stebėtojo, laukiančio tolesnės įvykių raidos ir besivadovaujančio principu šiurkščiai tariant „nekišti galvos į kilpą.*" *

Populiariose knygose, skirtose plačiosioms masėms, sielvartingai verkšlenant pranešama – po pasakojimo apie „700 naikintuvų, parengtų nedelsiant skristi į

* 2007, kn.1, p. 27.

Sudetų vokiečiai „Laisvajame korpuse". 1938 m.

Čekoslovakiją" ir apie kitus kvapą gniaužiančius SSRS ketinimus galvotrūkčiais lėkti į pagalbą agresijos aukai – o viskas baigėsi dideliu šnypštu dėl labai svarbios priežasties... – dėl beatodairiškos draugo Stalino ištikimybės Įstatymo raidei! Pasirodo, galingajai Sovietų Sąjungai buvo surištos rankos ir kojos Savitarpio pagalbos sutartimi tarp SSRS ir Čekoslovakijos (pasirašyta 1935, gegužės 16), kurioje buvo įrašytas punktas, kad SSRS įsipareigojimai bus legitiminiai tik tokiu atveju, jeigu Prancūzija taip pat pagelbės Čekoslovakijai. Nors per mikroną nukrypti nuo sutarties teksto raidės SSRS negalėjo. Mūsų tradicijos neleidžia taip elgtis. „Tegul pasaulis griūva, tačiau Įstatymas triumfuoja!"

Galų gale interneto forumuose išskirtinai tarp gabumais apdovanotos publikos ir šiandien paklausi versija, kurią po komunistinio perversmo Prahoje, tolimais 1948 m., pirmą kartą garsiai paskelbė pagarsėjęs savo sąžiningumu Kominterno vykdomojo komiteto sekretorius draugas Klementas Gotvaldas. Pasirodo, Prancūzija čia visai niekuo dėta, pasirodo, Maskva buvo pasirengusi ateiti Čekoslovakijai į pagalbą neatsižvelgdama į Paryžiaus priimtą poziciją ir šis proletarinio solidarumo aktas neįvyko tik todėl, kad čekų buržuazija kartu su liaudies priešu vadovu Benešu atsisakė Sovietų pagalbos ir su džiaugsmu atsidavė nacistiniams prievartautojams.

Trečiosios versijos, patvirtintos tik sąžiningu draugo Gotvaldo žodžiu, aš manau, net neverta svarstyti. Palauksim, kol jos šalininkai suras (ar nupieš) kokį nors dokumentą, liudijantį, kaip Benešas atsisakė Maskvos pagalbos. Antroji versija pagrista tokiu absurdišku nesusipratimu, kad lieka

tik stebėtis ta liaudimi, kur sutinka „žiaumoti" tokia nesąmonę.

„Pase nėra antspaudo", – tai ne priežastis, o pasekmė; priežastis – Vania nenori vesti Manios. Vos atsiras toks noras, išsvajotasis „antspaudas" atsiras be mažiausių problemų, kadangi trečiųjų asmenų liudijimo valstybinėje santuokos registracijoje nereikia. Sovietų Sąjunga ir Čekoslovakija buvo susietos dvišale Sutartimi. Šios šalys buvo suverenios valstybės, nei ČSR, nei SSRS nebuvo Prancūzijos kolonija ar protektoratas ir joms nereikėjo maldauti Paryžiaus sutikimo pakeisti sutarties sąlygas arba sudaryti naują sutartį. Kaip matysime iš žemiau pateiktų dokumentų, tokios paprastos mintys ne man pirmam atėjo į galvą...

Pageidaujamos sutartys Maskvoje buvo pasirašomos žaibiškai. 1939 m. rugpjūčio 14 d. laikraštis „Pravda" savo vedamajame rašė: *„Niekšingi išdavikai, fašistinių valstybių Trockio-Bucharino tipo šnipai, vykdydami savo šeimininkų valią, vartoja pacifistinius lozungus... Bolševikai – ne pacifistai. Pasaulis gelbėjamas ne nuolaidžiaujant agresoriui, o dvigubu smūgiu atsakant į karo kurstytojų smūgį."* Nespėjo praeiti dešimt dienų po šių nuostabių žodžių pasirodymo spaudoje, ir Maskvoje buvo pasirašyta nepuolimo sutartis su pagrindiniu (teisingiau pasakius, pačiu rėksmingiausiu) agresoriumi, ir dar – slaptas protokolas dėl susitarimo pasidalyti nepriklausomų Rytų Europos valstybių teritorijas.

Sovietų Sąjungos pašto ženkas- „Broliškų tautų išlaisvinimas" 1939 m. rugsėjo 17 d.

1941 m. naktį iš kovo 26 į 27 d. Belgrade įvyko karinis perversmas ir balandžio 3 d. (t. y. praėjus vos savaitei) naujos Jugoslavijos vyriausybės delegacija jau vedė derybas dėl taikos ir bendradarbiavimo sutarties sudarymo su pačiu Stalinu ir 1941 m. balandžio 6 d. naktį, 2.30 val., ši sutartis buvo pasirašyta. Gerbdamas skaitytojus aš smulkiai nepasakosiu, kokiais tempais buvo sudaryta savitarpio pagalbos sutartis su „demokratinės Suomijos liaudies vyriausybe", kuri buvo atsitiktinai aptikta radijo ryšių sekimo tarnybos (žr. „Pravda",1939, gruodžio 2.)

Lygiai taip pat drąsiai ir ryžtingai Stalinas pažeidinėjo bet kokias tarptautinės teisės normas. Vien tik 1939 m. Sovietų Sąjunga vienpusiškai nutraukė nepuolimo sutartį su Lenkija, paskui su Suomija; kariavo niekieno, išskyrus pačią SSRS, nepripažintoje Mongolijoje, kitais, 1940 m., grasindama ginkluota prievarta aneksavo Rumunijos teritorijas – Besarabiją ir Šiaurės Bukoviną, okupavo tris Baltijos šalis. Ir nieko. Popieriniai berniukai Stalino akyse nemirguliavo, juridinės kolizijos rimtam darbui netrukdė. Apie tai, kaip Stalinas elgėsi su Stalino Konstitucijos normomis šalies viduje, man regis, priminti net neverta.

Keista išlyga, kad SSRS įsipareigojimai pagal pagalbos sutartį Čekoslovakijai įsigalioja tik analogiškai pasielgus Prancūzijai, visai nebuvo PRIEŽASTIS, lėmusi Sovietų Sąjungos poziciją ir veiksmus, tačiau ji pasirodė esantis efektyvus Stalino politikos

Raudonoji armija įžengia į Suomiją. 1939 m.

Raudonoji armija Mongolijoje. Chalkingolas, 1939 m.

Raudonoji armija okupuoja Baltijos valstybes. Lietuvą, Latviją, Estiją. Sovietų tankai Rygos centre. 1940 m.

INSTRUMENTAS. Esant šiai keistai išlygai SSRS užsienio liaudies komisaras draugas Litvinovas galėjo be baimės drebinti orą iš Tautų Sąjungos tribūnos ir, žinoma, iš visų kitų tribūnų – loterijoje, kurioje lošė Stalinas, visi bilietai buvo laimingi.

Pats blogiausias (draugo Stalino interesų ir siekių požiūriu) variantas būtų tas, pagal kurį Praha, Paryžius ir Londonas užimtų tvirtą suderintą poziciją, o Hitleris, išsigandęs realios karo prieš visus grėsmės, „atleistų stabdžius" jo išprovokuotai „Sudetų krizei". Tačiau net ir tuo atveju Sovietų Sąjunga iš konflikto pasitrauktų išdidžiai iškelta galva, su „paskutinio kovotojo prieš fašistinę agresiją" reputacija.

Daug geresnis (Stalinui) buvo tas variantas, kuris įvyko tikrovėje: Čemberlenas ir Deladjė nusilenkė Hitleriui, Prancūzija atsisakė ginti Čekoslovakiją ir tuo automatiškai atleido Sovietų Sąjungą nuo formalios juridinės atsakomybės už „Miuncheno kapituliacijos" pasekmes, o sovietiniai propagandininkai ir jų politiniai pasekėjai štai jau aštuntą dešimtmetį kala prie gėdos kryžiaus „tikruosius Antrojo pasaulinio karo sukėlėjus". Ši galimybė, šis argumentas („jie taip pat bendradarbiavo su Hitleriu")

Besarabijos vokiečiai išvyksta į Vokietiją 1940 m.

Rumunijos tankai Kišiniove 1940 m.

iškilo labai laiku, kai 1948 m. JAV Valstybės departamentui išspausdinus trofėjinius Vokietijos Užsienio reikalų ministerijos dokumentus Stalino „bendradarbiavimas" su Hitleriu ir tiesa apie jų bendradarbiavimą tapo žinomi visam pasauliui, išskyrus vienai šeštajai sausumos daliai (t. y. Sovietų Sąjungos gyventojams – *Vert. past.*).

Neblogai, visai neblogai pavyko su tuo „Miunchenu". Tačiau galėjo būti dar geriau! Nuostabios perspektyvos Stalinui būtų atsivėrusios tuo atveju, jeigu visos keturios į konfliktą įtrauktos šalys – Anglija, Prancūzija, Čekoslovakija ir Vokietija – būtų buvusios ryžtingos ir būtų sukėlusios karą. Taip, po to (ir po dešimties, kaip suskaičiavo sovietų istorikai, Litvinovo pareiškimų apie pasirengimą palaikyti Čekoslovakiją) Sovietų Sąjunga turėjo stotį į karą. O kaip tai ji būtų padariusi praktiškai?

SSRS tuo metu neturėjo bendros sienos nei su agresoriumi (Vokietija), nei su agresijos auka (Čekoslovakija). Perspektyva gauti Rumunijos sutikimą pereiti per jos teritoriją, (t. y. per Besarabiją!) buvo labai miglota, dėl Lenkijos tokio klausimo apskritai nevertėjo svarstyti (Varšuva ne kartą ir kategoriškai pareiškė, kad niekada neleis Raudonajai Armijai pasirodyti jos teritorijoje). Net gavus Rumunijos sutikimą* stambus kariuomenės permetimas būtų susijęs su rimtomis transporto problemomis; nuo sovietų-rumunų sienos iki Slovakijos Munkačo (dabar Mukačiovas, Ukrainos Užkarpatės sritis) per Karpatų perėjas buvo tik viena geležinkelio atšaka, o nuo Munkačo iki Prahos dar 650 km tiesia linija (o faktiškai stipriai kalnuota, raižyta vietove). Norint išlaukti, šios problemos leido Stalinui, gerbiamos profesorės Marjinos žodžiais, *„nekišti galvos į kilpą"* ir užimti *„stebėtojo, laukiančio tolesnės įvykių raidos"*, poziciją.

* Čekų istorikas I. Prafas 1993 m. Prahoje išleistoje knygoje ***Sovietų išdavystė*** (Svetska Zrada) tvirtina, kad 1938 m. rugsėjį neoficialių SSRS ir Rumunijos užsienio reikalų ministrų (Litvinovo ir Komneno) susitikimuose buvo pasiektas principinis susitarimas dėl sovietų kariuomenės perėjimo per Rumunijos teritoriją į Slovakiją ir „oro koridoriaus" suteikimo aviacijos perskridimui. Dėl iki šiol užvertų Rusijos archyvų nei patvirtinti, nei paneigti šio pranešimo sovietiniais dokumentais nepavyko.

Lenkai neša išrautą Čekoslovakijos – Lenkijos pasienio stulpą. 1938 m.

Lenkų tankai 7Tp Tešine. 1938 m.

Lenkai keičia Tešino miesto pavadinimą. 1938 m.

Lenkų kavalerija užima Korviną 1938 m.

Tačiau aš turiu rimtą pagrindą spėti, kad draugo Stalino ketinimai buvo daug ryžtingesni. Beje, šiuo atveju žodžiai „aš turiu rimtą pagrindą" ne visai tinka. Tai pamatyti gali kiekvienas, kuris nepatingės nuo lentynos pasiimti dar šauniais sąstingio metais didžiuliais tiražais išleistą 12 tomų *Antrojo pasaulinio karo istoriją* (M.: Vojenizdat, 1974). Mus domina antrasis tomas, kuriame po nuostabia antrašte „Sovietų Sąjungos veiksmai rengiantis suteikti pagalbą Čekoslovakijai" įdėtas spalvotas žemėlapis, o jame su visomis būtinomis rodyklėmis ir skrituliukais parodytas sovietinės kariuomenės sutelkimas prie Lenkijos sienos. Žemėlapis labai detalus, jame parodyta net vienos – 67-osios šaulių divizijos perkėlimas prie ...Latvijos sienos! Kokiu būdu „Vitebsko ir Bobruisko armijų grupuotės", perkeltos prie Lenkijos sienos, galėjo „padėti Čekoslovakijai", nuo kurios jas skyrė 800 km Lenkijos teritorija, į tokį klausimą galėjo atsakyti tik draugai Volobujevas, Grečka, Gromyka, Jepyševas, Cvigunas ir kiti dvylikatomės istorijos autorių kolektyvo nariai.

Siūlau atkreipti dėmesį į vieną labai svarbų 1938 m. rugsėjo 23 d. dokumentą: „Sovietų vyriausybės pareiškimą Lenkijos vyriausybei". Maskva šį pareiškimą laikė tokiu svarbiu ir skubiu, kad Lenkijos reikalų patikėtinį poną Jankovskį pažadino vidurnaktį ir įteikė jam dokumentą 4 valandą ryto! 1938 m. rugsėjo 23 d. pareiškimas taip pat buvo ne kartą publikuotas pačiais gūdžiausiais „sąstingio laikais" įvairiuose propagandiniuose rinkiniuose, pavyzdžiui, ir rinkinyje *Miuncheno sąmokslo istorijos dokumentai*. Štai visas jo tekstas:

„SSRS vyriausybė gavo įvairių šaltinių pranešimus, kad Lenkijos vyriausybės kariuomenė, sutelkta prie Lenkijos ir Čekoslovakijos sienos, pasirengusi peržengti nustatytą sieną ir jėga užimti dalį Čekoslovakijos Respublikos teritorijos. Nors šie bauginančio pobūdžio pranešimai plačiai pasklido, Lenkijos vyriausybė jų iki šiol nepaneigė. SSRS vyriausybė laukia, kad toks paneigimas bus nedelsiant paskelbtas. Tačiau jeigu toks paneigimas nebus paskelbtas ir jeigu, kaip tvirtinama pranešimuose, Lenkijos kariuomenė iš tikrųjų peržengė Čekoslovakijos Respublikos sieną ir užėmė jos teritoriją, SSRS vyriausybė mano, kad labai svarbu nedelsiant perspėti Lenkijos Respublikos vyriausybę, jog remiantis 1932 m. liepos 25 d. tarp SSRS ir Lenkijos sudaryto nepuolimo pakto 2 straipsniu SSRS vyriausybė dėl įvykdyto Lenkijos agresijos akto prieš Čekoslovakiją būtų priversta be perspėjimo denonsuoti minėtą sutartį."

"600 metų laikėme tavęs. 1335-1938"

Taip, SSRS nusiteikusi labai ryžtingai. Ji reikalauja, kad Varšuva pasiaiškintų, ir be to, „nedelsiant". Ir ne tik pasiaiškintų, o pagrįstai paneigtų pranešimus dėl Lenkų armijos ketinimų pažeisti sieną su Čekoslovakija. O jeigu netikėtai siena vis dėlto būtų pažeista, Sovietų Sąjunga pasirengusi nedelsiant, net „be perspėjimo" (!) denonsuoti sovietų-lenkų nepuolimo sutartį. Kietai. Rugsėjo 23 d. pareiškimas – tai faktiškai paskutinis laiptelis prieš paskelbiant karą. Didesniam efektui pasiekti jis buvo įteiktas vidurnaktį (4 valanda ryto rugsėjo pabaigoje – tai pati tikriausia tamsi naktis).

Jūs paklausite, o kas toliau? Jokio „paneigimų" iš Lenkijos vyriausybės lūpų nebuvo, spalio 1 d. pirmą kartą Lenkijos daliniai kirto sieną ir užėmė apytikriai 20 x 80 km Čekijos teritorijos ruožą Tešino miesto rajone.* Ir ką po to padarė Maskva?

Nieko. Visiškai nieko, net pasiuntinio iš Varšuvos „konsultacijai su vyriausybe" neatšaukė. Bet galbūt sovietinė vadovybė laiku nesužinojo apie šiuos įvykius? Galbūt čekai savanoriškai sutiko atiduoti Tešiną? Skaitome kitą dokumentą, SSRS reikalų patikėtinio Prahoje S. Aleksandrovskio telegramą, išsiustą į Maskvą naktį iš rugsėjo 30 į spalio 1 d.:

* Iširus Austrijai-Vengrijai klausimas dėl lopinėlio Silezijos teritorijos Tešino miesto rajone tapo aštrios konfrontacijos tarp naujai gimusios Čekoslovakijos ir Lenkijos priežastimi. Dukart (1919 m. sausį ir 1920 gegužę) konfliktas buvo perėjęs į ginkluotą susirėmimą. Čekoslovakijos valdžia atsisakė surengti plebiscitą ginčytinoje teritorijoje. Vėliau Antantės Aukščiausios karinės tarybos sprendimu Tešino miestas su šalia esančiomis teritorijomis buvo paliktas Čekoslovakijai.

Pasirašęs Miuncheno sutartį Čemberlenas sutinkamas Londone. 1938 m. rugsėjo 30 d.

„Užsienio reikalų ministras Krofta pranešė, kad, jo duomenimis, Lenkija rengiasi galbūt dar šiąnakt užimti Tešino sritį jėga... Rugsėjo 30 d. 11.30 val. nakties lenkų pasiuntinys atvyko pas Kroftą ir perdavė notą, kurioje buvo pareikšti tokio turinio ultimatyvūs reikalavimai. Perleisti tris Silezijos rajonus (Freištadtą, Tegliną, Jablunkovą) per tris kartus; žemėlapyje pažymėtos trys zonos... Atsakymo reikalauja ryt, spalio 1 d. 12 val. dienos; pirmosios zonos perdavimą reikalauja pradėti ryt 14 valandą. Notoje yra labai įžeidžianti frazė... Vyriausybė spręs klausimą dėl atsakymo posėdyje, kuris įvyks spalio 1 d. rytą, 9 val. Kariuomenės daliniai, dislokuoti Tešino srityje, ***negavo įsakymo atsitraukti*** (pabraukta mano – *M. S.*). *Pasak Inos, vyriausiojo Krofto sekretoriaus, susidūrimas neišvengiamas...“*

Ir šio dokumento nereikėjo ilgai ieškoti uždaruose archyvuose, jis seniai publikuotas keliuose rinkiniuose, iš dalies ir garsioje knygoje *SSRS kovoje už taiką Antrojo pasaulinio karo išvakarėse*. Keista, vis dėlto buvo kovojama: iš pradžių, rugsėjo 23 d., su didžiausiu triukšmu plėšomi savi marškiniai ir grasinama „paskandinti tualete“, jeigu tik Lenkijos kariuomenė įžengtų per Čekijos sieną, o kai visus nurodytus pareiškime neteisėtus veiksmus Lenkijos vyriausybė padarė, Maskva kukliai tylėjo.

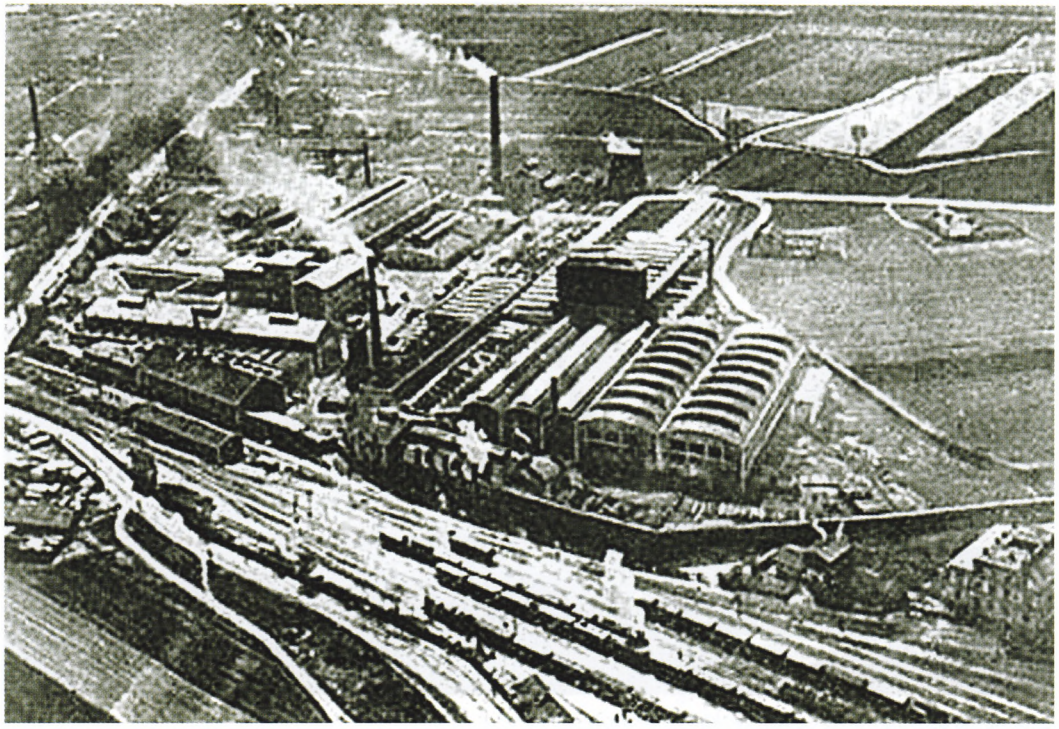

Tuometinio stambiausio Europos koncerno „Škoda" gamykla Pilzene. 1938 m.

Ką tai reiškia?

Argumentuotai atsakyti į šį klausimą bus galima tik radikaliai išplėtus istorikams prieinamą dokumentinę bazę. Kol kas galima tik suformuluoti kitą hipotezę. Sovietų vadovybė, t. y. draugas Stalinas, net nesirengė gelbėti Čekoslovakijos, „duoti atkirtį fašistinei agresijai" ir pan. Neigti tai galima tik smarkiai ideologiškai apsinuodijus. Tačiau nė kiek ne mažiau klaidinga tezė, kad Kremlius nusprendė apsiriboti „stebėtojo, laukiančio tolesnių įvykių", vaidmeniu. Ne, buvo kruopščiai parengtas veiksmų planas ir šis planas neturėjo nieko bendra su pasyviu laukimu, „kur kreivė nukryps".

1938 m. rugsėjo geopolitinis planas savo tikslais ir uždaviniais, savo realizacijos mechanizmais niekuo nesiskyrė nuo 1939 m. rugpjūčio plano. Jokio „dramatiško posūkio sovietų valstybės užsienio politikoje" 1939 m. rugpjūtį nebuvo (būtent tai ir yra mano hipotezės esmė). Stalinas, kuris geria šampaną su Ribentropu, ir Stalinas, kuris savo užsienio reikalų ministro (liaudies komisaro) lūpomis smerkia gėdingą „nuolaidžiavimo ir susitaikymo su fašistiniais agresoriais" politiką, – tai vienas ir tas pats diktatorius, sprendžiantis vieną ir tą patį strateginį uždavinį.

Pagrindinis tikslas – įžiebti karą Europoje, kruviną naikinamąjį karą, kuris susilpnintų pagrindines Europos valstybes ir paverstų jų nuolaužas lengvu Stalino grobiu. Pagrindinis „instrumentas" šiam tikslui pasiekti – agresyvus paranojikas, tapęs

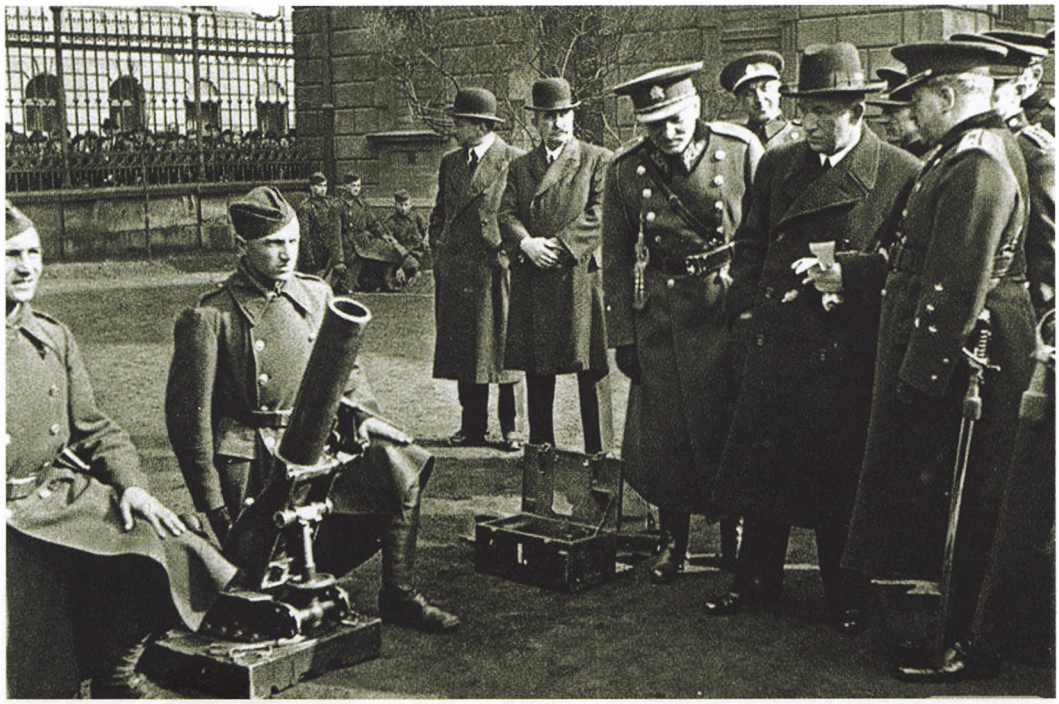

E. Benešas apžiūri naują Čekoslovakijos ginkluotę. 1938 m.

Vokietijos vadovu. Pagrindiniu būsimo karo frontu turi tapti prancūzų-vokiečių siena, tačiau sukelti Europos karą Stalinas bando kokioje nors kitoje vietoje – provokuodamas aštrų lokalinį konfliktą. Kartu su pagrindinės, centrinės problemos sprendimu Stalinas tikėjosi 1938 m. rudenį išspręsti ir mažą, lokalinę problemą: didžiulio Europos karo metu, kai didžiųjų valstybių dėmesys ir resursai bus prikaustyti prie Vakarų Europos, susidoroti su jo nekenčiama Lenkija.

Nusikalstamas Lenkijos lyderių kvailumas (noras pasinaudoti vokiečių-čekų konfliktu sprendžiant menką bet kuriuo atžvilgiu Tešino klausimą) atvėrė Stalinui puikią galimybę realizuoti savąjį planą. Štai būtent tam jis ir rengėsi, rengėsi politiškai (rugsėjo 23 d. pareiškimas Lenkijos vyriausybei) ir organizacinėmis priemonėmis (kariuomenės sutelkimas ir išskleidimas prie Lenkijos sienos). Miuncheno susitarimas užkirto kelią, gaila, labai trumpam, dideliam karui ir šioje situacijoje Stalinas neberizikavo pradėti mažą karą. Tik kaip abejotina paguoda liko aukšta moralinė teisė vadinti Lenkiją „Europos hiena“, „šakalu, užpuolusiu nusilpusį kaimyną“, beje, šia teise visi norintieji naudojasi ir šiandien.

Ne Stalino būdui buvo atsitraukti po pirmos nesėkmės. Kas jau kas, o užsispyrimas jo iš tikro buvo stalininis – plieninis. Nepraėjo nė metai nuo „Miuncheno nesėkmės“, kaip Maskvoje, skambant šampano taurėms, Lenkija buvo nušluota nuo politinio pasaulio žemėlapio; jos rytinė dalis pavirto vadinamosiomis „Vakarų Baltarusija“ ir „Vakarų Ukraina“, o vakarinė dalis net iki 1941 m. visuose sovietiniuose dokumentuose, įskaitant visus slaptus ir pašalinėms akims nematomus, vadinta „buvusia

Lenkija". Būtent taip puikiai viskas ir pavyko. Ir didelis karas Vakarų Europoje įsiplieskė. Tai kodėl 1939 m. draugui Stalinui viskas pavyko, o 1938 m. – ne?

Kažin ar į tokio tipo klausimus apskritai galima atsakyti – ne visada politinėje šalių ir tautų istorijoje viską galima paaiškinti sąvokų „priežastis – pasekmė", „veiksmas – atoveiksmis", „sumanymas – rezultatas" kategorijomis. Tačiau pats bandymas kitu kampu pažvelgti į iš tikrųjų vykusius istorinius įvykius gali būti naudingas ir vaisingas. Todėl imkimės skaityti dokumentus, kuriuos sovietų istorikai į rekomenduojamus rinkinius įtraukti pamiršo.

1938 m. kovo 28 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras M. Litvinovas – SSRS reikalų patikėtiniui Čekoslovakijoje S. Aleksandrovskiui

„Į Austrijos ir Čekoslovakijos klausimą aš visada žvelgiau kaip į vieną problemą. Čekoslovakijos išprievartavimas būtų anšliuso pradžia, taip pat kaip Austrijos hitlerizacija nulėmė Čekoslovakijos likimą... Bet kokiu atveju dabartinėje apsuptyje Čekoslovakija ilgai gyvuoti negalės... Mane stebina čekų prielaida, kad mes turime reikalauti, jog Rumunija praleistų mūsų kariuomenę. Juk šis leidimas pirmiausia reikalingas Čekoslovakijai ir Prancūzijai, jos ir turi stengtis gauti šį leidimą, tuo labiau kad jos su Rumunija yra susijusios kai kuriais susitarimais..." (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.1, l.16–19).

1938 m. birželio 11 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras M. Litvinovas – SSRS reikalų patikėtiniui Čekoslovakijoje S. Aleksandrovskiui

„...Mūsų pagalbą lemia prancūzų pagalba. Tačiau mes manome, kad Prancūzijos kreipimasis į mus irgi neduotų pageidautino rezultato ir kad visi klausimai turi būti sprendžiami Prancūzijos, Čekoslovakijos ir Sovietų generaliniuose štabuose. Mes patys į jokias kalbas nesileisime ir Jums šio klausimo kelti nereikia..." (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.1, l.38).

1938 m. rugsėjo 9 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pirmojo pavaduotojo V. Potiomkino ataskaita apie susitikimą su Čekoslovakijos pasiuntiniu Z. Firlingeriu

„...Firlingeris atvyko pas mane šiandien neoficialiai, kad pasiskųstų dėl paskutiniu metu iš Čekoslovakijos į SSRS atvykusių karinių specialistų su ypatingais pavedimais priėmimo.

Firlingeris rėmėsi tokiais faktais:

1. Generolai Šara ir Netikas buvo labai šaltai priimti pas drg. Šapošnikovą (DVRA Generalinio štabo viršininkas – *M. S.*) *Jiems išvykstant iš Maskvos kartu su „Škodos" atstovu Gromadka* (ponas Gromadka buvo ne tik „atstovas", o šio stambiausio Europos koncerno generalinis direktorius – *M. S.*) *jų asmeniniai daiktai Maskvos oro uoste buvo net ypač kruopščiai patikrinti. Buvo iškraustytos lagaminuose esančių atsarginių mundurų kišenės. Skaitomas susirašinėjimas su šeimomis. Lėktuvo skrydis buvo sulaikytas beveik pusvalandžiui, nes pas Gromadką buvo surasti 2000 dolerių, būtinų apmokėti specialų lėktuvą, laukusį jo Amsterdame. Firlingeris tvirtina, kad atvykęs į Maskvą Gromadka norėjo muitinėje pranešti, jog jis*

VII kominterno kongreso sekretoriai: V. Pikas, O. Kuuisinenas, G. Dimitrovas, K. Gotvaldas, D. Manuilskis, P. Toljatis. 1935 m.

turi šiuos pinigus, ***tačiau jį sutikę draugai iš NKO*** [gynybos liaudies komisariato] ***rekomendavo jam neužtrukti dėl šio formalumo*** (pabraukta mano – *M. S.*).

2. Čekoslovakijos artilerijos karininkai, atvykę į SSRS per Rumuniją su pabūklais ir sviediniais, ypač saugiai supakuotais ir užplombuotais, Leningrade buvo apgyvendinti juos griežtai izoliavus ir stebimi daugybės apsauginiukų. Krovinys, kurį jie lydėjo, buvo iš jų paimtas ir neaišku kur nusiųstas. Vėliau, atvykę į poligoną, jie nustatė, kad nuo pabūklų nuimtos plombos ir slaptos pabūklų detalės jau nufotografuotos.

3. Čekoslovakijos KOP viršininkas Faifras, atvykęs į SSRS skubos tvarka apsvarstyti kai kurių praktinių klausimų, išvyko atgal, kaip atrodo, nusivylęs. Pasak Firlingerio pareiškimo, Faifro pokalbis su drg. Šapošnikovu buvo formalaus pobūdžio ir nieko konkretaus pasiekta nebuvo.

Firlingeris tvirtina, kad jo pateikti faktai Prahoje interpretuojami kaip mūsų nenoras suteikti bet kokią praktinę pagalbą kritišku Čekoslovakijai momentu..." (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.1, l.62–63).

1938 m. rugsėjo 15 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pirmojo pavaduotojo V. Potiomkino ataskaita apie susitikimą su Čekoslovakijos pasiuntiniu Z. Firlingeriu

„...Firlingeris pranešė, kad pagal duomenis, turimus Prancūzijos pasiuntinybėje Maskvoje, Žoržas Bonė (Prancūzijos užsienio reikalų ministras – *M. S.*) *liko labai nepatenkintas pokalbiu su drg. Litvinovu Ženevoje. Kaip Firlingeriui sakė Kulondras* (Prancūzijos pasiuntinys Maskvoje – *M. S.*), *draugas Litvinovas šiame pokalbyje buvo labai santūrus ir nepateikė jokių teigiamų pasiūlymų dėl pagalbos Čekoslovakijai, jeigu ją užpultų Vokietija.*

Aš atsakiau Firlingeriui, kad pagal drg. Litvinovo pranešimus pats Bonė kalbėjo su juo vien apie Anglijos išsisukinėjamą poziciją Čekoslovakijos klausimu. Apie bendros pagalbos Čekoslovakijai galimybę Bonė su drg. Litvinovu taip ir neprašneko. Visiškai suprantama, kad drg. Litvinovas neturėjo jokio pagrindo svarstyti praktinį sovietų pagalbos čekams planą...

Firlingeris išklausė visus paaiškinimus būdamas labai prislėgtos nuotaikos...“ (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.1, l.65).

1938 m. rugsėjo 19 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pirmojo pavaduotojo V. Potiomkino ataskaita apie susitikimą su Čekoslovakijos pasiuntiniu Z. Firlingeriu

„...Firlingeris paprašė, kad leisčiau iškelti ne politinį, o kaip jis sakė, „techninį klausimą“. Generolas Faifras, kalbėjęs Maskvoje su drg. Šapošnikovu ir Loktionovu, prašė pasiuntinio paklausti, ar yra priimtos kokios nors praktinės priemonės eventualiam (įmanomam, numanomam – *M. S.*) *sovietinių oro pajėgų perskridimui tarp žinomo punkto SSRS ir tokiu pat punkto Čekoslovakijoje?*

Aš atsakiau Firlingeriui, kad neturiu galimybės atsakyti į šį jo klausimą. Mūsų generalinio štabo atstovų pokalbių su generolu Firlingeriu turinys man nežinomas...“ (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.1, l.67).

Kaip man atrodo, atsižvelgiant į tokius dokumentus visiškai naujais atspalviais nušvinta iš tribūnų skambėję garsieji Litvinovo pareiškimai, taip kruopščiai išvardyti sovietinių istorikų. Būtent šie visuomenei kartojami daugkartiniai užtikrinimai apie pagalbą, kartu su atviru (vienko vertas epizodas su čekų generolų kišenių kraustymu pasienyje) nenoru nieko daryti iš tikro, net tokiam dideliam SSRS draugui, koks buvo ponas Firlingeris (dar kartą priminsiu – būsimasis ČKP CK Prezidiumo narys), gerokai „prislėgė nuotaiką“. Tiesa, Čekoslovakijos karinės vadovybės kelionės į Maskvą epizodą Firlingeris prisimindavo ir po „Miuncheno“. 1940 m.

Čekoslovakijos krizė. Trapi taika. Iš britų laikraščio. 1938 m.

vasario 17 d. pokalbyje su sovietų įgaliotu atstovu S. Aleksandrovskiu jis sakė: *„...dėl Čekoslovakijos nuotaikų prieš Miuncheno rudens įvykius katastrofiškai neigiamą vaidmenį suvaidino ir tai, kaip buvo Maskvoje priimti Čekoslovakijos karo aviacijos generolas Fajfras ir ypač artilerijos viršininkas generolas Netikas. Jie nė karto nepajuto kad ir mažiausio noro pradėti pasirengimą, mažiausio noro nors teoriškai apsvarstyti klausimą dėl pagalbos Čekoslovakijai kartu su Prancūzija. Fajfras „bandė užmegzti“ kalbą apie tai, tačiau jį tik išklausydavo...*“ (AVP RF, f. 0138, ap. 20, p.130, b.1, l.35–36).

Parodomąjį, nenuoširdų sovietinių užtikrinimų dėl pagalbos Čekoslovakijai pobūdį pastebėjo ir Vokietijos diplomatai. Dar 1938 m. gegužę po pirmosios „Sudetų krizės“ paaštrėjimo pasiuntinys Šulenburgas pranešė Berlynui: *„Kremlius ir toliau laikysis patikrintos taktikos – tiekdamas karines medžiagas, politine agitacija ir visokiausiomis intrigomis... – mobilizuoti kitus, ypač Prancūziją, ir kurstys vykstančius konfliktus – tokius, kaip Ispanijoje ir Kinijoje.*“ Tokioje situacijoje keista, kad Benešas ir jo

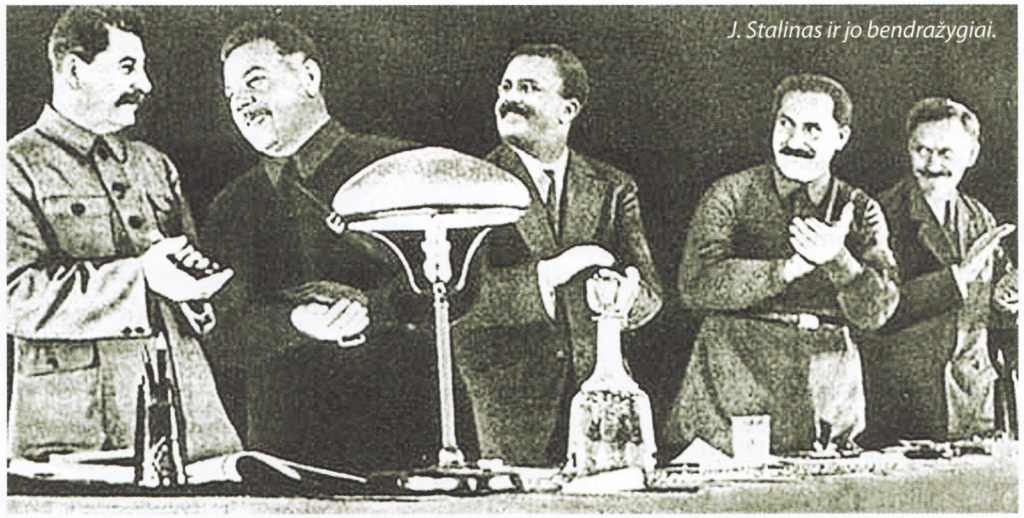

J. Stalinas ir jo bendražygiai.

komanda „iki paskutinės valandos“ tikėjosi ir tikėjo, kad Sovietų Sąjunga ateis į pagalbą Čekoslovakijai. Tiesą sakant, o ko jie dar galėjo tikėtis?

SSRS įgaliotojo atstovo Čekoslovakijoje S. Aleksandrovskio paaiškinamasis raštas „Pastabos apie 1938 m. rugsėjo pabaigos ir spalio pradžios įvykius“ (Bx. № 2172, 1938, spalio 26.)

„...Jau tiesiog niekas neabejoja, kad ne tik Anglija, bet ir Prancūzija išduoda Čekoslovakiją ir jų pagalba tampa tiesiog nebereikalinga... Kairioji spauda energingai kovojo ir ieškojo argumentų norėdama įrodyti SSRS paramos galimybę ir svarbą be Prancūzijos pagalbos. Pasiuntinybė sulaukė dešimčių telefono skambučių ir kasdien daugybės lankytojų, tarp kitų – žinomų politikų ir žurnalistų, kurie ateidavo su vienu ir tuo pačiu klausimu: ar padės SSRS be Prancūzijos, kas yra sovietų-čekų sutarties dėl savitarpio pagalbos išlygos autorius, susiejęs Sovietų pagalbą su Prancūzija. Ar ***tos išlygos neįmanoma išbraukti, ar negalima sudaryti naujos, jau sąjunginės sutarties*** *...*(pabraukta mano – *M. S.*) *Draugo Litvinovo kalba rugsėjo 21 d. Ženevoje paliko dvejopą įspūdį... Reakciniai sluoksniai pradėjo eksploatuoti tą aplinkybę, kad drg. Litvinovas labai aiškiai pabrėžė sovietinės pagalbos priklausomybę nuo Prancūzijos...“*

Toliau per keletą puslapių Aleksandrovskis aprašo didžiulę 1938 m. rugsėjo 21 d. liaudies demonstraciją Prahoje; kaip jo juodą „buržuazinį“ „Pakardą“ iš pradžių norėjo sudaužyti, o paskui, pamatę ant kapoto raudoną sovietų vėliavą, su šūkiais ir sveikinimais vos ne ant rankų nunešė pro šurmuliuojančią minią iki prezidento rūmų vartų. *„...Benešas bandė labai dalykiškai kalbėti dėl karinio bendradarbiavimo tarytum numatydamas neišvengiamą karinį ginčo tarp Čekoslovakijos ir Vokietijos sprendimą. Kai jis klausinėjo dėl Raudonosios armijos pasistūmėjimo per Rumunijos teritoriją arba kai jis klausė, kaip mes reaguotume Lenkijai užpuolus Čekoslovakiją, jo balse nebuvo girdėti jokių abejonių, kad mes kovodami eisim per Rumuniją arba Lenkiją...*

Kai aš rugsėjo 25 d. buvau pas Benešą, jo patalpos atrodė kaip tikra karinė stov-

ykla... Prisipažįstu, kad tuo metu jaučiausi labai prastai, nes nieko negalėjau pasakyti Benešui, ypač atsakyti į jo praktinius klausimus. Jis manęs klausė, kiek tūkstančių karių gali išlaipinti Raudonosios Armijos oro desantas Čekoslovakijoje, kokią karinę įrangą atsiveš toks desantas, kiek ir kokių techninių priemonių reikės tam, kad toks desantas galėtų pradėti kovos veiksmus... Rugsėjo 26 d. vakare jau po Hitlerio kalbos Benešas buvo ne tik žvalus, o tiesiog puikios nuotaikos. Jo kalbos tonas atrodė tiesiog kovingas....

Rugsėjo 27 d. Benešas kalbėjo jau apie neišvengiamą karą ir jo tonas dėl mūsų pagalbos jau buvo kitas... Aš aiškiai jaučiau, kad Benešas su didele nervine įtampa ir labai rimtai nori iš mūsų išgirsti – kaip ir kada mes jiems padėsime... Aš nei tada, nei dabar neabejojau, kad Benešas iki pat tos akimirkos, kai gavo pranešimą iš Miuncheno konferencijos, nesirengė kapituliuoti ir šiuo atžvilgiu neapgaudinėjo nei pats savęs, nei savo tautos, nei mūsų..." (AVP RF, f. 0138, ap. 19, p.128, b.6, l.161–174).

Deja, Aleksandrovskis neturėjo ką atsakyti, tačiau būtina pažymėti, kad būtent tomis (rugsėjo 27–28) dienomis Čekoslovakijos kompartijos vadovybė (su dideliu entuziazmu atlikusi Didžiojo Provokatoriaus smulkaus parankinio vaidmenį) platino tokio turinio lapelį: „*Pagal labai patikimus pranešimus Sovietų Sąjunga visiškai pasiryžusi padėti Čekoslovakijai bet kokiu atveju ir bet kurią akimirką, vos mus užpuolus. Sovietų Sąjunga nesvyruodama su mumis.*"

S. Aleksandrovskio pranešimas (bent ta jo dalis kuri prieinama Rusijos Federacijos URM archyve) nutrūksta fraze, apie tai, kad „*jau visai kaip nevilties klyksmas skambėjo Benešo telefono skambutis rugsėjo 30 d. rytą. Šią istorinę dieną būtina ypatingai nušviesti*". Todėl aprašydami paskutinės krizės dienos įvykius panaudosime čekų kilmės amerikiečių istoriko Igorio Liukešo knygos *Čekoslovakija tarp Hitlerio ir Stalino* ištrauką. Jo papasakota tragiška atomazga atrodė taip:

„*...Rugsėjo 29 d. apytikriai 22.00 Benešas gavo iš Firlingerio, esančio Maskvoje, pranešimą, kad pagal Potiomkino atsakymą, jei Hitleris užpuls Čekoslovakiją, „procedūra Ženevoje* (t. y. svarstant Tautų Sąjungoje – *M. S.) gali būti trumpa, kai tik bus surastos valstybės, pasirengusios pasipriešinti agresoriui*". *Toks buvo Kremliaus atsakymas į Benešo prašymą apie būtiną skubią aviacijos pagalbą rugsėjo 28 d. rytą... Dabar, kai Benešui pirmiausia buvo būtinas Sovietų sąjungininkas, Kremlius pasiūlė jam su jo problema kreiptis į Tautų Sąjungą...*

Rugsėjo 30 d. rytą prieš susitikimą su koalicinių partijų atstovais, gavęs Miuncheno susitarimo sąlygas, 9.30 Benešas patikrino savo paskutinį šansą. Jis paskambino S. Aleksandrovskiui ir pasakė, kad Didžioji Britanija ir Prancūzija paaukojo Čekoslovakiją Hitleriui. Šalis dabar turi pasirinkti tarp karo su Vokietija (tokiu atveju Vakarų sąjungininkai Prahos vyriausybę paskelbs karo kurstytoja ir kaltininke) arba kapituliuoti. Tokiomis aplinkybėmis Benešas paprašė sovietų pasiuntinio kaip galima greičiau Maskvoje išsiaiškinti, kaip sovietai vertina situaciją. Ar Čekoslovakijai kovoti, ar kapituliuoti?

Aleksandrovskis šio skubaus Benešo klausimo net neišsiuntė į Maskvą. 10.30, visą valandą praleidęs nieko neveikdamas, sovietų pasiuntinys savo juodu „Pakardo" limuzinu nuvažiavo į Prezidento rūmus, kad išsiaiškintų kas vyksta. Su Benešu jis nesu-

Čekoslovakų delegacija neša K. Gotvaldo ir J. Stalino portretus. Budapeštas, 1949 m.

sitiko, tačiau surinko informacijos fragmentus iš jo darbuotojų... Vyriausybės pasitarimas pasibaigė vidudienį ir tik 15 min. iki jam pasibaigiant sovietų pasiuntinybė išsiuntė į Maskvą tą kritinį klausimą, gautą 9.30. Pusiaudienį Aleksandrovskis dar buvo Rūmuose.

Iš Čekoslovakijos pasiuntinybės 12.20 Maskvoje pranešė, kad „naujienų nėra" ir po dešimties minučių užsienio reikalų ministras Kroftas formaliai paskelbė Niutonui ir De La Krua (Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos pasiuntiniai – *M. S.*), *kad Čekoslovakija priima Miuncheno diktatą. Sovietų pasiuntinybė išsiuntė tą dieną 13.40 antrą telegramą į Maskvą pranešdama Kremliui, kad Benešas priėmė Miuncheno susitarimo sąlygas...*

Tik 1938 m. spalio 3 d. prezidentas Benešas gavo telegramą iš Maskvos nuo Firlingerio. Joje buvo sakoma, kad Kremlius kritikuoja Čekoslovakijos vyriausybės sprendimą kapituliuoti ir kad Sovietų Sąjunga būtų atėjusi į pagalbą Čekoslovakijai „bet kokiomis aplinkybėmis". Šis pranešimas buvo gautas ir išifruotas Čekoslovakijos URM spalio 3 d. 2.00, t. y. po 61 valandos, kai Praha priėmė Miuncheno diktatą ir mažiausia po 36 valandų, kai Čekoslovakijos armija atsitraukė iš įtvirtinimų prie sienos... Po to, kai viskas jau buvo pasakyta ir padaryta, Praha gavo iš Maskvos platoniškos simpatijos pareiškimą, kruopščiai suplanuotą pagal laiką..."

Tiesą sakant, tarp Maskvos ir Prahos buvo dar vienas ne visai oficialus tačiau teoriškai visiškai veikiantis ryšių kanalas – draugas Klementas Gotvaldas, Kominterno vykdomojo komiteto ir kartu visiškai legalios, atstovaujamos parlamente Čekoslovakijos kompartijos sekretorius. Laimei, demokratinėje šalyje prezidento susitikimai su politinių partijų lyderiais buvo fiksuojami, pokalbiai buvo protokoluojami. Kaip išsiaiškino I. Liukešas, 1938 m. lemtingąjį rugsėjį Gotvaldas su Benešu susitiko tris kartus.

Pirmasis susitikimas įvyko rugsėjo 17 d. ir jame klausimas dėl Sovietų pagalbos apskritai nebuvo svarstomas. Rugsėjo 19 d.

įvyko labai įdomus pokalbis: Benešas pasidomėjo, ar negali jam Gotvaldas pasakyti ką nors nauja apie Sovietų Sąjungos požiūrį į krizę, tačiau atsakydamas kompartijos lyderis pasiūlė prezidentui su Kremliu susisiekti savarankiškai. Trečiasis jų susitikimas įvyko rugsėjo 30 d. 14.00, praėjus pusantros valandos po to, kai Čekoslovakija priėmė Miuncheno diktatą ir svarstyti jau nieko nebereikėjo. Šį kartą Gotvaldas jau „rėkė ir plėšėsi", smerkė kapituliaciją ir kapituliantus – tačiau apie Sovietų Sąjungos pasirengimą ginti Čekoslovakiją nepaisant Prancūzijos nepasakė nė žodžio...

Paskutinėse šio straipsnio eilutėse lieka tik sugrįžti prie anksčiau suformuluoto klausimo: kodėl Stalino užmačios 1938 m. rugsėjį žlugo, tačiau buvo puikiai realizuotos 1939 m. rugsėjį. Nesunku pastebėti, kad 1938 m. pagrindinis Maskvos „pastangų taškas" buvo maža šalis, lokalaus konflikto potencialus dalyvis – Čekoslovakija. Būtent jos vadovybė tapo tikslingos dezinformacijos objektu, ir būtent Prahą (o ne Paryžių ar Londoną) buvo bandoma išprovokuoti priimti kiek įmanoma griežtesnį, bekompromisį elgesį. Tačiau Čemberlenas ir Daladjė, Stalino palikti be reikiamo dėmesio, „spėjo iššokti iš traukinio, riedančio nuo geležinkelio sankasos", anksčiau nei prie vokiečių-čekų sienos nuaidėjo pirmosios pabūklų salvės.

Antrąjį kartą Stalinas veikė visai kitaip, o ir aplinkybės buvo jau visai kitos! Po 1939 m. kovo 15 d. (diena, kai vokiečių kariuomenė, suplėšiusi į gabalus „Miuncheno susitarimą", įžengė į Prahą) Čemberlenas ir Daladjė viso pasaulio akyse tapo provincialiais kvaileliais, kuriuos visai plikai iki paskutinio siūlelio apšvarino stoties „antpirštininkas". Visa kominterno kariauna, visa „progresyvi inteligentija", įsiaudrinusios „demokratinės visuomenės" minios be pertrūkio reikalavo iš Londono ir Paryžiaus nutraukti „susitaikymo su agresoriumi" politiką. Dabar jiems neliko nieko kito, kaip tik eiti į konfrontaciją su Hitleriu, o dėl to teko save apgaudinėti iliuzinėmis sąjungos su Stalinu galimybėmis.

Toliau viską jūs žinote. Vakarų sąjungininkai suteikė oficialias garantijas Lenkijai. Stalinas sumaniai „prispaudė" Hitlerį grasindamas sudaryti antivokišką trijų šalių – Anglijos, Prancūzijos ir SSRS – sąjungą, paskui tarytum „atsimestinius" pasiėmė pusę Rytų Europos – ir kukliai pasitraukė į šalį palikęs anglų-prancūzų bloką vieną su likimu...

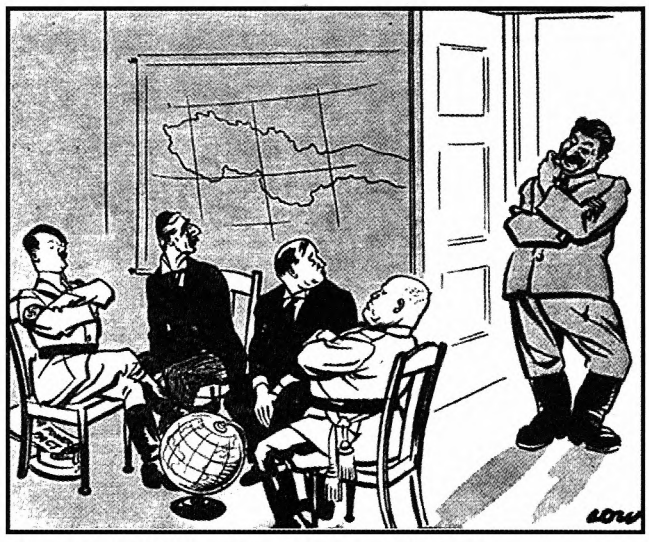

„Kur mano kėdė?" David Low 1938 m. rugsėjo 30 d.

UPA (Ukrainos sukilėlių armijos) sudegintas Bukovskas. 1946 m.

„Valdžia mūsų baisi bus ...“

Pirmoji versija. Sovietinė–tradicinė.

Niekšingi išdavikai, vokiškojo fašizmo samdiniai, jie dar prieš SSRS hitlerinę agresiją su visais žarnokais parsidavė vokiečių specialiosioms tarnyboms. Vilkėdami vokiečių uniformą, su vokiškais ginklais rankose OUN smogikai atėjo į Ukrainą. Gaisrai ir kraujas, žvėriški susidorojimai su sovietų ir partiniais aktyvistais, Raudonosios armijos vadų šeimomis – štai tos gairės, kuriomis nužymėtas Ukrainos nacionalistų nusikaltimų kelias. Tuo pačiu metu, norėdami suklaidinti liaudies mases, jie suvaidino „spektaklį“: 1941 m. birželio 30 d. okupuotame Lvove paskelbė vadinamąją „Nepriklausomos Ukrainos vyriausy-

Бог і Україна!

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Редакція і Адміністрація: Станиславів, вул. Карпінського ч. 7. І поверх, ч. тел. 22.
Ціна 50 коп. або 5 нім. фенігів

Рік І. Станиславів, 10 липня 1941. Ч. 3.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею Українського народу, Організація Націоналістів під проводом Степана БАНДЕРИ проголошує створення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Евгена КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-большевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває ввесь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить Українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєня всіх його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується українському Національному Урядові, що створиться у столиці України — КИЇВІ.

3. Новоповстаюча Українська держава буде тісно співдіяту з Націонал-Соціялістичною Великою Німеччиною, що під проводом свойого Вождя Адольфа ГІТЛЄРА творить новий лад в Европі і в світі та допомагає Українському Народові визволитися з підмосковської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься дальше в СОЮЗНОЮ НІМЕЦЬКОЮ АРМІЄЮ проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий лад у цілому світі.

Хай живе Українська Суверенна Соборна Держава! Хай живе Організація Українських Націоналістів! Хай живе провідник Організації Українських націоналістів й Українського Наро- СТЕПАН БАНДЕРА!

СЛАВА УКРАЇНІ!

„Ukrainos valstybės paskelbimo aktas". Laikraštis „Nepriklausoma Ukraina" – „Самостійна Україна". Stanislovivas (dabar Ivano Frankivskas - Івано-Франківськ, Ukraina). 1941 m. liepos 10 d

bę", negrabiai bandydami parodyti esą lygiateisiai Vokietijos „sąjungininkai". Kad „spektaklis" atrodytų tikroviškesnis, jie net inscenizavo S. Banderos, J. Stecko ir kitų Lvovo „vyriausybės" veikėjų suėmimą neva dėl to, kad šie sulaužė savo šeimininkų vokiečių valią. Iš tikro tai buvo tik pigi klounada – „pasitraukę į pogrindį" banderininkai aktyvių veiksmų prieš vokiečių okupantus nesiėmė ir net neplanavo to daryti.

Į kovą su grobikais pakilo pati ukrainiečių liaudis, vadovaujama pogrindinių partinių organizacijų; kiekvieną dieną augo ir plėtėsi partizanų judėjimas, lėkė į orą vokiečių ešelonai, Žitomiro krašto ir Voluinės miškuose susikūrė ištisi „partizanų rajonai". Susiklosčius tokiai padėčiai, vykdydami eilinį savo šeimininkų vokiečių įsakymą, Ukrainos nacionalistai sugalvojo naują niekšybę – jie pareiškė įsteigę vadinamąją Ukrainos sukilėlių armiją (*Українська повстанська армія* – UPA), kuri esą kovos prieš vokiškuosius fašistinius okupantus. Taip OUN lyderiai tikėjosi atitraukti Ukrainos darbininkus nuo realaus pasipriešinimo okupantams ir netgi nukreipti ginkluotus UPA būrius prieš sovietų partizanus. Pradedant 1944 m. pavasariu, kada pergalingoji Raudonoji armija pradėjo Dešiniakrantės Ukrainos išlaisvinimą, paskutinės kaukės buvo nusimestos ir OUN vadeivos atvirai atsuko ginklus prieš sovietinius karius išvaduotojus.

Partizanų sunaikintas geležinkelio sąstatas. Ukraina. 1943 m

Nr. 21. *Teritorinė UPA struktūra. 1941 m.*

UPA gaujos apšaudė Raudonosios armijos kolonas, minavo tiltus ir kelius, bandė atakuoti atskirus sovietų kariuomenės padalinius. Ir net pasibaigus karui pasislėpusios miškuose ir kalnuose nacionalistų gaujos trukdė atkurti taikų gyvenimą, terorizavo gyventojus, žudė gydytojus ir mokytojus, neleido valstiečiams stoti į kolūkius. Tačiau sovietų valdžia parodė neišmatuojamą humaniškumą, penkis kartus skelbė amnestiją tiems, kuriuos apgaule ir grasinimais suvarė į banderininkų būrius, siūlė išeiti iš miško, sudėti ginklus ir pradėti kuriamąjį darbą. Didelė dalis UPA smogikų (apie 80 tūkst. žmonių) pasinaudojo galimybe baigti beprasmišką pasipriešinimą; gaujose liko tik tie, kurie buvo kalti dėl sunkiausių nusikaltimų ir negalėjo tikėtis atleidimo. Teisingumo organai, palaikomi iš vietinių gyventojų sudarytų „naikintojų būrių“, sėkmingai sunaikino banditus.

Antroji, pertvarkos ir demokratijos meto versija

SSRS istorijoje svarbiausiu tautų pasipriešinimo Stalino diktatūrai puslapiu tapo Ukrainos sukilėlių armijos kova. 1943 m. rugpjūtį UPA išlaisvintoje Vakarų Ukrainos teritorijoje įvyko 3-iasis ypatingasis Ukrainos nacionalistų organizacijos (OUN) suvažiavimas, kuriame buvo priimta judėjimo programa su šūkiu: „Laisvę tautoms! Laisvę žmogui!“ („*Воля народам! Воля людині!*“). 1944 m. liepos mėn. buvo suformuota pogrindinė Ukrainos vyriausioji išsivadavimo taryba (UGVR). Laikydama save Ukrainos „pogrindine vyriausybe“ Išsivadavimo taryba paskelbė to-

Ukrainos MGB Stanislavskio agentūrinė kovos grupė ir jai vadovaujantis karininkas.

kius tikslus ir principus: visų nepriklausomoje Ukrainos valstybėje gyvenančių tautų lygybė; laisva nuo žmogaus išnaudojimo visuomenė, kurioje pagrindinės darbo priemonės priklauso visuomenei; sąžinės, žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvė; revoliucinis SSRS pertvarkymas kuriant nepriklausomas visų Stalino tironijos pavergtų tautų valstybes.

Išsivadavimo tarybos vadovaujama UPA pasiaukojamai kovojo su NKVD baudėjais. Neleisti Vakarų Ukrainos žemėse įsitvirtinti Stalino diktatūrai, neleisti paversti valstiečius kolūkio vergais, trukdyti kurti priešiškas Ukrainos liaudžiai jaunimo ir kultūrines organizacijas, naikinti okupantų agentūrą – štai tokie buvo šios kovos uždaviniai, kuriuos vykdydam UPA kovotojai ir pogrindininkai miestuose parodė neprilygstamą didvyriškumą ir narsą. Nei nuolatinė žūties baimė, nei kelerių metų gyvenimo miškuose ir žeminėse vargai, nei kankinimai NKVD rūsiuose negalėjo palaužti didvyrių valios. Niekada ir niekur kitur Stalino režimas nesutiko tokio įnirtingo ginkluoto pasipriešinimo ir todėl atsakė į jį žiauriausiu masiniu teroru. Degė kaimai,

„Laisvę tautoms! Laisvę žmonėms! N. Chasevičiaus medžio raižinys. 1949 m. gruodžio mėn. 31 d.

dešimtys tūkstančių taikių gyventojų buvo nužudyti ir nukankinti, šimtai tūkstančių išsiųsti į Sibirą. Norėdami sukompromituoti UPA kovotojus gyventojų akyse, čekistai sukūrė specialius galvažudžių būrius – vadinamuosius „NKVD smogikus“. Apsimetę ginkluoto pogrindžio kovotojais, prisidengę jų vardu, sudaryti iš paskutinių padugnių, šie patologiškų sadistų ir prievartautojų būriai žvėriškai susidorodavo su taikiais valstiečiais. Galų gale didžiulė karinė Stalino imperijos mašina sutriuškino saujelę drąsuolių, tačiau „narsuolių aistra“, kurią parodė UPA kovotojai ir vadai, šiandien sulaukė aukščiausio įvertinimo ir pateisinimo nepriklausomoje demokratinėje Ukrainoje.

Trečioji versija. Naujausia, suvereni

Amžiais vienos kitą keitusios užkariautojų ordos dalijosi tarpusavyje Ukrainos žemę, grobė jos turtus, kankino ir prievartavo Ukrainos liaudies dvasią. Prievarta ir apgaule svetimšaliai norėjo priversti ukrainiečius užmiršti gimtąją kalbą, atimti pasitikėjimą savo jėgomis, išmokyti juos žiūrėti į save kaip į antrarūšius „chocholus“ ir „mažarusius“. Sunkiausią Ukrainai valandą, tragiškai žlugus Ukrainos Liaudies Respublikai ir sovietų Rusijai bei Lenkijai okupavus Ukrainos žemes, geriausi Ukrainos tautos atstovai sukūrė OUN. Tauta, jos interesai, jos ateitis – štai ta vienintelė kelrodė žvaigždė, vedusi juos erškėčiuotu kovos ir pasiaukojimo keliu. Ukrainietiškas nacionalizmas kūrė naujo tipo geležinio, nepalaužiamo charakterio žmogų, pasirengusį bet kuriuo metu pasiaukoti ir paaukoti kitus dėl didingo tikslo – Ukrainos jungtinės nepriklausomos valstybės sukūrimo. OUN nariai, tikri tautos lyderiai, tvirtai ir aiškiaregiškai tarsi netikrus blizgučius atmetė ardomąjį liberalų plepėjimą apie „žmogaus teises“ ir „demokratines laisves“. Tik jėga, ugnimi ir

Užsienio šalių nepripažintos Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos 1920 m. ribos.

Ukrainos Liaudies Respublikos grivinos. 1920 m.

Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos pašto antspaudas.1918 m.

kardu kuriamos ir griaunamos valstybės ir ne Ukrainos tautos kaltė, kad jai savo valstybę tenka kurti XX amžiuje, miesčioniško veidmainiškumo ir šventeiviškos moralės amžiuje.

Daugybės priešų suplėšytai į gabalus Ukrainai reikėjo tvirto sąjungininko ir OUN vadovai nuosekliai ėmėsi naujo kurso – pradėjo bendradarbiauti su nauja, dinamiška Europos jėga – hitlerine Vokietija. Sąjungininkus vienijo bendras tikslas – atkurti savo (vokiečių ir ukrainiečių) valstybes teisingose etninių žemių ribose, o jų bendras priešas – pūvanti Lenkija ir agresyvi, nusitaikiusi į amžiną ekspansiją Sovietų Sąjunga. Ukrainos lyderiams reikėjo didžiulio meistriškumo pasinaudoti situacija, įnirtingu dviejų pasaulinių valstybių susirėmimu, kad pasiektų savo nekintamą tikslą – išlaisvintų Ukrainą iš ilgaamžio

Lvovo gyventojai sutinka vokiečius.1941 m.

Generalgubernatorių H. Franką sutinka Lvovo visuomenės ir dvasininkijos atstovai. 1941 m.

Lvovo meras ir gyventojai su duona, druska bei gėlėmis sutinka H. Franką. 1941 m.

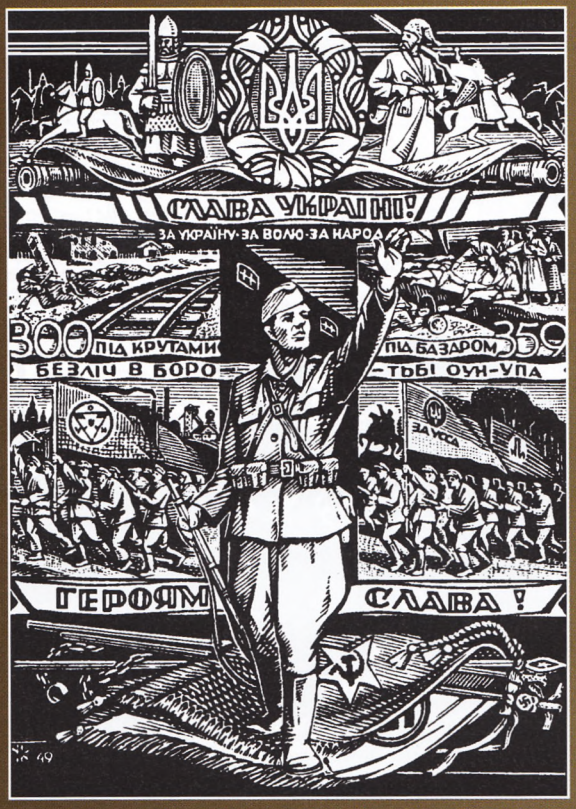

Šlovė Ukrainai! Šlovė didvyriams! N. Chasevičiaus medžio raižinys.1944 m.

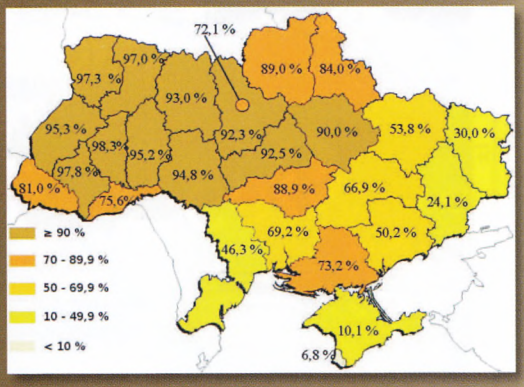

Ukrainiečių kalbos paplitimas Ukrainoje.

Maskvos jungo. Taktiniame plane palaikydami Vokietiją, jie stengėsi kiek įmanoma visą kovos su Stalino imperija svorį užkrauti vokiečių armijai ir taip išsaugoti gyvybines Ukrainos tautos jėgas paskutiniam lemiamam mūšiui. Tragiškai susiklosčiusios aplinkybės neleido realizuoti šio plano, tačiau ir prieš neišvengiamą pralaimėjimą Ukrainos nacionalistų lyderiai parodė nepalaužiamą dvasios tvirtumą. Jie kovojo savo, ne svetimoje žemėje; jie vedė į mirtį tūkstančius savo bendražygių. Jie reikalavo visiško pasiaukojimo iš šiaudadūšių ir patys nė akimirkai neabejodami atiduodavo už Tėvynę savo kraują ir gyvybę. Garbė Ukrainai! Šlovė Didvyriams!

Sunku patikėti, kad visa, kas buvo čia pasakyta, išskyrus mitingų retoriką, netoli tiesos, o, beje, ir tekstas sudarytas iš visiškai autentiškų citatų. Ar buvo XX amžiaus istorijoje dar bent vienas toks daugiaveidis fenomenas? Ar atsiras dar viena politinė organizacija, kuri sugebėtų „dreifuoti" nuo totalitarizmo link deklaruojamos demokratijos ir vėl atgal?

Nuo ko pradėti norint trumpai apžvelgti banderininkų judėjimo istoriją? Savaime suprantama, nuo geografijos.

„Toli nuo Ukrainos krašto, pervažiavus Lenkiją, aplenkus pilną žmonių Lembergą (Lvovą – *M. S.*) *šalia tavęs slenka aukštų kalnų virtinė... Ten ir tikėjimas kitas, ir kalba ne ta...*" Taip rašė žinomas Putino propagandininkas, komunistinių mokslų daktaras, didžios valstybės šovinistas ir ukrainofobas (atsiprašau, ar nieko nepraleidau iš standartinio etikečių sąrašo?) Nikolajus Gogolis. Būtent tokia (*„ir tikėjimas kitas, ir kalba ne ta...*"), toli nuo Ukrainos krašto atrodė XIX amžiuje Galicija.

Vienas iš svarbiausių Lenkijos ekonomikos ir kultūros centrų – Lvovas. Krokuvoje išleistame atviruke – Lvovo ir kitų Galicijos miestų herbai. 1907 m.

Rytų (Ukrainos) Galicija, t. y. Rytinių Karpatų priekalnių teritorija su miestais Lvovu, Samboru, Striju, Galiču, Stanislavu (dabar Ivano Frankovskas), Kolomyja, Ternopoliu, Zbaražu, Brodais niekada, nė vienos dienos nebuvo Rusijos imperijos dalis. Klestinčią Galicijos-Voluinės kunigaikštystę pakirto Batijaus įsiveržimas. Kunigaikštystė po šio smūgio gyvavo dar visą šimtmetį, kurį laiką net buvo pirmoji ir vienintelė Rytų slavų karalystė, tačiau XIV amžiaus pabaigoje jos žemes galutinai pasidalijo Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, kuriai atiteko Voluinė, ir Lenkija, kuriai atiteko Galicija. Krašto sostinė Lvovas ilgainiui tapo vienu svarbiausių Lenkijos ekonominių ir kultūrinių centrų. 1661 m. buvo įkurtas Lvovo universitetas. Po pir-

Graikų apeigų katalikų (unitų) arkivyskupas metropolitas Andrejus Šeptyckis su vaikais. 1939 m.

mojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1772) iki pat Pirmojo pasaulinio karo Galicija buvo didžiulės Habsburgų imperijos, kitaip sakant, Austrijos-Vengrijos, dalis (žr. 184 p.).

Geografiniu, istoriniu, administraciniu valstybiniu požiūriu Galiciją nuo „centrinės" Padnieprio Ukrainos dar labiau tolino skirtingas tikėjimas. Daugelio amžių kruvina kova tarp stačiatikybės ir katalikybės sudarė sąlygas „graikų katalikų" (unitų) bažnyčiai Galicijoje atsirasti. Savaime suprantama, kad Galicijos ir, pavyzdžiui, Voluinės, Žitomiro valstietį skyrė ne dviejų konfesijų dogmatikos prieštaravimai (vargu ar beraščiai valstiečiai galėjo suvokti šį gudrų raizginį). Viskas buvo daug paprasčiau – ir žiauriau. Ukrainos stačiatikė mergina ir Galicijos vaikinas iš unitų šeimos negalėjo tuoktis vienoje šventovėje, negalėjo kartu krikštyti šeimoje gimusių vaikų. Maža to, ilgainiui Galicijoje susiklostė visiškai ypatinga (jeigu ne unikali) tradicija, lemianti tautybę šeimoje. Štai kaip apie tai rašo Ukrainos istorikas Viktoras Poliščiukas: *„Galicijoje dėl ten tarp ukrainiečių vyraujančio graikų katalikų (unitų) tikėjimo ir dogmatiško Romos katalikų bažnyčiai pavaldaus lenkų tikėjimo, Galicijos ukrainiečiai ir lenkai galėjo būti sutuokiami vienoje arba kitoje bažnyčioje, t. y. Romos katalikų arba rytų (unitų), apeigų metu... Tokiose šeimose gimę sūnūs, jeigu kalbėsime apie tikėjimą ir net tautybę, buvo užrašomi pagal tėvo giminę, o dukros – pagal motinos giminę. Iš pirmo žvilgsnio šeimos būdavo tarsi dvigubos, nes vieni vaikai tapdavo Romos katalikais ir lenkais, o kiti graikų katalikais ir ukrainiečiais..."* (*„В Галичині, з причини пануючого там сред українців греко-католицького (уніатського)віровизнання, догматично й організаційно*

підпорядкованого Римсько-католицкій Церкві, членами якої були переважно поляки й галицькі українці, дійсні шлюби могли відбуватися то в одній, то в другій церкві, тобто в церкві римсько-латинського, або ж східного обряду... В такій сімьї сини коли йдетсья про віровизнання, а навіть національність, ішли по батькові, а дочки по матері. Складалися на перший погляд дивовижні сімьї, в яких одні діти були римсько-католиками і поляками, а інші греко-католиками й українцями...")

Suprantama, kad tokia tradicija viena vertus greitino lenkų ir ukrainiečių asimiliaciją, kita vertus didino atotrūkį tarp unitų Galicijos ir stačiatikių centro bei Rytų Ukrainos. Keičiantis daugybei kartũ, gimusių ir pasenusių Antrojoje Respublikoje, Galicijos ukrainiečių kalboje neišvengiamai daugėjo polonizmų ir germanizmų ir tai pasiekė tokį lygį, kad Rytų Ukrainos gyventojas ne visada galėjo suprasti Galicijos gyventoją. Vargu ar Tarasas Bulba būtų Galicijos unitus pripažinęs „savais" – greičiau jau atvirkščiai, tikriausiai būtų pasakęs ką nors panašiai: *„Perima velniai žino kokius busurmanų papročius, bjaurisi savo kalba; savi su savais nenori kalbėti..."* Baisu ir pagalvoti, kaip tikrovėje galėjo pasibaigti Zaporožės kazokų susitikimas su Stepano Banderos šeima, kurio tėvas buvo unitų šventikas, o motina – šventiko dukra. *„Plaukai piestu šiandieną atsistotų nuo tų baisių, pusiau laukinių amžių siautėjimų, kuriuos visur nešė Zaporožės kazokai. Sumušti kūdikiai, nupjautos moterų krūtys, išleistiems į laisvę nudirta oda iki kelių – žodžiu, stambia moneta mokėjo kazokai už ankstesniąsias skolas."*

Galicijai patekus į Habsburgų imperiją smarkiai pasikeitė ir socialinis Galicijos

ЛЬВІВСЬКІ ВІ
ЩОДЕННИК ДЛЯ ДИСТРИКТУ ГАЛИЧИНИ
Львів, субота, 28 серпня 1943 р.
Рік III.
Невдалий большевицький наступ біля Орла
У треті
ЗА УКРАЇНУ
БЕЗПАРТІЙНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДВОТИЖНЕВИК.
Ч. 3. Львів, дня 1. листопада 1933 р.
Від Видавництва.
Рік I.
29. ЖОВТНЯ 1933.

„Lvovo žinios". 1943 m.

Ukrainiečių kalba Lvove leistas laikraštis „Už Ukrainą". 1933 m.

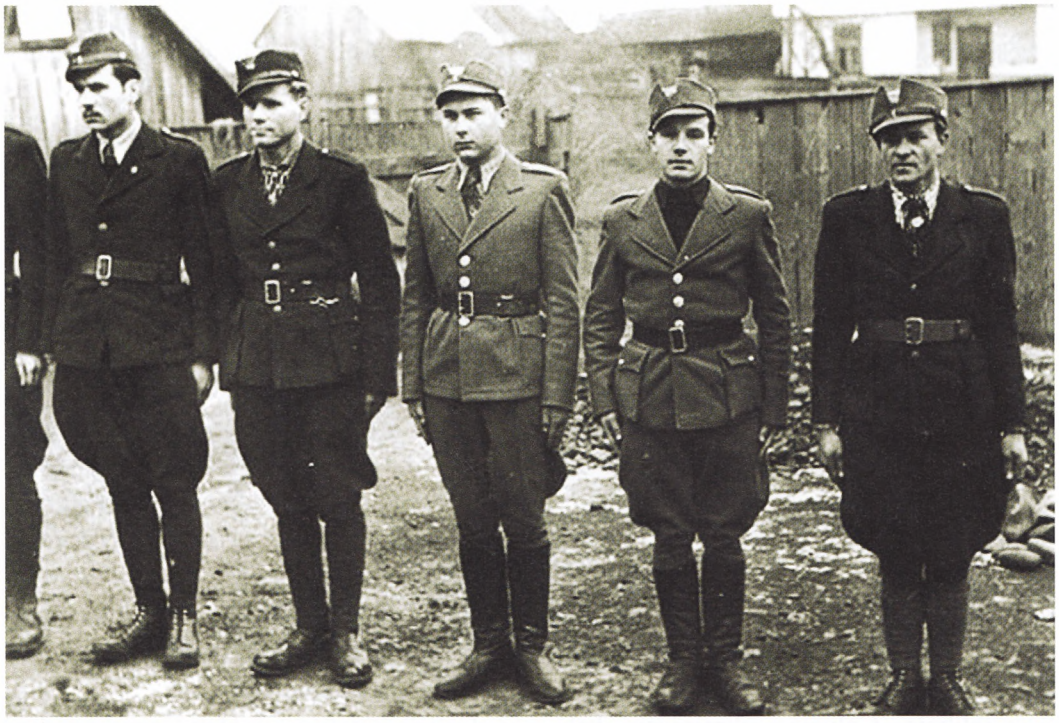

Karpatų sečės kariai. Chustai. 1939 m. vasaris – pirma kovo pusė.

ukrainiečių statusas. Remdamasi tradicine politika „skaldyk ir valdyk“ imperija meistriškai palaikė silpnuosius jiems priešinantis stipriesiems. Austrijai-Vengrijai atitekusiose žemės daugiausia buvo lenkų ir žydų miestai, kuriuos supo ukrainiečių ir lenkų kaimai. Būtent tokia proporcija. Iš Brokhauzo ir Efrono enciklopedijoje pateiktų duomenų matyti, kad XIX amžiaus pabaigoje Lvove gyveno 67 tūkst. lenkų, 36 tūkst. žydų, 21 tūkst. ukrainiečių. O kadangi bet kuriame amžiuje valdžia, pinigai ir žinios buvo kaupiami miestuose, o miestas buvo lenkiškas, vėliau žydiškas ir tik trupučių ukrainietiškas, Austrijos valdžia nusprendė palaikyti ukrainiečius ir panaudoti juos kaip atsvarą lenkams.

Lvove ir Vienoje buvo leidžiami ukrainietiški laikraščiai, spausdinamos knygos ukrainiečių kalba, atidaromos tautinės ukrainietiškos mokyklos, o XX amžiuje – ir ukrainiečių universitetai. Paskutinį XIX amžiaus ketvirtį Lvove knibždėjo daugybė nacionalinių kultūros, jaunimo, švietėjiškų organizacijų; veikė (tiesa, „visuomeniniais pagrindais“, be valdžios įgaliojimų) ir Ukrainos Liaudies Rada. Nacionalinio atgimimo atmosferoje „Karpatų Pjemonte“, kaip tada vadino Lvovą, Galicijoje formavosi labai savotiška pažiūra į rytų ukrainiečius – kaip į „vargšus (tikrąja to žodžio prasme) giminaičius“, pavergtus ir net nesuprantančius visos savos vergovės.

Prasidėjus pasauliniam karui, Lvovo Liaudies Rada pakvietė Austrijos-Vengrijos ukrainiečius stoti į kovą prieš Rusijos imperiją, „engiančią to paties kraujo brolius ukrainiečius“. Jaunimo karinių-sportinių draugijų bazėje buvo sukurtas Sečės šaulių legionas, tapęs viena kovingiausių Austrijos armijos dalių. Rusijos imperatoriaus armiją Karpatuose sutikdavo toli gra-

Sečės šaulių vadas pulkininkas Jevgenas Konovalecas

žu ne su gėlėmis. Rusijos valdžia skolinga neliko ir iš Galicijos buvo deportuota dešimtys tūkstančių Ukrainos aktyvistų, inteligentijos atstovų ir unitų šventikų. (Tiesa, iki Sibiro šie vagonai taip ir nenuvažiavo – Rusijoje prasidėjo revoliucija...)

Nemanau, kad tai paprastas sutapimas, jog D. Doncovo knyga „Nacionalizmas" pirmą kartą buvo išleista Galicijoje, Žovkvos mieste, graikų katalikų vienuolių brolijos spaustuvėje; kad OUN steigiamasis suvažiavimas įvyko Vienoje; kad pirmuoju organizacijos vadovu tapo Sečės šaulių pulkininkas Jevgenas Konovalecas; kad didžioji dalis judėjimo vadovų – S. Bandera, A. Melnikas, J. Stecko, R. Šuchevičius, D. Kliačkivskis, V. Kukas, I. Grinjochas, M. Matvijeiko gimė Galicijoje ir kad vadinamasis „Ukrainos nepriklausomybės atstatymo aktas" 1941 m. birželio 30 d. buvo paskelbtas Lvove, o pirmoji ir vienintelė ukrainiečių divizija *waffen-SS* buvo suformuota irgi Lvove bei pavadinta „Galicija"...

Skliausteliuose pažymėkime, kad bet koks bandymas apsvarstyti tezę, jog OUN nacionalizmas buvo veikiau Galicijos, o ne visos Ukrainos fenomenas, sukelia neapsakomą šiuolaikinių banderininkų apologetų įtūžį. O kaipgi, juk visa jų „argumentacija" remiasi teiginiu, kad „banderininkai ir yra Ukrainos liaudis", o „liaudis visada teisi todėl, kad turi teisę"; taigi „požiūris į Banderą ir OUN yra lakmuso popierėlis, parodantis ukrainofobus ir imperijos šovinistus". Šia kryptimi per paskutinius 10–15 metų buvo atlikti kruopščiausi „kasinėjimai", turėję atrasti kad ir menkiausius banderininkų judėjimo pėdsakus Rytų Ukrainoje (be jokio pagrindo buvo griebtasi net tokių begėdiškų pliurpalų kaip tvirtinimai, kad Krasnodono „Jaunoji Gvardija" kilo būtent iš Ukrainos nacionalistų organizacijos).

Nacionalistai save skaudžiau prilupo nei Gogolio puskarininkio našlė: nieko panašaus į aktyvų banderininkų pogrindį į rytus nuo Dnepro surasti taip ir nepavyko. Tarp nustatytų 254 Ukrainos nacionalistų organizacijos, Ukrainos sukilėlių armijos ir Ukrainos išsivadavimo tarybos vadovų tik 63 žmonės buvo gimę ne Galicijoje, ir tie patys užėmė trečiaeiles pareigas. Beje, pačiu objektyviausiu ir itin būdingu „tyrimu" tapo 2010 m. Ukrainos prezidento pirmojo rinkimų turo rezultatai. Už nacional-ekstremistų kandidatą Tiagniboką, atvirai šlovinantį banderininkus, balsavo... 1,4 proc. rinkėjų. Net Lvove (!!!) Tiagnibokas surinko tik 5,35 proc. balsų, nusileidęs „prorusiškam" Janukovičiui (5,67 proc.). Didžiausio palaikymo jis sulaukė Lvovo srities Brodovsko rajone – 9,8 proc.

S. Petliūra ir J. Pilsudskis tarp ukrainiečių ir lenkų karininkų. 1920 m.

Centrinėse ir rytinėse Ukrainos srityse už Tiagniboką balsavo ypač mažai rinkėjų ir tai nulėmė galutinį labai liūdną nacionalistams rezultatą. Visa tai vyko, reikia pažymėti, užsitęsusios ekonominės ir politinės krizės metu: stojant gamykloms, krintant grivinos kursui, esant masiniam nedarbui, valdžios paralyžiui – t. y. idealioje ekstremistinių judėjimų „maitinimo terpėje"...

Tačiau grįžkime prie istorijos. Dvi imperijos (Rusijos ir Austrijos-Vengrijos) neišlaikė ilgamečio pasaulinio karo įtampos ir žlugo, o ant jų griuvėsių nedelsiant prasidėjo kruvina, žiauri „visų prieš visus" kova. Ukrainos liaudžiai šio karo rezultatai buvo tragiški. Galicijoje sukurtą Vakarų Ukrainos Liaudies Respubliką sutriuškino atgimusios Lenkijos armija; centrinėje Ukrainoje kairieji nacionalistai, vadinamieji „petliūrininkai", paskelbė Ukrainos Liaudies Respubliką, kurios armija vieną po kito patyrė pralaimėjimus mūšiuose su sovietinės Rusijos Raudonąja armija. Susidarius tokiai padėčiai 1920 m. balandį Petliūra ir Pilsudskis pasirašė sutartį dėl lenkų–ukrainiečių konfederacijos sukūrimo; siena tarp Lenkijos ir Ukrainos buvo pravesta Zbručo upe, t. y. Galicija ir Voluinė atiteko Lenkijai. Kaip žinoma, Maskvoje lenkų-ukrainiečių konfederacijos sukūrimo planui niekas „nepritarė". 1920 m. prasidėjo Sovietų Sąjungos-Lenkijos karas, kurio metu Raudonoji armija iš pradžių vijo lenkus nuo Kijevo iki Varšuvos, o paskui pati tgana pakrikai bėgo nuo Varšuvos iki Minsko. Galų gale 1921 m. kovo 18 d. Rygoje buvo pasirašyta taikos sutartis tarp Lenkijos ir ... ne, ne Sovietų Sąjungos, kurios tuo metu iš viso nebuvo, – o dviejų formalių Lenkijos priešų – Sovietų Rusijos ir Sovietų Ukrainos. Pagal Rygos sutartį siena tarp Lenkijos ir Ukrainos taip pat

Holodomoras. Išvežami grūdai. Ukraina

Iš Ukrainos valstiečių konfiskuoti grūdai. 1933 m.

Holodomoro aukos Charkovo gatvėje. 1933 m.

„Persikėlėlio (osadniko) korta" liudijanti apie Lenkijos gyventojui suteiktą žemę Ukrainoje. 1940 m.

buvo pravesta Zbručo upe, taigi Galicijos ir Voluinės (tai, kas vėliau buvo pavadinta Vakarų Ukraina) priskyrimas atkurtajai Lenkijai buvo patvirtintas dviejų Ukrainos (Petliūros ir Sovietų) vyriausybių parašais.

Į rytus nuo Zbručo atsirado „suverenі" Sovietų Ukraina, skubiai prijungta prie SSRS. Trečiojo dešimtmečio politiniai žaidimai su partine-komunistine „ukrainizacija" labai greitai baigėsi. „Žaidėjai", kaip ir jų politiniai oponentai bei sąjunginininkai, beveik visi buvo sušaudyti „Didžiojo teroro" metais, o sovietinę Ukrainą užklupo viso nelaimės, visos Stalino eros „egiptietiškos bausmės", įskaitant ir dirbtinai sukeltą 1932–1933 m. badą (holodomorą), kurio aukomis tapo milijonai ukrainiečių. Galicijoje ir Voluinėje, t. y. „lenkiškoje Ukrainoje", susiklostė nevienareikšmė ir kur kas sudėtingesnė padėtis.

Antrosios Respublikos valdžia savo įsipareigojimą suteikti ukrainiečiams plačią autonomiją greitai pamiršo; kita vertus, formaliai juridiškai visos nacionalinės mažumos Lenkijoje (t. y. visų pirma ukrainiečiai ir žydai) turėjo lygias teises su lenkais, ukrainiečiai buvo Seimo (parlamento) deputatai, Lenkų armijos karininkai, dirbo vietinės valdžios organuose. Tuo pat metu buvo vykdoma visiškai sąmoninga „polonizacijos" politika – mažinamas ukrainietiškų mokyklų skaičius, uždaromi ukrainietiški laikraščiai ir leidyklos. Į Voluinę iš centrinės Lenkijos buvo perkeliami vadinamieji „osadnikai" – kolonistai, kuriems buvo atiduodamos geriausios žemės (pasak šiuolaikinių ukrainiečių istorikų, – norint pakeisti nacionalinę gyventojų sudėtį, o pasak lenkų autorių, – lenkai grįždavo į savo tėvų ir senelių žemę, caro valdžios konfiskuotą po 1863 m. lenkų sukilimo numalšinimo). Pagaliau, regis, didžiausią įtampą sukeldavo nė viename įstatymų leidinyje neužfiksuotas, tačiau „bendriniu daiktavardžiu" tapęs lenkų pasipūtimas ir *honoras*. Nesunku atspėti, kaip šie negarbingi jausmai paplito ką tik atkurtoje Lenkijos valstybėje, kuri skubėjo „atsirevanšuoti" po du šimtmečius nacionalinio žeminimo ir pralaimėjimų.

Apskritai reikia pabrėžti, kad Antrosios Respublikos vadovybė, atvedusi šalį tiesiogiai prie 1939 m. katastrofos, nacionalinę politiką vykdė pačiu kvailiausiu būdu, kokį tik įmanoma sugalvoti: lenkų nacionalinė priespauda buvo pakankamai stipri, kad galėtum jos nepastebėti, tačiau toli gražu nepakankama, kad (draugo Stalino pavyzdžiu) uždusintų bet kokią galimybę pasi-

priešinti. Savaime suprantama, tai lėmė nesunkiai nuspėjamas pasekmes.

Pralaimėjimo kartėlį ypač sunkiai išgyveno Galicijos ukrainiečiai, kurie Austrijoje-Vengrijoje buvo privilegijuota mažuma, o dabar tapo atviro lenkų valdžios spaudimo objektu. Sunaikintos Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos vadovai ir aktyvistai persikraustė į netolimą emigraciją – Vieną ir Prahą. 1920 m. rugsėjį sukuriama Ukrainos karinė organizacija, kurios vadovu tapo unitų šventiko anūkas, Sečės šaulių legiono pulkininkas J. Konovalecas. Organizacijos pavadinimas atvirai rodė, kokiais metodais siūloma kovoti už Ukrainos valstybingumo atstatymą. Beje, trečiajame dešimtmetyje negatyvus požiūris į liberalų demokratų idėjas tapo visos Europos (ne tik vakarų ukrainiečių) tendencija. Veikiant „naujienoms iš Rytų", t. y. iš Stalino SSRS, ir kairuoliškos socialistinės pažiūros netrukus prarado anksčiau turėtą autoritetą. Atsiradusį vakuumą reikėjo užpildyti. Galicijos ekstremistų idėjinės konsolidacijos pagrindu tapo Dmitro Doncovo „integralinis nacionalizmas".

Šis žmogus gimė Melitopolyje, rusų šeimoje, anksti liko našlaitis, gyveno ir mokėsi Petrograde, Vienoje, Lvove, Berlyne. Jis buvo asmeniškai pažįstamas su Petliūra, dirbo Kijeve provokiškoje hetmono Skoropadskio vyriausybėje. Į pasaulį jis atėjo kaip Mitjka Šelkoperovas, bet kadangi būti publicistu turint tokią pavardę neįmanoma, būsimasis Ukrainos nacionalistų dievaitis pasivadino „Doncovu". Pirmieji jo „antimaskoliniai" straipsniai buvo išspausdinti dar 1913 m., o 1926 m. pasaulį išvydo fundamentalus D. Doncovo veikalas *Nacionalizmas*. Remiantis šia knyga buvo išauklėtos net dvi Ukrainos nacionalistų

Dmitro Doncovas. Ukrainiečių nacionalizmo ideologas, juridinių mokslų daktaras, literatūros kritikas, publicistas, filosofas. 1930 m.

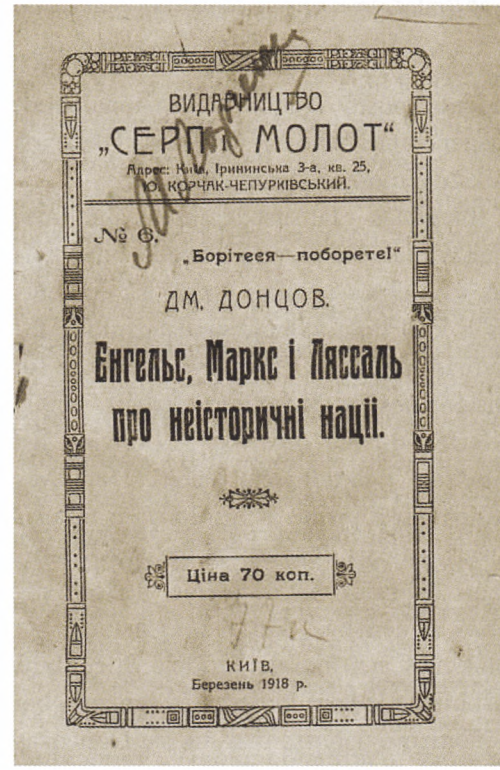

D. Doncovo brošiūros „Engelsas, Marksas ir Lasalis apie neistorines tautas" viršelis. 1918 m.

Ginti gimtos žemės rengiasi Karpatų Sečės kariai. 1939 m.

kartos, o prieš V. Juščenkai netenkant prezidento posto Doncovo „Nacionalizmo“ nagrinėjimas buvo net įtrauktas į Ukrainos aukštųjų mokyklų programas.

Integralas – tai susivienijimas, junginys, sumavimas. Šiuo atveju šis žodis buvo kalkė, sinonimas sąvokos („ryšelis“, „pundelis“), kuri italų kalboje tapo termino „fašizmas“ pagrindu (Doncovas buvo ne tik susipažinęs su Musolinio darbais, bet ir išvertė *Fašizmo doktriną – Dottrina del Fascismo* į ukrainiečių kalbą). Doncovas susiejo du iš pirmo žvilgsnio lyg ir nesusijusius dalykus. Pirmas, tai dar iš XIX amžiaus atėjusios Nyčės idėjos, kultas „stiprios asmenybės“, kuriai neegzistuoja nei įstatymas, nei moralė. Ši idėja galėjo būti aiškinama ir kaip kraštutinio egoizmo bei hedonizmo pateisinimas, tačiau Doncovas sujungė ją su Nacijos idėja ir pavertė absoliučia vertybe. Nacija aukščiau žmogaus, aukščiau partijos, aukščiau klasės; nacijos valia realizuojama aktyviais fanatiškos mažumos, išsilaisvinusios iš „miesčioniškų apribojimų moralės ir teisės“, veiksmais. Šią nuostatą D. Doncovas deklaravo itin kietai ir atvirai:

„Stiprių tautų ginklas – nacionalinis fanatizmas, kuriuo remiantis atliekami dideli darbai... Fanatikas kaip vienintelę pripažįsta tik savo tiesą, kuri turi būti priimtina ir kitiems. Būtent iš čia kyla jo agresyvumas ir nepakantumas kitų pažiūroms... Būkite agresoriai ir užkariautojai, kol tapsite valdovais ir šeimininkais. Gyvenimo esmė – valdyti. Gyvenimo tikslas – turėti ir valdyti, esmė – kovoti už pranašumą, už augimą ir plėtrą, už galią, nes galybės troškulys iš esmės tolygus gyvybės troškimui... Žmogus, nors yra bandos padaras, vis dėlto visada buvo ir bus plėšrūnų padermės atstovas... Gamtos dėsnis – tai tarsi leidimas panaudo-

ti jėgą, ekspansija – ne tik savo teisės gyventi įtvirtinimas, bet kartu ir neigimas turėti tokią teisę kitiems... Siekis gyventi ir siekis veržtis į valdžią tolygu siekiui kariauti... Noras kariauti tarp tautų amžinas. Amžinas ir karas... Istorija nežino agresyvių ir neagresyvių rasių, o tik stiprias ir silpnas rases. Stiprios tautos išsilaisvina, kol nenusilpo, ir plečiasi silpnųjų sąskaita, kol laisvos...“

(„Національний фанатизм, це зброя сильних народів, якою доконуються великі вчинки... Фанатик визнає свою правду за об явлену загальну яка має бути прийнята іншими. Звідси його агресивність і нетерпимість до інших поглядів... Будьте напасниками і здобувцями, поки не зможете бути володарями і посідачами. Воля життя є однозначна з жадобою панування... Суть життя – це посідати і панувати; боротьба за перевагу, за зріст і поширення за могутності, бо жага могутніст це власне жага життя... Людський рід, хоч і отарна порода, все ж таки завжди був і тепер лишається ще хижацькою породою... Закон природи є право сили, експансія – не тільки самоутвердження власної волі до життя, а й заперечення її в інших. Воля життя і воля влади перемінюються в волю війни. Воля війни між націями вічна. Вічна є війна. Природа та історія не знають рас агресивних і неагресивних, лише раси сильні і слабкі. Раси сильні – визволяються, коли вони підбиті, і розширюютсья коштом слабших, коли є вільні...“)

Ir taip toliau. Šimtuose puslapių varijuojama tema „Žmogus žmogui – vilkas“, be to, ši tezė perkeliama į tarpvalstybinių ir nacionalinių santykių Absoliučios Tiesos

D. Doncovo veikalus studijavo ne tik Galicijos jaunimas bet ir visi svajojantys apie nepriklausomą Ukrainą.

lygmenį. Nė kiek nesutrikdamas Doncovas aktyvaus veiklaus nacionalizmo pagrindu (*вимог чинного націоналізму)* vadina *„romantizmą, dogmatizmą, iliuzionizmą, fanatizmą ir „amoralumą“ (романтизм, догматизм, ілюзіонізм, фанатизм і „аморальність“).* Žodis „amoralumas“ jo parašytas kabutėse, tačiau, kaip matome iš pateiktų pasisakymų, kabutėmis Doncovas tik norėjo sustiprinti savo panieką „silpniesiems“, kurie ieško apgailėtinos paguodos bendrose visiems priimtinose moralės normose.

Doncovo idėjos rado atgarsį karščiuojančioje Galicijos nacionalistų sąmonėje ir atitiko jų tikslus taip tiksliai kaip šoviniai šautuvo apkabą. Beje, atsivertėlis stodamas į OUN duodavo priesaiką padėjęs ranką ne ant Evangelijos, ne ant nukryžiuotojo, ne ant organizacijos įstatų, ne ant būsimosios suverenios Ukrainos Konstitucijos, ne ant gimtosios žemės saujos, o ant ... revolverio! 1929 m. sausį–vasarį Vienoje įvyko steigiamasis suvažiavimas (1-asis didysis suvažiavimas, dalies autorių vadinamas „1-uoju kongresu“), kuriame buvo įkurta Ukrainos nacionalistų organizacija (OUN). OUN vadovu tapo tas pats

J. Konovalecas (Ukrainos karinė organizacija dar kurį laiką veikė neoficialiai kaip judėjimo „ginkluotasis sparnas“). Suvažiavimas kreipėsi į Ukrainos liaudį tokiais žodžiais:

„...Įvykus nacionalinei revoliucijai ir visiškai išvijus visus grobikus iš Ukrainos žemių, atsivertų plačios galimybės vystytis Ukrainos Nacijai savo šalies ribose... Ukrainos valstybė savo užsienio politikoje stengsis nustatyti tokias sienas, kurios apims visas etnografines žemes... Tik nacionalinės revoliucijos įtvirtinta nacionalinė diktatūra gali užtikrinti Ukrainos tautos vidinę jėgą...“ („...Повне усунення всіх займанців з українських земель, що наступить в бігу національної революції, відкнрис можливості для широкого розвитку Української Нації в межах власної держави... У своїй зовнішньо – політичній чинності Українська Держава стремітиме до осягнення меж, що охоплюють всі українськи етнографічні терени... Лиш національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забеспечити внутршню силу Української Нації...”)

Tam, kad deramai įvertintume, ką būtent žadėjo būsimieji „nacionalinės diktatūros kūrėjai, kokius grobikus („*займанців*“) nutarė jie „visiškai išvyti iš Ukrainos žemių“, būtina pabrėžti, kad OUN lyderiai „ukrainiečių etnografinėmis žemėmis“ laikė ne tik visą be išlygų dabartinę Ukrainos teritoriją, su Krymu, Odesa ir Donbasu, tačiau ir Peremyšlį, Cholmą, dalį Liublino vaivadijos Lenkijoje, Brastą ir Pinską Baltarusijoje, Kurską, Voronežą, Taganrogą, Stavropolį, Krasnodarą Rusijoje. Kai kuriuose oficialiuose pareiškimuose sienos buvo nurodomos visiškai paprastai: „nuo Dunojaus ir Karpatų iki Kaspijos“.

Žodis „diktatūra“ taip pat vartojamas ne dėl kalbos grožio. Didžiojo suvažiavimo Nutarimo 16 punkte skaitome: *„Ukrainos nacionalistų organizacija sukurta remiantis „visos ukrainiečių tautos, vienpartiškumo ir autokratizmo principais“ („Організація Українських Націоналістів побудована на засадах всеукраїнства, надпартійності і монократизму“).* Visos trys 16 punkto tezės išreiškiamos viena sąvoka; šiuolaikinėje politinėje kalboje tai vadinama „totalitarizmu“. Vienas pagrindinių to meto OUN ideologų S. Lenkavskis (beje, unitų šventiko sūnus) surašė „Dekalogo“ tekstą, kuriame judėjimo dalyviams skirtuose „dešimtyje įsakymų“ aiškia ir suprantama forma buvo išdėstyti pagrindiniai organizacijos veiklos principai ir uždaviniai. Pirmasis taip skambėjo: „Sukursime Ukrainos Valstybę arba mirsime kovoje už ją“ („*Здобудеш Українську Державу або загинеш у боротьбі за неї*”). Septintajame punkte (nuodėmė vadinti tai „priesaku“) rašoma: *„Neabejodamas padarysi sunkiausią nusikaltimą, jeigu to reikės bendram Reikalui“* („*Не завагаєшся виконати найбільший злочин, якщо цього вимагатиме добро Справи “).* Aštuntasis punktas: *„Neapykanta ir tikėjimo laužytu nugalėsi savo tautos priešus“ („Ненавистю і підступом приймативеш ворогів Твоєї Нації).*

Buvo nustatyta ir „Didžiojo nacionalistinio pasisveikinimo“ forma – dešinioji ranka atviru delnu pakelta į viršų. Kreipiniai: „Šlovė Ukrainai!“, atsakymas „Šlovė vadui!“, vėliau, žuvus Konovalecui ir organizacijai suskilus į Melniko ir Banderos šalininkuas, banderininkai, pripažinusieji

Melniką „vadu“, įvedė atsakymą „Šlovė didvyriams!“. 1939 m. rugpjūčio mėn., kada iškilo klausimas, ar vokiečiai sutriuškinę Lenkiją leis OUN kovotojams ant jos nuolaužų kurti „mini Ukrainą“, Melnikas ir Sciborskis skubiai parengė būsimosios valstybės Konstituciją. Prasidėjo ji tokiais žodžiais: „Ukraina yra nepriklausoma, autoritarinė, totalitarinė profesinių sluoksnių valstybė.“ „Nepriklausomos totalitarinės“ Ukrainos priešakyje stovėjo iki gyvos galvos skiriamas Tautos Vadas, turintis teisę skirti ir atleisti vyriausybę bei parlamentą. Už savo veiksmus Vadas atsako tik „prieš Dievą, istoriją ir savo sąžinę“.

Yra tokia gera patarlė: „Jeigu paukštis vaikšto kaip antis, plaukioja kaip antis, krykia kaip antis – vadinasi, tai antis.“ Kaip turi vadintis organizacija, kuri propaguoja jėgos kultą, atvirai šlovina agresiją, ekspansiją, nacionalinį priešiškumą ir karą? Neturėdama nė mažiausių įgaliojimų pradeda iškilmingai kalbėti „visos tautos vardu“? Rengiasi jėga užgrobti valdžią? Žada įtvirtinti nepakeičiamo „vado“ diktatūrą ir vykdyti totalitarinius etninius valymus? Argi neturime žinomo termino, kuriuo priimta vadinti panašias organizacijas ir judėjimus? Šiandieniniai banderininkų apologetai, tyli ir nieko nesako. Arba, atvirkščiai, šiurpiai rėkia demonstruodami įžeistos nekaltybės pasipiktinimą – visiškai kaip kilniųjų mergelių pensionato auklėtinės, kurioms parodė nuogą arklį. O šiandien eina dar toliau, leidžiasi į „sunkią nuodėmę“, pradeda klastoti dokumentus – pagaliau septintojo dešimtmečio pabaigoje ukrainiečių išeivijoje Kanadoje sukuriamas „naujas Dekalogas“, kuriame vietoje „plėšraus“ septintojo punkto „padarysi sunkiausią nusikaltimą“ atsiranda visiškai

D. Doncovas ir O. Teliga. D. Doncovo leidžiamos "Literatūros ir mokslo naujienos" kuriame buvo spausdinami ir O. Teligos straipsniai. 1933 m.

vegetariškas „įvykdysi pavojingiausius uždavinius“...

Atiduosime duoklę Galicijos fašistams – jie savo idėjinės „giminystės“ nesigėdijo, nesibodėjo bendražygiais ir savo vienminčiais. Dar 1923 m. Ukrainos karinės organizacijos leidžiamame žurnale *Literatūros ir mokslo naujienos* Doncovas parašė straipsnį pavadinimu „Ar mes fašistai?“ („Чи ми фашисти?“), kuriame visiškai pritaria to meto dar naujam visos Europos „partinės ir moralinės-psichologinės dvasios“ užkratui. *Naujienų* literatūriniame priede, „Knygų apžvalgoje“ („Книгозбірня Вісника“), buvo išleista serija brošiūrų, pasakojančių apie Europos fašizmo lyderių kovos kelią. Štai keletas pavadinimų: „Musolinis – žmogus ir polėkis“, „A. Hitleris“, „Ugninis kryžius – pulkininkas la Rokas“ (apie neta-

pusį prancūzų fiureriu la Roką), „Franko – ispanų vadas".

Brošiūros įvade apie Musolinį Doncovas rašo: *„Savo veiksmais išvalęs tautą nuo demoralizuojančio internacionalizmo ir eilinio miesčioniškumo jėgų, o iš Italijos provincijų suvienijęs tautą, be kurios nieko svarbaus negali įvykti mūsų žemyne, o kartu ir už jo..." („Своїм чином очистив він народ від розкладаючих сил інтернаціональности і рідної колтунерії, а Італію з країни провінції зробив нацією без якої не сміс нічого важного статися на нашім континенті, а подекуди й поза ним.)*

Anksčiau minėtas Mikola Sciborskis 1935 m. parašė didelę knygą *Naciokratija*, kurios 4-asis skyrius turėjo pavadinimą „Fašizmas". Šiuose puslapiuose tiesiog aidi iškilmingas himnas fašizmui: *„Fašizmas – tai nacionalistinis judėjimas, prikėlęs pasauliui iš užmiršties didžias idėjas; jo veiklos pagrindas – autoritarinis nacijos valdymas, hierarchija, pareiga ir disciplina. Iš principo būtent šiomis idėjomis remiasi jų, kaip sergančios epochos gydytojų, didžioji misija... Mobilizuojanti ir auklėjanti diktatūra, kuri kviečia eiti paskui save daugumą ir tvirta ranka jai vadovauja, kol bus sukurtos dvasinės ir realios vertybės. To nepripažįsta tik akli arba įpykę senųjų, bankrotą patyrusių talmudų pasekėjai..." („Фашизм та інші націоналістичні рухи відкрили забутий світ великих ідей; в основу своєї чинності вони поклали здорові принципи авторитарності проводу нації, гієрархії, обовязку й дисципліни. На цих ідеях і принципах оперта їх велика місія лікарів хворої епохи... Диктатура є тим творчим мобілізуючим виховуючим фактором, що поривае за собою більшість і твердою рукою скеровує її до розбудови духових і реальних цінностей. Не признавати цього можуть лише сліпці або озлоблені прихильники старих, збанкротованих талмудів...")*

Tiesos dėlei reikia pasakyti, kad kažkurią akimirką Sciborskis prisimena savo mėgstamą „nepriklausomybę" *(„независимость")* ir patikslina: *„Ukrainietiškas nacionalizmas pripažindamas didžiulį istorinį fašizmo nuopelną ir realiai priartėdamas prie jo savo ideologija kartu yra absoliučiai originalus ir nepriklausomas. Jo uždavinys – vesti paskui save tautą..." („Український націоналізм, признаючи за фашизмом велику історичну заслугу, і дійсно наближаючись до нього своїм ідеуологічним змістом, є водночас рухом наскрізь оргінальним і ні від кого незалежним. Він орієнтуться лише на завдання власної нації...")*

OUN vėliava ir ženklas

Prie to, kas pasakyta, telieka pridurti, kad 1941 m. balandį įvykusiame 2-ąjame didžiajame banderininkų OUN suvažiavime judėjimo simboliu buvo patvirtinta juodai raudona vėliava (vokiečių fašistų – juoda svastika baltame rate, raudoname fone), o po vadinamojo „nepriklausomybės atkūrimo" (1941, birželio 30) apsišaukėlė J. Stecko „vyriausybė" 1941 m. liepos 4 d. išsiuntė sveikinimus Adolfui Hitleriui, Hermanui Geringui, Joachimui Ribentropui, Benito Musoliniui, Frančesko Frankui ir Ante Paveličiui (Kroatijos ustašių vadeiva). Surinktas visas „fašistinis internacionalas", niekas neužmirštas...

Didysis suvažiavimas (Kongresas) įkūręs OUN. 1929 m. Viena.

Ieškomi B. Pierackio žudikai. Plakatas

Numer 10 gr. Środa, dnia 20 listopada 1935 r. Numer 269

KURJER BYDGOSKI

Zamachowcy ukraińscy na ławie oskarżonych.

Pierwszy dzień wielkiego procesu o zamordowanie śp. min. Pierackiego.

(Od specjalnego sprawozdawcy prasowego „Kurjera Bydgoskiego").

Nie chcą mówić po polsku...

Sąd odrzuca wnioski obrońcy.

Akt oskarżenia.

Zabójstwo.

Śledztwo.

Laikraštis „Bydgoščės kurjeris", jame rašoma apie ukrainiečių nužudyto B. Pierackio teismo proceso pradžią. 1935 m.

Vienas iš OUN lyderių Stepanas Bandera

Sovietų NKVD generolas leitenantas P. Sudoplatovas

Ar vertėjo nedidelio straipsnio rėmuose tiek daug vietos ir laiko skirti Galicijos fašizmo ideologijai ir frazeologijai? Ar nebuvo geriau iš karto pradėti pasakojimus apie „mūšius ir gaisravietes"? Manau, kad nors trumpai nesusipažinus su OUN atsiradimo istorija ir ideologija, sunku suprasti visą tolesnę ukrainietiško nacionalizmo evoliuciją. Tarp kitko, ir įvertinti pritrenkiantį, nematytą „180 laipsnių posūkį", įvykusį 1943–1944 metais. Organizacija, sukurta remiantis vadizmu, teroru, totalitarine diktatūra ir nacionaliniu priešiškumu, staiga deklaruoja visų Ukrainos piliečių lygybę nepaisant nacionalinių skirtumų ir tikėjimo ir dar papildo jį demoralizuojančiais asmeninės laisvės, sąžinės, žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvės lozungais. Kas jiems atsitiko? Ar buvo nuoširdus šis, bene vienintelis istorijoje, žaibiškas posūkis nuo laisvės ir demokratijos idealų prakeiksmų bei patyčių iki jų šlovinimo?

Žinodami banderininkų judėjimo priešistorę, prisimindami jo ideologines ištakas mes nesunkiai atrandame atsakymą į šį klausimą. Atsakymas labai paprastas –

Kartūzų Berezos koncentracijos stovykla

„Balsuokite už Vakarų Ukrainos ir Vakarų Baltarusijos stojimą į Sovietinę Ukrainos Socialistinę Respubliką! 1939-40 m.

OUN veikėjas Andrejus Melnikas

banderininkų lyderiams sąvoka „nuoširdus“ niekada neegzistavo. Lygiai taip pat sėkmingai buvo galima kreiptis į daltoniką su klausimu, kokie jam tapetai gražesni: švelniai rausvi ar žydrai melsvi... Ar gali būti „nuoširdūs“ žmonės, išauklėti „dogmatizmo, iliuzionizmo, fanatizmo ir amoralumo dvasia“? Ar sunku jiems buvo ištarti „naudingus“ žodžius, jeigu prieš 15 metų jie jau prisiekė įvykdyti baisiausią nusikaltimą *(найбільший злочин)*, „jeigu to reikės bendram Reikalui“ ir triuškinti savo priešus „neapykanta ir klasta“?

Na o tie, kuriems tokios išvados atrodo nepagrįstos arba net įžeidžiančios „kovotojus prieš Stalino tironiją“, tegul atsakys į du paprastus klausimus. Ar pasikeitė judėjimo lyderiai po 1943 m. įvykusio 3-iojo ypatingojo suvažiavimo? Ar pasmerkė jie savo ankstesnes pažiūras, programas, veiksmus? Ar puikų lozungą „Laisvę tautoms! Laisvę žmogui!“ iškėlė tie patys veikėjai, kurie truputį anksčiau priėmė programą „išvyti visus grobikus iš Ukrainos žemių“ *(повнего усунення всіх займанців з украіських земель)* ir taip puikiai vykdė šį išvijimo *(усунення)* punktą, kad nekaltų aukų krauju buvo apsitaškę ne iki alkūnių, o iki paties viršugalvio? Ir galų gale pats svarbiausias kriterijus – trauk juos velniai, su jų žodžiais ir programomis, tačiau ar pasikeitė po tų žodžių banderininkų darbai?

Štai dabar pats laikas pažiūrėti į istoriją. Apie OUN veiklą ketvirtajame dešimtmetyje (nuolatines provokacijas prieš lenkų valdžią siekiant „palaikyti masių revoliucinį virimą“, suplėšytas ir sutryptas purve lenkų vėliavas, sumuštus lenkų mokytojus, šūvius iš už kampo, „ekspropriacijas“, tero-

ro aktus prieš lenkų valdininkus, nuolatinį „išdavikų“ ieškojimą ir žudymus tarp savų, „okupantų lenkų pakalikų“ – mąstančių Ukrainos inteligentų – žudynes) parašyta nemažai ir visi besidomintys be vargo susiras atitinkamą literatūrą. Trumpai kalbant, priminsime, kad lenkų valdžios reakcija buvo visiškai nuspėjama: tūkstančiai ukrainiečių buvo suimti, šimtai valstiečių trobų sudeginta per ketvirtajame dešimtmetyje lenkų žandarmerijos ukrainiečių kaimuose vykdytus „valymus“ vadinamosios „pacifikacijos metu“ (tiesa, pagal lenkų istorikų versiją „pacifikacija“ buvo naudojama dėl masinio lenkų valstiečių ūkių padeginėjimo). OUN smogikų „pasiekimų viršūne“ tapo 1934 m. birželio 15 d. vidaus reikalų ministro Pierackio nužudymas.

Kaip matome, Pierackis ir Kirovas nužudyti tais pačiais metais. Panašus buvo ir politinis šių valdininkų „svoris“. Panašios net nužudymo aplinkybės (Pierackis be jokios apsaugos atvažiavo pietauti į Varšuvos restoraną, prie jo priėjo teroristas Maceiko ir triskart iššovė į ministrą iš pistoleto). O štai pasekmės buvo visiškai skirtingos. Stalino Sovietų Sąjungoje tą pačią dieną, 1934 m. gruodžio 1 d., buvo priimtas Centro vykdomojo komiteto nutarimas „Dėl teroristinių aktų ypatingojo tyrimo tvarkos“. Tokios bylos tyrimo laikas buvo sutrumpintas iki 10 dienų, teismas kaltinimą nagrinėjo nedalyvaujant šalims (prokurorui ir advokatui), nuosprendis sušaudyti buvo neskundžiamas ir nedelsiant įvykdomas. Faktiškai tai buvo figos lapeliu pridengta įstatyminė „licencija medžioklei“.

Ponų Lenkijoje byla dėl vidaus reikalų ministro nužudymo buvo tiriama atvirame teismo procese, kuris tęsėsi 56 dienas, virto grandioziniu politiniu spektakliu ir patraukė „visos pažangiosios visuomenės“ dėmesį. Todėl nei vienas iš 12-os kaltinamųjų (pats Maceiko sėkmingai pabėgo į užsienį ir taikiai gyveno Argentinoje iki 1966 m.), tarp jų – 25-erių metų Stepanas Bandera ir 24-erių Mikola Lebedis, nebuvo nuteisti mirties bausme; visi jie buvo nuteisti kalėti iki gyvos galvos.

Čekų policija, iki tol gan atlaidžiai žiūrėjusi į OUN struktūrų veiklą jos teritorijoje, suėmė Prahoje stambų judėjimo funkcionierių Jemeljaną Senyką, pas kurį rado OUN archyvą; jame buvo 2000 aktyvistų sąrašas ir finansiniai organizacijos dokumentai; visa tai buvo perduota lenkų valdžiai (pagal kitą, mažiau paplitusią versiją, lenkų policija užgrobė OUN archyvą padedama įsiskverbusio į organizaciją informatoriaus, o istorija apie „čekų policiją“ buvo sugalvota dezinformacijos tikslais). Iš karto po Pierackio nužudymo Kartūzų Berezos miestelyje (Brastos sritis, dab. Baltarusija) įkuriama koncentracijos stovykla, į kurią be teismo ir tyrimo

OUN išleisti pinigai, skirti organizacijai paremti

paprastu valdžios administracijos sprendimu trims mėnesiams buvo siunčiami „perauklėjimui" mušant ir rafinuotai tyčiojantis OUN ir Vakarų Ukrainos pogrindinės kompartijos aktyvistai; iš viso iki vokiečių-lenkų karo per šią koncentracijos stovyklą perėjo daugiau nei 3 tūkst. žmonių. 1938 m. Roterdame buvo nužudytas J. Konovalecas (kaip manoma, NKVD agento Sudoplatovo). Vadovaujančioms OUN struktūroms ir koviniam aktyvui buvo suduotas rimtas smūgis, nedaug trūko, kad organizacija būtų visam laikui dingusi istorijos tamsoje.

1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjęs karas viską apvertė aukštyn kojom. Lenkija, prieš kurią Ukrainos nacionalistai ilgus metus kovojo, per vieną mėnesį dingo iš politinio pasaulio žemėlapio. Iš vokiečių bombomis apgriauto kalėjimo Brastoje pabėgo (išėjo) S. Bandera ir jo „parankiniai". Sovietinės kariuomenės okupuotos Galicija ir Voluinė buvo iškilmingai prijungtos prie „brolišku sovietinių tautų šeimos" – taip galiciečiai pirmą kartą istorijoje atsidūrė valstybėje, kurios sostinė buvo Maskva. Palyginti su metodais, kuriuos NKVD naudojo norėdama atvesti Vakarų Ukrainą „prie bendro sąjungos vardiklio", buvusios Lenkijos valdžios represijos atrodė kaip švelnus pabarimas vaikų darželyje...

Ukrainos nacionalistų organizacijoje prasidėjo aštri vidinė krizė. Žuvus Konovalecui vadu buvo paskirtas Andrejus Melnikas, senas artimas Konovaleco draugas ir bendražygis (jų žmonos buvo tikros seserys). Galimas daiktas, kad priimant sprendimą įtakos turėjo unitų bažnyčios galva (lenkų grafas pagal kilmę) metropolitas Šceptyckis,– labai įtakinga figūra Galicijoje (Melnikas buvo ne šiaip pažįstamas su Šceptyckiu, vienu metu jis dirbo jo dvaro valdytoju). Išėję į laisvę „jaunieji didvyriai" nesutiko, kad „senieji funkcionieriai", dykinėjantys sočioje ir nepavojingoje emigracijoje, taptų judėjimo vadovais. Kaip visada atsitinka tokiose organizacijose (t. y. sukarintose pogrindžio struktūrose, kurios absoliučiai atmeta demokratinius valdymo metodus bei interesų derinimą) konfliktas sukėlė skilimą su abipusiais kaltinimais „išdavus idealus" ir „tapus provokatoriais". 1940 m. vasario mėn. Banderos šalininkai paskelbė įkūrę naują „revoliucinę" partiją. 1941 m. pradžioje faktiškai jau veikė dvi atskiros konkuruojančios ir daugeliu atvejų priešiškos viena kitai ekstremistinės organizacijos – banderininkų OUN (b) ir Melniko šalininkų OUN (m).

Ginkluotam pogrindžiui reikalingi pinigai, ir dideli. Skirtingai nei šiuolaikiniai Afganistano talibai ar Birmos „maoistai", OUN kovotojai negalėjo finansuoti savo veiklos parduodami heroiną ir aguonų žaliavą. Tokiomis sąlygomis bendradarbiauti su Lenkijai priešiškomis užsienio valstybių specialiosiomis tarnybomis buvo visiškai natūralu. Tarpukario laikotarpiu pagrindiniu finansiniu Galicijos fašistų rėmėju tapo Lietuva (tai iš dalies patvirtina „Senyko archyvo" dokumentai), o pats J. Konovalecas iki pat mirties turėjo Lietuvos pilietybę, tai jam leido nevaržomai važinėti po Europą.

Ryšiai su Vokietijos (iš pradžių su Veimaro demokratinės, o paskui su hitlerinės) specialiosiomis tarnybomis užsimezgė dar 1923 m. ir buvo labai „vaisingi": vokiečių žvalgybos mokyklose buvo parengti keli šimtai smogikų, o bendrą 1923–1938 m. finansinę pagalba kai kurie autoriai vertina 5 mln. markių. Kita vertus, po Pierackio nužudymo vokiečių policija pa-

gal pirmą lenkų valdžios reikalavimą suėmė M. Lebedį ir deportavo jį į Lenkiją; areštavo ir į vokiečių kalėjimą uždarė dar vieną OUN aktyvistą, glaudžiai susijusį su Vokietijos specialiosiomis tarnybomis, Riką Jarogą (gimęs Austrijoje, tėvas vokietis, motina vengrė).

Šiame pasirengimo sovietų-vokiečių karui etape (kiek galima spręsti iš OUN dokumentų ir aktyvistų atsiminimų, niekas tarp Molotovo-Ribentropo pakto partnerių net neabejojo, kad karas neišvengiamas) visos ukrainiečių nacionalistų grupuotės ir Vokietijos specialiosios tarnybos ėmė dar smarkiau bendradarbiauti, suaktyvėjo. Smarkiai išaugo ir finansavimas – vien tik per 1940 m. abi frakcijos – OUN(M) ir OUN(B) – gavo daugiau nei 5 mln. markių. Vokietijos ir Austrijos teritorijoje esančiose abvero (karinė žvalgyba) treniruočių stovyklose buvo parengti du žvalgybiniai diversiniai batalionai (kartais jie dar vadinami „legionais"), sudaryti iš OUN aktyvistų banderininkų. Batalionai, pavadinti „Rolandas" ir „Nachtigall" (Lakštingala), buvo pavaldūs karinei vokiečių žvalgybai, o ne SS, kaip dažnai klaidingai rašoma. Jų uniforma buvo standartinė Vermachto kario uniforma, bet su dviem ypatingomis emblemomis: „geltonai melsvu" (*жовто блакитной)* antsiuvu ant rankovės ir „Vladimiro tridančiu" kokardoje.

Mitingų retorikos požiūriu, gauti vokiški pinigai, o be to dar ir tarnyba vokiečių diversiniuose daliniuose – labai „vertingi" faktai. Nieko keista, kad sovietinė propaganda šias aplinkybes ypač ištrimitavo, o banderininkų apologetai negrabiai maskavo ir visaip slėpė. Mano nuomone, nebūtina pernelyg kreipti į tai dėmesį – ne jie nulėmė Galicijos fašistų „veidą", tikslą ir uždavinius. Uljanovas (Leninas) greičiausiai gavo iš vokiečių pinigų, tačiau tiesiog juokinga tvirtinti, kad bolševikų revoliucija Rusijoje – „vokiečių agentų darbas". Be to, ir visuotinai mylimas Štirlicas dėvėjo vokišką uniformą (ir dar ne bet kokią, o juodą SS, ne kokią kuklią pilkšvai žalią Vermachto palaidinę, kurią dėvėjo Šuchevičius), važinėjo po Berlyną vokiška mašina ir RSHA kasoje algą gaudavo tikrai ne rubliais...

Dabartiniai politiniai banderininkų įpėdiniai labai norėtų savo dievaičius pristatyti tarytum kokius „štirlicus", kurie mikliai apgavo nerūpestingus vokiečius, įsigijo jų pasitikėjimą, o iš tikro...

Tačiau ak, net po elektroniniu mikroskopu neįmanoma rasti nei vienos smiltelės, „Nachtigall" kovotojų supiltos į vokiečių tanko variklį, nei vieno žvalgybos pranešimo, pasiųsto OUN „justasų" į Londono (Vašingtono, Maskvos) „Centrą". Užtat išleisti išpampę tomai dokumentų, liudijančių žvalgybinę (suprantama, Vokietijos naudai) banderininkų pogrindžio veiklą Lenkijos ir SSRS teritorijoje. Todėl, įkvėpti D. Doncovo „iliuzionizmo" principo, jie pasuko kitu keliu: pasirodo, banderininkai neapgaudinėjo vokiečių, o priešingai, patys buvo niekšiškai apgauti; pasirodo, OUN lyderiai tikėjosi, kad sovietinius „okupantus" pakeitę vokiškaisiais padarys Ukrainos tautą laimingą, bet jų geriausi jausmai buvo apvilti...

Man visi šie svarstymai visada atrodė sunkiai suprantami. Juk ne Naujojoje Zelandijoje 1940–1941 m. buvo banderininkų lyderiai, o vokiečių okupuotoje Lenkijos teritorijoje; pavergtoje Europoje hitlerininkų įvestą „naująją tvarką" jie matė iš arti. Ir nieko neišvydo? Ir nieko

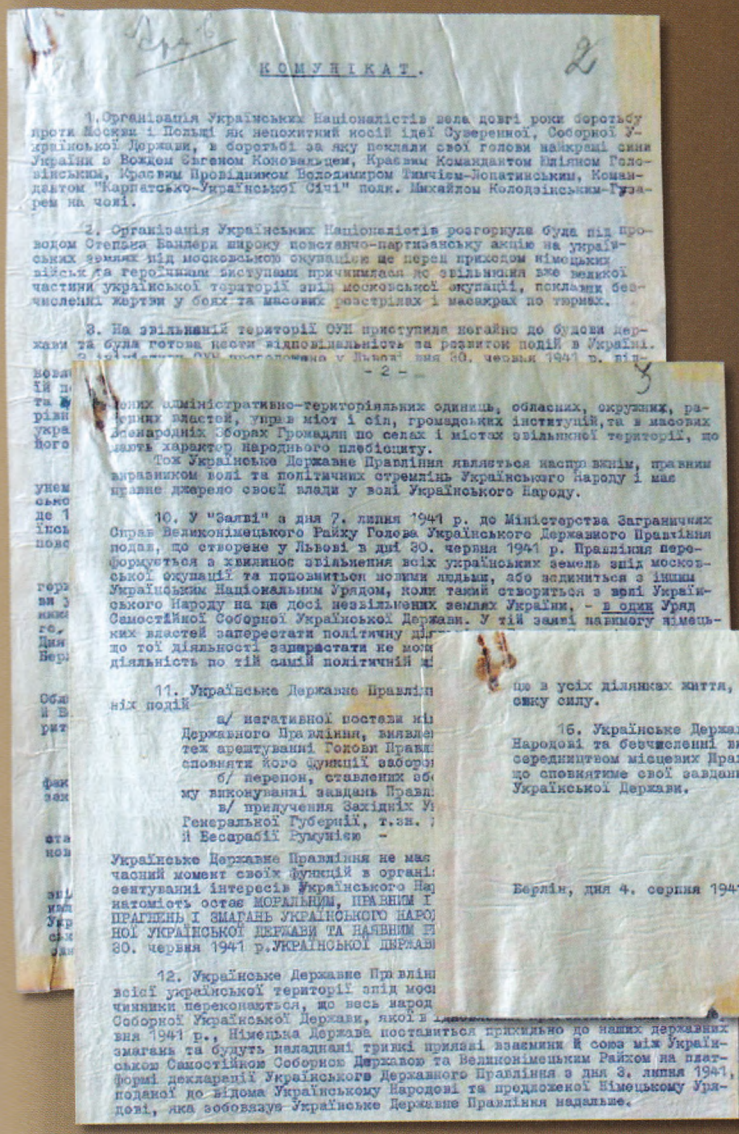

КОМУНІКАТ.

1. Організація Українських Націоналістів вела довгі роки боротьбу проти Москви і Польщі як непохитний носій ідеї Суверенної, Соборної Української Держави, в боротьбі за яку поклали свої голови найкращі сини України з Вождем Євгеном Коновальцем, Краєвим Командантом Юліяном Головінським, Краєвим Провідником Володимиром Тимчієм-Лопатинським, Командантом "Карпатсько-Української Січі" полк. Михайлом Колодзінським-Гузарем на чолі.

2. Організація Українських Націоналістів розгорнула була під проводом Степана Бандери широку повстанчо-партизанську акцію на українських землях під московською окупацією ще перед приходом німецьких військ та героїчними виступами причинилася до звільнення вже великої частини української території зпід московської окупації, поклавши безчисленні жертви у боях та масових розстрілах і масакрах по тюрмах.

3. На звільненій території ОУН приступила негайно до будови держави та була готова нести відповідальність за розвиток подій в Україні.

- 2 -

...ених адміністративно-територіяльних одиниць, обласних, окружних, районних властей, управ міст і сіл, громадських інституцій, та в масових Всенародніх Зборах Громадян по селах і містах звільненої території, що мають характер народнього плебісциту.

Тож Українське Державне Правління являється насправжнім, правним виразником волі та політичних стремлінь Українського Народу і має правне джерело своєї влади у волі Українського Народу.

10. У "Заяві" з дня 7. липня 1941 р. до Міністерства Заграничних Справ Великонімецького Райху Голова Українського Державного Правління подав, що створене у Львові в дні 30. червня 1941 р. Правління переформується з хвилиною звільнення всіх українських земель зпід московської окупації та поповниться новими людьми, або зєдиниться з іншим Українським Національним Урядом, коли такий створиться в волі Українського Народу на ще досі незвільнених землях України, - в один Уряд Самостійної Соборної Української Держави. У тій заяві навмогу німецьких властей заперестати політичну ді... що тої діяльності заперестати не мож... діяльність по тій самій політичній ...

11. Українське Державне Правлін... ніх подій

а/ негативної постави ні... Державного Правління, виявле... теж арештуванні Голови Правл... сповняти його функції заборо...

б/ перепон, ставлених зб... му виконуванні завдань Правл...

в/ прилучення Західніх У... Генеральної Губернії, т.зн. ... й Бесарабії Румунією -

Українське Державне Правління не має ... часний момент своїх функцій в органі... зентуванні інтересів Українського Нар... натомість остає МОРАЛЬНИМ, ПРАВНИМ І ... ПРАГНЕНЬ І ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРО... НОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА НАЯВНИМ Р... 30. червня 1941 р. УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВ...

12. Українське Державне Правлін... всієї української території зпід мос... чинники переконаються, що весь народ ... Соборної Української Держави, якої в ... вня 1941 р., Німецька Держава поставиться прихильно до наших державних змагань та будуть наладнані тривкі приязні взаємини й союз між Українською Самостійною Соборною Державою та Великонімецьким Райхом на платформі декларації Українського Державного Правління з дня 3. липня 1941, поданої до відома Українському Народові та предложеної Німецькому Урядові, яка зобовязує Українське Державне Правління надальше.

- 3 -

...цю в усіх ділянках життя, розбудовуючи його та закріплюючи українську силу.

16. Українське Державне Правління щиро вдячне Українському Народові та безчисленні вияви довіря та послуху, висловлені за посередництвом місцевих Правлінь та на Всенародніх Зборах, і запевняє, що сповнятиме свої завдання й обовязки так, як це ...агатиме добро Української Держави.

Слава Україні !

Героям Слава .

Берлін, дня 4. серпня 1941 р.

Ярослав Стецько вр.,
Голова Українського Державного Правління.

Jaroslavas Stecko

Lvove paskelbtas J.Stecko komunikatas

nesuprato? Apie nieką nenutuokė? Beje, į visus šiuos klausimus yra visiškai konkretus atsakymas. Jį davė autoritetingiausias banderininkų judėjimo istorijos žinovas – pats Stepanas Bandera. 1948 m. liepą Vakarų Vokietijoje atskiroje brošiūroje buvo išspausdintas jo straipsnis, pavadintas „Žodis Ukrainos nacionalistams revoliucionieriams iš už kordono“ (*„Слово до українських націоналістів – революціонерів за кордоном”*).

Jame atviru tekstu be jokių dviprasmybių sakoma: *„1941 metų pavasarį, prieš prasidedant vokiečių-sovietų karui, tapo aiškūs hitlerininkų planai dėl Ukrainos:... įkinkyti į savo imperialistinį vežimą, o paskui paversti Ukrainos ūkį ekonomine kolonija ir prievartinės darbo jėgos šaltiniu“. [...]* Ir kiek toliau: *„Buvo aišku, kad hitlerinė Vokietija pozityviai negalvoja apie savarankiškos Ukrainos valstybės reikalus.“ („З весною 1941 року, напередодні вибуху німецько-советської*

Ukrainos kariuomenės 1-ojo bataliono priesaikos iškilmės 1941 m. birželio mėn. 27 d. Rovne

війни стали очевидними гітлерівскі плани супроти України:... запрягти до свого імперіялістичного воза, а потім зробити з України терен колонізації, господарської експлуатації і джерело невольничої рабочої сили.“ [...] „Було ясноб що гітлерівська Німеччина не думає позитивно ставитися до справи державної самостійносте України.“)

Sutikite, toks tekstas puikiai atrodytų pirmoje „Pravdos“ laikraščio skiltyje. Tačiau, suprantama, su vienu papildymu – būtina įrašyti tuos žodžius, kuriuos aš klastingai pakeičiau daugtaškiais. O žodžiai štai kokie: *„apgavo melagingais šūkiais ir pažadais“ (підманути туманними кличами й обіцянками).* Štai, pasirodo, koks dalykas! *„Apgavo“(підманули)* klastingieji, *„iš proto išvarė, kvailiu padarė“ (с ума с розума свели)* naivų ir patiklų Banderą, taip aprūkė jam galvą, kad jis su ginklu rankose įsakė savo bendražygiams palaikyti kolonizatorius, kurie, kaip 1941 m. pavasarį Banderai tapo akivaizdu, norėjo paversti Ukrainą „eksploatacijos ir prievartinės darbo jėgos zona“!

Viskas aišku, tačiau viena nesuprantama – kuo sugundė? Būtent kokiais pažadais, *„обіцянками“* sugundė vokiečiai Banderą? Šiais laikais jau turime išspausdintus daugiatomius banderininkų judėjimo dokumentų rinkinius, parašyta daugybė storiausių monografijų, apginta šimtai disertacijų, išspausdinta tūkstančiai straipsnių; ir būtų nors vienas vienintelis popierėlis, nors mažytė ištraukėlė iš atsiminimų su atsakymu į paprastą ir visiems aiškų klausimą: „Ką gero žadėjo padaryti vokiečiai ukrainiečių tautai?“

Būtent taip – ukrainiečių tautai, o ne apsišaukėliams plėšriųjų padermės *„хижацкой породі“* „vadams“, apimtiems laukinio troškimo valdyti ir vadovauti *(„посідати і понувати“).* Gal žadėjo pastatyti Ukrainoje, suprantama, už vokiečių lėšas, dar porą „Dnepro hidroelektrinių“ ir „Zaparožiečių“ gamyklų, buvusioje Charkovo tankų gamykloje pradėti gaminti pigius folksvagenus, pastatyti 100 mln. kvadratinių metrų gyvenamojo ploto (panašiai tiek buvo pastatyta po karo sovietinėje Ukrainoje), suteikti kasmet 10 tūkst. stipendijų ukrainiečių jaunimui mokytis Vokietijos universitetuose, manau, kad tikrai ne mažesnis ukrainiečių skaičius gavo aukštojo mokslo diplomus sovietinėse aukštosiose mokyklose... Tyli banderininkų apologetai, nieko nesako.

Užsitęsusią nejaukią pauzę leiskite užpildyti anekdotu, senu žydišku anekdotu. Atbėga maža mergaitė iš kiemo namo, visa apsiverkusi ir rėkia:

– Mama, mama, ten... gatvėje... pikti berniūkščiai katytę kankina!

– Ach, kokie jie begėdžiai! Neverk, dukrele, aš juos tuojau nuvarysiu.

– Taip, mama, nuvaryk juos greičiau! Aš pati noriu ją kannnkinti...

Ar tinkama tokia įžeidžianti analogija tarp „geros" mergaitės iš anekdoto ketinimų ir, nelaimei, visiškai realių OUN lyderių planų? Ieškodami atsakymo į šį klausimą grįžkime prie realių įvykių istorijos.

„Suvaryta daugybė žmonių, matyt, daugiau nei šimtas – ukrainiečių inteligentija. Sakau „suvaryta" todėl, kad tai buvo pirmoji vokiečių įžengimo į Lvovą diena. Mieste aidėjo šūviai, toli buvo girdėti patrankų kanonada. Žmonės bijojo išeiti į gatvę, o ir mes, tie, kurie išeidavome, toli nuo namų nėjome. Tarp dalyvaujančių nemažai buvo graikų-katalikų šventikų, kuriuos sukvietė banderininkų kapelionas tėvas Ivanas Grinjochas. Metropolito atstovas buvo koadjutorius Josifas Slipyjus, kuris elgėsi tarsi būtų tų, kurie sušaukė šią liaudį, gynėjas. Paaiškėjo, kad tai ne paprastas susirinkimas. Buvo pranešta, kad mes, visi dalyvaujantys, esame „liaudies susirinkimas" ir turime balsuoti už Ukrainos valstybės sukūrimą ir patvirtinti kažkokio Jaroslavo Stecko „vyriausybę", suformuotą Stepano Banderos nurodymu...

Pradėjo kalbėti „vyriausybės" galva Jaroslavas Stecko: neišvaizdus žmogelis, nemokantis elgtis tarp žmonių, drebančiu balsu perskaitė „Ukrainos jungtinės savarankiškos valstybės" atkūrimo Aktą ir paskelbė, taip sakant, „vyriausybės" pareiškimą. Iš to, ką paskelbė ir kalbėjo šis neišvaizdus žmogelis, save vadinantis „vyriausybės" vadovu, atminty išliko du dalykai: nepralenkiama panegirika vokiečių fiureriui, jo nenugalimajai armijai ir grasinimai, baisūs grasinimai visiems: kiekvienas, kas nepaklus „Ukrainos valstybės" vyriausybei, – sakė Stecko, – veiks prieš Didžiąją fiurerio Vokietiją".

„Mūsų politika bus be sentimentų, – bandydamas nutaisyti baisų balsą visiškai rimtai pareiškė neišvaizdus žmogelis. – Mes sunaikinsime visus be išimties, kas mums kenks. Visi vadovai bus ukrainiečiai ir tik ukrainiečiai, o ne svetimšaliai priešai: maskoliai, lenkai, žydai. Mūsų valdžia bus politinė ir karinė OUN diktatūra, baisi ir negailestinga priešui diktatūra..."

(„Зігнано було людей, мабуть більше сотні – української інтелігенції. Кажду зігнано тому що це був перший день вступу німців до Львова. У місті лунали постріли, здалека чувся гуркім гармат. Люди побоювалися виходити на вулицю, а ті, що виходили, не відривались далеко від дому. Серед присутніх чимало було греко – католицьких священиків, зібраних зусиллями бандерівського капелана отця Івана Гриньоха. Представником митрополита був коадютор Йосиф Сліпий, який поводив себе тут чи не як протектор тих, хто скликав цю нараду. Виявилось що непроста нарада. Оголошено було, що всі ми пристуні являємо собою „ народні збори", які мають проголосити утвердження української держави і затвердити „уряд", сформований за вказівками Степана Бандери якимось Ярославом Стецьком...

Слово взяв голова „уряду" Ярослав Стецько – миршавенький чоловічок, який, не вміючи себе тримати на людях, тремтячим голосом зачитав Акт проголошення „державної соборної самостійної України" і проголосив, так би мовити, декларативну заяву „уряду".

З того, що оголошував і говорив цей миршавий чоловічок, який іменував себе головою „уряду" запам'ятались дві особлвиюсті: неперевершена хвалебність німецькому фюреру і його непереможному воїнству, і погрози, страшні погрози всім, хто виявляє непокору „урядові" української держави", який, говорив Стецько, „буде діяти в єдності з Великонімеччиною фюрера."(„Політику ми будемо робити без сантиментів, – намагаючись взяти застрашливий тон, цілком серйозно провістив миршавий чоловічок. – Ми винищемо всіх, без винятку, хто ставатиме нам на перешкоді. Керівниками всіх галузей життя будуть українці і тільки українці, а не вороги – чужинці: москалі, поляки, євреї. Наша влада буде політичною і воєнною диктатурою ОУН, диктатурою, для ворогів страшною і навблаганною...")

Taip savo pokariniuose atsiminimuose teologijos daktaras Gavrilas Kostelnikas aprašė 1941 m. birželio 30 d. Ukrainos valstybingumo atstatymo Akto paskelbimą, įvykį, kurį banderininkai ir jų politiniai įpėdiniai laiko didžiausiu pasiekimu. Tačiau galbūt atmintis apgavo tėvą Gavrilą ir jokių liaupsių Didžiosios Vokietijos „fiureriui" ir jo „nenugalimai kariaunai" nebuvo? Gal, kaip rašo kiti praradę gėdos likučius autoriai, „nuo pirmosios hitlerinės okupacijos dienos S. Banderos vadovaujama OUN pradėjo prieš okupantus aktyvią pogrindinę veiklą"?

Pažiūrėkime į dokumentus, į tą pačią „Ukrainos Nepriklausomybės Deklaraciją", kurią „drebančiu balsu" *(тремтячим голосом)* perskaitė „neišvaizdus žmogelis" *(миршавий чоловічок)*. Joje tarp kitko buvo pasakyta:

Ukrainiečiai divizijos „Nachtigall" kovotojai.

Ukrainos didvyris R. Šuchevičius 1930 m. pradžioje.

Romano Šuchevičiaus atminimui Ukrainoje išleistas pašto ženklas 2007 m.

Tegyvuoja Hitleris! Tegyvuoja Petliūra! Tegyvuoja Bandera! Rovnas 1941 m.

„Nauja Ukrainos valstybė, remdamasi visišku savo valdžios suverenitetu, savanoriškai stoja į naujos Europos tvarkos, kurią įvedė vokiečių Armijos ir tautos vadas Adolfas Hitleris, gretas. Mes turime galimybę atkurti savo valstybingumą būtent dėl pergalių Šlovingosios Vokietijos Armijos, kuri, vadovaujama didžiojo vado, pradėjo kovą už naująją tvarką. Remdamasi tarptautiniu 1918 m. aktu (šioje vietoje Deklaracijos autoriai remiasi 1918 m. Brastos (Brest Litovsko) taikos susitarimu, kurio vienu iš dalyvių buvo Ukraina), *jausdama Vokiečių Armijai didžiausio dėkingumo jausmus, kokius tik gali išreikšti, ukrainiečių visuomenė savo nauja pasaulėžiūra ir ideologija turi padėti tvirtą pagrindą Ukrainos Revoliuciniam nacionalizmui. Nauja Ukrainos Valstybė ir Valdžia stoja į naujos tvarkos Europoje ir visame pasaulyje kūrėjų gretas...“ („Нова Українска Держава, базуючись на повній суверенности своєї влади, стає добровільною в рамці нового ладу Європи, який творить вождь німецької Армії й німецького народу Адольф Гітлер. Ми мали змогу доконати акту відновлення нашої державности саме завдяки побідам Славної Нїмецької Армії, яка під проводом свого великого вождя вийшла на боротьбу за цей новий лад. Виходячи з цієї основи пов'язуючи дальше до міждержавного акту з 1918 р., до почувань найглибшої приязні, які має український загал у відношенні до Німецької Армії та світлоглядових і ідеологічних заложень Українського Революційного Націщналізму Українського Держава і її Влада стають у процес будівництва нового ладу в Європі і цілому світі...“)*

Nepadoriai skubėdami pasidalyti neegzistuojančios „vyriausybės“ portfelius ir pareiškę, kad yra pasirengę dalyvauti įvedant hitlerinę „naują tvarką“ visoje Europoje ir net „visame pasaulyje“ *(ціlом світі)* banderininkai pamiršo įvesti bent minimalią tvarką masinės psichozės apimtame mieste. 1941 m. birželį Lvovas išgyveno siaubingas dienas. Birželio 23–25 d. mieste vyko tikri gatvių mūšiai tarp atsitraukiančių Raudonosios armijos dalinių ir ginkluotų Ukrainos nacionalistų būrių. Išeidami iš miesto NKVD budeliai Lvovo kalėjimuose sunaikino, sprendžiant iš Ukrainos NKVD kalėjimų valdybos viršininko A. Filipovo 1941 m. liepos 12 d. ataskaitos, 2464 kalinius. Labai santūriame (aukų skaičius jame buvo net smarkiai sumažintas), skirtame ne propagandai vokiečių dokumente (1941 m. liepos 1 d. 12.00 49-ojo kalnų šaulių korpuso štabo pranešime 17-osios armi-

jos štabui) ši „1-os kategorijos evakuacija“ buvo taip aprašyta:

„1941 m. birželio 30-ąją vokiečių kariuomenei įžengus į Lvovą, trijuose miesto kalėjimuose buvo surasti keli šimtai lavonų moterų ir vyrų, nužudytų paskutinėmis dienomis. Karinio Lvovo kalėjimo rūsyje tik vienoje kameroje buvo rasta apie 120 vyrų ir moterų lavonų, sukrautų vienas ant kito... GPU kalėjimo kamerose taip pat daug užmuštų, jų skaičiaus tiksliai nustatyti nepavyko, nes įėjimas į kameras buvo užmūrytas. Kaip parodė aptiktų kūnų apžiūra, prieš nužudymą žmonės buvo žiauriai kankinami. Ant visų kūnų matomi sunkūs sužeidimai nuo smūgių ir dūrių. Kai kuriems kūnams buvo sutraiškyti rankų ir kojų pirštai...“

UPA–OUN kovotojai

UPA kovotojų būrys, būrio vadas Burlakas

Taigi įėjusiems į Lvovą banderininkų aktyvistams derėjo su maldomis ir atitinkama karine pagarba palydėti į paskutinę kelionę nukankintus savo bendražygius. Kalbant labai ciniškai ir grubiai reikėjo nedelsiant, saugantis epidemijos protrūkio palaidoti tūkstančius yrančių 30 laipsnių karštyje lavonų. Mačiusieji pasakoja, kad virš miesto tvyrojo bjaurus yrančių kūnų tvaikas, o kalėjimų rajone būti be dujokaukių buvo tiesiog neįmanoma. Vietoje to Stecko ir K*, apimti, pasak giriamojo D. Doncovo žodžio, troškimo valdyti *(жадобою панування)* paskubėjo suvaryti šimtą nieko nesuvokiančių, beveik atsitiktinių žmonių ir paskelbti save „vyriausybe“.

Vos vokiečių kariuomenė (jos gretose buvo ir Romano Šuchevičiaus vadovaujamas „Nachtigall“ batalionas) užėmė Lvovą, mieste prasidėjo masinės žydų ir lenkų inteligentijos žudynės. Žodis „pogromas“ šiuo atveju vargu ar tinkamas. *„Šios baisybės nebuvo sulaukėjusių girtų kareivių darbas. Aš susidariau nuomonę, kad viskas vyko labai organizuotai, tarsi mechaniškai“ (Ці страшні події не були справою диких, паяних солдатів. Я відніс враження, що все діялося в організований спосіб, все докладно діялося, як в машині),* – rašo vienas iš mačiusiųjų įvykius. Klausimas, ar dalyvavo/nedalyvavo šiame nusikaltime „Nachtigall“ batalionas ir jo vadas, jau

daugelį dešimtmečių yra įnirtingų, nesutaikomų ginčų objektas. Nenukrypstant į juos (norintys gali susirasti daugybę literatūros šiuo klausimu) ir pripažįstant, kad įtikinamų Šuchevičiaus dalyvavimo Lvovo masinėse žudynėse įrodymų nėra, reikia pažymėti, kad net patys palankiausi banderininkams autoriai negalėjo surasti nors menkiausių Stecko vyriausybės (*уряд Стецька)* pėdsakų bandant nutraukti žvėriškas, be jokio teismo vykdomas žmogžudystes. Nieko panašaus – mintis apie tai, kad trokštama valdžia *(влада)* yra atsakinga už savo pavaldinių gyvybes, jiems buvo tiek pat svetima, kaip ir bėgantiems iš miesto komunistams.

Nepaisant nesibaigiančių šlovinimų ir užtikrinimų dėl ištikimybės, nepaisant plakatų ir lapelių su lozungu „Heil Hitler! Слава Гітлерові!", banderininkų išklijuotų visame mieste, vokiečiai labai pasipiktino, kad „vyriausybė" buvo sukurta savavališkai, nesuderinus su Berlynu. Savo poziciją jie išreiškė labai aiškiai: „Mes neleisime, kad vokiečių kareivių pralieto kraujo kaina užimtose teritorijose atsirastų apsišaukėliškos „vyriausybės". Mano požiūriu, visai logiška pozicija. Kita vertus, nėra jokio pagrindo perdėti įvykusio konflikto reikšmę ir pasekmes. Žvelgiant į vėlesnes banderininkų propagandininkų pastangas „pritempti" 1941 m. rugsėjo įvykius prie birželio 30 d., matyti, kad vokiečių valdžia nesiėmė jokių „žvėriškų represijų" prieš Stecko ir K* savivaliavimą.

Liepos 9 d. Stecko buvo suimtas ir pristatytas į Lvovo gestapą, kur jo (kaip jis pats rašo savo pokario atsiminimuose) nemušė ir nekankino, o „vakarienei atnešė kakavos su duona", paskui nuvežė į Krokuvą, o iš ten į Berlyną, kur perdavė karinės žvalgybos (abvero) pulkininkui E. Štolcei. Ten Stecko atsidūrė kartu su Bandera, kuris taip pat su konvojumi buvo pristatytas iš Krokuvos į Berlyną. Keletą dienų abvero darbuotojai nemušdami aiškino OUN(B) lyderiams, kad liokajų vieta – tarnų kambaryje. Birželio 15 d. juos gyvus ir sveikus išleido, tačiau įpareigojo nepalikti Berlyno. Pasakysime tiesiai – daug žiauriau buvo pasielgta su šuneliu Mumu, kuris savo nekaltu lojimu sutrukdė kaprizingos ir žiaurios ponios ramybę... Banderininkai pamoką suprato ir apipylė vokiečius atgailaujančiais laiškais.

Rugpjūčio 14-ąją jie parašė eilinį „memorandumą", kurio stilius primena mokyklinį gramatikos vadovėlio pratimą, kuriame vaikas mokomas vartoti veiksmažodį „bendradarbiauti":

„OUN ketinimas ***bendradarbiauti*** *su Vokietija nebuvo vien tušti žodžiai; jau daugelį metų ji* ***bendradarbiauja*** *patirdama didelių ir sunkių aukų. OUN pati pradėjo kovą už Ukrainos valstybės nepriklausomybę pasirinkdama* ***bendradarbiavimo*** *su Vokietija kelią; ir už tai ji atsakinga prieš Ukrainos istoriją. OUN ir toliau stengsis kurdama Ukrainos valstybę* ***bendradarbiauti*** *su Vokietija... OUN gina savo Ukrainos išvadavimo koncepciją: atstatyti Ukrainos valstybę* ***bendradarbiaujant*** *su Vokietija.* ***Bendradarbiauti*** *reikia atvirai ir nuoširdžiai... Vokiečių pusė turi būti tikra, kad* ***bendradarbiaudama*** *su idėjinėmis, dinamiškomis ukrainiečių pajėgomis pasieks idėjinį, politinį ir patriotinį to bendro darbo tikslą..." („Для ОУН* ***співпраця*** *з Німеччиною не була справою порожніх слів;* ***співпрацю*** *здійснено протягом років великими і тяжкими жертвами. ОУН сама повела боротьбу за державну незалежність України на шлях* ***співпраці*** *з Німеччиною; за це вона сама несе по-*

H. Frankas skelbia apie Galicijos prijungimą prie generalgubernijos.

вну відповідальність перед українською історією. ОУН і надалі намагатиметься працювати на відбудову Української держави шляхом ***співпраці*** *з Ніьмччиною... ОУН захищає свою концепцію визволення України та відновлення Української держави у* ***співпраці*** *з Німеччиною, у відвертій та щирій* ***співпраці****... Німеччина повинна бути зацікавлена в тому, щоб* ***співпрацювати*** *з ідейними, динамічними українськими силами, котрі спричинилися до цієї* ***співпраці*** *з ідейних, політичних і патріотичних причин...")*

Ypač stengėsi Stecko, nes jautėsi esąs pagrindinis kaltininkas. Neapsiribodamas „memorandumu" jis nusprendė vokiečiams išdėstyti savo gyvenimo credo išsamiame tekste, pavadintame „Mano gyvenimas" („*Мій життєпис*"). Tai ne paprasta kanceliarinė autobiografija, o pataikaujanti „ištikimybės priesaika" fašizmo idėjoms:

„...Politinėje plotmėje laikausi vienpartinės ir autoritarinės Ukrainos sukūrimo pozicijos; socialinėje plotmėje – nacionalinio solidarumo, o tai beveik artima nacionalsocializmo programai... Stoju už žydų sunaikinimą ir manau esant tikslinga panaudoti vokiečių metodiką Ukrainoje dėl žydų eksterminacijos... Pripažįstu, kad dabartiniame pasauliniame kare sprendžiamas Ukrainos likimas, ir suprantu, kad tik laimėjus Vokietijai galima sukurti Nepriklausomą Jungtinę Ukrainos valstybę... Jeigu susiklosčius tam tikrai padėčiai Vokietijai bus reikalinga ekonominė pagalba, Ukraina visais įmanomais būdais parems, nes mes kalbame apie bendrą mūsų pergalę arba pralaimėjimą. Juoba kad kovoje už Maskvą Vokietijos armija patiria didžiules aukas,

ir mes suprantame, kad vokiečių liaudžiai turi būti tai kompensuota. Nepriklausoma Jungtinė Ukrainos valstybė gali suteikti tokią kompensaciją ir privalo ją suteikti...“ („...В політичній площині стою на становищі монопартійного й авторитарного устрою України; в соціальній площині – національного солідаризму, що стоїть близько до націонал – соціялістичної програми... Стою на становиші винищення жидів і доцільности перенести на Україну німецькі методи екстермінації жидівства... Я вважаю, що в теперішній світовій війні вирішується на давні часи доля України, і свідомий того, що лише через перемогу Німеччини можлива є відбудова Суверенної і Соборной Української держави... Стоїмо на становищі повної, яка тільки буде необхідна для Німеччини, господарської підтримки всіма можливими заходами з боку України, бо тут іде про спільний успіх, чи то неуспіх. Тим більше, що величезні жертви, які поносить німецька армія в боротьбі з Москвою, ми свідомі, мусять знайти рекомпензату для німецького народу. Суверенна Соборна Українська держава цю рекомпензату дасть і є зобов'язана дати...“)

Tuo metu, kai tolimame Berlyne Stecko žadėjo karines Vokietijos išlaidas, susijusias su Ukrainos okupacija, „kompensuoti“ Ukrainos duona, akmens anglimi, plienu ir visomis įmanomomis žaliavomis *(можливими заходами)*, Lvove ir toliau į Rytus vyko visiškai realus bendradarbiavimas *(співпраця)*. Apsišaukėlio Stecko „vyriausybės“ (*„уряда Стецька“*) išvaikymas tam netrukdė. Liepos 12-ąją, tuo pačiu metu, kai Bandera ir Stecko buvo pakviesti į Berlyną „ant kilimo“, Mykola Lebedis, banderininkų Saugumo tarnybos galva, o nuo 1941 m. rugpjūčio – Vakarų Ukrainos OUN(B) krašto egzekutyvos vadas, t. y. faktinis Banderos pavaduotojas Ukrainoje, Lvove susitiko su Teodoru Oberlenderiu (ekonomikos profesorius, žymus nacistinės partijos veikėjas, nuo karo pradžios – kontržvalgybos bendradarbis, vaidinęs vokiečių „politinio komisaro“ vaidmenį prie Ukrainos nacionalistų). Šio susitikimo ataskaitoje Oberlenderis rašo: *„Aš pažadėjau Lebedžiui tolesnį palaikymą ir pabrėžiau, kad ankstesnė jo veikla aukštai vertinama Lvovo SD saugumo policijos viršininko... Ponas Lebedis užtikrino mane, kad jis mielai sutinka padėti mūsų bendroje kovoje su bolševikais ir žydais...“*

Vadinamosios OUN „žygio grupės“ (bendras jų skaičius siekė daugiau nei 4 tūkst. žmonių) judėjo paskui vokiečių kariuomenę ir kurstė nacionalinės revoliucijos liepsną kiekviename užimtame mieste ir kaime, t. y. pagal iš anksto sudarytus vietinių aktyvistų sąrašus čiupo (žodis „suimti“ šiuo atveju netinkamas) ir žudė realius ir potencialius „naujos tvarkos“ priešus. Kūrė vietinės savivaldos struktūras, parinkinėjo būsimuosius burmistrus ir seniūnus, organizavo „pagalbinę policiją“ (*Hilfspolizei* arba, kaip vadino juos liaudyje, „policajus“). Ukrainos miestų gatvėse buvo kabinami šūkiai: *„Lenkus, žydus, komunistus naikink be pasigailėjimo, negailėk Ukrainos Nacionalinės Revoliucijos priešų! („Ляхів, жидів, комуністів знищуй без милосердя, не жалій ворогів Української Національної Революції!“)*

1941 m. rugpjūčio 1 d. vokiečių okupantai smogė triuškinantį ir kartu įžeidžiantį smūgį Ukrainos nacionalistų ambicijoms. Jų gimtoji Galicija buvo sugrąžinta Lenkijai, t. y. oficialiai prijungta prie „ge-

Zaksenhauzeno koncentracijos stovyklos vartų užrašas: „Darbas išlaisvina!“

neralinės gubernijos“ (šiam įvykiui atminti ant okupacinių popierinių „zlotų“ net atsirado Lvovo pilių ir bažnyčių vaizdai). Po mėnesio platūs pietų Ukrainos rajonai Dnestro ir Pietų Bugo tarpupyje (t. y. dalis Odesos, Vinicos ir Nikolajevo sričių) kartu su Šiaurės Bukovina buvo perduoti valdyti Rumunijai. 1941 m. rugpjūčio 20 d. sukurtam Ukrainos reicho komisariatui priskirta tik dalis Dešiniakrantės Ukrainos (teritorija į rytus nuo Dnepro buvo laikomi veikiančios armijos užnugario rajonu ir buvo pavaldi karinei administracijai). Dabar net aklam tapo aišku, kaip Berlynas žiūri į „nepriklausomos jungtinės Ukrainos nuo Karpatų iki Kaspijos“ sukūrimą, tačiau Banderos šalininkai iki 1941 m. rugsėjo 15 d. sėkmingai bendradarbiavo su hitleriniais grobikais.

Ryšiai buvo nutraukti vis dėl to paties troškimo valdyti (*жадобою панування*), kankinusio banderininkų sielas. Įgyvendindami D. Doncovo priesakus: „*Ekspansija – tai ne tik savo valdžios įtvirtinimas gyvenime, bet ir kitų teisės į ją neigimas*“ („*Експансія – не тільки самоутвердження власної волі до життя, а й заперечення її в інших*“), jie pradėjo sistemingai šaudyti savo bendražygius konkurentus iš Melniko grupuotės. Patys mažiausi skaičiai, kuriuos mini savo tyrimuose specialistai, – tai 1941 m. vasarą dešimtys banderininkų smogikų nužudytų OUN(M) aktyvistų (yra ir dar didesnio masto teroro atvejų). Vokiečių armija sėkmingai stūmėsi į Kijevo pusę, Raudonosios armijos frontas skeldėjo ir byrėjo, pergalė prieš „maskolius“ atrodė artima ir neišvengiama. Tokioje situacijoje banderininkai nenorėjo dalytis su jau seniai jiems nusibodusiais Melniko šalininkais net mažu rusų meškos kailio lopinėliu.

1941 m. rugpjūčio 30 d. Žitomire buvo nužudyti Jemeljanas Senykas ir Mykola Scyborskis – žinomi ir labai įtakingi OUN veteranai, priklausantys A. Melniko artimiausiųjų ratui. Po šio teroro akto vokiečių kantrybė trūko. Ne todėl, kad nužudytieji buvo jiems brangūs dėl OUN(M) veiklai išleistų milijonų markių, tačiau šiuo aktu banderininkai, ko gero, patys to nenorėdami pažeidė pagrindinį principą, kuriuo rėmėsi ir remiasi bet kokia diktatūra. Regis, Ivanas Rūstusis taip jį suformulavo: „Pasigailėti savo „cholopų“ mes laisvi, ir bausti juos laisvi irgi mes.“ Po penkių šimtmečių Germanas Geringas „nuleido“ laiptais gestapo darbuotojus, atėjusius areštuoti kažkokio liuftvafės štabo ne visai „arijų“ kilmės karininko, ir išreiškė tą pačią mintį tokiais žodžiais: „Aš pats štabe sprendžiu, kas čia žydas, o kas – ne.“

Pasikėsinę į Šeimininko teisę vienvaldiškai bausti ir pasigailėti, Banderos šalininkai galutinai įtvirtino vokiečių nuomonę, kurią dar prieš metus paaiškinamajame rašte išsakė kontržvalgybos pulkininkas E. Štolcė:

„A. Melnikas – ramus inteligentiškas valdininkas, o S. Bandera – karjeristas, fanatikas ir banditas." Kadangi vokiečiai labai rimtai tikėjosi eksploatuoti Ukrainos žaliavas, panaudoti žmonių ir pramonės resursus, okupuotose teritorijose turėjo būti nustatyta tikra vokiška tvarka *(Ordnung)*. Todėl visai neverta stebėtis, kad jie pasirinko „ramų valdininką".

Tiesos dėlei reikia pasakyti, kad vis dėlto Štolcė, išgyvenęs iki Niurnbergo proceso teisiamųjų suolo, pateikė parodymus, iš kurių matyti, kad Senyko ir Scyborskio nužudymas buvo ne vienintelės vokiečių pasipiktinimo priežastys: *„[Bandera] buvo suimtas dėl to, kad 1940 m., gavęs iš abvero didelę sumą OUN pogrindžiui ir žvalgybinei veiklai prieš SSRS organizuoti, jis bandė pinigus pasisavinti ir pervedė juos į vieną iš Šveicarijos bankų."* Istorija ši tamsi – Bandera pinigus tarytum grąžino, o Štolcė Niurnberge tikriausiai šmeižė OUN lyderį gelbėdamas savo kailį.

Kad ir kaip ten buvo, 1941 m. rugsėjo 13 d. pats Imperijos saugumo valdybos obergrupenfiureris SS Heidrichas išleido įsakymą „Veiksmai prieš Banderos grupuotes". Heidricho pavaldiniams buvo nurodyta: *„Visus pogrindžio vadovus, vaidinančius vienokį ar kitokį vaidmenį Banderos judėjime, nedelsiant suimti dėl įtarimo padėjus nužudyti judėjimo atstovą Melniką. Kad būtų užtikrinta operacijos sėkmė, būtina organizuoti areštus vienu metu, o būtent 1941 m. rugsėjo 15 d. rytą visoje valstybės teritorijoje, generalinėje gubernijoje ir operacijų rajone. Pirmiausia turi būti suimti* (toliau pateikiamas sąrašas – 39 pavardės, tarp kurių S. Bandera, J. Stecko, M. Lebedis)... *Tuos Banderos pasekėjus, kurie nepaminėti sąraše, tačiau jeigu tyrimo metu paaiškės,*

OUN-UPA kovotojai. 1946 m.

kad jie užėmė svarbius postus Banderos judėjime, taip pat suimti. Kiekvieno suimtojo asmens vardus ir duomenis prašau nedelsiant pranešti man, nurodant, kokį vaidmenį jie vaidino Banderos judėjime, ar tiesiogiai dalyvavo Melniko pasekėjų nužudyme... Lvove dėl Melniko pasekėjų nužudymo tyrimo sudaroma komisija... Gavus naujos medžiagos apie nužudymą tuojau pat informuoti komisiją..."

Gerai sureguliuota represijų mašina sugriaudėjo ir pradėjo veikti su jai būdinga energija. Per 2–3 dienas buvo suimta daugiau nei 500 žmonių, kelios dešimtys iš karto po sulaikymo sušaudyti. Bandera, Stecko, Lenkavskis, Rebetas, Stachivas ir daugelis kitų OUN(B) vadovų buvo išsiųsti į Zaksenchauzeno koncentracijos stovyklą: tą pačią garsiąją „mirties stovyklą", ant kurios vartų puikavosi pasityčiojantis užrašas „Darbas išlaisvina".

Jeigu Banderos ir banderininkų istorijoje sovietiniams propagandininkams visų svarbiausia buvo OUN gauti pinigai iš vokiečių kasų ir „Nachtigall" batalionokovotojų vokiška uniforma, tai Ukrainos nacionalizmo apologetų mėgstama tema yra „Bandera Zaksenhauzene". Taigi „ar reikia

dar papildomų įrodymų, kad OUN pasiaukojamai kovojo prieš vokiečių okupantus, jeigu organizacijos vadovai kankinosi fašistų koncentracijos stovykloje".

Reikia. Pirmiausia todėl, kad atsižvelgiant į žinomą vokiečių okupacinio režimo žiaurumą labai keistai atrodo situacija, kada „ginkluoto pasipriešinimo vadai" suimti nežūva kankinimų rūsyje arba kartuvėse, bet ilgai „vargsta kalėjime", o vėliau išeina į laisvę sveiki ir gyvi, nepraradę nė plaukelio nuo galvos. Antra, represijos ir pasipriešinimas ne visada susiję tarpusavyje, ypač totalitarinės diktatūros sąlygomis. Ukrainos teritorijoje, įskaičiuojant jos vakarinę, buvusiąją Lenkijos dalį, hitleriniai fašistai sunaikino 1,5 mln. žydų, įskaitant senukus ir kūdikius, nekeliančius jokios grėsmės okupaciniam režimui. Vis dėlto juos represavo ir ne šiaip represavo, o nužudė. 1937–1938 m., Didžiojo teroro metais, Ukrainoje nuo kitos, raudonosios diktatūros rankos, žuvo šimtai tūkstančiai žmonių, kurių absoliuti dauguma nė apie jokią kovą su Stalino tironija net negalvojo. Galų gale pats laikas prisiminti, kokiame Zaksenhauzene kankinosi Bandera?

Suimtuosius OUN narius apgyvendino specialiame „Celenbau" skyriuje, kuriame buvo laikomos labai svarbūs asmenys – VIP personos – iš visos Europos. Banderininkai atsidūrė vienoje kompanijoje su buvusiu Austrijos kancleriu Kurtu Šušnigu, Italijos maršalo Badoljo sūnumi, Stalino sūnumi Jakovu Džiugašviliu, Vokietijos kompartijos lyderiu Ernstu Telmanu, buvusiais Prancūzijos ministrais pirmininkais Poliu Reino ir Eduardu Deladjė, Latvijos gynybos ministru generolu Dambičiu ir kt. Pasakysim sąžiningai, taikos metais Banderos prie tokio lygio politikų net arti neprileistų. Suimtuosius gynė Tarptautinis Raudonasis Kryžius, jie gaudavo laiškų ir siuntinių, galėjo turėti nedideles sumas grynųjų pinigų, laisvai judėti stovyklos teritorijoje, susitikinėti vieni su kitais. Apie jokį darbą šachtose ir akmens skaldyklose negalėjo būti nė kalbos. Faktiškai jie buvo internuoti, o ne kalėjo „mirties stovykloje".

Suprantama, namuose ir laisvėje geriau, tačiau šiaip ar taip 1944 m. spalį OUN lyderiai (o tuo metu ten jau buvo ir Melniko šalininkai su pačiu Andreju Melniku priešakyje), išėjo iš „Celenbau" visiškai sveiki! Paleistą Banderą asmeniškai priėmė SS reichsfiureris Himleris, tiesa, dalis autorių šį faktą neigia, esą apsiribota SS brigadenfiurerio Bergerio priėmimu, po kurio, visi (ir Bandera, ir Melnikas ir ištrauktas iš naftalino hetmonas Skoropadskis) nuvyko į konspiracinę gestapo vilą, kur ėmėsi formuoti eilinį Ukrainos nacionalinį komitetą...

Tačiau grįžkime prie 1941 m. rudens įvykių. Kas įvyko su OUN(B) suėmus jų vadovus? Nacionalistų istorikai vienu balsu pateikia tą patį atsakymą: „Organizacija pasitraukė į pogrindį." Sutinkame, tačiau tokiu atveju reikia pripažinti, kad tai buvo pats keisčiausias pogrindis istorijoje. Nei susprogdintų tiltų, nei nuo bėgių „nuleistų" traukinių, nei drąsių užpuolimų šio pogrindžio darbų „sąrašuose" nėra, sunku patikėti, kad jam vadovavo tie patys žmonės, kurie ketvirtojo dešimtmečio pradžioje savo teroro aktais nervų įtampoje laikė visą Galiciją. Be to, tiesiogiai dalyvaujant OUN įsteigta daugiausia iš banderininkų aktyvistų sudaryta „pagalbinė policija" (pagalbinė vokiečių okupacinei valdžiai!) toliau siautėjo okupuotoje Ukrainos teritorijoje; aktyviai su okupantais bendradarbiavo ir OUN „žygio grupių" sukurta vie-

Ukrainos pagalbinės policijos bataliono kariai (Schutzmannschaft-Batallon, šuma). 1943 m.

tinė miestų bei kaimų administracija. Kur ir kada buvo istorijoje situacija, kai viena organizacijos pusė „kovoja pogrindyje", o kita tarnauja policijoje ir žiauriai susidoroja su tikrais pogrindininkais ir partizanais?

1941 m. spalio pradžioje OUN(B), vadovaujama Mykolos Lebedžio, sušaukė (atkreipkite dėmesį, okupuotoje teritorijoje!) savo Pirmąją konferenciją. Kaip tvirtina šiuolaikiniai Ukrainos istorikai: *„Joje buvo aiškiai suformuluoti politiniai tikslai ir pabrėžiama būtinybė spausdinti medžiagą, kuri auklėtų gyventojus politinio supratingumo dvasia, atskleistų vokiečių ketinimus eksploatuoti ir kolonizuoti Ukrainą. Šią propagandą jie laikė parengiamuoju aktyvios kovos etapu."* Dar reikia paminėti, kad, be „auklėjimo sąmoningumo dvasia", konferencija iškėlė uždavinį aktyviai raginti sąmoningą („*свидомую*") jaunimą tarnauti policijoje. Tikriausiai tam, kad jis savo pavyzdžiu „atskleistų vokiečių planus eksploatuojant ir kolonizuojant Ukrainą".

Slinko mėnesiai, prasidėjo ir pasibaigė 1941–1942 m. žiema, vokiečiai pasiekė Maskvos sienas ir buvo nuo jų nublokšti, į pasaulinį karą įstojo JAV, kraujyje paskendo Raudonosios armijos Rževo puolamoji operacija, o banderininkų „pogrindininkai" vis dar kaupė jėgas. 1942 m. balandį OUN(B) sušaukė Antrąją konferenciją – su analogiškais „aktyvios kovos" rezultatais. *„Savo veikloje pogrindinės OUN organizacijos akcentavo, kad būtina propaguoti savarankiškos Ukrainos idėjas... Tačiau OUN pogrindis nevykdė jokių veiksmų, kurie vokiečiams padarytų ekonominę arba karinę žalą."* Jau „šilčiau". Liko tik patikslinti, ar buvo veiksmų, kuriais buvo padaryti nors menkučiai kariniai nuostoliai vokie-

čiams? Ir ar galėjo jų būti, nes, kaip pripažįsta karščiausi banderininkų šalininkai, M. Lebedis *„daugiau ieškojo priešų savo artimųjų rate, nei organizavo pasipriešinimą vokiečiams... Jis nenorėjo nieko girdėti apie partizanų būrių organizavimą; kaip rašė viename kreipimesi – „neverta veltui eikvoti jėgų partizaninei kovai“ („більше шукав ворогів серед оточення, ніж організовував опір німцям... Він не хотів чути про організацію партизанських загонів – як писав у одному зверненні „Не можна розпорошувати сили на партизанку.“).*

1942 m. birželį OUN(B) vadovybė išleido specialų atsišaukimą, kuriame kvietė ukrainiečius nepasiduoti „sovietų-lenkų diversijai“, t. y. jokiais būdais nepadėti partizanams. Tas pats kvietimas (įsakymas) metų pabaigoje pakartotas kitame atsišaukime, pavadintame „Partizanai ir mūsų požiūris į juos“ (šis dokumentas, saugomas Ukrainos valstybiniame archyve, buvo išverstas du kartus – iš ukrainiečių į vokiečių ir iš vokiečių į rusų kalbą, todėl sunku kalbėti apie pažodinį teksto tikslumą). Jame sakoma:

„Mes priešiškai žiūrime į partizanus ir todėl juos naikiname. Mūsų laikas dar neatėjo. Jis turi rasti mus susivienijusius po OUN vėliava (t. y. išmintingai vadovaujamus atsišaukimo autorių – *M. S.*). *Mūsų tikslas – ne partizaninė kova, o nacionalinė ukrainiečių masių išsivadavimo revoliucija...“*

Jeigu tuo metu kas nors iš tikrųjų su ginklu rankose ir kovojo, tai nebent būsimasis „Nenugalėtųjų armijos vadas“, būsimasis Ukrainos vyriausiosios išsivadavimo tarybos Generalinio sekretoriato vadovas Romanas Šuchevičius. 1941 m. rugpjūčio 13 d. batalionas „Nachtigall“ buvo atšauktas iš fronto ir rugpjūčio 27 d. grąžintas į Vokietiją, į karinę mokymų stovyklą Noihameryje. Netrukus ten pat iš pietų atvyko batalionas „Rolandas“. Šie daliniai (istorinėje literatūroje dar vadinami ukrainiečių nacionalistų draugovėmis) buvo išformuoti, o karinis personalas, įskaitant ir vadus, 1941 m. spalio 21 d. buvo paverstas visiškai standartiniu, šį kartą jau be jokių *gelsvai melsvų (жовто блакитних)* antsiuvų ant rankovių policijos saugos batalionu („Schutzmannschaft-Batallon“). Bataliono vadu buvo paskirtas E. Pobiguščis, R. Šuchevičius tapo vienos kuopos vadu jam suteikus Vermachto hauptmano (kapitono) laipsnį.

Orestas Masikevičius. OUN veikėjas, rašytojas, poetas

Keletą mėnesių batalionas buvo koviniuose apmokymuose, o 1942 m. kovo pabaigoje atvyko į Baltarusiją, kur buvo operatyviai perduotas 201-ajai saugos di-

vizijai. Iki 1942 m. gruodžio batalionas saugojo 3-iosios Vermachto tankų armijos užnugarį kartu su SS baudžiamaisiais daliniais, vadovaujamais žinomo karo nusikaltėlio SS obergrupenfiurerio fon Bach-Zelevskio. Būtina paminėti, kad veiksmas vyko Lepelio – Vitebsko rajone, t. y. toje Baltarusijos dalyje, kurios net patys aršiausi nacionalistai nerizikuoja pripažinti „etninėmis Ukrainos žemėmis". Ką darė „kovotojai už savarankišką Ukrainą" Baltarusijos miškuose? „Saugojo tiltus", – nuleidę akis į grindis, atsako dabartiniai Galicijos fašistų advokatai. Deja, ši nuomonė nesutampa su tuo, ką rašo pats Pobiguščis savo memuaruose „Mano atsiminimų mozaika" (*„Мозаїка моїх споминів"*): *„Suprantama, kad dažnai buvo kaunamasi su partizanais, buvo „šukuojami" miškai, puolamos jų dislokacijos vietos... Batalionas, kaip sakė fon Bachas, puikiai atliko jam pavestus uždavinius, o iš visų 9 batalionų, saugojusių Rytų fronto operatyvinį užnugarį, mūsų batalionas uždavinius atlikdavo greičiausiai..."(„Безумовно що були часті бої проти партизан, перешукування лісів, напади на їх місця постою... Курінь виконав добре своє завдання, як це говорив фон Бах, ствердивши, що з усіх 9 куренів, що охороняли середнє запілля Східного фронту, – наш курінь виконав найкраще завдания...")*

Kadangi 1941–1942 m. įvykiuose antifašistinio banderininkų pasipriešinimo pogrindžio pėdsakų surasti nepavyksta (o labai norisi!), šiandieniniai ukrainiečių nacionalizmo propagandininkai nusprendė pasinaudoti sovietinių propagandininkų patirtimi *(„kur atlikto darbo matas yra nuovargis")*.

Kaip žinoma, vienas iš sovietinės karo mitologijos kertinių akmenų yra nuostata „indėlį į priešo sutriuškinimą" matuoti ne priešo, o savo nuostoliais. Atitinkamai norint patvirtinti tezę apie „OUN pogrindinį karą prieš hitlerinius okupantus" būtina surasti suimtus (o dar geriau – nušautus) nacionalistus. Kaip tiksliai pastebėjo K. Pankivskis, karo metų kolaborantų Ukrainos krašto komiteto Lvove vadas, *„kiekvienas nori parodyti, kad tik jis buvo tikrasis vokiečių ir Hitlerio priešas, kad jis neturėjo jokių ryšių su vokiečiais. To negana, koks svarbus buvo jo vaidmuo kovoje prieš vokiečius, kaip jį laikė kalėjime ir persekiojo ir tik per stebuklą jis išliko vokiečių okupacijos metais..." („кожен бажає показати, яким то він був завжди противником німців та ворогом Гітлера, як то він ніколи не мав ніяких зв'язків із німцями. А навпаки, яка була його роля у спротиві проти німців, як його переслідували і в'язнили, та як то він чудом пережив роки німецької окупації...")*.

Susipažinkit, štai vienas iš *„vokiečių ir Hitlerio priešų" („противником німців та ворогом Гітлера")*, kuris tik *„per stebuklą išgyveno vokiečių okupacijos metais" („чудом пережив роки німецької окупації..)"*. Orestas Masikevičius gimė 1911 m. rugpjūčio 9 d. Bukovinoje; poetas, muzikantas, žurnalistas. Kaip apie jį rašo Černovcų universiteto aspirantė (pavardės neminėsiu, mergina jauna, dievas duos – išsimokslins), *„1941 m. birželio pabaigoje Orestas Masikevičius su grupe studentų patriotų atvyko į Nikolajevą. Nesirūpindama savo saugumu ši grupė rengė propagandines antivokiškas akcijas. Vienos tokios akcijos metu Orestas pareiškė: „Vokiečiai atėjo tam, kad mūsų Ukrainą padarytų vokiečių*

Erikas Kochas ir Alfredas Rozenbergas. 1943 m.

kolonija. Bet tai jiems nepavyks, jie pralaimės karą!"

Ak... Jeigu būsimasis istorijos mokslų kandidatas atsiverstų bet kurį istorijos vadovėlį, tai be jokio vargo sužinotų, kad ne tik birželio pabaigoje, bet net 1941 m. liepos pabaigoje Nikolajeve buvo galima visiškai laisvai rėkauti, kad „priešas bus sutriuškintas, pergalė bus mūsų", nes miestą vokiečiai užėmė tik rugpjūčio 16-ąją. Tiesa, kažin ar verta priekaištauti jaunai aspirantei, jeigu Ukrainos švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduotoje aukštųjų mokyklų studentams mokymo priemonėje, knygoje *OUN-UPA istorija. Įvykiai, faktai, dokumentai, komentarai,* skaitome: *„Nikolajevo burmistru buvo išrinktas poetas Orestas Masikevičius. Aktyvi ukrainizacija erzino fašistus ir jie ėmėsi represinių priemonių. Masikevičių suėmė ir nuteisė sušaudyti. Daugelis jo bendražygių taip pat sumokėjo savo gyvybėmis."*

„Studentų patriotų" grupė, kurios vadu būdamas Masikevičius atvyko į Nikolajevą, – tai OUN(M) „žygio grupė" „PUMA", pavadinta abvero leitenanto Puliujo ir „Bukovinos kurenio" (bataliono) šimtininko Masikevičiaus vadų pavardžių pirmosiomis raidėmis. Rugpjūčio 23 d. vokiečių karinis komisariatas Masikevičių paskyrė (apie jokius „rinkimus" negalėjo būti nė kalbos) Nikolajevo burmistru. Šias pareigas jis ėjo lygiai keturis mėnesius, per kuriuos suspėjo pasirašyti tris šimtus įsakymų ir nurodymų, kurių dauguma baigėsi žodžiu „sušaudyti".

Burmistro darbas virte virė ir ėjo kaip iš pypkės, žydai buvo visiškai sunaikinti, lapkričio mėn. pirmieji 8 tūkst. „ostarbeiterių" buvo išsiųsti priverstiniams darbams į Vokietiją. A. Rozenbergo Rytų terito-

rijų ministerijos įsakyme Masikevičius buvo pažymėtas, kaip „pats jauniausias ir perspektyviausias reicho komisariato „Ukraina“ burmistras“. Ir staiga gruodžio 24 d. Masikevičių suima gestapas. Tą pačią dieną suimami Žitomiro ir Kijevo burmistrai. Už ką? Kaip nustatė Vladimiras Ginda ir Sergejus Gavrilovas (pastarojo straipsnio medžiaga čia panaudota), – už besaikį kyšininkavimą. Buvo parduodama viskas: likusių „laisvų“ po šeimininkų suėmimo butų orderiai, atleidimai nuo darbų Vokietijoje, pranešimai apie būsimas gaudynes miesto turgavietėse, reichsmarkės... Vokiečiai bandė okupuotose teritorijose įvesti „ordnungą“ (tvarką), o ne sukurti turgų, kuriame pardavinėjama tai, ką jie jau laikė „reicho nuosavybe“.

Beje, nieko blogo Masikevičiui neatsitiko. Užuot sušaudę vokiečiai jį jau po kelių mėnesių paleido iš kalėjimo (ar nebuvo korupcijos čiuptuvų ir ten)? Vėliau Masikevičius išvažiavo į Bukareštą, kur jį 1945 m. spalį surado ilga sovietinės teisėsaugos ranka. Atsėdėjęs „dešimt metų nuo skambučio iki skambučio“ buvęs burmistras grįžo į Rumuniją, kur taikiai gyveno iki mirties 1980 metais. Rašė eilėraščius, vertė į rumunų kalbą I. Franko ir P. Tyčiną...

Ši tragikomiška istorija vaizdžiai parodo, kaip kuriami nauji mitai. Taip, teisybė, OUN (tiek banderininkų, tiek Melniko šalininkų) tiesiogiai prisidėjo formuojant vokiečių kontroliuojamą vietinę administraciją ir pagalbinę policiją Ukrainoje. Dešimtys tūkstančių okupantų parankinių vykdė sunkiausius nusikaltimus, tačiau vos juos paminėjus banderininkų apologetai išverčia akis iš pasipiktinimo: „Kaip jūs drįstate! Ką bendra turi didvyriškoji OUN su niekingais „policajais“? Tačiau jeigu tarp tūkstančių kolaborantų surandamas nors vienas, represuotas vokiečių, jis nedelsiant įtraukiamas į „OUN pogrindininkų, žuvusių kovoje prieš nacistus“, martirologą.

Žinoma, aš nekviečiu visus juos tepti vienu degutu. Ne kiekvienas vokiečių suimtas burmistras ar kaimo seniūnas tapo kyšių ėmimo auka. Tame baisiame kare pasitaikydavo painiausių situacijų. Vienus „žaisti dvigubą žaidimą“, grasindami mirtimi ir susidorojimu su šeima, privertė tikri pogrindininkai – toks buvo metas, o „su Tėvynės išdaviko šeima“ niekas pernelyg nesiterliojo. Kiti buvo tyčia diskredituoti vokiečių akyse – tai galėjo padaryti ir konkurentai, norintys užimti „pelningą vietą“, ir sovietų pogrindininkai. Galų gale buvo daugybė žmonių, tikrai ne vienetai, nuoširdžiai besigailinčių dėl padarytų nusikaltimų, nenorinčių toliau būti okupantų bendrininkais. Žmonės, kurie vienu metu patikėjo nacionalistų vadeivų agitacija, atsidūrė tragiškoje padėtyje tarp ešafoto ir garbės praradimo. Tie, kurie pasirinko ešafotą, nusipelno palikuonių dėkingumo, tačiau kuo čia dėti Bandera ir Melnikas?

Baigėsi 1942 m., prasidėjo 1943-ieji; Rytų fronto pietiniame sparne vokiečių kariuomenė pasiekė Volgą ir beveik užėmė Baku ir Grozno naftos versloves. Šiaurės Afrikoje beveik sutriuškino anglus ir pasistūmėjo į Sueco pusę; paskui paaiškėjo, kad „beveik“ kare nesiskaito – apsupta ties Stalingradu šimtatūkstantinė Vermachto grupuotė buvo visiškai sutriuškinta. Iš analogiškų „pelėkautų“ Šiaurės Kaukaze vokiečiai vos išsiveržė, be to, su dideliais nuostoliais. Romelio Afrikos korpusas kapituliavo. Šiaurėje Raudonoji armija pralaužė daugelį mėnesių trukusią Leningrado

blokadą ir atstatė sausumos ryšį su miestu, pietuose, plėsdama Stalingrado sėkmę, perėjo į puolimą ir vasarį – kovą užėmė Voronežą, Charkovą ir Belgorodą. Išlaikyti du paskutinius punktus nepavyko, tačiau karo padėties persilaužimas Rytų fronte tapo jau įvykusiu faktu. 1943 m. pavasarį visi blaiviai mąstantys žmonės, kas su džiaugsmu ir viltimi, kas su baime ir neviltim, suprato, kad kare prieš trijų didžiųjų valstybių koaliciją Vokietijos laukia neišvengiamas pralaimėjimas.

Svarbūs pasikeitimai brendo ir Vakarų Ukrainoje. 1941–1942 m. nors kiek matomesnio partizanų judėjimo ten nebuvo; negausūs diversiniai NKVD būriai, numesti iš oro parašiutais arba prasiskverbę į Voluinę per neįžengiamą miško masyvą Polesėje, nedelsiant, dažniausiai aktyviai padedant vietiniams gyventojams, buvo sunaikinami. Tačiau per pusantrų, kai kur dvejus metus okupacijos ukrainiečių valstietis prarado paskutines iliuzijas dėl vokiečių „naujos tvarkos“, o tai nedelsiant atsiliepė karinei-politinei padėčiai. Nuostabu, kad šį „sąmonės lūžį“, beje, vos ne vienais ir tais pačiais žodžiais konstatuoja abi fronto pusės.

Štai Ukrainos reicho komisariato vadovas Erikas Kochas 1943 m. kovo mėn. pranešė į Berlyną: *„Gyventojai pusantrų metų nuolankiai dirbo vadovaujami vokiečių ir niekada netikėjo, kad bolševikai sugrįš. Savaime suprantama, kad dėl padėties fronte ir panašių aplinkybių* (čia kalbama apie M. Naumovo vadovaujamo partizanų junginio reidą – *M. S.*) *stipriai išaugo pasyvus gyventojų pasipriešinimas. Dėl karo įvykių gaujų veikla visur suaktyvėjo ir net išsiplėtė į bemiškes pietines sritis.“* O Ukrainos kompartijos CK sekretoriaus D. Koročenkos 1943 m. liepos 22 d. paaiškinamajame rašte skaitome: *„Okupuotų teritorijų gyventojų nuotaikos, palyginti su 1941–1942 m., iš esmės pasikeitė. Anksčiau dalis gyventojų mąstė: „Mums visai tas pats, kokia čia bus valdžia. Vokiečiai taip pat žmonės, prisitaikysim ir kaip nors išgyvensim.“ Dabar, po dvejų fašistinės vergovės metų, visi gyventojai, išskyrus aršiausius sovietų valdžios priešus, laukia greičiau sugrįžtančios Raudonosios armijos.“*

Tam, kad suprastume tolesnius įvykius, būtina pažymėti, jog situacija Galicijoje ir Voluinėje, dviejose dalyse, kurios mūsų literatūroje vadinamos bendru „Vakarų Ukrainos“ pavadinimu, iš esmės skyrėsi. Prie istorijos, tradicijų, tikėjimo (unitų Galicija ir stačiatikių Voluinė) gerokai prisidėjo ir „subjektyvus faktorius“.

Galiciją, kaip jau minėjome, vokiečiai įtraukė į „generalinę guberniją“, t. y. oku-

Sovietų partizanas A. Fiodorovas. 1943 m.

Sovietų raudonieji partizanai sprogdintojai. 1943 m.

puotą Lenkiją. Generalgubernatorius H. Frankas ir „Galicijos distrikto" vadovas O. Vechteris ten vykdė tradicinę buvusios Austrijos-Vengrijos politiką palaikydami ukrainiečius bei nuteikdami juos prieš lenkus. Be to, pats J. Vechteris buvo linkęs laikytis pakankamai lanksčios linijos, kad ir „vilkas sotus būtų, ir avis sveika". Tokią jo politiką visiškai palaikė vietiniai ukrainiečiai kolaborantai.

Dar 1939 m., ką tik sutriuškinus Lenkiją, Krokuvoje buvo sudarytas vadinamasis Ukrainos centrinis komitetas, kurio vadovu tapo profesorius V. Kubijovičius. Po to, kai Galiciją okupavo vokiečių kariuomenė, komitetas persikėlė į Lvovą, čia buvo sukurtas jo struktūrinis padalinys – Ukrainos krašto komitetas, vadovaujamas K. Pankivskio. Galicijoje buvo leidžiami ukrainiečių laikraščiai, dirbo bendrojo lavinimo ir specialiosios mokyklos, veikė ligoninės ir teatrai. Gyventojams – išskyrus visiškai sunaikintus žydus – vokiečių atėjimas reiškė grįžimą prie nuo vaikystės priprastos „austrų pakraščių" (*ugorščina*) tvarkos. Įdomi detalė – užverbuoti, nors ne visada savanoriškai, darbui Vokietijoje, galiciečiai ant drabužių nešiojo ženklą „Y" (ukrainietis), jiems buvo suteikiamos geresnės išlaikymo sąlygos nei ostarbeiteriams iš „reicho komisariato".

Voluinė, prijungta prie Ukrainos „reicho komisariato", buvo atiduota suplėšyti nacistiniam žvėriui E. Kochui, kurį visi, „kairieji" ir „dešinieji", sovietiniai ir antisovietiniai istorikai su retu vieningumu vadina „Ukrainos budeliu". Per trumpą laiką E. Kochas sugebėjo ne tik nuteikti prieš vo-

kiečių valdžią vietinius gyventojus, tačiau ir sutrukdyti vykdyti „ekonominius uždavinius“, o tai sukėlė naują represijų bangą prieš „iki paskutinio siūlo“ apiplėštą Ukrainos valstietį ir vedė prie visiško krašto nuskurdinimo. Būtina pridurti ir dar vieną faktą – didelė Voluinės, ypač jos šiaurės rytų dalis, ir Ukrainos Polesė buvo apaugusi neįžengiamais miškais, pačios gamtos sukurtais slėptis partizanų būriams.

Per šiuos snaudžiančius miškus, beveik tiksliai iš vakarų į rytus tęsėsi dvi magistralinių geležinkelių atšakos: Varšuva – Brasta – Pinskas ir Liublinas – Kovelis – Sarna. Dar viena magistralė ėjo piečiau per Galiciją: Krokuva – Lvovas – Ternopolis. Štai ir viskas. Ketvirtosios magistralės kaip nebuvo, taip ir iki šiol nėra. Ant šių trijų „siūlų“ kabėjo viso vokiečių Rytų fronto pietinio sparno aprūpinimas. Kiekvienas sviedinys, kiekvienas šovinys, kiekvienas litras benzino, sunaudotas vokiečių armijos kovose prie Stalingrado, Charkovo, Oriolo ir Kursko, turėjo praeiti pro šiuos tris taškus: Brastą, Kovelį, Lvovą. Atsižvelgiant į tai, kad Pietų Baltarusijos rajonai kartu su Brasta ir Pinsku tuo metu priklausė Ukrainos reicho komisariatui, darosi aišku, kad aktyvi partizanų veikla Voluinėje vokiečiams buvo ne smulkus „rajoninio masto nemalonumas“, o rimtas strateginis pavojus.

XX amžiaus vidurio karo technologijos rėmėsi didžiulio šaudmenų kiekio naudojimu. Milžinišku šaudmenų kiekiu buvo bandoma kompensuoti itin menką ugnies valdymo sistemų tikslumą. Pavyzdžiui, baigiamuoju karo laikotarpiu, norint nuslopinti priešo pėstininkų (šaulių) divizijos ugnies priemones, pagal dosnias sovietines normas 122 mm haubicai turėjo būti panaudota 50 tūkst. sviedinių. Atsižvelgiant į artilerijos šūvio ir sviedinių dėžių masę, tai sveria daugiau nei 2,5 tūkst. tonų! O tai tik prieš vieną priešo diviziją... Per 50 dienų trukusį Kursko mūšį Raudonoji armija panaudojo 14 mln. minų ir įvairaus kalibro sviedinių. Be to, frontui buvo reikalingas benzinas, atsarginės dalys technikai, maistas ir pašarai, medikamentai; iš fronto į užnugarį buvo būtina išvežti sužeistuosius, didelių puolamųjų operacijų metu jų būdavo iki 20 tūkst. per dieną. Net mokantiems taupyti vokiečiams Rytų fronte reikėjo 120–150 ešelonų (ne vagonų o būtent ešelonų) per dieną.

Gaila, sovietinio partizaninio judėjimo vadovybė ne iš karto suprato kovos su priešo komunikacijomis reikšmę. Brangia kaina buvo sumokėta už supratimą, kad partizanų veiksmų efektyvumas matuojamas ne pusdieniui „išvaduotų“ kaimų skaičiumi, o nuo sankasos nuverstų traukinių kiekiu. Vis dėlto nuo 1942 m. pabaigos diversijų kiekis ir rezultatyvumas geležinkelių magistralėse pradėjo nepaliaujamai augti. Štai 1942 m. birželį buvo sugadinta ir sunaikinta 80 lokomotyvų ir 240 vagonų, o 1943 m. rugsėjį – atitinkamai 650 ir 2250 (svarbu pažymėti, kad tai vokiečių, o ne partizanų vadų duomenys!). Kitais žodžiais, 1943 m. rudenį nuo sankasos lėkė vidutiniškai daugiau nei 20 ešelonų per dieną.

Analogiškai įvykiai rutuliojosi ir Ukrainoje: Ukrainos pogrindžio štabo operatyvinio skyriaus duomenimis 1942 m. birželį buvo susprogdinti tik 22 ešelonai, o 1943 m. balandį – jau 116. 1943 m. rudenį, t. y. Kursko mūšio įkarštyje, vien tik A. Fiodorovo vadovaujami partizanų junginiai per operaciją „Kovelio mazgas“ nuleido nuo sankasos 274 vokiečių ešelonus.

„Galicijos“ divizijos karius sutinka vietiniai gyventojai. 1944 m.

„Galicijos“ kariai. 1944 m.

OUN-UPA kovotojai. 1946 m.

Pagal sovietinius duomenis Kovelio – Sarnos magistralės pralaidumas sumažėjo 6 kartus, o judėjimas naktimis buvo visiškai sustabdytas.

Štai būtent šiuo momentu, kai vokiečių komunikacijos Vakarų Ukrainoje pirmą kartą pateko į rimtą pavojų, banderininkų OUN vadovybė nusprendė: „Laikas! Būtina pradėti kurti sukilėlių armiją!" Bet ne Galicijoje, kur nacionalistai turėjo didžiausias jėgas ir įtaką, o būtent Voluinėje. Arčiau magistralių.

Skliausteliuose pažymėsime, kad buvusio Ukrainos prezidento V. Juščenkos įsaku UPA įkūrimo data reikia laikyti 1942 m. spalio 14-ąją. Tai diena Šventos Dievo Motinos Užtarytojos, kuri pagal ilgaamžę tradiciją yra laikoma stačiatikių liaudies globėja ir gynėja. Buvo surastas ir tinkamas šiai datai kažkurio OUN karinio ginkluoto būrio susidūrimo su vokiečiais epizodas... Nors ir gerbdamas tikinčiųjų jausmus, pažymėsiu, kad toks būdas datuoti istorinius įvykius, regis, nelabai skiriasi nuo įprasto buvusioje SSRS (dabar ir Rusijoje) būdo. Raudonosios armijos sukūrimo data buvo priderinta prie 1918 m. vasario 23 d., t. y. dienos, kada draugo Dybenkos jūreiviai paniškai bėgo nuo Narvos krantų.

Politinis sprendimas dėl būtinybės sukurti savas ginkluotąsias pajėgas (tuo metu jos buvo pavadintos Ukrainos išvadavimo armija *(Українська визвольна армія)*, o Ukrainos sukilėlių armijos pavadinimu tada veikė ginkluoti Taraso Borovco būriai) buvo priimtas 3-iojoje OUN(B) konferencijoje, kuri įvyko 1943 m. vasario 17–21 dieną. Būsimosios armijos kadrų branduolį sudarė OUN aktyvistai, tarnavę „pagalbinėje policijoje"; nuo 1943 m. kovo 15 iki balandžio 10 d. banderininkų įsakymu ne mažiau kaip 4–5 tūkst. „policajų" organizuotomis grupėmis po kelis šimtus žmonių (tai nustebusi savo pranešimuose pažymėjo partizanų žvalgyba) su ginklais ir amunicija išėjo į mišką.

Jaunesnysis ir vidurinis vadovybės personalas buvo suformuotas daugiausia iš *Schutzmannschaft* bataliono kovotojų, kuriems vadovavo Pobiguščis, kovinės patirties įgijęs Baltarusijoje, kautynėse su sovietų partizanais. Kaip draugiškai mus tikina banderininkų „šlovintojai" *(шанувальники)*, „1942 m. gruodį bataliono kariai atsisakė toliau tarnauti Vermachte". Štai tokia, pasirodo, yra išgirtoji vokiečių „tvarka" – nenoriu kovoti, ir nekovosiu! Užuot sušaudžiusi „atskilėlius" artimiausiame griovyje, vokiečių vadovybė, atstovaujama SS obergrupenfiurerio fon Bach-Zelevskio, dėkoja jiems už ištikimą tarnybą ir paleidžia pačius laisvai tvarkyti savo likimą. Vadai ir kovotojai atvyksta į Lvovą, kur juos „bandė suimti gestapas, tačiau Pobiguščis ir Šuchevičius stebuklingai išvengė suėmimo".

Stebuklingai išvengus suėmimo (kaip čia neprisiminus anekdoto apie „nesugaunamąjį Džo") Vermachto majoras Pobiguščis pavirsta *waffen-SS* divizijos „Galicija", kuri pradėta formuoti Lvove 1943 m. kovo pradžioje, pulko vadu. Ar ne įdomus datų sutapimas? Šuchevičius laimingai palieka Lvovą ir persikrausto į Voluinę, kur tampa vienu iš pagrindinių besiformuojančios banderininkų „armijos" organizatoriumi (tiesa, pirmuoju vadu buvo paskirtas 32-ejų metų Dmitro Kliačkivskis, OUN(B) vadovas Ukrainos Šiaurės vakarų žemėse, t. y. Voluinėje ir Polesėje, o Šuchevičius šiame poste jį pakeitė tik vėlų 1943 m. rudenį).

Sovietų partizanai Ukrainoje. 1944 m.

Ukrainos sovietų partizanai žygyje. 1944 m.

Jeigu tikėsime banderininkų propagandininkais, naujai užgimusi armija pasiekė didžiulių pergalių. „*1942–1944 metais UPA visiškai kontroliavo ištisus Polesės, Voluinės, Karpatų rajonus ir atskirus Galicijos miškų masyvus*“,– skaitome brošiūroje *Kas tokie banderininkai ir už ką jie kovoja* (išleista pogrindyje 1950 m. ukrainiečių ir rusų kalbomis, autorius – UPA Vyriausiojo štabo politinio auklėjimo skyriaus viršininkas Piotras Fedunas-„Poltava“). Jeigu tai teisybė, tai diskusiją apie tai, su kuo ir prieš ką kovojo UPA, galima laikyti baigta. Jeigu „ištisus Polesės ir Voluinės rajonus“ kontroliavo banderininkai, be to, dar ir „visiškai kontroliavo!“ ir šia teritorija dvejus metus iš vakarų į rytus važiavo vokiečių ešelonai su šaudmenimis, tai OUN ir UPA vaidmuo suprantamas – jie Vokietijos sąjungininkai. Net ne „blogo nelinkintys neutralai“ (karinių krovinių tranzitas ir dar karinių veiksmų metu nesutampa su neutraliteto apibrėžimu), o būtent sąjungininkai. Bet kadangi „visiška kontrolė“ egzistavo tik vaizduotėje, tai klausimas apie banderininkų UPA tikslus ir uždavinius, mano nuomone, vis dar atviras.

Klausimas iš tikro labai sudėtingas, be to, dar kruopščiau supainiotas ilgamečio propagandinio „karo“. Nesiryžtdamas jį išspręsti nedideliame apžvalginiame straipsnyje, pateiksiu tik keletą autoritetingų nuomonių ir liudijimų.

1943 m. rugpjūčio 2 d. Vasylis Makaras (tuo metu – banderininkų Saugumo tarnybos (ST) viršininkas šiaurės vakarų Ukrainos žemėse, t. y. stambus vadovas, tiesiogiai dalyvavęs kuriant UPA, rašo savo broliui Vladimirui laišką, kuriame taip pasakoja apie šio reikalo aplinkybes:

„...*Sukilimą šiaurės vakarinėse ir iš dalies rytinėse vietovėse mes turėjome pradėti ir tai nebuvo pernelyg anksti, kaip kai kurie kalba, tačiau visa tai sprūsta mums iš rankų. Viena vertus, vis daugiau atsiran-*

Sovietų partizanų žvalgai. 1943 m.

da tokių atamanų kaip Bulba-Borovecas, kita vertus, – raudonieji partizanai pradėjo užimti tas vietoves... Antra: kol jie nepradėjo sukilimo, vokietpalaikiai masiškai naikino kaimus... Visus žmones iššaudė, o pastatus supleškino. Todėl daugybė žmonių pradėjo bėgti į miškus ir klajoja ieškodami išsigelbėjimo. Prasidėjo plėšikavimas, kiti perėjo pas komunistų partizanus, pas Bulbą ir t. t. Todėl mes turėjome tuos žmones miške organizuotai prijungti. Štai šios dvi pagrindinės priežastys mūsų sukilimui.

Yra dar ir trečia, moralinio pobūdžio. Pasigirdo balsai: „Ką tu darai? Kodėl neįsakai mušti vokiečius?“ ir pan. Mes tiems liežuvautojams užkišome burnas, o revoliuciją padarėme visos liaudies tikslu. Kovos vargus perkėlėme ant visos visuomenės pečių, kuri nori nenori turės juos nešti....“ („... Повстанчу акцію на північно – західних і частично східних теренах ми мусіли почати і то не було зарано, як дехто каж,е але виривався нам з рук. З одної сторони – почали множитись отоманчики, як Бульба – Боровець, а з другої сторони – червона партизанка почала заливати терен... Друге: ще тоді, коли чи не починали повстанчої акції, німота почала масово винищувати села... Всіх людей вистрілювала, а забудовання палили. У зв'язку з тим маса людей почала втікати в ліси і блукати самопас. Почались грабіжі, інші пішли в комуністичну партизанку, до Бульби і

т.п. Отже ми мусіли організаційно охоплювати тих людей в лісі. Оце дві засадничі причини нашої повстанської акції.

Єще і третя морального характеру. Почулись голоси: „Де ж той провід? Чому не дає зарадження бити німців?“ і т. п. …“ Тепер ми тим балакунами заткнули роти, в революцію усуспільнили. Тягар боротьби розложили на плечі усього суспільства, хоче воно тогочи ні, мусить нести його...“).

Geriau nepasakysi: situacija pradėjo „sprūsti iš rankų“, o liaudies masės „*klajoja ieškodamos išsigelbėjimo*“ *(блукати самопас)* arba nesulaukusios banderininkų *vadovybės (провіда)* nurodymų net išeina pas partizanus mušti vokiečių... Ne paskutinis žmogus šioje vadovybėje buvo ir laiško gavėjas Vladimiras Makaras, propagandos ir agitacijos skyriaus bendradarbis. Tą pačią 1943 m. vasarą jis parašo straipsnį apie Voluinėje susidariusią padėtį:

„Iki 1943 m. pradžios vokiečių okupantų persekiojamiems ukrainiečiams, kuriems grėsė mirtis vietoje arba katorga „reiche“, teko ieškoti prieglobsčio raudonųjų partizanų eilėse, nors matė jų aiškų priešiškumą Ukrainos siekiams... Bolševikų partizanai dar 1942 m. apėmė visą Polesę ir šiaurinį Voluinės miškų ruožą... 1943 m. vasarį – kovą organizuoti pirmieji UPA būrių žygiai... UPA štabui pirmiausia teko užimti geras strategines pozicijas tolesnėms planuojamoms akcijoms. Šios geriausios pozicijos PZUZ (Voluinė ir Polesė – *M.S.*) *buvo raudonųjų partizanų rankose. Jas mes turėjome perimti pirmiausia. Taip prasidėjo pirmieji UPA mūšiai su raudonaisiais partizanais...“ („До початку 1943 року переслідувані німецькими окупантами українці, яким грозила смерть на місці*

UPA kovotojai. 1944 m.

UPA sukilėliai. 1944 m.

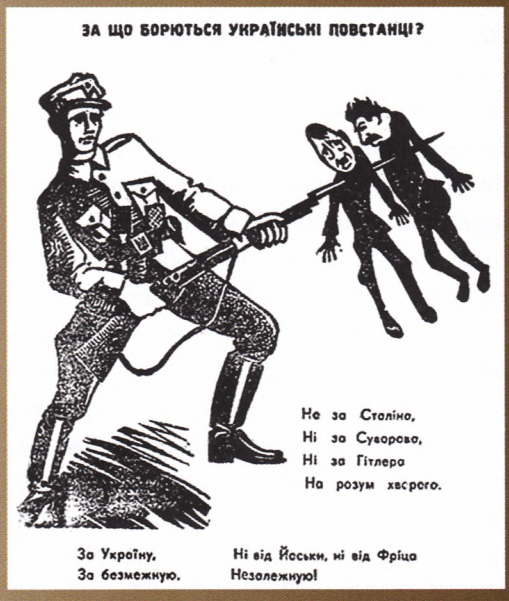

Dėl ko kovojo Ukrainos sukilėliai?

або каторзі в „райху“, були приневолені здебільша шукати пристанища в рядах червоних партизан, хоч бачили їхню ворожлу поставу до самостійницьких змагань України... Більшовицька партизанка вже в 1942 році опанувала всеціло Полісся і північну лісову смугу Волині... Перші організовані виступи відділів УПА припадають на лютий – березнь 1943 року. Штабові УПА йшлось передусім про здобуття добрих стратегічних позицій для розгорнення дальших плянових акцій. Ці найкращі позиції на ПЗУЗ були в руках червоних партизан. Їх передусім треба було здобути. Так прийшло до перших боїв УПА з червоними партизанами...“)

Galime neabejoti, „po pirmųjų mūšių“ buvo vis kiti ir kiti. Partizanų vadų pranešimuose, suvestinėse, ataskaitose, atsiminimuose ši – mūšių su ginkluotais Ukrainos nacionalistų būriais – tema vyravo visada.

„Chruščiovo vardo būrys birželio 14-ąją siuntė į oro uostą sužeistuosius. Miške ties Rakitnu (100 km į šiaurės rytus nuo Rovno – *M. S.*) *130 lydinčiųjų partizanų užpuolė 600 banderininkų. Dvi su puse valandos vyko įnirtingas mūšis, vos ne durtuvų kautynės... Nacionalistai stiprūs kovotojai. Jie atsitraukė tik tada, kai patyrė didelius nuostolius – apie 40 nukautų ir 150 sužeistų...“*

Liepos 8 d. Stalino būrio (A. Fiodorovo junginys) vadas G. Balickis rašė:

„Vakar susidūrėme su priešo 300 žmonių būriu, ginkluotu kulkosvaidžiais, automatais ir minosvaidžiais. Aplinkybės velniškos, tačiau nuotaika žvali... Vienu metu kiekvienas krūmas partizanui buvo tvirtovė, tačiau dabar šis krūmas tikra mirtis partizanui, nes dabar miške sėdi priešas, kuris puikiai tą mišką pažįsta. Klastingas priešas, nėra ką

Sovietų partizanų vadas S. Kovpakas. 1943 m.

sakyti. Vokietis ne visada eina į mišką, o šie niekšai sėdi miškuose, mažuose kaimeliuose, todėl nacionalistų gaujos daug pavojingesnės negu vokiečių baudžiamieji būriai...“

Rugpjūčio 7 d. jis vėl rašo iš Kovelio geležinkelio mazgo rajono:

„Mums, partizanams, visokiais būdais trukdo prieiti prie geležinkelio, visur mums spendžia pasalas, 6itaip neleisdami prieiti prie geležinkelio bėgių, tačiau mes savo ginklais, savo dvasia degam ryžtu ir siunčiame juos...“

Sovietiniai („raudonieji“) partizanai buvo stipriausias, tačiau ne vienintelis ginkluotas banderininkų priešas. Pirmiausia jie smogė triuškinantį smūgį Taraso

Sovietų partizanas Rudnevas. 1943 m.

Boroveco (pseudonimas „Bulba“) būriams. Borovecas nebuvo „raudonasis“, jo negalima pavadinti net „rausvu“. Atamanas veikė emigravusios Ukrainos Liaudies Respublikos (antibolševikinės, „petliūrininkų“ vyriausybės, 1918–1920 m. kontroliavusios didelę Ukrainos dalį), ir jos „prezidento“ Andrejaus Levickio vyriausybės vardu. Dar 1932 m. pabaigoje Borovecas Polesėje sukūrė pogrindinę organizaciją pavadintą „Ukrainos Nacionalinis Atgimimas“; organizacija buvo negausi, o jos vadovas galų gale pakliuvo į Kartūzų Berezą. Karinis Lenkijos pralaimėjimas išlaisvino šios koncentracijos stovyklos kalinius, tarp kurių buvo ir Borovecas. 1940 m. jis nelegaliai perėjo dabar jau sovietinės Ukrainos sieną ir pradėjo formuoti būsimosios Ukrainos sukilėlių armijos struktūras.

Po karo Kanadoje parašytoje atsiminimų knygoje *Armija be valstybės (Армія без держави)* Borovecas aprašo pirmąsias sovietų-vokiečių karo dienas tokiu stiliumi:

„Dalis fronto čekistų ir komisarų, jei tik jų, laimei, neįveikė ir neiššaudė sovietų kareivis, automobiliais ir pagrobtais arkliais dieną naktį bėgo miškais ir pelkėmis į rytus. Paskui juos bėgo debesys vietinių enkavedistų, milicininkų, srities, rajonų sekretorių ir vadovų, kurie iki tol tarsi muselės ir siurbėlės gėrė kraują iš atvirų mūsų liaudies žaizdų...“

Borovecas ne tik stebėjo šiuos įvykius, jo sukurti ginkluoti būriai aktyviai juose dalyvavo – apšaudė atsitraukiančius Raudonosios armijos padalinius, naikino diversines NKVD grupes, kūrė vietinius savivaldos organus. Suderinęs su Vermachto vadovybe Borovecas Voluinės šiaurės rytuose, Sarnos – Olevsko rajone sukūrė darinį, truputį panašų į „antipartizaninę respubliką“. Žodžiu, banderininkams jis turėjo būti „visiškai savas“. Jis stengėsi sujungti savo pajėgas su OUN, važinėjo į Lvovą derėtis, tačiau neįveikiama kliūtimi tapo Lebedžio ir K° nenoras dalytis „valdžios“ (*влади*) trupiniais.

1943 m. pavasarį Boroveco būriuose (UPA, kitaip – „Polesės Sečė“) buvo apie 5–6 tūkst. žmonių. Tai buvo didelė jėga ir banderininkai žiūrėjo į ją labai rimtai. Sukaupę didelę persvarą (1943 m. vasarą banderininkų „armija“ turėjo apie 20–30 tūkst. žmonių), turėdami geriau ginkluotą kariuomenę, parengtus karo vadus, banderininkai Borovecui pateikė ultimatumą: atiduoti viską, atiduoti pavadinimą („Ukrainos sukilėlių armija“), ginklus, kadrus. Veltui atamanas bandė apeliuoti į apakintų totalitarizmo sekėjų

OUN ir Armijos Krajovos kovotojų derybos. 1944 m.

(засліплених тоталітаристів) sąžinę, veltui 1943 m. rugpjūčio 4 d. „Atvirame laiške“ apipylė juos retoriniais klausimais: „Remdamasis šiomis kategoriškomis pažiūromis leisiu sau jūsų paklausti: už ką kovojate? Už Ukrainą ar už OUN? Už Ukrainos valstybę ar už diktatūra šioje valstybėje? Už ukrainiečių liaudį, ar tik už savo partiją?“ *(„З цих категоричних поглядів дозволю собі запитати Вас: за що Ви боретесь? За Україну чи за ОУН? За українську державу чи за диктатуру в цій державі? За український народ, чи тильки за свою партію?“)* Veltui kvietė teroro spaudžiamus gyventojus: *„Ukrainos darbo žmonės!... Jeigu banderininkų fašistai toliau kelia liaudžiai demokratinius šūkius ir kalba, kad jie taip pat kovoja už vienybę ir visuotinę darbininkų laisvę, tad kodėl siekdami tos vienybės jie nori sukurti nekontroliuojamą diktatūrą...“ („Трудящі України!.. Якщо бандерівські фашисти починають кидати в народ демократичні лозунги і говорять, що вони також борються за єдність і за повну свободу трудящих, то ж чому вони цю єдність розбивають прагненням встановити безконтрольну диктатуру...”).*

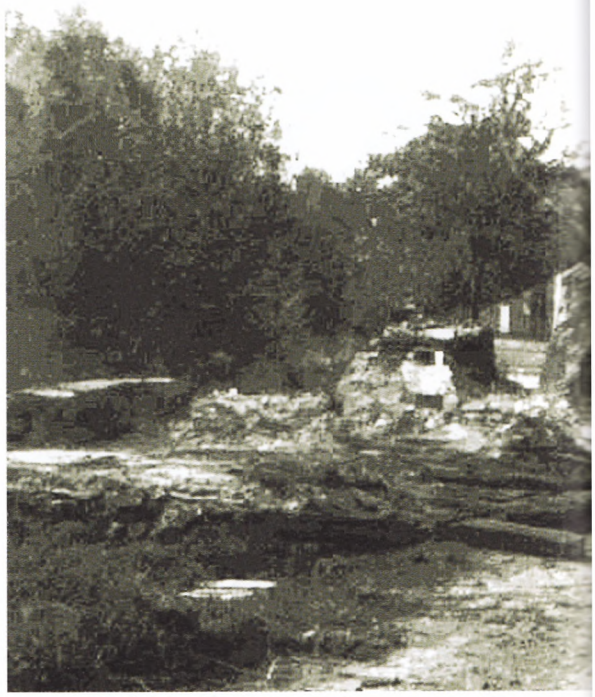

Lodzinos kaimas po UPA kovotojų atakos. 1946 m. rugsėjo mėn. 12 d.

Vienas paskui kitą „Polesės Sečės“ būriai buvo apsupti ir sunaikinti – vadai buvo perduodami „kvotai“ į Saugumo tarnybos rankas, eilinius sukilėlius nuginkluodavo ir siūlydavo savanoriškai įstoti į banderininkų UPA. Nenorinčius savanoriškai įstoti sušaudydavo vietoje. „Savanoriškai“ įstojusieji būdavo visą laiką Saugumo tarnybos sekami ir, kilus menkiausiam įtarimui, eilinės „eilių valymo“ kampanijos metu, naikinami. 1943 m. rugpjūčio 19 d. banderininkų Saugumo tarnybos smogikai atakavo „Polesės Sečės“ štabą ir paėmė į nelaisvę atamano žmoną, kurią per tardymą mirtinai nukankino. OUN(B) vadovybė specialiame kreipimesi net paaiškino,

Civilių, žuvusiųjų po UPA kovotojų antpuolio, laidotuvės. 1946 m.

kad Ana Borovec *„buvo lenkų šnipė tarp ukrainiečių“ („була польським шпигуном серед українців“)* ir už tai *„revoliucinio tribunolo buvo nuteista...“ („засуджена ревтрибуналом“).*

Ar taip užimti banderininkai dar turėjo laiko ir jėgų kovoti su vokiečiais? Keistas klausimas, tiesa? Kas neprisimena garsiosios eilutės iš komisaro Rudnevo dienoraščio: *„Nacionalistai– mūsų priešai, tačiau jie muša vokiečius.“* Šitą eilutę citavo tūkstantį ir vieną kartą, dar ko – pats legendinio Kovpako komisaras, be to, dar, atrodo, ir žydas, pripažįsta... Atleiskite, ponai, ne aš pradėjau kalbą apie Rudniovo dienoraštį.

Anksčiau cituota eilutė yra dienoraštyje. Štai tas 1943 m. birželio 24 d. įrašas:

„...Šiomis dienomis, o ypač paskutinę dieną nervai taip įtempti, kad aš antrą parą beveik nieko nevalgau. Čia viskas taip politiškai susipynę, kad būtina smarkiai pagalvoti. Nužudyti – labai paprasta; tačiau reikia padaryti taip, kad to būtų galima išvengti. Nacionalistai mūsų priešai, tačiau jie muša vokiečius...“

Nei aš, nei dauguma mano skaitytojų „tikro parako neuostė“. Dėkojame likimui. Tačiau turistiniame žygyje, manau, ne vienam teko patirti nervinį ir fizinį stresą, kada miške, „gryname ore“, kąsnis į burną nelenda... Atsidūrus tokioje padėtyje, bet kas gali pasivaidenti... Sprendžiant iš dienoraščio, tokių problemų komisarui daugiau nekilo, o štai apie „nacionalistus“ įrašai mirgėte mirga.

Birželio 30 d. įrašas:

„...Nusibodo ši komedija su tais niekšais. Susirinko visokios nacionalistinės padugnės, sutriuškinti juos nesunku, tačiau tai padėtų vokiečiams ir nuteiktų prieš mus Vakarų ukrainiečius. Tik jų viršūnėlė idėjiškai stipri, o pagrindinė masė – tai aklas ginklas nacionalistinių nenaudėlių rankose. Po pirmojo smūgio visa tai išsilakstys...“

Liepos 2 d. įrašas:

„...Į mūsų rankas pakliuvo kai kurie svarbūs nacionalistų dokumentai, jie parodo visišką vokiečių fašistų ir Ukrainos nacionalistų susivienijimą. Turime vieno iš nacionalistų vadovų Melniko laišką vokiečių valdžiai [su prašymu] pagelbėti jiems kovoje su Maskva ginklais... Nėra abejonės, kad na-

cionalistų viršūnės apgaudinėja eilines mases, jog kovoja su vokiečiais, o iš tikrųjų kartu su vokiečiais ir jiems palaikant kovoja su sovietų valdžia...“

Liepos 5 d. įrašas:

„...Ukrainos sukilėlių armijos pagrindas ir stuburas yra vakarinių sričių policija. Vokiečiams užėmus vakarines Ukrainos sritis, buožės ir represuotieji elementai nuėjo tarnauti į policiją, kuri plėšė žydų šeimas ir iš to plėšikavimo gyveno, o kada vokiečiai privertė juos tenkintis daviniu, visa ši nacionalistų vadovaujama juodašimčių niekšelių gauja pasiėmė vokiečių duotus ginklus ir išėjo į mišką. Čia jie susijungė į šimtines ir kaip pirmąjį uždavinį paskelbė negailestingą kruviną pirtį lenkų gyventojams. Prasidėjo siaubingos skerdynės, buvo iššudyti ištisi lenkų gyvenami kaimai, rajonai, žvėriškai kankinami ir žudomi vaikai, moterys ir senukai, o visi pastatai atiduoti ugniai. Žinoma, vokiečių „ochranka“ šiose nacionalinėse pjautynėse atliko pagrindinį vaidmenį...“

1943 m. liepos 5 d. įrašas Rudnevo dienoraštyje – tai karštais pėdsakais padarytas įrašas (apmaudu, bet šiuo atveju toks posakis įgauna labai tamsia potekstę), liudijantis apie patį žinomiausią banderininkų UPA ir ST veiklos faktą. Neatsitiktinai šis įvykdytas sunkus nusikaltimas (pagal veikiančias tarptautines teisės normas genocido nusikaltimai neturi senaties termino) buvo ir tebėra banderininkų apologetų labai slepiamas ir neigiamas. Tiksliau pasakius, paties gyventojų lenkų masinių žudynių Voluinėje fakto jau niekas nebeneigia. Nebesiginčijama ir dėl pjautynių masto – 60 tūkst. nužudytųjų vien Voluinėje (neskaitant Galicijos, tiesa čia pjautynės prasidėjo vėliau ir buvo mažesnio masto), ir

„Stokite į kovą su bolševizmu „Galicijos“ divizijos gretose.“ Ukrainiečių plakatas 1943 m.

tai buvo nustatyta tik gyvenvietėse, kuriose lenkų tyrinėtojams pavyko sudaryti konkrečius žuvusiųjų sąrašus; suprantama, bendras aukų skaičius daug didesnis. Aštrios diskusijos pagrindu tapo įvykio priežastys ir OUN(B) vadovų vaidmuo šioje veikloje.

Mažiausiai *abejojantys* autoriai pjautynes vadina „ginkluotais UPA ir Armijos Krajovos būrių susidūrimais“. Štai tokia, pasirodo, buvo lenkų partizanų armija, kurios tris ketvirtadalius sudarė moterys ir vaikai... Arba: „lenkai pradėjo pirmieji“. Telieka paklausti – kodėl? Įvairių autorių vertinimais, prieš karą, 1939 m., Voluinėje, lenkai sudarė ne daugiau kaip 15–18 proc. gyventojų, didelė jų dalis buvo susitelkusi miestuose, o kaimai buvo beveik vien ukrainietiški. Vėliau, kai šias teritorijas aneksavo Sovietų Sąjunga, didelė dalis lenkų buvo deportuoti į Sibirą ir Šiaurės Kazachstaną, o vadinamieji „osadnikai“ – lenkų valstiečiai, kuriems Antrosios Respublikos valdžia atidavė geriausias žemes „rytiniuose pakraščiuose“ *(кресах всходних)*, jeigu

nebuvo suimti kaip „šnipai ir sovietų valdžios priešai“, buvo išvežti absoliučiai visi. Antrosios hitlerininkų okupacijos pradžioje Voluinėje lenkai sudarė ne daugiau kaip 7–8 proc. kaimo gyventojų, išsibarsčiusių tarp daugybės ukrainiečių kaimų ir vienkiemių. Liko tie, kurie šiose žemėse gyveno greta vieni kitų su ukrainiečiais šimtus metų. Nejaugi masinio pamišimo priepuolyje jie ryžosi žudyti dešimtis kartų gyventojų skaičiumi juos pranokstančius kaimynus ukrainiečius?

Paskutinis banderininkų advokatų „gynybos ruožas“ atrodo taip: „*Teroras plėtėsi stichiškai ir masiškai, tai buvo atsakas į lenkų valdžios žeminimų ir prievartos dvidešimtmetį... OUN vadovai ir UPA vadovybė kurį laiką tiesiog užmerkė akis į tai, kas darėsi.*“ Tiesiog užsimerkė. Matyt, iš gėdos...

Iš pradžių, prieš cituodamas dokumentus, pateiksiu knygos *Karti tiesa*, kurią Kanadoje parašė ukrainiečių istorikas Viktoras Poliščiukas fragmentą. Autorius gimė ir užaugo Voluinės valstiečio šeimoje ir šio vargano krašto užkampio gyvenimą, tvarką ir papročius matė savo akimis:

„*Aš, kaip ir mano seserys, augau ukrainiečių patriotų šeimoje, tačiau neturiu nieko bendra su lenkų ar žydų niekinimu. Artimiausias mūsų kaimynas buvo žydas Gerška, su juo tėvas ir motina kalbėjo vien ukrainietiškai, taip pat kaip ir mes, vaikai, su jo vaikais. Kadangi tarp mūsų nebuvo pykčių, per žydų Velykas kaimynas mums duodavo macų.*

Mūsų miestelyje nebuvo ukrainiečių mokyklos, todėl aš lankiau lenkišką, o ukrainietiškai skaityti ir rašyti mane išmokė tėvas. 1939 m. baigęs septynias klases išlaikiau egzaminus į komercijos gimnaziją mūsų mieste, tačiau, kai prasidėjo karas ir 1939 m. rugsėjo 17 d. bolševikai suėmė tėvą, mano planai toliau mokytis žlugo. Atostogas mes, vaikai, leisdavome kaime pas senelį ir močiutę. Nei iš jų, nei iš kaimiečių, aš tada negirdėjau nė vieno blogo žodžio apie lenkus ar žydus. Kaimas buvo vienos tautybės, ukrainiečių, ramus, darbštus. Būdinga, kad niekada nei vasarą, nei per Kalėdas ar Velykas aš čia nemačiau girtų žmonių. Mano senelis ir močiutė per metus išgerdavo ne daugiau kaip pusę litro degtinės (горілки): po mažą taurelę išgerdavo mano senelis, mano tėvas ir dėdė Ivanas. Pirkios neturėjo spynų, duris uždarydavo pagaliuku, o tai reiškė, kad namuose nieko nėra. Apie vagystes niekas nebuvo net girdėjęs...“ („*Я, як і мої сестри, виховувався в українській патріотичній родині, яка, однак, не мала нічого спільного зі зневагою поляків чи євреїв. Найближчим нашим сусідом був єврей Гершко, з котрим батько й мати розмовляли виключно по українськи, так само, як і ми, діти, з його дітьми. Ніколи між нами не було сварки, а на єврейську пасху сусід давав нам мацу.*

В нашому містечку не було української школи, отже я ходив до польської, а читати й писати по – українськи навчив мене батько. Заккінчивши 1939 року сім класів, я склав екзамен до комерційної гімназії в нашому місті, проте війна й арешт батька 17 вересня 1939 року більшовиками перекреслили плани мого дальшого тоді навчання. Всі канікули ми, діти, проводили на селі, в діда й баби. Ні від них, ні від будь – кого в селі тоді я ніколи не чув поганого слова на адресу поляків чи євреїв. Село було однонаціональне, українське, спокійне, працьовите. Характерно, що ніколи, ні влітку, ні під час різдвяних чи вели-

UPA kovotojai sulaiko vokiečius 1944 m.

кодніх свят я не бачив там пхяної людини. В моїх діда й баби на рік ішло не більш, як півлітри горілки: по малій чарці випивали дідуньо, мій батько й дядько Іван. Хати не мали замків, двері замикали кілочком, що мало означати, що нікого вдома немає. Про крадіжки ніхто не чув...")

Tą patį galime perskaityti ir daugybėje kitų atsiminimų; vyresni tai galėjo girdėti iš savo tėvų. Būtent taip ir gyveno: dirbo nuo aušros iki aušros, per didžiąsias šventes išgerdavo po mažytę taurelę samanės, duris užremdavo pagaliuku. Dabar mus nori įtikinti, kad šie žmonės buvo taip smarkiai įžeisti lenkų valdžios, kad praėjus ketveriems metams po Antrosios Respublikos sutriuškinimo ir dingimo „stichiškai ir masiškai" pradėjo skersti, kapoti kirviais, badyti durtuvais, pjaustyti pjūklais savo kaimynus lenkus. Kodėl įvyko šis „stichinis liaudies pasipiktinimo sprogimas" būtent ten ir būtent tada, kai tose vietovėse atsirado ginkluoti UPA būriai? Be to, visuose likusiuose Ukrainos rajonuose nei masiniai, nei vienetiniai antilenkiški išpuoliai net neminimi, o Galicijoje pjautynės prasidėjo praėjus pusmečiui ir „sutapo" su OUN ir UNS ginkluotų būrių sukūrimu. Ar būtent tai vadinama „stichiškumu"?

Totalus etninis valymas, *„kol išvysime visus Ukrainos žemių grobikus"*, *„повне усунення всіх займанців з українських земель"* dar 1929 m. buvo užprogramuotas OUN tėvų ir įkūrėjų. 1943 m. atsirado instrumentas – UPA, su kurios pagalba buvo galima pradėti juos vyti *(усунення)*. Apie kokį „stichiškumą" galima kalbėti? O juk niekas (niekas iš tų, kas buvo asmeniškai susipažinęs su situacija) apie „stichiškumą" nekalba. Mykola Lebedis, laimingai išvengęs bausmės ir persikraustęs už vandenyno, savo memuaruose su pasididžiavimu (!) rašo: *„Lenkai gavę įsakymą palikti vietovę dažniausiai savanoriškai tą nurodymą vykdydavo, o jų nekilnojamasis turtas pereidavo į Ukrainos liaudies nuosavybę." („Поляки, що одержали наказ отпустити терен, здебільшого добровільно той наказ виконали; їхнє нерухоме майно перейшло у власність українського народу.")*

Išlikęs Ukrainos valstybiniame archyve dokumentas leidžia patikslinti tų „įsakymų" turinį ir tai, ką Lebedis vadina „savanorišku" jo vykdymu:

„Žvelgiant į oficialią lenkų vyriausybės poziciją dėl bendradarbiavimo su sovietais, lenkus iš mūsų žemių buvo būtina išvaryti. Prašau suprasti taip: kaimo gyventojams reikia nurodyti, per kiek dienų jie turi išvykti į senąsias lenkų žemes. Jeigu jie nurodymo nevykdytų, kovotojai vyrus likviduos, o namus ir turtą degins (paims). Dar kartą noriu atkreipti dėmesį, kad būtina lenkus kviesti palikti žemes ir tik paskui likviduoti, o ne atvirkščiai. Prašau į tai būtinai atkreipti ypatingą dėmesį..." („З огляду на офіціяльну постанову польського уряду в справі співпраці з Совітами, треба поляків з наших зеьель усувати. Прошу це

так розуміти: давати сільському населенню доручення до кількох днів провадитися на корінні польські землі. Коли воно не виконає цього, тоді слати боївки, які мужчин будуть ліквідовувати, а хати і майно палити. Ще раз звертаю при цьому на то, щоби поляків закликати до покинення земель, а доперва після ліквідовувати, а не навпаки. Прошу на це звернути спеціальну увагу...")

Atsižvelgiant į 1943 m. vasaros kadrinę UPA sudėtį *(„Ukrainos sukilėlių armijos pagrindą sudarė vakarinių sričių policininkai")* ir per pusantrų metų susiformavusius naujus „policijų" įpročius ir poreikius, nereikia stebėtis, kad įsakymas dėl Voluinės etninio valymo buvo vykdomas masiškai „pažeidžiant nacionalistinius įstatymus" ir tai gerokai pranoko OUN nustatytas „savanoriško" lenkų išvarymo ribas. Nesuskaičiuojami liudytojai, savo akimis matę „Voluinės skerdynes", išsaugojo atmintyje tokias smulkmenas, kurių niekas nesurizikuos parodyti nė viename siaubo filme. Jokiu būdu nenorėdamas paversti šį straipsnį nei pradedančiųjų sadistų vadovėliu, nei būti apkaltintas skaitytojo „psichikos žalojimu", pateiksiu tik V. Poliščiuko pasakojimą apie įvykius, kurie įvyko su jo artimiausiais giminaičiais; pasakojimas labai santūrus ir baisus būtent dėl daromų nusikaltimų kasdieniškumo:

„1943 m. vasarą vieną dieną mano teta iš mamos pusės Anastasija Vitkovska išėjo su ukrainiete kaimyne į Tarakanų kaimą, už trijų kilometrų nuo Dubno miesto. Tarpusavyje jos kalbėjosi lenkiškai, nes teta, nemokyta moteris, kilimo nuo Liublino, nesugebėjo išmokti ukrainietiškai. Jos ėjo norėdamos iškeisti ką nors į duoną, mat teta turėjo šešis vaikus. Nei ji, nei dėdė Antonas

UPA kovotojų būrys 1947 m. Pirmas eilės viduryje vadas L. Fukala-Lagidnas.

Vitkovskis, taip pat žmogus nemokytas, ne tik nesikišo į jokią politiką, bet ir neturėjo jokio supratimo apie ją. Ją ir kaimynę ukrainietę banderininkai sumušė tik už tai, kad jos kalbėjosi lenkiškai. Mušė žiauriai, kirviais ir išmetė į pakelės griovį...

Mano žmonos tėvai prieš karą gyveno Polesėje; jos tėvas čekas, o mama lenkė. Kadangi 1943 m. pradžioje pietinėje Polesėje prasidėjo masinės lenkų žudynės, visa šeima pabėgo į Kremeneco kraštą, į Ugorsko kaimą, pas tėvo gimines. Kartą pažįstamas ukrainietis mano žmonos tėvui pranešė, kad UPA ruošiasi sunaikinti jo šeimą. Jie pabėgo į Kremenecą. Kažkas matė tą jauną ukrainietį kalbant su mano žmonos tėvu. Įtardami, kad jis „išdavikas", pakorė jį vidury kaimo ir pakabino ant krūtinės užrašą: „Taip bus su visais išdavikais." Pakaruoklio keletą dienų neleido nuimti..." („Влітку 1943 р. по матері, тітка Анастасія Вітковська пішла з сусідкою – українкою вдень до розташованого за три кілометри від м. Дубна села Тараканів. Розмовляли польською мовою, бо тітка, жінка неграмотна родом з Люблінщини, не зуміла навчится української. Пішли вони, щоб поміняти дещо на хліб, бо в тітки – шестеро дітей. Ніколи ні вона, ні дядь-

ко Антон Вітковський, теж людина зовсім неграмотна, не тільки не мішался до будь – якої політики, але й не мали про неї жодної уяви. І її а також сусідку – українку вбили бандерівці тільки за те, що вони розмовляли по –польськи. Вбили по – звірськи, сокирами й вкинули у придорожній рів...

Моєї дружини батьки жили до війни на Поліссі; її батько – чех, а мати – полька. Коли на початку 1943 р. почалися на південному Поліссі масові вбивства поляків – вся сім'я втікла в Кременеччину до батькових родичів, в село Угорськ. Одного разу знайомий українець повідомив жінчиного батька що, УПА готується знищити його родину. Вони втекли до Кременця. Хтось бачив розмову того молодого українця з жінчиним батьком. Його підозрюючи у „зраді", повісили посередині села й причепили на грудях напис: Так буде зо всіми зрадниками. Повішеного не дозволили зняти протягом кількох днів...")

Kruviniausias mėnuo buvo 1943 m. liepa. Liepos 11–13 d. banderininkų būriai „stichiškai" atakavo apie pusantro šimto gyvenviečių, kuriose gyveno lenkai. Pagal skirtingus vertinimus, per šias tris dienas žuvo nuo 12 iki 30 tūkst. žmonių. Būtent po šių įvykių ir buvo sušauktas OUN(B) 3-iasis didysis (ypatingasis) suvažiavimas, kuriame buvo priimtos taip „demokratinės publikos" klausą glostančios rezoliucijos apie „tautų laisvę", visų Ukrainos piliečių lygybę ir kitas žiauriai žudomų žmonių teises. Tiesos dėlei reikia paminėti, kad net tarp OUN(B) Centrinės vadovybės narių iškilo nesutarimų dėl Voluinėje vykstančių žudynių, tačiau galų gale dauguma (kartu ir Romanas Šuchevičius) parėmė UPA vadą Kliačkivskį, vieną pagrindinių antilenkiškos kampanijos organizatorių.

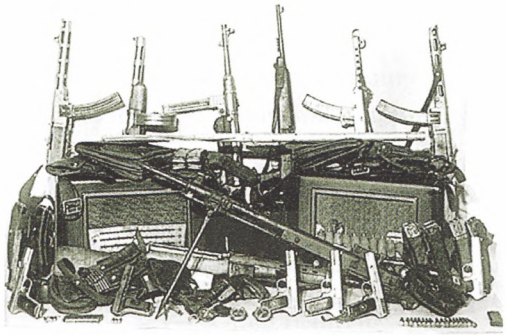

Ukrainos MGB konfiskuoti iš UPA kovotojų ginklai. 1951 m.

„UPA kovoja prieš Rusijos bolševikus ir vokiečių grobikus", – parašyta 3-iojo didžiojo suvažiavimo rezoliucijoje. Suvokti šios formuluotės prasmės aš nesugebu. Kaip galima vienu metu kovoti prieš vienus ir prieš kitus? Suprantama, galingas dramblys vienu savo didžiulės kojos smūgiu gali pritrėkšti dvi besipešančias muses. Galima įsivaizduoti išprotėjusią musę („narsuolių aistrai dainuojam dainą!"), kuri iš karto nusprendė atakuoti du dramblius. Tačiau kaip musė (o palyginti su kariniu Vokietijos ir SSRS potencialu, keletas dešimčių tūkstančių UPA kovotojų, ginkluotų lengvais šaunamaisiais ginklais, buvo tik „muselė") galėjo vienu metu kovoti su dviem besipešančiais drambliais?

Kiekvienas smūgis „raudoniesiems partizanams", be abejo, padėjo vokiečiams, sutvirtindavo jų pozicijas okupuotose teritorijose. Kiekvienas susprogdintas vokiečių ešelonas silpnino kovinę Vermachto galią ir artino dieną, kai į Vakarų Ukrainą ateis Raudonoji armija. Galbūt todėl nei vienos diversijos geležinkeliuose UPA sąskaitoje ir neaptikta. Tačiau, priešingai bet

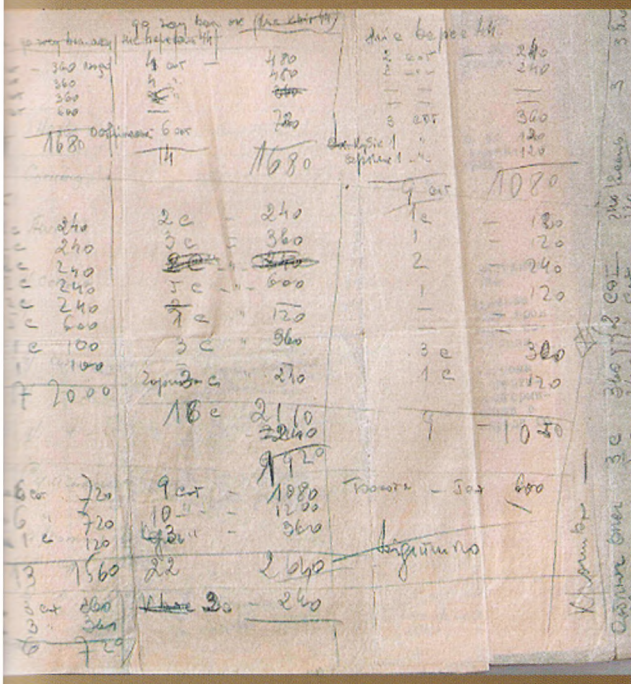

D. Kličkovskio UPA kovotojų sąrašas rastas jo bunkeryje

N. Chasevičiaus medžio raižinys, skirtas UPA organizatoriui ir vadui pulkininkui D. Kličkovskiui

kokiai logikai, ginkluoti susidūrimai tarp vokiečių ir UPA kovotojų vyko. Ir ne tiek jau mažai – šiuo metu Ukrainoje išleistas rinkinys *100 UPA laimėtų mūšių su vokiečių kariuomene*. Tiesa, geriau susipažinus su panašiais faktais, kyla dar daugiau klausimų. *„1943 m. rugsėjo 19 d. pradėtas Kamin-Kaširsko puolimas. Akcijoje dalyvavo Nazaro Krygos batalionas, Liso ir Kubiko šimtinės. Puikiai suplanuota akcija prasidėjo anksti rytą ir pasibaigė apie 17 valandą. Per dieną miestas išvalytas nuo priešo. Priešo nuostoliai: 120 žuvusiųjų (lenkų policininkai ir Vermachto kareiviai). UPA nuostoliai: 2 sužeistieji.“ („19 серпня 1943 р. здійснено наступ на м. Камінь Каширський. В акції брали участь: курінь Назара – Криги, сотня Лисого та сотня Кубіка. Добре спланована акція розпочалась рано вранці і завершилася о 17 годині. Протягом дня очищено від ворога усе місто. Втрати ворога: 120 вбитих (польські поліцаї та солдати вермахту. Втрати УПА 2 ранених.”)*

Jūs ką nors supratote? Aš – ne. Nuo anksto ryto iki penkių valandų vakaro vyko mūšis, priešas prarado 120 karių, o savi nuostoliai – du sužeistieji? Ar tik nesislepia po šia pergale eilinė pogromo istorija? Nuo ryto iki vakaro, neskubėdami „medžioklėje“ žudė lenkus, o nužudytuosius vyrus užrašė „lenkų policininkais“; visa bėda, kad miestelyje, pasirodo, buvo keletas vokiečių kareivių, kurie pabandė sutrukdyti plė-

„Dovbušos" UPA kovotojų būrys, persirengęs Raudonosios armijos uniforma.

UPA kovotojai – už laisvą Ukrainą. 1949 m.

šimą – štai ir du sužeistieji atsiranda tarp puolančiųjų...

Arba garsi istorija apie tai, kaip UPA kovotojai sunaikino hitlerinės partijos veteraną, SS obergrupenfiurerį (o tai nei daug nei mažai, o būtent generolas pulkininkas pagal karinių laipsnių „skalę"!), SA štabo viršininką Viktorą Liutcę. 1943 m. gegužės 2 d. šis užkietėjęs nacistas asmeniškai vadovavo tankų kolonai, kuri judėjo į kovą su UPA, tačiau buvo negarbingai sutriuškinta kartu su savo vadu. Liutcė iš tikro žuvo būtent tą dieną. Kartu su juo tame pačiame automobilyje žuvo jo duktė Irma; 8-metė Frida ir jos senelė Gizela buvo gyvos pristatytos į Potsdamo karinę ligoninę, tik visa tai įvyko už dviejų tūkstančių varstų nuo artimiausio UPA būrio... Viskas taip, kaip jaunystėje mokė: „dogmatizmas, fanatizmas, iliuzionizmas". Ar jūs, gerbiamas skaitytojau, nepamiršote, nuo ko viskas prasidėjo?

Kad ir kaip ten būtų, „keistas" UPA karas su vokiečiais ir kartu su sovietų partizanais vyko visai neilgai – nuo 1943 m. ankstyvo pavasario iki rudens. Savo 1943 m. lapkričio 13 d. ataskaitoje Ukrainos reichskomisaras E. Kochas su pasitenkinimu konstatuoja, kad ginkluoti nacionalistų būriai kovoja su partizanais nerodydami jokio aktyvumo prieš vokiečius. Ir tai visai nekeista, jei atsižvelgsime, kad dar 1943 m. spalio 27 d. pats „svarbiausias" ST referentas Mykola Arseničius (slapyvardis „Michailo") pasirašė įsakymą, kuriame grasinant sušaudymu buvo uždrausta „savarankiškai" užpuldinėti vokiečius.

1943 m. spalį – lapkritį sovietų kariuomenė pasiekė Dneprą ir forsavo jį plačiu frontu. 1944 m. sausio pradžioje Raudonosios armijos dalys kirto buvusiąją sovietų-lenkų sieną ir užėmė Sarnus. Didysis karas atėjo į Vakarų Ukrainą. 1944 m. balandžio viduryje frontas jau ėjo Kovelio, Brodų, Ternopolio, Černovcų ruožu. Paskui atėjo ilga „operatyvinė pauzė", kurią 1944 m. liepos 13 d. pakeitė prasidėjusios Lvovo–Sandomiro puolamosios operacijos kanonada. Mėnesio pabaigoje visa Galicija jau buvo Raudonosios armijos rankose, vokie-

čiai išlaikė tik Drogobyčo rajoną Dnestro ir Sanos tarpupyje.

Tuo metu banderininkų žaidimas su „karu dviems frontais" buvo baigtas. 1944 m. sausį – vasarį prasidėjo pirmieji susitikimai ir derybos kol kas tik „lauko vadų" lygyje, o jau 1944 m. balandžio 18 d. pats Kliačkivskis (tuo metu – UPA „Šiaurės" vadas) rašo Vermachto armijos grupės „Šiaurės Ukraina" vadui laišką, kuriame siūlo bendradarbiauti ir prašo aprūpinti veikiančius UPA būrius ginklais ir

Gyventojas nurodo kur slepiasi UPA kovotojai.1960 m.

šaudmenimis. 1944 m. birželio pradžioje Lvove prasidėjo oficialios Centrinės OUN(B) valdybos atstovo, buvusio bataliono „Nachtigall" kapeliono, vieno iš 1941 m. birželio 30 d. „nepriklausomybės paskelbimo" organizatorių Ivano Grinjocho (slapyvardis „Gerasimovskis") ir Vermachto bei abvero vadovybės atstovų derybos.

Šalys suderino tolesnių veiksmų planą, pagal kurį OUN turėjo tiekti vokiečiams žvalgybos informaciją ir vykdyti plataus masto diversijas puolančios Raudonosios armijos užnugaryje, vokiečiai savo ruožtu žadėjo banderininkams perduoti didelį kiekį šaunamųjų ginklų, šaudmenų, radijo ryšių priemonių, medikamentų. Kaip nurodo šiuolaikiniai Ukrainos istorikai, 1944 m. vokiečiai perdavė UPA apie 10 tūkst. sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių, 26 tūkst. automatų, 72 tūkst. šautuvų, 22 tūkst. pistoletų, 100 tūkst. rankinių granatų, 300 lauko radijo stočių.

Kartu banderininkai bandė „išzonduoti dirvą" dėl suartėjimo su Vakarų sąjunginin-

Sovietų NKVD darbuotojai derasi su žeminėje pasislėpusiais UPA kovotojais. 1946 m.

Nilas Chasevičius ir kiti UPA kovotojai, žuvę bunkeryje.

N. Chasevičiaus medyje išraižytas Ukrainos Vyriausiosios išsivadavimo Rados Prezidiumo antspaudas.

kais. Tam buvo būtina, paklūstant niekingos anglų-saksonų demokratijos tradicijoms ir normoms, sukurti „atstovaujamąjį organą", akivaizdžiai nesusijusį su Bandera, OUN ir ankstesniu ilgamečiu bendradarbiavimu su Vokietija. 1944 m. liepos 11–15 d. Karpatuose, miške ties Samboru, susirinko 20 žmonių, kurie pasivadino Ukrainos vyriausiąja išsivadavimo taryba (UGVR). Buvo net paskirtas „prezidentas", kuriuo tapo formaliai su OUN nesusijęs Kirilas Osmiakas. R. Šuchevičius, vis aktyviau stumiantis Lebedį „iš pirmųjų vaidmenų", užėmė UGVR Generalinio sekretoriato vadovo postą. Beje, visos šios pastangos pasirodė visiškai bevaisės – po visa to, kas įvyko, po Ukrainos nacionalistų dalyvavimo žydų genocide ir jų suorganizuotose lenkų skerdynėse apie jokią politinę sąjungą, apie jokį banderininkų „vyriausybių" ir „parlamentų" pripažinimą Vakaruose negalėjo būti nė kalbos.

Galutinai išvijus vokiečių okupantus iš Ukrainos teritorijos (1944 m. rugpjūtis), prasideda naujas ir paskutinis OUN istorijos – kovos prieš sovietinę valdžią, Raudonąją Armiją ir NKVD – etapas. Šiuo metu ypač sparčiai auga UPA gretos; dar neseniai, 1943 m. pabaigoje, UPA karių gretos neviršijo 30–40 tūkst. žmonių, o po metų sukilėlių armijoje, pagal įvairių autorių vertinimus, jau buvo 70–100 tūkst.

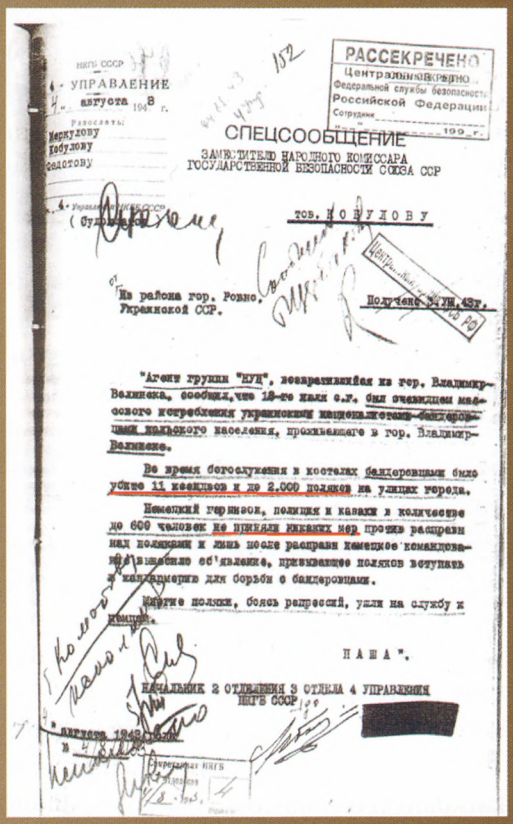

РАССЕКРЕЧЕНО
Центральный архив
Федеральной службы безопасности
Российской Федерации

НКГБ СССР
4 - УПРАВЛЕНИЕ
4 августа 1948 г.

Меркулову
Кобулову
Судоплатову

СПЕЦСООБЩЕНИЕ
ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАРОДНОГО КОМИССАРА
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА ССР

тов. КОБУЛОВУ

Из района гор. Ровно, Украинской ССР.

Получено 5 УМГБ 43г.

"Агент группы "НУД", возвратившийся из гор. Владимир-Волынска, сообщил, что 18-го июля с.г. был очевидцем массового истребления украинскими националистами-бандеровцами польского населения, проживавшего в гор. Владимир-Волынске.

Во время богослужения в костелах бандеровцами было убито 11 ксендзов и до 2.000 поляков на улицах города.

Немецкий гарнизон, полиция и казаки в количестве до 600 человек не приняли никаких мер против расправ над поляками и лишь после расправы немецкое командование предложило об'явить, призывающе поляков вступать в жандармерию для борьбы с бандеровцами.

Другие поляки, боясь репрессий, ушли на службу к немцам.

ПАША".

НАЧАЛЬНИК 2 ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА 4 УПРАВЛЕНИЯ НКГБ СССР

Ukrainos KGB agento pranešimas apie OUN kovotojų veiksmus. 1943 m.

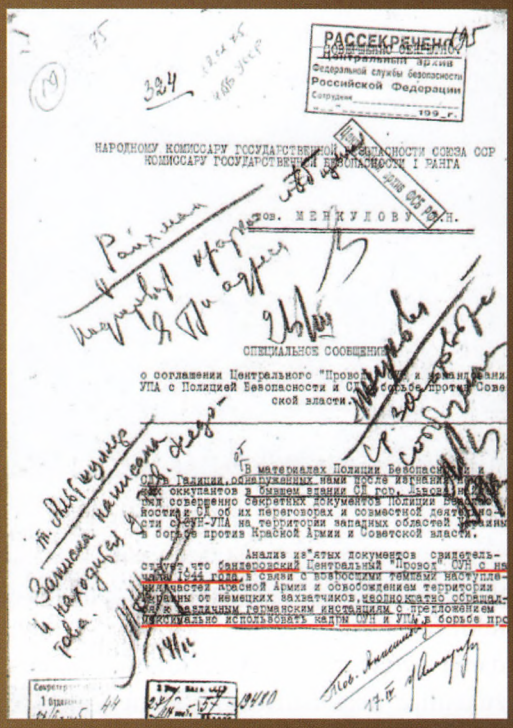

РАССЕКРЕЧЕНО
Центральный архив
Федеральной службы безопасности
Российской Федерации

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ I РАНГА

тов. МЕРКУЛОВУ

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

KGB agento „Specialus pranešimas" apie UPA ir vokiečių bendradarbiavimą prieš Sovietų Sąjungą.1943 m.

žmonių. Besitraukiančių vokiečių palikta ginkluotė buvo svarbi, tačiau ne vieninte-lė UPA gretų augimo priežastis. Sukilėlių armija nustojo būti tokia net pagal pava-dinimą – banderininkai perėjo prie „sava-noriškai-priverstinės" valstiečių jaunimo mobilizacijos; už „šaukimo" vengimą mušė šautuvų grūstuvais, plėšė ūkius, ypač aršius „vengėjus" šaudė. Svarbus, galbūt net esmi-niu, daugiatūkstantinės sukilėlių armijos papildymo šaltiniu tapo visai kitos rūšies „vengėjai" – bėgantys į mišką pašauktiniai, nenorintys tarnauti Raudonojoje armijoje.

Apie šį laikotarpį, apie šį baisų Ukrainos istorijos puslapį parašyta daug, tiek daug, kad kai kurie skaitytojai jau ir užmiršo, jog OUN istorija prasidėjo prieš 15 metų, o ir UPA atsirado ne kaip nekalto prasidėjimo rezultatas 1944 m. vasarą. Keista, tačiau šiuolaikinė Ukrainos ir tradicinė sovieti-nė istoriografija (tiksliau kalbant – pseu-doistorinė mitologija), pasirodo, vienodai nenori prisiminti pirmųjų OUN istorijos puslapių, 1929–1944 m. įvykių, kada buvo suformuoti vadovaujantys OUN kadrai, kada išryškėjo judėjimo „veidas", jo ideo-logija, prioritetai, sąjungininkai ir priešai.

Apologetų pozicija suprantama – kad ir kiek stengtumeis, žodžių ekvilibristika, fašistinė judėjimo ideologija ir ilgas ben-dradarbiavimas su hitlerine Vokietija ne-puošia kilnių didvyrių veido, paprasčiau ir patogiau visiškai išbraukti šiuos metus iš istorijos. Sovietinė propaganda tikėjo, kad

NKVD būrys. Ukraina.

didesnio nusikaltimo už nenorą stoti į kolūkį sugalvoti neįmanoma, todėl vykdydama uždavinį šmeižti „ukrainiečių buržuazinius nacionalistus“ ji dėmesį sutelkė būtent į pokario metų įvykius. O bet kokia užuomina, kad 1939 m. rugsėjį pagal susitarimą su Hitleriu „išvaduotose“ rytinėse Lenkijos teritorijose gyveno lenkai, komunistiniams istorikams buvo nelabai maloni ir todėl svarbiausias banderininkų nusikaltimas – „Voluinės skerdynės“ – buvo visiškai pamirštas, ištrintas iš atminties ir uždraustas minėti visuose vadovėliuose.

Nebandydami viename straipsnyje aprėpti to, kas neaprėpiama, paminėsime tik tris svarbius momentus, padedančius suprasti paskutinius OUN istorijos tarpsnius.

Nuomonė, kad 100-tūkstantinė „nenugalėtųjų armija“ kovojo, kovojo ir kovojo, kol nelygiame mūšyje žuvo paskutinis žmogus, švelniai tariant, buvo klaidinga.

Pirmoji amnestija banderininkų judėjimo dalyviams buvo paskelbta dar 1944 m. vasario 12 d. („Ukrainos SRS vyriausybės vardu mes garantuojame, kad visiems UPA dalyviams, kurie pereis į Sovietų valdžios pusę, sąžiningai ir visiškai nutrauks bet kokius ryšius su OUN kovotojais, nuoširdžiai ir visiškai atsisakys bet kokios kovos ir priešiškų veiksmų prieš Raudonąją armiją ir Sovietų valdžią, – kad jiems bus visiškai atleistos padarytos klaidos ir nusikaltimas prieš Tėvynę“). 1944 m. lapkričio 27 d. buvo paskelbta antroji amnestija, kurios dokumente sakoma, kad Ukrainos SRS vyriausybė amnestuoja tiek eilinius pogrindžio dalyvius, tiek jo vadovus, jeigu jie „sąžiningai prieš liaudį prisipažins klydę ir stos į darbo kelią“.

Šie šūkiai neliko be atsako, 1945 m. pradžioje pasidavė 17 tūkst. UPA ir OUN pogrindžio dalyvių. Pasitaikė net organizuoto pasitraukimo iš miško atvejų. Pavyzdžiui, 1945 m. vasarį Černovicko srities Vižnico rajone sudėjo ginklus pilnos sudėties (apie 400 žmonių) batalionas, vadovaujamas kažkokio „Perebijnicos“.

Pasibaigus karui, 1945 m. gegužės 19 d. buvo paskelbta trečioji, o lapkričio 5 d. ketvirtoji amnestija. Šiuo kartu atvyko dar daugiau žmonių. Karas pasibaigė ir besislapstantys miškuose „vengėjai“ nusprendė pasiduoti valdžiai. Pasak 1945 m. lapkričio 22 d. SSRS NKVD pranešimo nuo 1944 m. vasario iki 1945 m. lapkričio 1 d. Vakarų Ukrainoje savo kaltę pripažino 99 tūkst. 219 „banditų ir vengusiųjų tarnybos Raudonojoje armijoje“. Analogiškoje Ukrainos SSR NKVD ataskaitoje tvirtinama, kad iki 1946 m. gegužės 25 d. savo kaltę pripažino 115 tūkst. žmonių. Šiuolaikinis Ukrainos istorikas D. Vedenevas (beje, labai palankus OUN ir jos lyderiams) rašo apie 113 tūkst. „aktyvių pasipriešinimo dalyvių ir vengusių tarnybos Raudonojoje armijoje“, kurie nuo 1944 m. iki 1949 m. rug-

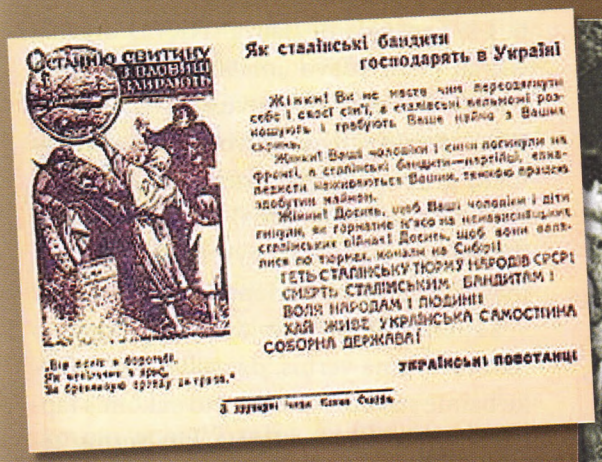

Ukrainos sukilėlių atsišaukimas: „Kaip stalino banditai šeiminkauja Ukrainoje".

UPA kovotojai tarp valstiečių Buko kaimas 1946 m. ruduo.

sėjo pasidavė valdžiai. Atsižvelgiant į visas išlygas, susijusias su sovietų biurokratijai būdingais prirašymais, paskelbti skaičiai liudija, kad dauguma OUN kovotojų „atkakliai nebesipriešino" ir išvijus vokiečius iš Vakarų Ukrainos teritorijos per pirmuosius 10–15 mėnesių sudėjo ginklus.

Antrasis momentas, susijęs su klausimu dėl realios ginkluoto pasipriešinimo trukmės ir jo dalyvių motyvacijos yra susijęs su „vidaus teroro" mastais ir banderininkų Saugumo tarnybos (ST) žiaurumu.

Kaip ir kiekvienoje ekstremistinėje, antidemokratinėje, „vadizmo" tipo organizacijoje, Ukrainos nacionalistų organizacijoje susikūrė slapta baudžiamoji tarnyba, kuri vis dažniau „pamindavo po savim" visą organizaciją; šiuo atžvilgiu OUN ir ST sąveika absoliučiai tiksliai pakartoja VKP(b) ir GPU/NKVD istoriją. 1943 m. ST tapo griežtai „vertikalia", niekam nepavaldžia struktūra. Atskiros ST „referentūros" buvo

UPA kovotojų medicinos punktas miške netoli Peremyšlio. 1947 m.

pavaldžios tik „ST vyriausiajam referentui“ ir turėjo teisę suimti bet kurį judėjimo aktyvistą, tarp jų ir OUN teritorinių organizacijų vadovus. Po suėmimo sekė „tardymas“, paskui viską prisipažinusį išdaviką likdavo tik pakarti. Tik labai retais atvejais suimtasis būdavo pripažįstamas nekaltu.

Taigi 1945 m. sausio–spalio mėnesiais Voluinėje iš 938 ST tardomųjų buvo nubausti 889 žmonės. Kovelio ir Liubomlio rajonuose nubaustųjų skaičius tiksliai atitiko suimtųjų skaičių.

Vadovavęs šiems susidorojimams Šiaurės Vakarų Ukrainos žemių ST referentas B. Kozakas (slapyvardis „Smokas“) vėliau buvo permestas į Ternopolio rajoną, kur vykdė masinį „gretų valymą“ „UPA-Pietūs“ apygardoje. Per keletą mėnesių buvo sunaikinti apie pusšimtis vadų, tarp jų „apygardos“ štabo viršininkas ir politinis referentas, išminuotojų mokyklos viršininkas, dešimtys kurenių (batalionų) vadų. Iš viso (kartu su „išdavikų“ šeimomis) buvo nubausti 6 tūkst. žmonių. Tokių „smokų“ ST sistemoje buvo nemažai. Piktavališka figūra buvo ir banderininkų ST „vyriausiasis referentas“ Mykola Arseničius („Michailo“). Jo iniciatyva, pradedant 1943 m. rudeniu, buvo vykdomi „kapitaliniai valymai“ (1943 m. rudenį, 1944 m. rugsėjį, 1945 m. pavasarį ir lapkritį), masiškai suimami ir naikinami „įtariamieji“: buvę Bulbos ir Melniko kovotojai, išeiviai (східники) iš Ukrainos rytinių apylinkių, prie judėjimo prisidėję rusai ir žydai.

Įvyko keletas ginkluotų susidūrimų tarp ST „operatyvininkų“ ir pasipiktinusių nevaldomu teroru UPA kovotojų. Sarnos rajono Marjanovkos kaime įvyko tikras mūšis tarp UPA ir ST būrių, po kurio 18 paimtų į nelaisvę ST atstovų buvo pakarti. Į šį liepsnojantį „laužą“ NKVD organai vikriai pametėdavo „malkų“ – „smogikų“ būrius, sudarytus iš buvusių OUN kovotojų. 1945–1946 m. buvo sukurta šimtai tokių grupių (daugiau nei 1800 žmonių). Apsimetę „ST smogikais“ šie „netikri banderininkai“ terorizavo gyventojus, kėlė sumaištį ir netvarką nacionalistų pogrindyje.

ST teroras turėjo dvejopą įtaką judėjimo likimui. Viena vertus, daugelį miške sulaikė baimė susidorojimo, kurio aukomis tapdavo ir visa išdaviko šeima, kita vertus, teroras vis stipriau demoralizavo UPA ir, kad ir kaip keistai atrodytų, daugelį vertė bendradarbiauti su NKVD. Kaip savo atsiminimuose rašo buvęs UPA bataliono vadas M. Skorupskis, *„pirmieji seksotai (informatoriai) atėjo pirmiausia iš tų šeimų ir kaimų, kurie buvo nukentėję nuo ST, kuriuose mes patys pasėjome kančią ir neapykantą“*. O informatorių buvo nemažai. 1946 m. sausio 1 d. NKVD organų įskaitoje buvo 18 tūkst. 165 informatoriai (neskaitant dar 2249 į pogrindžio gretas įterptų agentų).

Būtent čia mes pereiname prie labai svarbaus trečiojo punkto: kas kariavo prieš UPA, kas sekė ir suimdavo ginkluoto pogrindžio aktyvistus? Dabartinių propagandininkų peršama schema, pagal kurią „ant gimtosios pirkios slenksčio ukrainiečiai kovojo prieš atėjūnus maskolius“, neturi nieko bendra su tikrove. Vyriausieji ir vidurinės grandies sovietų pusės vadai buvo kilę iš partizanų būrių vadų ir Ukrainos partizaninio judėjimo štabo karininkų. Visi jie buvo ukrainiečiai arba bent jau gimę Ukrainoje. Ukrainos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras buvo V. Riasnas, paskui – T. Strokačius, Ukrainos SRS valstybės saugumo liaudies komisaras – S. Savčenko, Ukrainos apygardos

NKVD pasienio kariuomenės viršininkas – P. Burmakas, Ukrainos apygardos NKVD vidaus kariuomenės viršininkas – Marčenkovas, Lvovo srities NKVD valdybos viršininkas – E. Gruško... Visa politinė valdžia buvo Ukrainos kompartijos vadovo N. Chruščiovo rankose – kad ir kaip vertintume šią neeilinę sovietinės istorijos figūrą, pavadinti ją „atėjūnu maskoliu" pernelyg sudėtinga.

Žemiausiame lygyje su banderininkais kovojo apie 25 tūkst. „naikintojų būrių" kovotojų, suformuotų iš vietinių gyventojų; slaptais informatoriais ir įterptais į pogrindžio struktūras NKVD agentais (o jų buvo tūkstančiai) galėjo tapti tik vietiniai Galicijos ir Voluinės gyventojai. Atėjūnas, nesugebantis puikiai kalbėti vietiniu dialektu, būtų nedelsiant iššifruotas. Faktiškai 1944–1949 m. Vakarų Ukrainoje vyko pats tikriausias pilietinis karas. Šis karas išsirutuliojo iš kruvinų vokiečių okupacijos įvykių ir būtent tai turėjo įtakos žiauriam kiekvienos priešininkų pusės elgesiui.

Verta paminėti, kad banderininkų pogrindžio bandymai išplėsti teroristinę veiklą centrinėse ir rytinėse Ukrainos srityse nedavė rezultatų. Judėjimas sugrįžo ten, kur prasidėjo – į Galiciją. Taigi per trejus metus, nuo 1946 m. liepos 1 iki 1949 m. birželio 30 d. Galicijoje (Lvovo, Stanislavo, Ternopolio, Drogobyčo sritys) įvyko 2459 „akcijos" (teroro aktai, diversijos, padegimai ir t. t.), Voluinėje (Brastos, Voluinės, Rovno sritys) – 560, Žitomiro – 75, Kameneco-Podolsko – 15, Černigovo – 3, Kijevo – 3 „akcijos"...

Žiaurumu, visišku nesiskaitymu su taikiais gyventojais, prieš savo valią įtrauktais į kruviną bakchanaliją, kovojančios pusės nenusileido viena kitai. Visomis kitomis prasmėmis persvara buvo Raudonosios

UPA raiteliai Volynėje 1943 m.

armijos ir NKVD kariuomenės pusėje. Stebuklų nebūna, tad jau 1946 m. pavasarį UPA buvo galutinai sutriuškinta. Visiškai nesidrovint 1946 m. gegužės 25 d. Ukrainos SSR NKVD pranešime buvo pavartotas posakis *„sunaikinta banditų ir kitų"*. Apie sunaikintų „banditų" ir „kitų" santykį galima spręsti iš to, kad iš 111 (šimto vienuolikos) tūkst. nužudytųjų ir 251 tūkst. suimtųjų buvo paimta tik 83 tūkst. vienetų ginklų.

Po tokių nuostolių (įskaitant šimtą tūkstančių, pripažinusių savo kaltę) iš banderininkų „armijos" liko tik atskiros, išsiskirsčiusios grupės, kurios keletą metų slapstėsi miškuose ir kalnuose ir be jokio tikslo negailestingai terorizavo gyventojus. 1949 m. gruodį paskelbta paskutinė, penktoji amnestija nedavė rezultatų. Slėptuvėse („schronuose") liko tik tie, kas tvirtai nusprendė įvykdyti pirmąjį OUN „Dekalogo" punktą: („Sukursi Ukrainos valstybę arba žūsi kovoje už ją"), arba galutinai degradavę sadistai ir žudikai, kuriems grįžimas į žmonių visuomenę tapo neišsprendžiama psichologine problema. Vargu ar kas nors gali atsakyti į klausimą, kurių buvo daugiau – pirmųjų ar antrųjų.

Воля народам! Воля людині!

ЛИТОВЦІ, ЛАТИШІ, ЕСТОНЦІ!

Палко вітаємо Вашу визвольну боротьбу проти російсько-большевицьких окупантів.

В Україні таку ж боротьбу веде Організація Українських Націоналістів (ОУН), керована Степаном Бандерою та Українська Повстанча Армія (УПА) на чолі з генералом Тарасом Чупринкою. Найвищим керівним органом нашої національно-визвольної боротьби являється Українська Головна Визвольна Рада (УГВР). За кордоном нашу боротьбу і державно-політичні інтереси України репрезентує Закордонне Представництво УГВР.

Боротьба за **волю народів і людини** — основний клич нашої політичної програми.

ЛИТОВЦІ, ЛАТИШІ, ЕСТОНЦІ! Боротьбу наших народів за своє визволення ми мусимо вести спільно і мусимо ставити її в єдину розумну площину — в площину боротьби за побудову самостійних національних держав **усіх** поневолених Москвою народів. Мусимо ліквідувати і неволю, і джерело неволі — російську імперію. Росіяни мусять навчитися жити на своїй землі і коштом власної праці. Доки існує російська імперія, поти ні один сусідуючий з нею народ не може вільно жити. Доля Ваших народів у 1940 році наглядно потверджує це.

ЛИТОВСЬКІ, ЛАТИСЬКІ, ЕСТОНСЬКІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ! Затіснюйте співпрацю з нашим визвольним рухом. Пересилайте в Україну свою підпільну літературу, листівки, заклики. Наставляйте своїх побратимів, щоб вони, будучи у ворожій армії, на примусових роботах на Сибірі, у в'язницях і концтаборах та при всяких інших обставинах, нав'язували з українцями дружбу і щоб спільно допомагали собі в житті та боротьбі проти окупанта.

Ми завжди робили, робимо і робитимемо так само.

Хай живуть самостійні національні держави — Литовська, Латиська, Естонська, Українська!

1950 рік

Організація Українських Націоналістів

OUN atsišaukimas „Lietuviai, latviai, estai!". 1950 m.

Laisvė liaudžiai!

Laisvė žmonėms!

Lietuviai! Latviai! Estai!

Karštai palaikome Jūsų išsivaduojamąją kovą prieš Rusijos bolševikų okupantus.

Ukrainoje tokioje kovoje kovoja Ukrainiečių nacionalistų Organizacija (OUN), vadovaujama Stepano Banderos ir Ukrainos sukilėlių armija vedama generolo Taraso Čiuprinkos. Aukščiausiasis mūsų išsivaduojamosios nacionalinės kovos vadovybės organas yra Ukrainos Vyriausioji Išlaisvinimo Rada (VBPT). Užsienyje mūsų kovą ir Ukrainos valstybės politinius interesus gina Ukrainos Vyriausioji Išlaisvinimo Rados Užsienio atstovybė.

Kova už tautų ir žmonių laisvę-pagrindinis mūsų politinės programos šūkis.

LIETUVIAI, LATVIAI, ESTAI! Kovą už savo tautų išlaisvinimą mes pasirengę tęsti vienintelę teisingą kovą – kol bus išlaisvintos visos Maskvos pavergtos tautos. Mes pasirengę likviduoti priespaudą ir priespaudos esmę – Rusijos imperiją. Rusija privalo išmokti gyventi savo žemėse ir savo darbo kaina. Kol egzistuoja Rusijos imperija nei viena kaimyninė šalis negali laisvai gyventi. Jūsų tautų likimas 1941 metais tai vaizdžiai parodo.

LIETUVIŲ, LATVIŲ, ESTŲ REVOLIUCIONIERIAI! Susisiekite su mūsų išsivaduojamuoju judėjimu. Siųskite į Ukrainą savo pogrindinę literatūrą, lapelius, šūkius. Kvieskite savo brolius esančius priešo kariuomenėje, išvežtus į darbą Sibire, esančius visur, bet kokiomis aplinkybėmis ieškoti draugystės su ukrainiečiais ir kuo galėdami padėkite kovoje prieš okupantus.

Mes dirbome, dirbame ir dirbsime.

Tegyvuoja savarankiškos nacionalinės valstybės-Lietuva. Latvija, Estija, Ukraina!

1950 m.

Ukrainos nacionalistų organizacija

1945 m. vasario 12 d. mūšyje žuvo pirmasis UPA vadas Dmitro Kliačkivskis. 1947 m. sausio 23 d. miške slėptuvėje užblokuotas nusišovė banderininkų ST vyriausiasis referentas Mykola Arseničius. 1950 m. kovo 5 d. sulaikant buvo nužudytas UPA vadas Romanas Šuchevičius. Po jo žūties ketverius metus nebeesančios armijos vado pareigas ėjo Vasylius Kukas, suimtas 1954 m. gegužės 23 d. Kai dėl Stepano Banderos, tai jis 1944 m. spalį buvo išvaduotas ir liko Berlyne „namų arešte". Hitlerinės Vokietijos kracho išvakarėse vokiečiai išvežė jį į amerikiečių okupacinę zoną – taip sakant, „perdavė iš rankų į rankas". Vėliau S. Bandera gyveno Miunchene, turtingiausiame ir brangiausiame Vokietijos mieste, kur vadinamojoje „OUN bendrijoje už kordono" vadovavo nesibaigiančioms kruvinoms intrigoms, vaidams ir konfliktams. 1959 m. spalio 15 d. KGB agento buvo nužudytas Miunchene.

UPA gyva! Ukraina. Lvovas. 1942–2007 m.

Raudonosios armijos ir vokiečių kariai Brastoje. 1939 m.

Interviu „Laisvės radijui“

2009 birželio 23 d.

– Manau, kad ir nesutaikomi jūsų priešininkai sutiks, jog jūsų knygos –*Birželio 22-oji*, *Birželio 23-oji* ir *Birželio 25-oji*, skirtos 1941 m. įvykiams, parašytos su didele aistra. Istorikai dažnai šaltakraujai, be emocijų stebi tiriamą objektą, o jūs, be abejo, žmogus aistringas. Aistringai ieškantis tiesos apie Antrąjį pasaulinį karą, tiesos, kurią sovietiniai istorikai slėpė ir klastojo. Kaip atsirado šis jūsų pomėgis?

– Ko gero, tai ne pomėgis, greičiau tai užsiėmimas. Gimė jis seniai; jo gimimo

data apytikriai galėtų būti 1983–1984 metai. Suprantama, ši tema mane domino ir anksčiau, tačiau apie 1983 m., kai dar buvo gyvas Andropovas, man pavyko (šis veiksmažodis pasirodys keistokas šiuolaikiniam skaitytojui, tačiau tuo metu tai buvo ne taip paprasta), pamatyti 1939 m. sovietinius centrinius laikraščius „Pravdą" ir „Izvestijas".

Man pavyko pamatyti šiuos laikraščius ir pamatyti didžiulį, per visą „Pravdos" skiltį, žemėlapį su Lenkijos ir Suomijos padalijimais, „Sutartį apie draugystę ir sieną". O juk apie tai nebuvo kalbama nė viename mokykliniame, nė viename aukštosios mokyklos vadovėlyje. Štai ji gulėjo prieš mane – Sovietų Sąjungos ir fašistinės Vokietijos 1939 m. rugsėjo 28 d. sutartis apie draugystę ir sieną. Tai buvo didžiulis įspūdis, kurį dar tada, 1984 m., aš išdėsčiau pačiame storiausiame sąsiuvinyje juodais aptaisais, kurį namuose saugau ir šiandien.

– Jūs turėjote puikų pirmtaką – Aleksandrą Nekričą. Kadaise, sovietiniais laikais, panašiai kaip jūs gavote 1939 m. laikraščius, man į rankas pateko jo garsios knygos *1941, birželio 22-oji* egzempliorius. Suprantama, tai buvo nuostabus leidinys. 1965 m. išleista oficialios sovietinės leidyklos, knyga vėliau buvo uždrausta, išimta iš bibliotekų, iš visur išimta, o autorius užpjudytas pačiu negailestingiausiu būdu. Ar sutiksite, jeigu aš Aleksandrą Nekričą pavadinsiu jūsų mokytoju?

– Aš kategoriškai nesutinku su anksčiau išsakyta nuomone. Mano likimas absoliučiai nepanašus į draugo Nekričo likimą. Draugą A. Nekričą užpjudė: tai reiškia, kad jį išvijo iš sovietinio universiteto ir nuvijo profesoriauti į Amerikos universitetą. Tai ne pati sunkiausia bausmė iš tų, kokios teko sovietiniam žmogui per 70 sovietų valdžios metų, buvo daug blogesnių bausmių.

Jeigu kalbame apie tą knygą, tai aš truputį žinau jos pasirodymo Chruščiovo laikais istoriją. Būtent tada pradėjo formuotis nauja eilinė „karo tiesa" – apie tai, kad blogas buvo tik vienas žmogus. Visi buvo geri, visi didvyriai, nuostabūs karo vadai, visa liaudis pakilo tarsi vienas žmogus, bet buvo vienas blogas žmogus, kuris viskam trukdė – Josifas Visarionovičius Stalinas. Žvelgiant šios eilinės „tiesos" požiūriu, ir buvo parašyta A. Nekričo knyga. Už ją jis būtų gavęs eilinę Valstybinę premiją, tačiau įvyko žinomas „spalio perversmas" – Chruščiovą nuvertė, pastatė Brežnevą ir ta tiesa buvo paskelbta kaip netiesa. Chruščiovo laikotarpis buvo pavadintas „voliuntarizmu" ir raunant su šaknimis šį periodą kartu po ranka pakliuvo Nekričo knyga.

Šiuo metu ši knyga – tai tik istorinis ir literatūrinis paminklas; kas joje parašyta, dabar visiškai ir besąlygiškai paneigta daugybės naujų dokumentų, kurie įvesti į

Eros pabaiga. J. Stalino laidotuvės. Karstą neša L. Berija, K. Vorošilovas, N. Chruščiovas.

J. Stalinas, V. Molotovas ir K. Vorošilovas

N. Chruščiovo gimtadienis. Sveikinti atvažiavo – L. Brežnevas, N. Podgornas, N. Ignatovas, A. Kosyginas.

Pano J. Stalino garbei Maskvos metro stotyje. 1961 m. šis pano buvo uždengtas

mokslinę apyvartą darbuose, parašytuose per paskutinius dvidešimt metų. Todėl, suprantama, ši istorija neturi nieko bendra su tuo, ką aš vadinu „Didžiojo Tėvynės, arba Antrojo pasaulinio karo naująja istoriografija".

– Kokia čia dar istoriografija ir kokia jūsų tiesa apie karą?

– Ši istoriografija, žinoma, prasidėjo nuo Suvorovo knygų ir nuo beveik literatūrinės, meninės-publicistinės I. Buničo knygos *Operacija „Audra", arba Klaida trečiajame ženkle ir taip toliau*. Paskui, mano nuomone, buvo parašyti ypač vertingi šios srities M. Meltiuchovo darbai, o svarbiausia, buvo išspausdinta daugybė dokumentų.

Kalbant apie mano „tiesą", reikia pasakyti, kad savo knygose V. Suvorovas sustojo ant birželio 22-osios slenksčio. O kas toliau? Mes nepolemizuojame tarpusavyje, tiesiog jis rašė apie vieną dalyką, o aš paprasčiausia žengiu kitą chronologinį žingsnį. Suvorovas rašė, kad Sovietų Sąjunga, Stalinas, „kolektyvinis Stalinas" labai stengėsi sukelti karą Europoje. Jis tikslingai ir iš esmės padėjo Hitleriui įžiebti karą, įsipainioti, neišsigąsti. Hitleris galėjo išsigąsti, tačiau Stalinas jį labai stipriai palaikė, kad tik šis nebijotų ir pradėtų visos Europos karą. Pats Stalinas tuo metu truputį paplėšikavo ir 1941 m. vasarą rengėsi ne šiaip sau įstoti į Europos karą, o įžengti į Europą – tai yra pradėti stambaus masto puolamąją operaciją prieš Vakarus nuo stipriai pasistūmėjusių sovietinių sienų. Būtent apie tai rašė Suvorovas ir aš su juo sutinku visais 200 procentų.

Į nelaisvę pasiduoda raudonarmietis. Prie Maskvos 1941 m.

Vokiečių armija netoli Leningrado. 1941 m.

Vermachto kariai pakeliui į Leningradą. 1941 m. ruduo.

O toliau iškyla kitas visiškai logiškas klausimas: jeigu taip ilgai, kruopščiai ir milžiniškomis pastangomis buvo rengtasi žygiui prie Atlanto krantų, kodėl Raudonoji Armija per vieną dvi savaites buvo nublokšta atgal iki 1939 m. sienos ruožo, o dar po trijų mėnesių vokiečiai jau buvo prie Leningrado, ties Tichvinu ir Maskva? Į šį klausimą aš ir atsakau savo knygose. Trumpai drūtai tariant, tas atsakymas slypi žmogiškajame faktoriuje ir motyvacijoje. Apvylė žmogiškasis faktorius.

Buvo labai daug divizijų, buvo labai daug tankų, buvo labai daug lėktuvų, buvo didžiulė įtvirtinimų linija prie naujosios sienos, buvo didžiulė gelžbetoninių įtvirtinimų linija ant senosios sienos, milžiniškas šaudmenų kiekis, ko tik nebuvo... 1941 m. birželio 22 d. ginkluotosiose pajėgose buvo 4,8 mln. žmonių, dar 5 mln. mobilizuoti pirmąją karo savaitę, vos paskelbus mobilizaciją, o iki metų pabaigos, pagal įvairiausius duomenis, mobilizuota 12 ar 14 mln. žmonių. Tai resursas, kuris buvo perduotas tokių karvedžių, kaip Žukovas žiniai, tai 5 plius 12–14 mln. ginkluotų vyrų. Su tokiais resursais Raudonoji Armija lyg pūkelis per tris mėnesius buvo nublokšta nuo sienos iki Maskvos. Todėl, kad buvo resursai, bet nebuvo motyvacijos.

O jeigu nėra motyvacijos, neturi sugebėjimų, štai tas iš esmės baisiausias lydinys – „nemoku ir nenoriu!“: nenoriu, nes

nemoku, o nemoku, nes nenorėjau mokytis –ir atvedė prie to, kad visi tie milžiniški technikos kalnai buvo numesti kelkraštyje ir retkarčiais vokiečiams smarkiai trukdė puolimui. Pavyzdžiui, vienas geriausių Leningrado apygardoje buvo 1-asis mechanizuotasis korpusas, o jame buvo 3-ioji tankų divizija, kuri su E. Manšteino tankų divizija kovėsi daugiausia vieną ar dvi dienas. Vėliau Manšteinas savo atsiminimuose rašė, kad jie su didžiuliu vargu stūmėsi į Rytus, nes visas kelias buvo užverstas šios divizijos palikta technika. Aš Podolsko archyve pats savo rankose laikiau dokumentą, parašytą ant nežinia ko, galbūt ant skiautės nuo „Belomoro" papirosų dėžutės, parašytą to paties N. Berzarino, kuris pergalingais 1945-aisiais tapo Berlyno karo komendantu. Raštelis, kuriame jis duoda įsakymą šios vos po dviejų dienų nebesančios divizijos likučiams: sutelkti likusius karius ir atitraukti juos performuoti.

Sovietų ir vokiečių tankų skaičius Rytų fronte. Lentelė pateikta iš Meltiuchovo knygos „Neišnaudotas Stalino šansas".

Tankai ir šarvuočiai Raudonojoje armijoje 1941 m. birželio 1 d.

Tipas																		
KV	4	6	78	97	278	10	8	4	-	-	19	-	-	-	-	-	-	504
T-35	2	-	-	-	51	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	59
T-28	8	89	57	63	215	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	442
T-34	5	8	50	228	496	50	16	16	-	-	23	-	-	-	-	-	-	892
BT-2	65	160	-	68	127	41	65	3	2	4	38	-	3	-	11	2	-	589
BT-5	28	273	-	183	341	81	51	4	84	31	32	-	72	-	318	96	-	1594
BT-7	214	451	660	368	1119	203	19	-	-	-	47	-	-	-	957	339	-	4407
BT-7M	215	1	11	40	201	169	-	-	-	-	17	-	50	-	-	-	-	704
BT-7 art.	3	12	20	2	31	-	-	-	-	-	2	-	-	-	19	28	-	117
T-26(2)	30	87	25	211	230	36	37	81	1	36	50	-	42	12	156	149	-	1183
T-26	245	444	482	1060	1468	178	30	92	1	601	23	-	175	41	479	1951	-	7270
XT-26	122	143	20	110	196	18	-	4	3	131	19	-	4	10	100	182	-	1062
TT ir TU	59	3	-	-	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	114
T-38	46	61	85	199	75	48	20	59	22	22	48	-	14	44	146	155	1	1045
T-37	93	118	61	233	492	177	73	42	44	52	97	53	3	109	310	288	25	2270
T-40	4	1	-	30	84	-	1	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	132
T-27	172	-	67	395	371	103	128	70	80	15	202	36	8	98	134	293	16	2188
Su-5	-	-	-	8	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	28
Iš viso	1345	1857	1616	3295	5836	1114	448	375	237	892	645	89	371	314	2630	3494	42	24600
BA(l)	160	204	93	236	383	93	11	21	13	57	26	15	35	14	350	158	1	1870
BA(v)	148	310	301	590	833	210	26	42	34	119	45	15	95	8	424	141	-	3341
Iš viso	308	514	394	826	1216	303	37	63	47	176	71	30	130	22	774	299	1	5211

*Pastaba: Be to, sandėliuose ir remonto bazėse buvo 39 T-28, 5 BT-2, 94 BT-5, 39 BT-7, 78 T-26 (2), 216 T-26, 77 XT-26, 84 T-38, 61 T-37, 188 T-27, BA(l) ir 20 BA(v) –įskaitant juos buvo: tankų – 25 481; šarvuočių – 5 260.**

** Iš M.Meltiuchovo knygos „Praleistas Stalino šansas", Večė, Maskva, 2008 m., 255 p.*

– Norėčiau paaiškinti mūsų klausytojams, kad savo knygoje „Birželio 22-oji“ jūs detaliai analizuojate ir griaunate mums dar iš mokyklinio suolo žinomą tezę, jog Sovietų Sąjunga buvo techniškai nepasirengusi karui, kad 1941 m. birželį ji buvo apginkluota daug blogiau negu Vokietija. Jūs įrodinėjate, kad viskas buvo visai atvirkščiai.

– Šiuo atveju nė mažiausio mano nuopelno ar minties naujovės nėra. Todėl, kad tai faktas. Suprantate, štai Koperniko hipotezė – tai genialus mokslinis proto nušvitimas. Mes matome, kad saulutė juda, o tai, kad mes judame apie saulužę – reikia išmąstyti. O klausimas apie tai, kas ko daugiau turėjo, – tai tik su dokumentų ir faktų klausimas. Kiek aš prisimenu, jau prieš dvidešimt metų, apie 1988–1989-uosius pirmą kartą buvo išspausdinti realūs sovietinių mechanizuotųjų korpusų, tankų, šarvuotų automobilių, sunkvežimių, lėktuvų skaičiai. Jau dešimtojo dešimtmečio pradžioje visa ši medžiaga faktiškai buvo prieinama, ją išspausdino daugybė istorikų. Dar kartą atkreipiu jūsų dėmesį į puikų Meltiuchovo darbą, knyga vadinasi *Praleistas Stalino šansas*. Būtent todėl čia jokių naujovių nėra. Galbūt aš tiesiog daug atidžiau pasižiūrėjau į šį faktą. Visi matė, kad Ukrainoje, t. y. Pietvakarių fronto ruože, vokiečiai turėjo 750 tankų, o visuose Pietryčių fronto mechanizuotuosiuose korpusuose jų buvo 5 su puse tūkstančio. Atrodo, visiškai suprantama, kad penki su puse tūkstančio – daugiau negu 700, tačiau manau, atkreipus dėmesį į šį faktą, verta smarkiai susimąstyti.

Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas diplomatų ir žurnalistų akivaizdoje praneša apie Sovietų Sąjungai paskelbtą karą. 1941 m. birželio mėn. 22 d.

– Dar viena svarbi detalė iš knygos *Birželio 22-oji*: jūs nagrinėjate karo pradžios mįsles, kada, atrodo, buvo labai aiškių požymių, kad kažkas iš sovietų vadovybės dirbo Hitleriui, duodavo prieštaringus sovietiniams interesams įsakymus, kaip pavyzdį pateiksiu Brastos (Bresto) tvirtovę. O Jūs rašote - „netikiu“. Aš manau, labai svarbu, kad mūsų klausytojai suprastų, jog jūs nesate slaptų teorijų šalininkas.

– Be abejonės, jokios slaptos versijos nereikalingos, nes 1941 m. vasaros karinė katastrofa – tai tokio masto įvykis, kurio, mano supratimu, taip paprastai neįmanoma įsprausti į jokias konspiracines schemas. Nes tokia katastrofa, toks sutriuškinimas, toks pakrikimas – tai visada galingų tektoninių jėgų veikimo rezultatas, ir tikrai ne trijų keturių piktavalių sąmokslininkų darbas.

Raudonosios armijos kariai vokiečių belaisviai. 1941 m.

DVRA lėktuvai prie Minsko. 1941 m. birželis.

Netoli Balstogės palikti lengvieji tankai T-26, BT-7. 1941 m. birželis.

– Kodėl tiesa apie 1941 m. sutriuškinimo priežastis atsiveria taip sunkiai? Ir valstybės seniai nėra, ir generolai seniai kapuose, o jūs savo knygose nuolatos bėdojate, kad dauguma dokumentų įslaptinti. Kas ir kodėl slepiama? Ar yra koks nors racionalus paaiškinimas?

– Jūs pateikėte labai įdomų klausimą, tačiau jis daugiasluoksnis. Tuojau pabandysiu tuos sluoksnius atskirti. Kalbant apie 1941 m. vasaros klausimą, kas ten įvyko, į jį galima atsakyti. Įvyko sutriuškinimas, milžiniškas, siaubingas sutriuškinimas. Daugybė paliktos technikos, vos per vieną mėnesį palikta apie 10–12 tūkst. tankų, panašus lėktuvų skaičius paliktas per pusantro mėnesio. 1941 m. vasaros ir rudens bendras belaisvių ir dezertyrų skaičius dukart viršija pradinį veikiančios armijos, tai yra penkių vakarinių karinių apygardų karių skaičių birželio 22 d. Mano knygoje yra skyrius, kuris vadinasi „Tiek ir dar kartą tiek“. Štai kiek buvo – trys su trupučiu milijono ir dar kartą tiek. Būtent tiek buvo Raudonosios Armijos kariškių, kurie pakliuvo į nelaisvę arba dezertyravo. Čia nėra jokios paslapties, visi šie skaičiai ir faktai patvirtinti ir niekas jų ypatingai neginčija.

Priežastis, dėl ko tai įvyko, jos vertinimas visada bus hipotezės lygyje. Šiuo atveju tai ne archyvų klausimas. Nė viename archyve nerasi gulinčio popierėlio, kuriame būtų parašyta, kad 1941 m. katastrofa įvyko dėl vienos ar kitos priežasties. Tokio popierėlio nėra, mes jo nerasime. Tačiau man atrodo, kad tų faktų, kurie jau žinomi, kurie pateikti daugelyje mano knygų puslapių, visiškai užtenka, kad būtų galima padaryti išvadą. Yra puikiai suprantamų dalykų. Mes matome, kad Raudonoji Armija

per pusę metų neteko 6,3 mln. šaunamųjų ginklų. Nelūžta šaunamieji ginklai tokiais kiekiais.

Yra struktūrinė nuostolių statistika. Pavyzdžiui, per 40 gyvavimo dienų Centrinis frontas Briansko ir Gomelio rajonuose prarado dingusiųjų be žinios 11 kartų daugiau negu žuvusiųjų. Seniai visiems žinomi didžiuliai belaisvių skaičiai. Jie žinomi ir iš mūsų, ir iš vokiečių dokumentų. Pakankamai smulkiai žinoma istorija sovietų mechanizuotųjų korpusų, kurie per dvi, tris, keturias dienas, neturėdami ugnies kontakto su priešu, pamesdavo 80 procentų savo tankų. Tokiais kiekiais tankai nelūžta.

1939 m. Raudonoji armija toje pačioje vietovėje – Vakarų Baltarusijoje ir Vakarų Ukrainoje – triuškino lenkų armijos likučius, darė tai, kas vadinama Vakarų Baltarusijos ir Vakarų Ukrainos „išvadavimu“. Ir štai vos praėjus dviem savaitėms, toje pačioje vietovėje, tokiomis pačiomis oro sąlygomis, įvairiose mechanizuotose brigadose sulūžo 10–12 proc. tankų. Toks diapazonas. Na, sulūžo viena dešimtoji. Tai, kad per tris keturias dienas sulūžtų 80 proc. tankų iš tų, kurie buvo laikomi tvarkingais, – taip nebūna. Man atrodo, yra daugiau nei pakankamai net šalutinių įrodymų, kad visas šitas ginklų kalnas buvo numestas, paliktas, bet jeigu mes norėsime rasti šią hipotezę patvirtinančius dokumentus, jų nerasime niekada.

Dokumentinis patvirtinimas gali būti tik įgarsinta kino kronika su datos rodikliu kampe, kurioje matome, kaip Raudonosios armijos karys palieka savo tanką, nešvankiai keikdamasis išlenda iš jo ir eina į artimiausio miško pusę. Niekada nerasime tokios kronikos kiekvienam iš 10–12 tūkst. tankų, o jeigu ir surasime, mums pasakys, kad tai montažas. Mano nuomone, šiuo atveju ir archyvai mažai ką tepakeis. Mes turime pakankamą kiekį faktų. Problema visai kita.

Raudonoji armija įžengia į Lenkiją. 1939 m.

Dabartinei Rusijos visuomenei, buvusiai sovietinei visuomenei, neužtenka drąsos ar noro pripažinti šiuos faktus. Aš per šiuos metus gavau begalę elektroninių laiškų su daugybe savo knygų ir straipsnių aptarimų. Matau, kad kai kurie žmonės tiesiai šviesiai rašo: „eikite visi jūs...“ ir sako, kad „man nereikalinga nei Solonino, nei kieno nors kito tiesa. Aš nenoriu galvoti apie tai, ką darė mano senelis, aš noriu mylėti savo senelį“. Žmogiškai žiūrint tai visiškai normali reakcija, net neturiu kaip prieštarauti. Tačiau, kažkuriuo momentu būtina

Raudonosios armijos kavalerija Lvove. 1939 m.

pasiekti tokį lygmenį, kada vis dėlto atskirtum meilę ir pagarbą seneliui (kiekvienam žmogui būdinga savybė, senelį reikia mylėti, gerbti ir jam padėti) ir pažvelgtum normaliu žvilgsniu, be jokių rožinių akinių į savo šalies istoriją.

– Atkreipiau dėmesį, kad jūs dažnai remiatės „Kariniu istoriniu žurnalu", 1989–1991 m. jo numeriais. Paskutinį kartą šis žurnalas visai neseniai buvo minimas naujienose. Jame pasirodęs straipsnis sukėlė didžiulį skandalingą rezonansą, jame buvo kalbama, jog Lenkija vos ne pati kalta, kad Hitleris ją užpuolė. Todėl noriu Jūsų paklausti, kas po „perestrojkos" atsitiko su svarbiausiu profesionaliu karo istorikų žurnalu?

– Mielai performuluočiau jūsų klausimą. Man atrodo, jis turėtų skambėti taip: kas gi 1989–1991 m. atsitiko, kada visa ši žmonių kompanija darė karjeras, biografijas ir, atleiskite man, butus Maskvoje bei didžiulius pinigus. Kas įvyko su jais, kad jie pradėjo publikuoti dokumentus, suprantama, su visomis išlygomis, su visomis stiliaus keistenybėmis, tačiau vis dėlto rimtus straipsnius? Kas taip „trinktelėjo" jiems į galvas, kad 1992 m. pradžioje, 1 ir 2 numeriuose ėmė ir išspausdino tuos pačius Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planus – garsiuosius „1941 m. samprotavimus". O juk juose juodu ant balto parašyta, kad nereikia perleisti iniciatyvos vokiečių armijai ir, savaime suprantama, būtina patiems smogti pirmąjį smūgį. Tai labai įdomu, kas juos taip paveikė, kad jie, nors ir tokiame lygyje, pradėjo spausdinti realius dokumentinius liudijimus? Tai man šiokia tokia paslaptis. Galbūt jiems pasirodė, ar jie pajuto, kad keičiasi valdžia?

Neseniai buvo išleista puiki Aleksandro Goguno knyga klaikiu, bulvariniu pavadinimu – *Stalino komandosai*, bet po šiuo bulvariniu pavadinimu – vertingiausias darbas apie partizanų judėjimą Ukrainoje. Ten pateikti duomenys, gauti iš kito ukrainiečio tyrinėtojo; jis išanalizavo okupuotoje Ukrainos teritorijoje vokiečių sukurtos policijos asmenines 302 policajų ir kitų vidurinės grandies vadovų bylas. Ir jeigu manęs atmintis neapgauna, kiekvienas ketvirtas – buvęs NKVD darbuotojas, buvęs partijos narys arba buvęs partijos rajono komiteto sekretorius. Būtent štai taip.

Yra dalis žmonių, kurie labai skuba visų pirma paliudyti savo pagarbą bet kokiai naujai valdžiai. Kaip mes su jumis prisimename, 1991 m. rugpjūtį kai kuriems, tarp jų ir man, pasirodė, kad valdžia keičiasi, tačiau kiekvienas į tai reagavo savaip. Štai jie ir nusprendė atiduoti pagarbą naujajai valdžiai. Paskui paaiškėjo, kad valdžia nesikeičia, viskas lieka savo vietose, tik dabar jie kitaip vadinasi. Dabar bus ne SSKP pirmasis srities sekretorius, o srities administracijos vadovas. Suprantama, baimė

praėjo ir viskas grįžo į savąjį uždarą ratą. Dabartinės sovietinės ir Rusijos karo istorijos mokslas, Karo istorijos institutas, Karo mokslų akademija, kuriai vadovauja draugas Garejevas – tai normali jų būsena. Tai, kas įvyko su jais 1989–1991 m., buvo šioks toks istorinis kuoktelėjimas.

– O nauja karo istoriografija, apie kurią jūs kalbėjote mūsų pokalbio pradžioje, tai jūs ir V. Suvorovas, o gal yra kitų tyrinėtojų ir jaučiate, kad jūsų gretos taip pat užtektinai didelės?

– Negali būti nė kalbos, kad tai dvi, trys ar keturios pavardės. Pavyzdžiui, išėjo net penki bendru pavadinimu *Viktoro Suvorovo tiesa* rinkiniai. Tiesa, vėl pavadinimas geltonas, bulvarinis, suprantama, jį sukūrė marketingo skyrius, tačiau išleistos penkios storos knygos. Įvairiausi autoriai, gyvenantys Rusijoje, Ukrainoje, Amerikoje, Europoje ir dar kur nors, rašantys įvairiausiomis kalbomis. Jų tarpe yra ir tokių, kurie niekada nebuvo nei sovietiniai žmonės, nei amerikiečiai, nei vokiečiai. Dešimtys autorių, kurie formuoja šią naująją karo istoriografiją. Neseniai iš šių penkių rinkinių buvo išleistas rinkinys Vokietijoje, pirmoji kregždė vokiečių kalba, pavadintas *Devyni rusų istorikai kaltina Staliną*. Suprantama, tai ne dvi trys pavardės. Yra daug labai rimtų darbų.

Beje, kai kas dėl įvairių priežasčių vengia daryti globalinės reikšmės išvadas, bet kiekvienu atveju tiriami įvairūs klodai, konkrečios istorijos, be perstojo pateikiami nauji faktai, surandama nauja įvykių prasmė. Jau yra normalių, profesionaliai pa-

Ukrainos teritorijoje vokiečių sukurta policija (Kijevas).

darytų tų pačių 1941 m. karinių operacijų aprašymų, rimtų darbų iš žvalgybos istorijos, apie karo pradžios istoriją, apie sovietinį karinį planavimą. Suprantama, būtina paminėti dabar jau mirusio pulkininko Bobylevo pavardę. Oficialus žmogus, karo istorikas, būtent tuo įdomesni jo istoriniai sovietinio karinio planavimo analizės darbai, pavyzdžiui, karinio strateginio Generalinio štabo mokymų-žaidimų, vykusių 1941 m. sausį, analizė. Faktiškai jau tada buvo derinamas įsiveržimo į Europą planas. Tai dešimtys pavardžių.

– Štai mes priėjome prie jūsų knygos *Birželio 23-ioji: diena „M“* siužeto. Jūs pasakėte, kad nepolemizuojate su Viktoru Suvorovu, o tęsiate jo darbą. Aš norėjau patikslinti, kur būtent jūsų nuomonė sutampa su Suvorovo ir kuo skiriasi. Ir apskritai, atleiskite už tokį asmeninį klausimą, ar jūs draugai?

– Mes su Viktoru Suvorovu palaikome pačius geriausius santykius, gaila, jie nea-

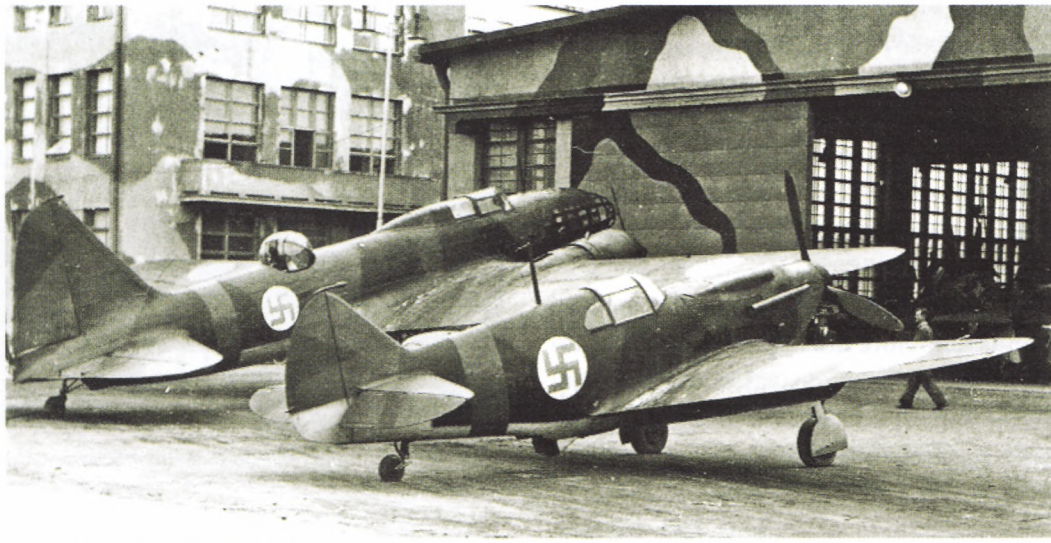

Raudonosios armijos lėktuvai LaaG-3 ir IL-4 (Db-3f)Suomijoje

kivaizdiniai, nors jis man pakankamai dažnai skambina, mano su juo visiškai normalūs, galima pasakyti, draugiški santykiai. Labai gaila, bet mes dar neturėjome galimybės išgerti bruderšaftą, manau, viskas mūsų dar laukia ateityje.

Dabar pereikime prie rimtosios klausimo dalies. Galiu ją labai aiškiai suformuluoti keliais žodžiais. Viktoras Suvorovas iškėlė hipotezę, kad Stalinas 1941 m. vasarą ketino pradėti didelio masto strateginę puolamąją operaciją nuo vakarinių Sovietų Sąjungos sienų į Europą. Aš visiškai su tuo sutinku. Viktoras Suvorovas patvirtino savo hipotezę tuo metu turimomis mažytėmis išlindusiomis iš maišo lyg ylos galiukas nuotrupomis, mažytėmis sovietinių memuarų ištraukomis, pusiau uždaromis publikacijomis. Aš vis dėlto rašiau 15 metų vėliau negu pasirodė pirmasis „Ledlaužio" tiražas ir turėjau galimybę tą pačią hipotezę patvirtinti visiškai kitu dokumentinės medžiagos archyvu.

Antroji hipotezė, kurią iškėlė Viktoras Suvorovas, – kad 1941 m. vasarą Raudonoji armija patyrė triuškinamą pralaimėjimą, nes rengėsi puolimui ir negalėjo gintis. Aš su tuo kategoriškai nesutinku, nes manau, kad šitoje hipotezėje nėra nė vieno procento sveiko proto. Viktoras Suvorovas puikiai žino mano nuomonę šiuo klausimu. Mūsų nuomonės nesutapo. 1941 m. vasarą visi Raudonosios armijos puolimai baigėsi dideliais nuostoliais. Todėl Raudonoji armija tokioje būklėje, kokioje ji buvo tuo metu, nesugebėjo nei pulti, nei gintis. Man atrodo, apie tai labai įdomiai parašyta mano knygoje *Birželio 25-oji*. Atsiprašau už tokią savireklamą. Ten labai įdomiai parodyta, kad Raudonoji armija bandė smogti triuškinantį smūgį suomių oro uostams ir šio triuškinančio smūgio metu prarado 24 savo bombonešius ir sugadino suomių oro uoste vieną trofėjinį sovietinį SB lėktuvą. Todėl ir su šia versija aš absoliučiai, kategoriškai nesutinku.

– Jei jau paminėjote knygą *Birželio 25-oji*, imkim ir pasikalbėkim apie antrąjį sovietų-suomių karą. Galima sakyti, aš nuo mažumės gyvenau šio karo fone, nes mano vila yra šalia Leningrado, o senoji suomių siena, beje, ji ir šiuo metu iki galo neišardyta, miške kai kur dar yra vielų užtvaros, ėjo per mano vilos sklypą. Prie mano verandos buvo senas suomiškas IUTas. Ten mes dažnai iškasdavome gilzes ir kaulus. Negaliu pasakyti, kad prieš pasirodant jūsų knygai aš ką nors žinojau apie antrąjį sovietų-suomių karą. Ko gero, tai tikriausia pirmoji Rusijoje monografija apie visiškai užmirštus įvykius.

– Šiuo atveju, praradęs visą kuklumą, turiu pasakyti – taip. Iš tikrųjų, kai aš dirbau Podolsko archyve, ant daugelio mano imamų iš archyvo dokumentų, konkrečiai, karinių veiksmų žemėlapių, mano parašas formuliare buvo pirmasis. Ar suprantate, ką tai sako? 60 metų šimtams istorijos mokslų daktarų net į galvą nešovė mintis paimti ir pažiūrėti šiuos žemėlapius ir dokumentus. Kai kuriais atvejais buvo dar dvi trys pavardės, tačiau niekas šia tema rimtai nesusidomėjo. Tai karas, absoliučiai išbrauktas iš sovietinės istoriografijos, iš liaudies istorinės atminties. Jeigu ir buvo jis kur nors paminėtas, tai nebent kontekste: „suomių kariaunos dalyvavimas hitlerinėje agresijoje prieš Sovietų Sąjungą".

Man tai aišku, kodėl šio karo niekas nenorėjo prisiminti. Todėl, kad vienas dalykas ieškoti ir rasti, išsiaiškinti objektyvias priežastis, kodėl laimėjo galingiausia vokiečių armija (juk iš tikro pirmųjų metų hitlerinis Vermachtas buvo geriausia XX amžiaus sausumos armija) ir kodėl Raudonoji armija buvo mušama ir sutriuškinta tokio priešo. Šiai situacijai, suprantama, dar galima rasti paaiškinimą. O štai kaip paaiškinti, kodėl Raudonąją armiją sutriuškino suomių armija, kurios mobilieji junginiai važinėjo dviračiais, kurios pagrindinis ginklas buvo vien motyvacija? Tai neperdėta ir ne juokeliai. Jie turėjo du mobiliuosius

Vokiečių kariuomenė Vakarų Europoje.

Suomių apsupti raudonarmiečiai. 1941 m.

Leningrado blokada: „Piliečiai! Artilerijos apšaudymo metu, ši gatvės pusė, pavojingesnė."

junginius – tai, kas pas vokiečius, sakykim, buvo tankų divizija, pas suomius buvo jėgerių brigada, o jos mobilumas buvo pasiektas tik tuo, kad miško keliukais jie važinėjo dviračiais. Yra net kino kronika, kurioje tai galima pamatyti. Būtent istorijos apie tai, kaip suomių dviratininkai triuškino sovietinius mechanizuotuosius korpusus, niekas tokios istorijos nenorėjo prisiminti.

– O juk jeigu nebūtų buvę šio karo, galbūt nebūtų buvę ir Leningrado blokados?

– Savaime suprantama. Čia būtina išmesti visus „galbūt". Jeigu nebūtų buvę šio karo, Leningrado blokados būtų nebuvę ir ji net negalėjo būti. Todėl kad Leningradas yra ne pusiasalyje, ten yra Suomijos stotis, ta pati, į kurią atvažiavo užplombuotame vagone Vladimiras Iljičius. Iki šios stoties ateina geležinkelio bėgiai. Todėl jeigu ne karas su Suomija, tai tas faktas, kad vokiečiai pasiekė pietinius Leningrado priemiesčius, kad jie perkirto geležinkelį ties Mga, kad jie pasiekė Ladogos ežerą ir išėjo prie Mga stoties - jokios blokados sukurti negalėjo, nes iš šiaurės į Leningradą per Keksholmą, Petrozavodską ateinanti geležinkelio atšaka veda tolyn, kur tik nori.

Leningrado blokada buvo galima tik todėl, kad buvo antrasis sovietų-suomių karas ir būtent todėl vyko visas šitas košmaras su šimtų tūkstančių taikių gyventojų žūtimi. Beje, visą šį košmarą draugas Stalinas galėjo nutraukti vienu vieninteliu politiniu sprendimu. Dar net iki karo pradžios (tada klausimo kaina būtų buvusi visai kita), o ir karui prasidėjus dar buvo galima susitarti. Faktiškai iki 1941 m. rudens pabaigos ten *de facto* buvo paliaubos, nors ir niekuo nepatvirtintos. Jeigu Sovietų Sąjunga būtų pripažinusi Suomijai teisę atsiimti teritorijas, kurios buvo aneksuotos 1940 m. pirmojo karo metu, jeigu tomis sąlygomis būtų pavykę susitarti, o, aš manau, pasiekti taikos sutarimą su Suomija buvo visiškai realu garantuojant Vakarų sąjunginin-kams, t. y. anglams ir amerikiečiams, tada būtų buvę galima atstatyti geležinkelio susisiekimą su Leningradu ir mes nebūtume žinoję žodžio „Leningrado blokada", nežinotume, ką reiškia Piskariovo kapinės.

Leningrado Piskariovo kapinės

– Jei jau mes prakalbome tariamąja nuosaka, dar vienas hipotetinis klausimas. Publicistas ir karo ekspertas Aleksandras Chramčichinas neseniai iškėlė tokį klausimą: Stalinas planavo pradėti karą su Vokietija, čia V. Suvorovas teisus, ir jūs taip pat, tačiau gal būt tai būtų buvę geriau pasauliui – nebūtų buvę Osvencimo... Jūs susimąstėte?

Taip, tikrai yra dėl ko susimąstyti. Nepaisant visos mano sėnos ir gilios nemeilės draugui Stalinui aš vis dėlto negaliu ant vienos svarstyklių lėkštės padėti dešimčių milijonų žmonių žūties ir draugo Stalino reputacijos ant kitos. Velniai trauktų, jau tegul draugas Stalinas būtų gavęs prie savo nuopelnų dar ką nors ir būtų galėjęs pasididinti savo politinę, kaip dabar sako, kapitalizaciją. Jeigu šia kaina būtų buvę įmanoma išgelbėti dešimtis milijonų žmonių, kurie žuvo per šiuos ketverius metus. Taip, žvelgiant iš normalių, žmogiškų, humanistinių pozicijų, manau, būtų buvę geriau, jei 1940 m. gegužę Stalinas būtų smogęs į nugarą Hitleriui.

O Hitlerio nugara tuo metu buvo nupiepusi, viskas, ką jis turėjo kovingo, buvo mesta į Vakarų frontą, tai yra įsiveržimui į Prancūziją, Olandiją ir Belgiją. Visame didžiuliame Rytų Europos ruože tebuvo septynios vokiečių divizijos, suformuotos iš silpnai parengtų rezervininkų, visose Vokietijos priešlėktuvinės gynybos apygardose nebuvo nė vieno lėktuvo ir tik Berlyne buvo viena vienintelė naikintuvų grupė, turėjusi 43 tvarkingus „Meseršmitus“. Vienoje iš knygų rašiau, kad prieš vieną „Meseršmitą“ buvo du sovietų bombonešių pulkai. Štai tokiomis jėgomis draugas Stalinas galėjo smogti į nugarą savo draugui Hitleriui 1940 m. gegužę. Taip, žinoma, visa Rytų Europa ir ne tik Rytų Europa

Vokiečių karys užimtame Paryžiuje 1940 m.

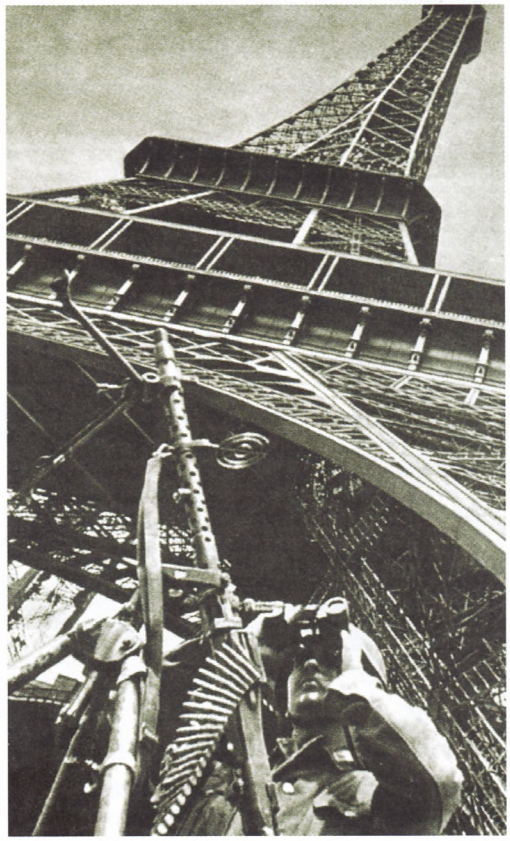

būtų patekusi į draugo Stalino letenas keletą metų anksčiau. Tačiau jei tokia kaina būtų buvę galima išgelbėti dešimčių milijonų žmonių gyvybes tada aš – UŽ.

– Labai daug atsiliepimų sulaukė jūsų tinklapyje išspausdintas straipsnis apie vadinamąją „nugalėtojų puotą“, apie tai, kas vyko Rytų Prūsijoje įvedus sovietų kariuomenę, ir aš tikėjausi, kad dabar dirbate prie šio siužeto ir kita knyga bus būtent apie tai. Tačiau jūs pasakėte, kad nepakanka medžiagos ir straipsnis liks straipsniu. Tokiu atveju, kokia bus kita tema, ar jūs ketinate tęsti 1941 m. siužetus?

– Aš juk ne poetas ir ne rašytojas, todėl temų pasirinkimą lemia ne polėkio skrydis, o galimybė prieiti prie vienų ar kitų informacijos klodų. Štai pokalbio pradžioje jūs uždavėte labai gerą klausimą: kas įvyko su „Kariniu-istoriniu žurnalu“ ir kitais oficialiais žurnalais. Devintojo–dešimtojo dešimtmečio sandūroje tarsi lava išsiveržė iš vulkano, bet šis išsiveržimas buvo labai trumpas – pasirodė nedidelis kiekis masės, medžiagos. Toks išmetimas įvyko ir per keletą metų tapo prieinamas tam tikras dokumentų masyvas. Šis dokumentų masyvas buvo apgalvotas, apsvarstytas, jį panaudojo tie istorikai, apie kuriuos aš kalbėjau, kad jie formuoja naująją karo istoriografiją. Šis dokumentų masyvas jau apdorotas ir įprasmintas. Žinoma, galima parašyti šeštą, septintą, aštuntą, devintą ir dešimtą knygas, tik vargu ar kam tai bus įdomu ir reikalinga. O kitas šuolis, kitas šios naujos karo istoriografijos etapas, mano manymu, bus

Raudonosios armijos sunkieji tankai IS-2 (ИС-2) „Josif Stalin“ Rytų Pomernijoje. 1945 m. kovo mėn.

įmanomas tik tada kai įvyks naujas informacijos „išmetimas“. Kad tai įvyktų, reikia eilinį kartą su trosu ir kranu pakelti Felikso Edmundovičiaus Dzeržinskio statulą.

– Vargu ar tai įvyks artimiausiu metu, nors ką gali žinot. Aš pasižiūrėjau, kas rašoma interneto forumuose ir diskusijose apie jūsų knygas, ir garbingai sakau, užjaučiu jus, nes tiek daug neapykantos ir piktų atsiliepimų. Dažniausia tai žmonės net neskaitę jūsų knygų tačiau įsitikinę, kad jūs – priešas. Suprantama, autoriaus nedžiugina, kada jo knygas aptarinėja laukiniai žmonės vos sugebantys rašyti. Todėl štai toks klausimas: kokį jūs matote savo idealų skaitytoją? Kas tai: studentas besidomintis istorija, pagyvenęs žmogus, kurio didelė dalis gyvenimo praėjo sovietiniais laikais? Kam adresuotos jūsų knygos?

– Pirmiausia noriu atkreipti jūsų dėmesį, kad jūs dėl visai suprantamų priežasčių nematote mano tinklapio valdymo panelio. Mano tinklapyje kabo šimtai laiškų, parašytų normalia žmonių kalba, įvairiausio amžiaus skaitytojų, daugelis jų man gali būti seneliai. Jie labai šiltai atsiliepia apie mano knygas ir man dėkoja. Ačiū jiems už tai. Todėl aš pakankamai ramiai reaguoju į isterišką reakciją tų žmonių, kurie net rankose nelaikė mano knygų, bet iš Vasios girdėjo kad yra toks rusofobas, CŽV, Mosado ir Mi-6 agentas Soloninas.

Kam jos parašytos? Suprantama, jos parašytos įvairaus amžiaus žmonėms, bet kokio išsilavinimo lygio. Aš iš visų jėgų bandžiau subalansuoti taip, kad knyga būtų parašyta suprantama žmogui kalba, kad ją

Griaunamas vienas sovietinų stabų – F. Dzeržinskis.

galėtų skaityti skaitytojas, neturintis ilgametės darbo su dokumentais, tekstais ir t. t. patirties, o po kiekvieno skaičiaus ir kiekvieno fakto būtų nuoroda į dokumentų rinkinį. Man jūsų žodžiuose pasigirdo dar vienas užslėptas klausimas, aš galiu ir į jį atsakyti. Vyresnės kartos žmonės, būtent tie, kurie matė karą, karo dalyviai, bent jau dalis jų į mano knygas žvelgia pozityviai. Turiu jums pasakyti, kad niekintojai yra dviejų amžiaus kategorijų. Tai Maskvos ofisų „planktonas“ – 20–25 metų, užaugę 147 dolerių už barelį eroje, kada Rusija kartu su naftos barelio kaina „atsistojo ant kojų“. Štai tada jie tapo labai kietais patriotais. Be to, įdomu, pastebėjau griežtą priklausomybę: kuo didesnis patriotas, ir kuo daugiau žviegia internete, tai, žiūrėk, jo vardas visada angliškas arba vokiškas. Jis niekada

Raudonosios armijos dalinyje pastatytas Lenino mauzoliejaus maketas – raudonasis kampelis

neišdrįs pasivadinti Vasia, o būtinai bus Red Ratas arba kas nors panašaus.

Na, ir dar tie žmonės, kuriuos aš vadinu žodžių junginiu: „Raudonojo kampelio lekcijų veteranai". Tai žmogus, kuriam dabar 60–70 metų. Jūs suprantate, aritmetika paprasta. Jis karo nematė ir pokario nematė, tačiau jis dešimtis metų klausėsi lekcijų Raudonajame kampelyje, klausėsi to, ką kalba partorgas ceche, klausėsi kalbų iškilmingame posėdyje, skirtame eilinei Pergalės dienai. Būtent šie „Raudonojo kampelio lekcijų veteranai" labai negatyviai žiūri ne tik į mano, bet ir į bet kokius bandymus peržiūrėti nusistovėjusius mitus.

O kalbant apie karo veteranus, kurie visa to paragavo patys, tai patikėkite, šiuo atveju aš kalbu ne apie savo ambicijas, aš kalbu apie pažiūrų įvertinimą – prie manęs prieidavo žmonės, kuriems aš tinku į anūkus, ir man dėkojo, su ašaromis akyse jie man sakė, kad yra dėkingi, jog prie savo gyvenimo slenksčio galų gale pamatė, kad tiesa apie karą parašyta popieriuje, kad jos nereikia uždarius duris perduoti iš lūpų į lūpas. Esu gavęs skaitytojų laiškų, kuriuose rašoma: „Mano mama žuvo per Leningrado blokadą, kaip gaila, kad ji neišgyveno ir negalėjo perskaityti Jūsų knygos *Birželio 25-oji*." Dar kartą pasikartosiu, aš nekalbu apie savo ambicijas ir autoriaus pasitenkinimą, aš kalbu apie tai, kad tos kartos žmonės, karo veteranai, ne „Raudonojo kampelio lekcijų veteranai" (neatlikau sociologinių tyrimų, kokia jų dalis) laukė ir norėjo sulaukti tos dienos, kada bus papasakota tiesa apie karą, kada bus pradėta rašyti, atvirai svarstyti. Atvirai ir be baimės.

Sutrumpinimai

AVP RF (АВП РФ) – Rusijos Federacijos užsienio politikos archyvas
CAMO (ЦАМО) – RF gynybos ministerijos centrinis archyvas
DVRA (РККА) – SSRS Darbininkų ir valstiečių Raudonoji armija
GUPP (ГУПП) – SSRS Vyriausioji politinės propagandos valdyba
YKA (ОВО) – Ypatingoji karinė apygarda
KGB (КГБ) – Valstybės saugumo komitetas (sovietų slaptoji policija)
KOP (ВВС) – Karinės oro pajėgos
LKT (СНК) – SSRS Liaudies komisarų taryba
MGB (МГБ) – SSRS valstybės saugumo ministerija
MVD (МВД) – SSSR vidaus reikalų ministerija
NKVD (НКВД) – SSRS Liaudies vidaus reikalų komisariatas
OUN (ОУН) – Ukrainos nacionalistų organizacija
RGASPI (РГАСПИ) – Rusijos valstybinis socialinės-politinės istorijos archyvas
RSHA – Imperijos saugumo valdyba (nacių saugumo departamentas)
SA – Smogiamasis dalinys nacistinėje Vokietijoje
SS – Saugumo ir kariniai daliniai nacistinėje Vokietijoje
ST – Saugumo tarnyba
UGVR (УГВР) – Ukrainos vyriausioji išsivadavimo taryba
UNS – Ukrainos nacionalinė asamblėja
UPA (УПА) – Ukrainos sukilėlių armija
URM – Užsienio reikalų ministerija
VGK (ВГК) – Kariuomenės vyriausioji vadovybė
VKT – Vyriausioji karo taryba
VVR – Vyriausiosios vadovybės rezervas

Žemėlapių rodyklė

Nr. 1. 8-osios ir 11-osios sovietų armijų dislokacija Lietuvos Respublikos (LTSR)-Vokietijos pasienyje. 1940 m. 7

Nr. 2. 62-ojo Raudonosios armijos pulko išskleidimas Palangos – Kretingos rajonuose. 1940 m. 7

Nr. 3. SSRS-Vokietijos interesų riba nustatyta šių valstybių nepuolimo sutarties slaptaisiais protokolais 18

Nr. 4. Juodosios jūros karinio laivyno oro pajėgų numatomi veiksmai Juodosios, Egėjo ir Viduržiemio jūros karo veiksmų teatre 1940–1941 m. 26

Nr. 5. Baltijos laivyno Karinių oro pajėgų vadas „Pranešime dėl 1940 m. operacijų" numatė Švedijos, Suomijos, tuometinės Vokietijos uostų bombardavimus 27

Nr. 6. Raudonosios armijos pradinis strateginio išskleidimo planas 1940 m. 33

Nr. 7. Raudonosios armijos operatyvinis-strateginis planas – „žaidimas" 1940–1941 m. 34

Nr. 8. Raudonosios armijos pajėgų strateginio išskleidimo planas. Vėliausiai 1941 m. gegužės mėn. 35

Nr. 9. Planas „Barbarosa" 51

Nr. 10. Sovietinės armijos dislokacija ir koncentracija 1941 06 22 Lietuvos teritorijoje 61

Nr. 11. Sovietinės armijos dislokacija ir koncentracija 1941 06 22 Baltstogės iškyšulyje 63

Nr. 12. Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų, Karinių oro pajėgų ir patrankų išdėstymas SSRS vakarinėje dalyje. 1941 m. birželio mėn. 64

Nr. 13. Vokiečių migracija ir deportacija 1945–1950 m. 90

Nr. 14. Padalinto Berlyno sąjunginininkų zonos. 1945 m. 160

Nr. 15. Padalinta Vokietija. Berlyno blokada, oro tilto trasos 1948-1949 m. 160

Nr. 16. Kariniai veiksmai Leningrado prieigose 1941 07 10–1941 11 12 167

Nr. 17. Leningrado blokada 1941 m. rugsėjo mėn.–1944 metų sausio mėn. 167

Nr. 18. Europos valstybių sienų kaita po I-ojo Pasaulinio karo 184

Nr. 19. Čekoslovakijos padalijimas po Muncheno sutarties 185

Nr. 20. Čekoslovakijos gyventojų tautinė sudėtis iki 1938 m. 185

Nr. 21. Teritorinė UPA struktūra. 1941 m. 214

LEIDYKLA BIEDIS PRISTATO

SERIJA: MARK SOLONIN

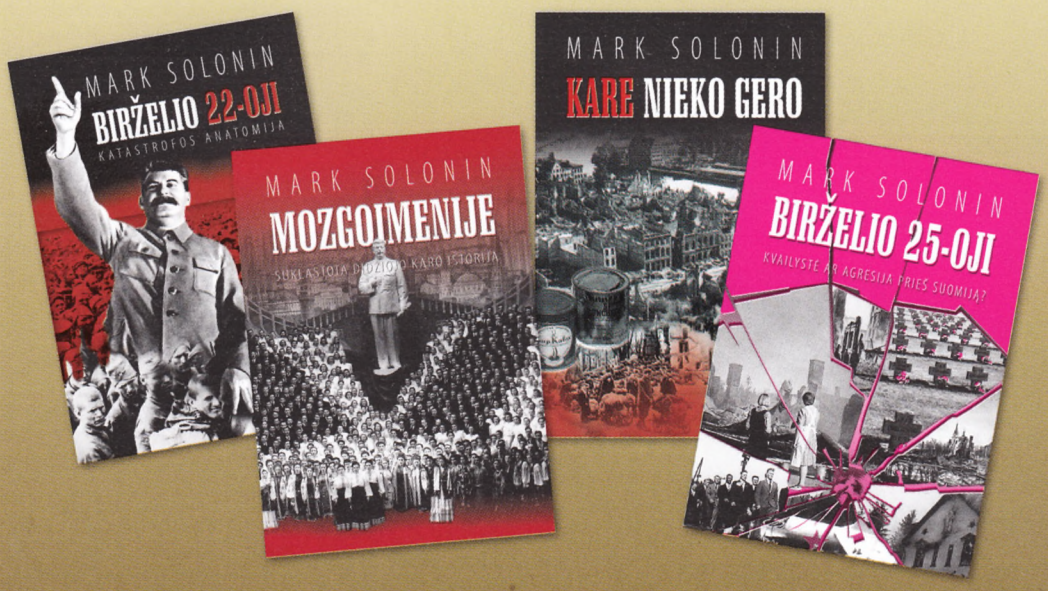

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

Planuojama išleisti **2012**

Vladimiras Bešanovas. „Raudonasis žaibo karas"

Blickrigo („Žaibiško karo") teorija pelnytai laikoma Vokietijos karo teoretikų atradimu. Antrojo pasaulinio karo metais Vermachtas pademonstravo nuostabius „žaibiško karo" pavyzdžius, o juk ir Raudonoji Armija, pasak V. Bešanovo Lenkijoje, Pabaltijyje, Besarabijoje įrodė, kad susiklosčius palankioms aplinkybėms vos per keletą dienų sugeba sutriuškinti priešą-surengti jam „raudonąjį žaibo karą pagal geriausias Vermachto tradicijas.

Joachim Hoffmann. „Stalino naikinamasis karas. 1941-1945" („Stalins Vernichtungs-krieg. 1941-1945")

Žinomo vokiečių istoriko J. Hofmano knyga „Naikinamasis Stalino karas", tai – požiūris į Sovietų Sąjungos politiką Antrojo pasaulinio karo metais.

Remdamasis anksčiau nežinomais dokumentais ir naujausiais tyrimais autorius pateikia Stalino rengiamos puolamosios operacijos prieš Vokietiją įrodymus. 1941 metais sutelkęs didžiules jėgas ir įgijęs milžinišką karinę persvarą, pagrindinis knygos veikėjas – Stalinas savo ketinimus pradėti naikinamąjį karą išreiškė tokiais žodžiais: „Kiekvienas savo sistemą plečia tiek, kiek sugeba pasistūmėti jo armija. Kitaip net negali būti."

e-parduotuvė: www.briedis.eu

Mark Solonin
So-63 Kare nieko gero. Straipsnių rinkinys. – Vilnius: Briedis [2012]. – 304 p.
ISBN 978-9955-26-353-1 UDK 355.48(100)

Mark Solonin
Kare nieko gero

Vertėjas Rimvydas Užukukis
Redaktorė Laima Patriubavičienė
Iliustracijas parinko Karolis Mickevičius, Rimvydas Užukukis
Viršelio dailininkas, dizaineris ir maketuotojas Ramūnas Gedutis, Arūnas Latišenka

Išleido K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“,
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.eu, info@briedis.lt
Spausdino UAB „Standartų spaustuvė“,
Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, Lietuva, www.standart.lt

KNYGŲ SERIJA „MARK SOLONIN“

BRIEDIS

ISBN 978-9955-26-353-1